

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Markéta Novotná

**Lenní institut na statcích českého krále v
raném novověku**

The Feudo-vassal System on Royal Estates in Early Modern Bohemia

Disertační práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Praha 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. 3. 2016

Markéta Novotná

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla v první řadě poděkovat svému školiteli profesoru Josefu Žemličkovi za jeho podporu a rovněž i trpělivost. Dále bych chtěla vyjádřit vřelé díky všem těm, které jsem v průběhu svého studia potkala a kteří mě rovněž podporovali, a to především profesorce Lence Bobkové, profesoru Jaroslavu Čechurovi a Taťáně Jelínkové. Dále moje poděkování rovněž patří mému vedoucímu doktoru Janu Kahudovi, který mi umožnil se tomuto tématu zcela věnovat.

Práci bych ráda dedikovala svému zesnulému tátovi, inženýru Pavlu Novotnému, který pocházel z Tábora.

Abstrakt

Studie se věnuje marginalizované problematice lenního institutu v raném novověku na příkladu karlštejnské manské soustavy a ve srovnání s dalšími soubory lén z oblasti bývalého královského hvozdu, spadajícími pod panovnickou doménu. Vzhledem ke specifčnosti daného tématu byla vlastnímu faktografickému rozboru předeslána část teoretická s dvěma samostatnými oddíly, které se zabývají jednak uchopením lenního institutu jak v české, tak i v zahraniční historiografii a jednak vnímáním výše zvolené soustavy v kontextu různých pramenů popisujících hrad Karlštejn. Třetí a hlavní faktografická část sleduje již avizovanou problematiku karlštejnské manské soustavy v období od poslední třetiny šestnáctého století až do přelomu sedmdesátých a osmdesátých let století následujícího, a to ve spojitosti s procesy, které zasáhly zdejší panství. Součástí studie jsou i samostatné exkurzy týkající se čtyř vybraných lenních statků.

Klíčová slova: Karlštejn, historiografie, léna, manské soustavy, panství, komora, nižší šlechta

Abstract

The study is devoted to the topic of feudo-vassal relations in early modern Bohemia presented on a sample of specific royal and chamber domains at the castle Karlštejn. The first part of the thesis describes how the feudo-vassal tenures were treated in Czech and European historical studies, using impulses from the philosophy and sociology. The others chapters are dedicated to the main object of this analysis – to the Karlštejn vassal system - a group of small-sized estates connected to castle Karlštejn through feudo-vassal bonds. The second chapter of the thesis deals with the problem of historical consciousness, where the castle Karlštejn is imagined as the site of “the national memory”, which strongly effected the interpretation of the Karlštejn vassal system. The third (main) part of the thesis presents the factual analysis of the Karlštejn vassal system from the last third of sixteenth century to the turn of the seventies and the eighties of the next century. At the end of the study the analysis of four chosen vassal estates is added.

Key words: Karlštejn, historiography, vassals, feudal system, domain, chamber, lower nobility

Obsah

Úvod	1
I. Uchopení lenní problematiky v české a evropské literatuře z hlediska historiografického diskursu	6
II. Sen o strážci hradu Karlštejna	20
III. „JMC zloděj“. Karlštejnská manská soustava v 17. století	48
Exkurzy k vybraným lenním statkům	
Tetín	129
Řitka	147
Smolotely	154
Vonoklasy	170
Závěr	188
Summary	195
Seznam pramenů a literatury	197
Přílohy	
Popisy karlštejnských lenních statků v zápisech druhého karlštejnského manského kvaternu z let 1624-1627	238
Tabulka – Velikost karlštejnských lén podle berní ruly	248
Tabulka – Frekvence trhových smluv v prvním a druhém karlštejnském manském kvaternu	250
Tabulka – Inventáře ke karlštejnským manským statkům od konce 16. do poloviny 18. století	251
Mapa – Karlštejnská manská soustava	252

ÚVOD

V následujícím pojednání se věnuji marginalizované problematice lenního institutu v raném novověku, a to konkrétně na příkladu karlštejské manské soustavy a ve srovnání i s dalšími soubory lén nacházejícími se v oblasti bývalého královského hvozdu a spadajícími pod panovnickou doménu. Vzhledem ke specifičnosti daného tématu předaslala jsem vlastnímu faktografickému rozboru ještě část teoretickou s dvěma samostatnými oddíly, v nichž jsem se nejprve věnovala uchopení lenního institutu jak v české, tak i v zahraniční historiografii a následně jsem se pak zabývala vnímáním výše zvolené soustavy v kontextu různých pramenů popisujících hrad Karlštejn. Protože považuji lenní problematiku za fenomén značně podléhající mnohým dobovým okolnostem, pokusila jsem se místo pouhého výčtu studií uchopit tuto otázku z hlediska tzv. historiografického diskursu. Pod tímto označením se neskrývá nic jiného než, že jsem sledovala proměny pojetí lenního institutu s ohledem na procesy, které probíhaly ve filozofii a sociologii v průběhu devatenáctého a dvacátého století a které následně ovlivnily i reflexi faktů nezávisle na konkrétním vědeckém oboru. Vzhledem k tomu, že se jedná o již zažitý postup v dějinách dějepisectví, při jeho aplikaci jsem využila běžné přehledové monografie.

Podnětem k druhému oddílu se staly časté dotazy, které mi byly v souvislosti s Karlštejnem a zdejší manskou soustavou často kladeny a které vycházely z určitých představ, majících svůj specifický původ. Proto jsem v této části shromáždila různé narativní, ale i další popisy Karlštejna, jako například topografie či průvodce, a zaměřila jsem se na jejich vypovídání, a to nikoliv z hlediska faktografického, ale především s ohledem na to, jak bylo od raného novověku až po dvacáté století konstruováno. Cílem této kapitoly by nemělo být zpochybnění často opakovaných faktů o Karlštejně či zdejší manské soustavě, ale spíše snaha ukázat, na kolik toto vypovídání, které vycházelo jak ze soudobého vědění, tak například i z příslušného žánru, ovlivňovalo a dodnes ovlivňuje popisování příslušných skutečností i ve studiích vědeckého charakteru. Vzhledem k tomu, že se tento oddíl nedotýká jen vlastní manské soustavy či hradu, ale souvisí například i s problematikou paměti a sebeutváření národa v devatenáctém století, využila jsem k tomu i studie z této oblasti. Další metodické podněty k této kapitole vycházely například z prací na rozhraní literární vědy, estetiky a filozofie.

Ve třetím, tentokrát již faktografickém oddílu, jsem se věnovala výše avizované problematice lenního institutu v raném novověku, v daném případě karlštejnské manské soustavě ve srovnání s blízkými soubory lén náležejícími do původní královské domény. Z dlouhého období trvání tohoto specifického fenoménu, který existoval od čtrnáctého do devatenáctého století a jenž měl i své předchůdce, jsem se zaměřila na dosud nezpracované období od poslední třetiny šestnáctého až do přelomu sedmdesátých a osmdesátých let století následujícího.¹ Zatímco dolní časová mez se odvíjela od masivního zpísemnění karlštejnských záležitostí, průvodního jevu celého komplexu raně novověkých procesů, které zasáhly zdejší panství, horní hranici jsem ustanovila s ohledem na úmrtí Jana Václava Jasenského, karlštejnského lenního písaře, na jehož osobu se vázalo aktivní využívání druhého karlštejnského manského kvaternu a s jehož působením od padesátých let téhož století, kdy tento post vznikl, souvisel rovněž vznik mnohých písemností, uložených dnes z větší části ve fondu Česká léna v Národním archivu. Po jeho odchodu část administrace zdejší lenní agendy až do třicátých let osmnáctého století převzaly centrální desky dvorské. V průběhu sledovaného období vznikly dvě navazující pozemkové knihy pojišťující majetko-právní záležitosti vlastníků zdejších lenních statků, známé jako první (DD 111) a druhý (DD 112) karlštejnský manský kvatern, které se také staly jádrem tohoto rozboru. Zároveň s ohledem na vlastní manipulaci písemností v karlštejnské kanceláři jsem musela ve své studii zohlednit ještě navíc mladší materiály, zahrnující období až do třicátých let osmnáctého století, protože v mezidobí od konce sedmdesátých let se při již zmíněné instituci poměrně značně rozvinula i její vlastní registratura. Pověření úředníci z karlštejnské správy vytvořili

¹ Zatímco jsem se v diplomové a rigorózní práci zabývala problematikou lenního institutu ve starších dobách, v disertační práci jsem se tentokrát zaměřila na raný novověk. Jakkoliv se jedná o poměrně známý fenomén, nebyla mu dosud věnována patřičná pozornost, pouze na regionální úrovni. V rámci diplomové práce jsem si vytvořila základní vývojovou linii a stanovila konkrétní problémy, zvláště s ohledem na starší doby. V rigorózní práci a v následných samostatně publikovaných studiích jsem se zaměřila na nejstarší etapu výše zmíněné soustavy, a to vždy ve spojitosti s širší vymezenými rámci. Konkrétně jsem takto hlouběji zpracovala problematiku kamýčké vilikace, předchůdce karlštejnské manské soustavy, dále jsem se věnovala vlastnímu karlštejnskému panství krátce po jeho vzniku a ve spojitosti s komorou. V neposlední řadě jsem zaměřila na karlštejnská léna v době před založením desk dvorských. NOVOTNÁ, M., *Karlštejnská manská soustava*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007. TÁŽ, *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 11, 2007, s. 117-136. TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava od svého vzniku do 80. let 14. století*, rigorózní práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2008. TÁŽ, *Fridrich Stromer z Norimberka, „quondam notarius Karlsteinensis“. Příspěvek k problematice karlštejnského dominia ve 14. století*, *Historie - Otázky - Problémy* 3-2, 2011, s. 89-98. TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, Praha 2011, s. 110-127.

v této době hned několik seznamů písemností, včetně těch, které se týkaly i lenních statků. A konečně, ve třicátých letech došlo ve zdejší kanceláři k založení hned několika evidenčních pomůcek týkajících se administrace zdejších lén, při čemž byl mimo jiné kompletně přepsán a uspořádán značně nepřehledný druhý manský kvatern, vznikl tak třetí (DD 113) obsahující naprosto totožnou agendu. Na přepis této knihy se patrně vázal i svod karlštejského manského práva, který byl vytvořen ve stejné době ve zdejší kanceláři a jenž jsem rovněž musela stejně jako výše zmíněné prameny zohlednit ve své disertační práci.

Vzhledem k tomu, že jsem se v této faktografické části pokusila alespoň částečně vymanit ze sevření motivů předestřených v druhé kapitole, orientovala jsem tuto kapitolu spíše na vlastní praxi spojenou s karlštejskými lény. Zároveň jsem se však snažila, aby výsledkem této práce nebyl „pouhý“ rozbor dochovaných pramenů nebo popsání dosud méně známých osudů Karlštejna a zdejší manské soustavy v průběhu sedmnáctého století, ale aby byly tyto „děje“ zasazeny do širšího vývoje. V této souvislosti jedním z klíčových důvodů, který mě vedl k výběru právě tohoto období z karlštejských „dějin“, bylo i to, že v poslední době vzniklo větší množství odborných studií, které se nějakým způsobem dotýkaly osob či událostí spjatých se zdejšími záležitostmi a které se tak doslova nabízely, aby mohly být konečně zohledněny i v tomto kontextu. Mnozí z těchto jedinců získali právě až v těchto pojednáních svoji vlastní pozitivní existenci, a to ve smyslu komplexní. Velkou roli v tom pochopitelně sehrál nárůst zájmu o problematiku byrokracie. Kromě těchto spíše jednotlivých podnětů jsem využila i současného rozmachu prací věnovaných různým dobovým byrokratickým orgánům a jejich představitelům, které však v mnohém navázaly na starší přehledy obdobného charakteru. Co se týká dalších metodických podnětů, čerpala jsem též mimo jiné ze studií Václava Bůžka zabývajících se nižší šlechtou.

Ve srovnání s širším hlediskem, které vzešlo z rozboru obou manských kvaternů jako celku, připojené samostatné exkurzy čtyř lenních statků s sebou přinesly nejen jiné lokální perspektivy, ale rovněž i problémy. První z nich, konkrétně pro Tetín, jsem původně sepsala na podnět tetínské obce, kde si vyžádali zpracování i dosud spíše přehlíženého raného novověku, pro nějž, jak jsem později zjistila, se navíc dochovaly i velmi zajímavé prameny. Při výběru dalších možných lén k popisu jsem kromě tohoto hlediska vzala v úvahu ještě navíc například jejich velikost,

podobu vlastní sídelní jednotky či polohu statku vůči vlastnímu karlštejnskému panství. S problematikou těchto drobnějších sídelních jednotek, stejně tak jako samotného karlštejnského dominia, jsem se pokusila alespoň částečně vyrovnat za pomoci studií Eduarda Maura, který se mimo jiné zabýval hospodářským provozem blízkých komorních panství. V rámci těchto přehledů se dolní mezník odvíjel od dochovaných písemností, jako horní hranice se opět nabízela třicátá léta osmnáctého století, a to nejen kvůli tomu, že se z tohoto období povětšinou již dochovaly inventáře příslušných lenních statků. Vzhledem k existenci tereziánského katastru jsem však pochopitelně musela zohlednit i tento pramen. Výjimku jsem učinila pouze v případě Tetína, neboť jsem zde na přání tetínské obce zpracovala delší časový úsek, a protože jsem považovala za zajímavé zde předvést, že mnohé problémy související s provozem těchto drobnějších statků se opakovaly i nadále a že situace, která se zde vytvořila v průběhu sedmnáctého století, ovlivňovala zdejší soužití hluboko do devatenáctého století. S ohledem na potřeby této práce jsem při jejich popisu zkombinovala osudy vlastníků jednotlivých lén s hospodářskými tendencemi, které se na příslušném statku v daném období projevovaly. Co se týká problematiky vlastního karlštejnského panství, musela jsem se pochopitelně seznámit s mnohými zdejšími prameny a alespoň částečně ji zvládnout, nicméně tato otázka si zaslouží důkladnější zpracování stejně jako některé další okruhy témat, na které jsem v rámci sepisování této práce narazila.

Za jednotlivé kapitoly, jež do jisté míry tvoří samostatné celky, jsem vtělila dílčí shrnutí, které jsem pak ještě zobecnila a zrekapitulovala do samostatného závěru, kam jsem se pokusila zohlednit i některé poznatky získané v rámci studia staršího období. K práci jsem rovněž připojila popisy příslušných lén z let 1624-1627, vypsané z druhého karlštejnského manského kvaternu, a dále tři tabulky, z nichž první se týká velikosti zdejších statků a vznikla na základě jednotlivých záznamů rozptýlených po berní rule. Druhá sleduje frekvenci trhových smluv, zapsaných do obou kvaternů, třetí podává přehled inventářů k jednotlivým usedlostem. Konkrétnější představu o poloze lén je možné si učinit z přiložené mapy, pocházející z Akademického atlasu českých dějin. Další mapa, znázorňující manské statky v padesátých letech sedmnáctého

století se nachází v edici berní ruly.² V průběhu čtení prvního a druhého karlštejnského manského kvaternu jsem si vytvořila i vlastní tabulku zdejších leníků, včetně konkrétních právních pořízeních spojených se zdejšími statky, která však svým rozsahem přesáhla dvě stě stran, aniž by podchytila veškeré osoby, které získaly zdejší zboží. Nejen s ohledem na vlastní rozsah, ale i dosud nevyjasněnou koncepci takovéto edice, jsem ji raději nepřipojila k této práci.

² SEMOTÁNOVÁ, E. - CAJTHAML, J. A KOL., *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014, s. 123. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, Praha 1952. LISÁ, E., *Berní rula 31, Kraj Vltavský*, Praha 1951.

I. UCHOPENÍ LENNÍ PROBLEMATIKY V ČESKÉ A EVROPSKÉ LITERATUŘE Z HLEDISKA HISTORIOGRAFICKÉHO DISKURSU

Proměny historiografického diskursu devatenáctého a dvacátého století jsou obvykle vykládány ve spojitosti s procesy ve filozofii a sociologii a následně pak bývají demonstrovány rozbořem příslušného „přelomového“ díla. V mnoha ohledech se pochopitelně jedná o model mající své limity, v němž byly buď jednostranně zvýrazněny některé vztahy na úkor jiných, nebo naopak, z něhož byly vypuštěny mnohé prvky nevyhovující autorovým záměrům, respektive jednotě příběhu, který sleduje. Pochopitelně k podobnému výběru jsem byla nucena přistoupit i já v rámci tohoto přehledu týkajícího se lenní problematiky, a to především v části o evropské historiografii, kde jsem se zaměřila na nejčastěji diskutované studie západoevropského prostoru. Problematiku lenn jsem se snažila pojmout jako samostatný fenomén zasazovaný do různých rámců, nicméně v mnoha ohledech jsem ji jen těžko mohla oddělit od dalších problémů s ní spojených, které jí historiografie po určitou dobu přisuzovala. Stejně tak nelze jednoznačně vyřešit ani terminologické proměny; s ohledem na koncepci tohoto příspěvku jsem je spojila s výše zmíněnými rámci.³

Odhlédneme-li od negativních konotací, které lenní problematika již dříve nabyla zvláště ve spojení s termínem „feudální řád“, jedním z nejvýraznějších polí, kde byla tato otázka v devatenáctém století rozebírána, se stala především právní věda, kde vystupovala pod pojmem lenní právo, tj. jako právní norma, jejíž závaznost byla značně přeceňována. Zároveň jakkoliv zde existovalo určité povědomí i o jiných kontextech, její působnost byla kladena především do soukromoprávní sféry. Dalším výrazným prvkem tohoto období byl i odkaz na původ tohoto práva, při čemž v rámci dobového vědění se prostřednictvím odkazu na Tacitovu Germánii vázal na německé prostředí. Zatímco ještě před polovinou devatenáctého století se jednalo o spojení

³ Například BURKE, P., *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004. HORSKÝ, J., *Teorie a narace: k noetice historické vědy a teorii kulturního vývoje*, Praha 2015. IGGERS, G. G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002. KUTNAR, F. - MAREK, J., *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009. NODL, M., *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Praha 2007. STORCHOVÁ, L. A KOL. (ed.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014. STORCHOVÁ, L. - HORSKÝ, J., *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009. ŠTAIF, J., *Historici, dějiny a společnost: historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, svazek I, II*, Praha 1997.

mající spíše charakter učenického odkazu na klasickou literaturu, v dalším vývoji se nejen kolem otázky recepce či původu lenního práva, ale i dalších právních a politických institucí, rozhořela celá řada diskusí, které v sobě zahrnovaly značnou šíři aspektů - od národních zájmů přes jednotlivé právní školy a jejich vnímání práva, tj. dobovou právní filozofii, až po pojetí vlastní vědy vůbec.⁴

K impulsu, který přinesl kladné zhodnocení lenní problematiky, došlo ještě převážně na půdě právní historie. Stalo se tak na základě objemné studie z roku 1933 **Lehnrecht und Staatsgewalt** od **Heinricha Mitteleise** (1889-1952), jednoho z nejvýznamnějších německých právních historiků dvacátého století. Práce nabyla velmi brzy značného ohlasu mimo jiné i proto, že po stránce obsahové představovala významný příspěvek k aktuálním dobovým diskusím, které se týkaly charakteru německého státu. Na základě široké analýzy francouzských, německých, anglických a italských pramenů z desátého až třináctého století totiž Mitteleis přinášel odpověď ohledně specifik německého vývoje. Klíčovou roli zde sehrála právě vazalita, již autor vymanil z dosavadní soukromoprávní sféry, při čemž zdůraznil, že středověk neznal oddělení veřejného a soukromého práva. Proti převládajícímu mínění, které lennímu právu přisuzovalo zničující působení na stát, se jej pokusil „aus dieser Verbannung zu erlösen, ihm seine wahre Natur als Teil der öffentlichen Rechtsordnung wiederzugeben“. A jako konstituující prvek středověkého státu, který označil dokonce jako „Lehnstaat“⁵, jej postavil přímo do centra dění: „Es ist das motorische Element, das die stabilen Teile der Staatsmaschine in Bewegung setzt, es ist der Atem im Körper des mittelalterlichen Staates.“⁶ Zmíněné zvláštnosti německého vývoje tak spočívaly především v tom, že zatímco ve Francii a Anglii postavení panovníka jako nejvyššího lenního pána zesílilo, v Německu naopak postupně zesláblo, při čemž ale na nižších úrovních mělo naopak působit státoporně. Ačkoliv některé autorovy teze byly zpochybněny, ať už používání pojmu „stát“ pro středověk či podceňování vlivu římské státní a právní tradice na úkor tzv. germánské kontinuity, zůstává zásluhou

⁴ Například KUBŮ, L., *Dějiny právní filozofie*, Olomouc 2002. Též například viz URFUS, V., *Pobělohorský absolutismus a literatura českého státního práva*, in: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1989 [vyd. 1991], Studia historica 36, s. 55-61.

⁵ MITTEIS, H., *Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchungen zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte*, Böhlau 1974, s. 5.

⁶ MITTEIS, H., *Lehnrecht*, s. 8.

Heinricha Mittele, že odhalil a popsal roli lenních vztahů pro vývoj státu.⁷ Na autorovu tezi o konstitutivním působení lenních vztahů pro menší oblasti navázala celá řada studií, při čemž po druhé světové válce byly překročeny i jím vytyčené časové horizonty směrem k mladším dobám.⁸

Otázka původnosti či recepce celé skupiny institucí se týkala pochopitelně nejen německého dějepisce, ale i dalších národních historiografií. Podněty nových vědních disciplín rozvíjela již dnes nepříliš známá studie z roku 1912 mladého **Marca Blocha** (1889-1944), v níž se zabýval obřadem zrušení lenního slibu, a která vznikla jako reakce na práce právních historiků Ernsta von Moellera a Karla von Amira.⁹ Vlastní zvrat týkající se nejen vytržení lenní problematiky z právní historiografie, ale i chápání celé řady dalších otázek byl však v dějinách historiografie spojen až s jeho shrnující monografií z roku 1939 - **La société féodale**.¹⁰ Bloch, hluboce ovlivněn sociologií, která vnesla do historie mimo jiné studium struktur, konkrétně Émilem Durkheimem (1858-1917), využil jeho pojmy jako například „kolektivní vědomí“, „kolektivní paměť“, „kolektivní reprezentace“ či „sociální soudržnost“ („sociální závislost“), jež vysvětlil jako přizpůsobení se „potřebám“ specifického sociálního prostředí, tj. jako reakci na tři vlny invazí – vikinskou, muslimskou a maďarskou. Feudalismus pojal jako opakující se fázi společenského vývoje a učinil i krok mimo evropské oblasti. Upozornil například na určité shody a rozdíly v japonské „feudální“ společnosti, srovnával rovněž místní a evropské vazalské rituály.¹¹

Další impulsy přineslo paradoxně právě zproblematizování těchto jednostranně vnímaných struktur. V souvislosti s lenní problematikou se v mnoha ohledech stala podnětná práce **Georgese Dubyho** (1919-1996) z roku 1953 **La société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise**¹², v níž zpochybnil

⁷ LANDAU, P. - NEHLSSEN, H. - WILLOWEIT, D. (ed.), *Heinrich Mittele nach hundert Jahren (1889-1989). Symposion anlässlich des hundertsten Geburtstages in München am 2. und 3. November 1989*, München 1991.

⁸ Výsledky tohoto badatelského proudu shrnul DIESTELKAMP, B., *Lehnrecht und Lehnspolitik als Mittel des Territoriaausbaus*, Vierteljahrsblätter 63, 1999, s. 26-38.

⁹ VON MOELLER, E., *Die Rechtsitte des Stabsbrechens*, Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abteilung 21, 1900, s. 27-115. VON AMIRA, K., *Der Stab in der germanischen Rechtsymbolik*, München 1909. BLOCH, M., *Les formes de la rupture de l'hommage dans l'ancien droit féodal*, in: *Revue historique de droit français et étranger* 36, 1912, s. 141-177.

¹⁰ BLOCH, M., *La société féodale I: La formation des liens des dépendance*, Paris 1939, *II: Les classes et le gouvernement des hommes*, Paris 1940. V českém překladu Marc BLOCH, *Feudální společnost*, Praha 2010.

¹¹ BURKE, P., *Francouzská revoluce v dějepisce*, s. 26.

¹² DUBY, G., *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*, Paris 1953.

jednu z tezí **Françoise Louise Ganshofa** (1895-1980)¹³, vedle Mitteleise a Blocha třetího ze „zakladatelských“ autorů, kteří se zabývali lenními vztahy. Duby si vybral region uvnitř oblasti, pro kterou Ganshof zkonstruoval svůj obraz klasického feudalismu, a došel ke zcela opačnému názoru: „*in eleventh-century Mâconnais, there was no pyramid of vassals, there was no feudal system.*“¹⁴ Místo vazalů jako stabilizující prvky měly ve zdejší společnosti působit různé vazby, například tzv. *amicitia*, různé druhy přísah či zásahy církev. V dalším vývoji byla vazalita odtržena od vlastních struktur, zhodnocena jako samostatná sociální vazba postavená na roveň s dalšími, konkrétně na příklad v monografii **Gerda Althoffa** z roku 1990 **Verwandte, Freunde und Getreue**.¹⁵

Mnohé starší otázky získaly nový interpretační rámec v souvislosti se změnami ve filozofii vědy na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Například v návaznosti na starší francouzské autory, například i Marca Blocha, zaujal **Jacques Le Goff** (1924-2014) v eseji o lenním rituálu značně odmítavé stanovisko k samotné otázce po původu vazalů: „...*referenci feudálně vazalského symbolického obřadu je třeba hledat kolem systému příbuzenství. V barbarských společnostech raného středověku se objevují instituce a rituály, svědčící o existenci společnosti, jejíž struktury by podle všeho mohly dát vzniknout symbolickému systému feudálně vazalského obřadu. Nic víc. Nevidím zde žádné počátky vazalského systému ani jeho symbolického obřadu. Tento systém má jistě nějakou genezi a já jsem se pokusil vyznačit v době od konce 8. století do konce 10. století několik jejích ústředních bodů a vrcholných okamžiků. Avšak domnívám se, aniž bych si chtěl nadmíru pohrávat se slovíčky, že **jakkoli je tento systém původní, nemá žádný původ.** To, že využil prvků starších modelů, že si vypracoval řešení, která se*

¹³ Zajímavý je název Ganshofovy práce, nástupce Henriho Pirenneho na univerzitě v Gentu, a jeho německý překlad. Ve francouzském znění totiž vyšla roku 1944 jako *Qu'est-ce que la féodalité?*, což bylo do němčiny přeloženo přímo jako *Was ist das Lehnswesen?*. Týž, *Das Lehnswesen im fränkischen Reich. Lehnswesen und Reichsgewalt in karolingischer Zeit*, in: *Studien zum mittelalterlichen Lehnswesen. Vorträge und Forschungen*, Lindau und Konstanz 1960, s. 38-51.

¹⁴ BROWN, E. A. R., *The tyranny of a construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe*, in: *The Middle Ages II, Readings in Medieval History*, 1999, s. 1082. Ve zmíněné studii Duby první popsal stav společnosti v Mâconnais ke konci desátého století, pak období nezávislých kastelánů 980-1160 a konečně změnu kastelání v knížectví v letech 1160-1240. Vazby zesílily právě v době vzestupující moci kastelánů a upadající ústřední moci. Na přelomu dvanáctého a třináctého století se Mâconnais ekonomicky transformovalo a rovněž se znovu obnovila dosud absentující panovnická moc. Tyto tlaky měly za následek pokles aloidních držav.

¹⁵ ALTHOFF, G., *Verwandte, Freunde und Getreue*, Darmstadt 1990. Týž, *Amicitiae und pacta: Bündnis, Einung, Politik und Gebetsgedenken im beginnenden 10. Jahrhundert*, Hannover 1992.

částečně podobají institucím jiných společností v jiných dobách a podmínkách, je jisté... Ale hledání původu vazalství – stejně jako mnoha jiných skutečností – je podle mého soudu marná práce.¹⁶ Dále některé nedostatky strukturálního pohledu byly překonány pohyblivější interpretací zmíněných fenoménů v duchu postmoderního diskursu, například i za pomoci studií věnovaných klientele. A stejně tak jako dosud jednostranně chápané pouto závislosti patrona a klienta, tak i vztah seniora a vazala nabyl na vzájemné aktivitě a individuálnosti.

Z postmoderní kritiky vzešla i práce **Susan Reynolds Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted**¹⁷, která kromě užívání tradičních pojmů zpochybnila v novokantovském duchu i kontinuitu dění, resp. naše představy o kontinuitě dění, a to v návaznosti na studie týkající se konstituování pojmu feudalismus v průběhu raného novověku. Autorka analyzovala prameny pro období 500-1300 v prostoru Německa, Itálie, Francie a Anglie. Dle jejího názoru jsou dnes používané pojmy jako vazalita nebo feudalismus pro toto období pouze konstrukty: „*Fiefs and vassalage, as they are generally defined by medieval historians today, are post-medieval constructs, though rather earlier than the construct of feudalism. Historians refer to both fiefs and vasalls when neither world is in their sources.*“¹⁸ Na předložených pramenech demonstrovala, že například označení beneficium se objevuje v pramenech v mnoha podobách a ne jako klasické léno. Až teprve ve specifických podmínkách třináctého století došlo k jejich právní interpretaci, kterou pak přebrali juristé raného novověku a od nich pak historici. Jakkoliv autorčiny teze vyvolaly prudkou debatu, poukázala na nutnost důkladnější analýzy.

Jako nejzazší horizont „dějin“ bádání o lenní problematice v české historiografii, které načrtli polští badatelé na konci devadesátých let dvacátého století shrnutím bibliografických odkazů příslušných studií, byla určena třicátá léta devatenáctého století, a to především s ohledem na dva příspěvky **Josefa Krasoslava Chmelenského** (1800-1839), mimo jiné sekretáře nejvyššího dvorského soudu a později místosudího téhož úřadu.¹⁹ Navzdory tomuto „prvenství“ však jeho

¹⁶ LE GOFF, J., *Symbolický rituál vazalství*, in: *Za jiný středověk*, Praha 2005, s. 367.

¹⁷ REYNOLDS, S., *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford 1994.

¹⁸ Tamtéž, s. 2.

¹⁹ K tomu srovnej KOWALEWSKI, K., *Powstanie systemów lennych na ziemiach czeskich w średniowieczu*, in: Manikowska, H. - Kochanowicz, J. (ed.), *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych* 58, 1998, Feudalizm w

koncepce lenní problematiky jej spíše spojovala s osmnáctým stoletím, s dobovým věděním, než s pozdější „vědeckou“ historiografií. A zdá se, že to bylo právě z důvodů této jinakosti, proč byly pozdější historiografií, stejně tak jako ostatní dnes neznámé příspěvky devatenáctého století vztahující se k lennímu právu ještě jako k živému fenoménu, vytlačeny z pozdějšího „vědeckého“ diskursu.²⁰ Kromě důsledného členění souvisejícího nejen s pořádáním příslušných písemností v rámci nejvyššího dvorského soudu, ale i s tzv. klasickou epistémé²¹ jako způsobu popisu světa a jeho skutečností je charakteristickým znakem těchto, stejně tak jako ostatních dobových studií, silná orientace na přítomnost, jejíž horizont byl obvykle vymezen sedmnáctým stoletím. Odkaz na starší doby měl tak spíše charakter učenického odkazu bez výraznějšího hodnocení, například i v případě konstatování o německém původu lén.²² Negativní postoje se na tuto otázku vázaly spíše ve smyslu osvícenských postojů vůči určitému staršímu společenskému řádu, jak například svědčí následující vystoupení rytíře Josefa rytíře Jordána, zástupce a referenta apelačního soudu na zasedání komise apelačního soudu v roce 1808, kde se jednalo o vzniku jednotného všeobecného rakouského lenního řádu: *„Svazek manský jest plod nejtemnější, výmysl lidí, již měli nejzvrácenější pojmy o právu. V dobách, kdy tresty za zločin byly tzv. compositiones, totiž pokuty peněžité, utvrzen byl svazek lenní zákony ripuárskými a salickými...Zrušení svazku manského bylo by také s prospěchem jak státu a zeměpánu, tak zájmům soukromým. Dočasní uživatelé půdy bývají vůbec špatní vzdělatelé její. ... Má-li dcery, obává se man, aby jich nezkrátil... A man, který nemá děti, tuze zřídka bude rozsívati, aby klidili jiní příbuzní, cizí čekali nebo pán lenní... Odúmrti jsou řídké. Co vynesly státu za posledních 25 let? Jsou nyní některá manství uprázdněna, Řídká [tj. léno Řitka náležící ke*

europie średniowiecznej i nowożytnej, Poznań 1998, s. 126. TÝŽ, *Rycerze, włodcy, panoze. Ludzie systemu lenného w średniowiecznych Czechach*, Warszawa 2009, s. 6, poznámka 4. RUSSOCKI, S., *Z badań nad czeskim systemem beneficjalnym*, *Czasopismo Prawnohistoryczne* 23, 1971, s. 33. CHMELENSKÝ, J. K., *Manství česká*, *Časopis Českého musea* 6, 1832, s. 182-220. TÝŽ, *Karlštejnské manské právo*, *Časopis Českého musea* 9, 1835, s. 255-268. Viz též heslo Chmelenský Josef Krasoslav v Ottův slovník naučný. Ottův slovník naučný (*Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM* [online]. [cit. 2016-02-23].)

²⁰ Obdobně ještě například KLAR, P. A., *Böhmens lehenbarerer Grundbesitz*, in: Libussa. Jahrbuch für 1857, s. 374-390. Jinak lenní svazky byly v Čechách zrušeny až v roce 1869. *Gesetz betreffend die Auslösung des Lehebandes hinsichtlich der nicht im Gesetze vom 17. Dezember 1862 begriffenen Lehen in Böhmen*, *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrgang 1869, N. 160, s. 426.

²¹ FOUCAULT, M., *Slova a věci*, Brno 2007, s. 101-130.

²² CHMELENSKÝ, J. K., *Manství*, s. 182-183.

karlštejnské manské soustavě, pozn. autora] *totiž a Čelín* [tj. léno Čelina náležející tamtéž, pozn. autora]. *Ale Řídká jest velmi zadlužena...*²³

Stejně jako ve Francii či Německu, tak i vlastní vědecká historiografie v Čechách se zaměřovala na problematiku vzniku, původu a recepce celé skupiny politických a právních institucí, ať již například kolonizace či lenního práva.²⁴ A takto nastolená otázka, jež souvisela jak s dobovým pojetím vědy, tak i se specifickými národními zájmy, se i přes různé interpretační rámce udržela velmi dlouho. Například ještě v roce 1952 navzdory odlišnému metodickému přístupu na ni reagoval František Graus (1921-1989) ve svém článku *Lenní právo v Čechách*.²⁵ V případě lén na jedné straně tak především česky píšící autoři poukazovali na starší zárodky této instituce v Čechách, například František Palacký (1798-1876) či Jan Kapras (1880-1947). Proněmecky smýšlející badatelé zase vyzdvihovali průnik lenního práva do Čech jako hotového institutu, například Max Eisler (1881-1937). Velký význam v tomto ohledu byl připisován především Brunovi ze Schaumburka, olomouckému biskupovi v letech 1245-1281. Nicméně mezi českou a německou větví zdejší historiografie neprobíhal tak jednoznačný předěl, jak se obvykle předpokládá a jak svědčí například studie Wilhelma Weizsäckera (1886-1961).²⁶ Ideový rámec české

²³ STUPECKÝ, J., *Příspěvek k dějinám lenního práva v Čechách*, Sborník věd právních a státních 7, 1906-1907, s. 145-146.

²⁴ Například LEŠNIEWSKA, D., *Středověká německá kolonizace a kolonizace na německém právu v Čechách z pohledu německých medievistů z českých zemí*, in: Soukup, P. - Šmahel, F. (ed.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, *Práce z dějin vědy* 18, 2004, s. 107-118.

²⁵ GRAUS, F., *Lenní právo v Čechách*, *Český lid* 7, 1952, s. 67-73.

²⁶ EISLER, M., *Geschichte Brunos von Schauenburg*, *Zeitschrift des (Deutschen) Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* 10, 1906, s. 346-347. WEISZÄCKER, W., *Olmützer Lehenwesen unter Bischof Bruno*, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 20, 1916, s. 32-56. K tomu též viz BALCÁREK, P., *Poddanské stížnosti před manským soudem v Kroměříži 1561-1618*, *Časopis Matice moravské* 94, 1980, s. 52-74. BALETKA, T., *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497-1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, *Sborník archivních prací* 54-1, 2004, s. 3-236. BRANDL, V., *Manský soud biskupství olomouckého*, *Časopis Matice moravské* 15, 1891, s. 5-18. DOUBRAVSKÝ, Z., *Biskupovi leníci a náhrobníky v Mohelnici a Maletíně. Jen náhrobní kameny zůstaly*, *Severní Morava* 89, 2005, s. 38-45. TÝŽ, *Manové mírovského hradu před lenním soudem biskupství olomouckého (1354-1462)*, *Sborník Státního okresního archivu Šumperk* 6, 2013, s. 36-52. JANIŠ, D., *Ceremoniál přijímání lén a lenních přísah na středověkém dvoře olomouckých biskupů*, in: *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009, s. 149-163. TÝŽ, *Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281-1302). K problematice lenních a lokačních listin*, *Časopis Matice moravské* 116-2, 1997, s. 325-346. JANIŠOVÁ, J. - JANIŠ, D., *K proměnám lenního systému olomouckého biskupství za episkopátu kardinála Františka z Dietrichsteina*, in: *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*, Mikulov 2006, s. 287-299. JIRÁSEK, J., *Manské statky olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století*, *Časopis Matice moravské* 76, 1957, s. 20-41. LAPČÍK, S., *Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů*, *Olomoucký archivní sborník* 3, 2005, s. 38-55. LECHNER, K., *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*, Brno 1902. SEDLÁČEK, F., *K dějinám manství biskupství olomouckého v letech 1590-1640*, *Věstník Matice opavské* 38, 1933, s. 18-24. SOVADINA, M., *Lenní listiny*

liberální historiografii poskytl svým dílem především **František Palacký**, historik a politik, ovlivněný soudobými romantickými filozoficko-estetickými koncepcemi, dle nichž se dějiny měly uskutečňovat dialekticky chápaným bojem dvou proti sobě působících sil, v českém národním příběhu tak například prostřednictvím boje slovanských demokratických a německých feudálních principů: „*Neměl-li konečně zahynouti, muselť i Slovan postupem věků zjinačiti způsoby své a přimísiti živlův římských i německých do národního života svého. Hlavní tedy obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest, jakož sme již podotkli, ustavičné stýkaní a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím, ve smyslu nyní vyloženém; a jelikož Římanství ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva se Čechův dotýkalo, může se také říci, že dějiny české vůbec hlavně na sporu s Němectvem se zakládají, čili na pojmání a zamítání způsobů a řádů německých od Čechů.*“²⁷ Vůbec charakteristika jednotlivých národů a jejich „řádů“ se stala i v dobovém vědeckém diskursu velmi oblíbenou a byla využívána jak českou, tak i německou částí národní historiografie.

Periodizaci dlouhého období vlastní české vědecké historiografie by bylo nepochybně možné odvíjet od mnoha různých hledisek a rámců. Jako jeden z mezníků se s ohledem na sledovanou problematiku nabízí například padesátá léta dvacátého století, spjatá pochopitelně s oficiálním proudem historiografické produkce, který se v souvislosti s širšími politicko-společenskými událostmi snažil vymezit vůči staršímu období, jakkoliv z něj v mnoha ohledech čerpal. Problematika nejstarších dějin se stala jednou z prvořadých dobových otázek historické vědy, nicméně její uchopení by nemělo být vysvětlováno pouze s odkazem na dobové politické požadavky, ale rovněž s ohledem na pojetí vlastní vědy vůbec, v níž se všeobecně prosazovaly strukturalistické koncepce, které umožňovaly novým

biskupa Bruna, Sborník archivních prací 24-2, 1974, s. 426-460. ŠENKÝŘOVÁ, J., *Rok položen Janu Jindřichu Štolcovi. (Spory biskupského mana o čest, vraždu a léno v letech 1606-1610)*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003 s. 703-713. VOREL, P., *Česká léna olomouckého biskupství ve 12.-16. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 49-106. Na Moravě si vybudovala lenní soustavy celá řada klášterů, největší vznikla napodobením olomouckého zřízení a vyvinula se u kláštera třebičského z ministeriální povinnosti určité části poddaných. KUBEŠ, A., *Manové bývalého benediktinského kláštera Třebíčského*, Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 201-226, 364-431. TÝŽ, *Příspěvky k dějinám manského zřízení na statcích moravských klášterů do třicetileté války*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 55, 1947, s. 15-29. JANIŠ, D., *Manové třebičského kláštera*, Časopis Matice moravské 120-2, 2001, s. 505-509.

²⁷ PALACKÝ, F., *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I-I*, Praha 1848, s. 12.

způsobem uchopit tuto „staronovou“ otázku.²⁸ Tohoto nového přístupu využil rovněž v již výše vzpomínaném článku **František Graus** (1921-1989)²⁹ z roku 1952 - **Lenní právo v Čechách**, jehož pojmenováním setrval ještě ve starším historiografickém diskursu vyzdvihujícím právní stránku tohoto fenoménu. Jako vlastní podnět příspěvku autor označil diskusi o periodizaci feudalismu v sovětské marxistické historiografii, na jejímž základě se také pokusil navrhnout i rozčlenění českých dějin: „V slovanské historiografii pak převládal dlouho názor, jako by u Slovanů vůbec feudalismus neexistoval. Slovanští historikové se snažili vylíčit starší dějiny svých národů jako něco ojedinělého, nemajícího analogii u ostatních národů a chtěli z toho pak dedukovat mnohdy zvláštní postup Slovanů vůči dělnickému hnutí vůbec a marxismu zvláště.“³⁰ Lenní problematika tak v Grausově pojetí dostala podobu „lenního systému“, jedné z fází feudalismu, která měla končit přechodem k dědičné držbě lén. Jak již však bylo výše zmíněno, autor reagoval tímto svým návrhem ještě na otázku po původu lenního institutu a na základě komparace se snažil dokázat již předem danou tezi o ryze domácím charakteru tohoto fenoménu. Vztahy mezi panovníkem a šlechtou, tj. lenním pánem a vazaly, pojal jako dialektický boj dvou protichůdných sil.

V průběhu dalších dvou desetiletí byl ve spolupráci české a polské historiografii propracován model ústrojí raně středověkého státního aparátu, v mnoha ohledech specifický vůči předpokládanému západoevropskému vývoji. Co se týká lenních svazků, prosadilo se pro toto období označení benefičiární systém podtrhující již zmíněna specifika.³¹ Podobně i **Jaroslav Bakala** (1931-2008) ve své studii z roku 1959 **K počátkům lenního zřízení v českém státě**³² vyzdvihl význam lenních svazků do konce dvanáctého století především pro organizaci státní a jiné správy. Lenní problematiku pojal jako „lenní svazky“, tj. jako oddělené od jakékoliv epochy, a

²⁸ Například JIROUŠEK, B. (ed.), *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století)*, Historia culturae 15, Studia 10, České Budějovice 2008.

²⁹ BENEŠ, Z. - JIROUŠEK, B. - KOSTLÁN, A. (ed.), *František Graus - člověk a historik*, Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002, Práce z dějin vědy 8, Praha 2004.

³⁰ GRAUS, F., *Lenní právo*, s. 68.

³¹ RUSSOCKI, S., *Z badań nad czeskim systemem beneficjalnym*, Czasopismo Prawnohistoryczne 23, 1971, s. 33-46.

³² BAKALA, J., *K počátkům lenního zřízení v českém státě*, Slezský sborník 57, 1959, s. 378-388.

zaměřil se i na terminologii, která dle Bakaly pochází z období francké říše a kterou jako takovou převzali i historikové.³³

Otázku původu lén ponechal již zcela stranou ve svých studiích **František Kavka** (1920-2005)³⁴, který se zabýval využitím „*lenních svazků*“ v době posledních Přemyslovců a Lucemburků Jana a Karla jako nástroje vnitřní politiky, tj. jako samostatného vztahu, který nemusí být nutně svázaný s určitou epochou a který položil na roveň dalším institutům jako je například zástava zboží. Zároveň oproti dosud jednostranným hodnocením se tímto autorovi podařilo jiným způsobem uchopit působení Jana Lucemburského v Čechách a jeho komorní politiku. K rozšíření tohoto tématu dalším směrem došlo například díky příspěvkům **Františka Kubů** věnovaným ministeriálům na Chebsku.³⁵

³³ Do lenní problematiky zasahují i některé širší otázky týkající se pojetí vlastní historiografie. V průběhu šedesátých a sedmdesátých let byl ve spolupráci s polskými historiky vypracován model přemyslovského státu, jehož některé aspekty dotýkající se například vlastnictví panovníka a soukromé držby šlechty se v současné historiografii staly předmětem diskusí. Například viz JAN, L., *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Nodl, M. - Wihoda, M. (ed.), *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 45-52. TÝŽ, *Královské vilikace za vlády Václava II.*, in: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 247-259. TÝŽ, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006. KRZEMIENSKA, B. - TRĚŠTÍK, D., *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. - 11. století)*, *Hospodářské dějiny* 1, 1978, s. 149-230. TÝŽ, *Služebná organizace v raně středověkých Čechách*, *Československý časopis historický* 12-5, 1964, s. 637-667. TRĚŠTÍK, D. - ŽEMLIČKA, J., *O modelech vývoje přemyslovského státu*, *Český časopis historický* 105-1, 2007, s. 122-164. ŽEMLIČKA, J., *Kasteláni, vilikové a beneficia v netransformované transformaci*, *Český časopis historický* 106-1, 2008, s. 109-136. *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, *Československý časopis historický* 26-4, 1978, s. 559-586. TÝŽ, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, Praha 2007. TÝŽ, *Počátky Čech královských: 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002. TÝŽ, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011.

³⁴ KAVKA, F., *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, *Český časopis historický* 88, 3, 1990, s. 225-251. TÝŽ, *Dvorská komora Karla IV. a její nejvyšší mistr Zbyněk Zajíc z Házmburka*, in: *Pocta Josefu Petrářovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. J. Petráně*, Praha 1991, s. 23-36. TÝŽ, *Hrady a jejich význam v skladbě české předhusitské šlechty (1300-1349). Situace na středním Povltaví a dolním Posázaví*, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 26, 1985, s. 139-162. TÝŽ, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*, *Numismatické listy* 33, 1978, s. 129-149. TÝŽ, *Správci financí Karla IV. (Příspěvek k dějinám české komory)*, *Numismatické listy* 46, 1991, s. 138-151.

³⁵ Například KUBŮ, F., *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006. TÝŽ, *Ministerialita a Chebsko v období štaufské vlády*, *Československý časopis historický* 29-3, 1981, s. 389-416. TÝŽ, *Podíl štaufské ministeriality na osídlení Chebska*, *Minulosti Západočeského kraje* 17, 1981, s. 169-183. TÝŽ, *Rozklad chebské ministeriality a její zápas s městem Chebem*, *Československý časopis historický* 30-1, 1982, s. 76-99. TÝŽ, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997. Též viz KNOLL, V., *Jus vassallorum vel ministerialium ecclesiae Magdeburgensis. Poznámka k otázce původu olomouckého lenního práva*, *Právněhistorické studie* 37, 2005, s. 17-28. TÝŽ, *Liebensteinská léna na Chebsku*, Muzejní a vlastivědná práce. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 43, 113-3, 2005, s. 131-136. TÝŽ, *Nothaft - základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu*, *Sborník Chebského muzea* 1998 [vyd. 1999], s. 18-27. TÝŽ, *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*, *Západočeský historický sborník* 8, 2003, s. 7-27. TÝŽ, *Von Kinsberg. Kritické vyhodnocení predikátů a přehled dějin jednoho ministeriálního rodu*, *Sborník Chebského muzea* 2002 [vyd. 2003], s. 79-94.

Královské komoře se kromě Františka Kavky věnoval mimo jiné i **Rostislav Nový** (1932-1996), který ve svém semináři podnítil i vznik několika studií věnovaných lénům nižšího typu, a to nejen pro středověk, ale i pro období raného novověku.³⁶ Autoři těchto článků, jejichž počet od devadesátých let dvacátého století stoupl, prokázali, že v průběhu raného novověku některé lenní soustavy soustředěné kolem hradů nejenže i nadále existovaly, ale že došlo i k pokusům o jejich obnovu.³⁷ Jednostranný přístup studií orientujících se na svázanost těchto lén s hradem a specifikaci zdejších povinností byl rozšířen například za pomoci klientských vazeb, jak svědčí například práce **Václava Bůžka**.³⁸ Dosud nejúplnější zhodnocení lenních svazků v raném novověku pochází jednak již od zmíněného Václava Bůžka, a jednak také od **Josefa Macka** (1922-1991), který proti homogenní a uzavřené skupině šlechtických leníků, tak jak s nimi pracoval například Kavka, postavil všechny společenské skupiny, včetně poddaných jako možných nabyvatelů lén, pochopitelně se souhlasem vrchnosti.³⁹ Jak Macek, tak především Bůžek dále rozrůznili a zindividualizovali nejen eventuální nabyvatele lén, tak i na druhé straně zboží, které tito jednotlivci mohli nabývat, tj. nejen léna. Lenní zboží se tak v jejich pojetí například stalo jen jeden z mnoha prvků spojených s kariérním a osobním postupem příslušného jedince.

V posledním desetiletí došlo jak mezi zahraničními, tak i českými historiky k masivnímu nárůstu studií, v nichž byly recipovány mnohé výše zmíněné podněty, zvláště mezi historiky, které se věnují období středověku.⁴⁰ Silnou pozici si ale i

³⁶ Například DOLEŽAL, D., *Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480-1539*, Sborník archivních prací 42, 1992, s. 207-260. K Trutnovsku též viz PELANT, J., *Příspěvek k dějinám lenního zřízení na Trutnovsku v 15. a 16. století (Trutnovské desky manské 1445-1539)*, Trutnovsko 9, 1960, s. 21-28. WOLF, O., *Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku*, Archeologické rozhledy 56-3, 2004, s. 561-590.

³⁷ Kromě výše zmíněného Doležala též například ŠIMICOVÁ, E., *Křivoklátská manská kniha z let 1454-1566*, Rakovnický historický sborník 5, 2004, s. 23-81.

³⁸ BŮŽEK, V., *Manové ve skladbě nižší šlechty jagellonského věku*, Marginalia historica IV, 2001, s. 155-174.

³⁹ MACEK, J., *Jagellonský věk v českých zemích (147-1526) (2), Šlechta*, Praha 1994. K ranému novověku taktéž SKŘIVÁNEK, M., *K některým aspektům lenní politiky za prvních Habsburků*, Sborník prací východočeských archivů 1, 1970, s. 59-79.

⁴⁰ ZELENKA, J., *Beneficium et feudum. Podoba a proměny lenního institutu*, řada A, Monographia 66, Praha 2016. PATZOLD, S., *Das Lehnswesen*, München 2012. DENDORFER, J. - DEUTINGER, R. (ed.), *Das Lehnswesen im Hochmittelalter. Forschungskonstrukte - Quellenbefunde - Deutungsrelevanz*, Ostfildern 2010. DEUTINGER, R., *Beobachtungen zum Lehnswesen im frühmittelalterlichen Bayern*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 70, 2007, s. 57-83. TÝŽ, *Seit wann gibt es die Mehrfachvasallität?*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 119, 2002, s. 78-105. KASTEN, B., *Beneficium - zwischen Landleihe und Lehen - eine alte Frage, neu gestellt*, in: Bauer, D. R. - Hiestand, R. - Kasten, B. - Sönke, L. (ed.), *Mönchtum - Kirche - Herrschaft 750-1000*, Sigmaringen 1998, s. 243-260. TÁŽ, *Das Lehnswesen - Fakt oder Fiktion?*, in: Pohl, W. - Wieser, V. (ed.), *Der frühmittelalterliche Staat - europäische*

nadále udržel ten historiografický směr, který akcentoval lenní institut jako nástroj výstavby určitého teritoriálního celku.⁴¹ Co se týká mnou sledované problematiky raného novověku, zvláště lenních soustav, etablovala se zde v poslední době již celá řada autorů, mezi nimiž se vyskytují i archeologové, kteří se věnují příslušným lénům jakožto běžným drobným statkům.⁴²

Perspektiven, Wien 2009, s. 331-353. SPIEB, K. H., *Das Lehnswesen in Deutschland in hohen und späten Mittelalter*, Idstein 2002.

⁴¹ MUSIL, F., *K formování sociální a správní stránky manského systému v Kladsku*, in: Bobková, L. (ed.), *Korunní země v dějinách českého státu I*, Praha 2003, s. 266-274. TÝŽ, *Kladsko nebo Plock. (Úvaha nad jednou lenní listinou z doby Karla IV.)*, Kladský sborník 4, 2001, s. 7-12. TÝŽ, *Vznik manského systému v Kladsku a jeho vývoj do doby husitské*, Kladský sborník 3, 1999, s. 37-60. ŽEMLIČKA, J., *Hereditates, que vulgariter claske vocantur. (Ještě k otázce „kladských“ dědin)*, in: Septuaginta Paolo Spunar oblata: (70 + 2), Praha 2000, s. 144-154.

⁴² Například ANDĚL, R., *Lesk a bída „nové“ drobné pobělohorské šlechty (Rodina Puchlerů na lenním statku Loučná na Frýdlantsku)*, *Fontes Nissae* 3, 2002, s. 7-36. TÝŽ, *Příjmy pracovních sil na statcích frýdlantské lenní šlechty v 17. století*, *Fontes Nissae* 1, 2000, s. 7-18. BELLING, V., *Lenní šlechta na Frýdlantsku ve vrcholném a pozdním středověku. Příspěvek k výzkumu funkce a postavení manů na šlechtických dominiích*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 499-512. ČÍŽEK, J. - SLAVÍK, J., *Manská soustava náhodského hradu*, *Castellologica bohemia* 8, 2002, s. 67-88. FRÖHLICH, J., *Zaniklá vesnice a zvikovský manský dvůr Malev*, *Archeologie ve středních Čechách* 15-2, 2011, s. 951-956. GAJDOŠÍK, P., *Adam Vilém Schellart a lenní statky Albrechta z Valdštejna*, *Bezděz* 21, 2012, s. 67-94. JUSTOVÁ, J., *Chalupovský manský dvůr v Libici nad Cidlinou. Archeologický příspěvek k poznání středověké a raně novověké vsi Libice*, část 1, *Castellologica bohemia* 7, 2000, s. 241-254, část 2, *Castellologica bohemia* 8, 2002, s. 381-392. SAHEB, J., *Lenní statek Místek ve 2. polovině 16. století. (K procesu formování mensálních držav olomouckého biskupství před Bílou horou)*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka)* 1, 2008, s. 99-117. TÝŽ, *Urbární sumář lenního statku Místek z roku 1583*, *Práce a studie Muzea Beskyd, společenské vědy* 18, 2007, s. 176-193. STARÝ, M., *Frýdlantská léna v Českém ráji a jejich držitelé: (stručný přehled a metodologické zamyšlení)*, in: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*, Semily 2009, s. 279-286. TÝŽ, *Frýdlantské léno Mladějov a jeho držitelé*, *Časopis Národního muzea, řada historická* 183/1-2, 2014, s. 3-18. TÝŽ, *Soupis osedlých na lenních statcích frýdlantského vévodství na sklonku jeho existence*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 122-2, 2014, s. 87-104.

Shrnutí

Jak do české, tak i evropské historiografie devatenáctého století vstoupila lenní problematika pod pojmem lenní právo, tj. jako právní norma, jejíž závaznost byla přeceňována. Negativní postoje se na tuto otázku vázaly spíše ve smyslu osvícenských postojů vůči staršímu společenskému řádu, feudalismu. Zatímco před polovinou století měl odkaz na původ lén svázaný s německým prostředím spíše charakter učenického odkazu bez ideologických konotací, v dalším vývoji se nejen kolem otázky recepce či původu lenní práva, ale i dalších právních a politických institucí, rozhořela v evropské historiografii celá řada diskusí, které v sobě zahrnovaly značnou šíři aspektů - od národních zájmů přes jednotlivé právní školy a jejich vnímání práva, tj. dobovou právní filozofii, až po pojetí vlastní vědy vůbec. Zároveň však mezi českou a německou větví zdejší historiografie neprobíhal zcela jednoznačný předěl, jak se obvykle předpokládá. Kladného zhodnocení se tomuto fenoménu dostalo zasazením do společného rámce s problematikou teritoriální výstavby státu, jak svědčí například dílo německého právního historika Heinricha Mitteleise, na jehož práci především po druhé světové válce navázala celá řada regionálních studií. Z rámce právních dějin se lenní problematika osvobodila s průnikem procesuality dění do historických věd, a to především v podobě sociologických vlivů, jak bývá uváděno na příkladě monografie Marca Blocha *La société féodale* z konce třicátých let dvacátého století. Další impulsy přineslo zproblematizování některých dosud neměnných struktur, například feudalismu, a zhodnocení lenního institutu jako samostatné sociální vazby osvobozené od historických mezníků a procesů. Některé nedostatky strukturálního pohledu byly překonány pohyblivější interpretací v duchu postmoderního diskursu, například vztah pána a vazala. Z této postmoderní kritiky vychází i monografie Susan Reynolds z roku 1994 *Fiefs and Vassals*, která kromě užívání tradičních pojmů zpochybnila v novokantovském duchu i kontinuitu dění, resp. naše představy o kontinuitě dění. Podobný proces pochopitelně proběhl i v české historiografii, kde stejně jako v zahraničí došlo za posledních deset let k značnému oživení zájmu o tento fenomén, a výsledkem je již nespočet studií věnovaných této otázce. Co se týká raného novověku, vznikla zde celá řada prací, která se věnuje konkrétním lénům jako

drobným statkům. Kromě specifických pramenných možností je toto „odtržení“ dáno i značnou specializací, a tím i vzdalováním, jednotlivých období.

II. SEN O STRÁŽCI HRADU KARLŠTEJNA

„Kolik vás tu dříme, staletí vy spáči, bujné naší slávy dobří pomahači?“⁴³

Uchopení jakéhokoliv fenoménu předpokládá nejen důkladnou pramennou kritiku, ale rovněž i zamyšlení nad tím, z jakých pozic vycházely a jakým způsobem byly formovány jak závěry, tak i otázky, které byly souvisejícím pramenům kladeny. Chápání lenního institutu tak ještě dnes v mnohém souvisí s ideologickým rámcem, do něhož byla tato problematika v průběhu devatenáctého století zařazena, a to konkrétně ve spojitosti s hradem jakožto svébytným dobovým fenoménem nadaným vlastními významy.⁴⁴ V případě karlštejnské manské soustavy se tak v obecném povědomí zformovaly představy, které v mnohém souvisejí s hradem Karlštejnem jako s místem symbolického významu, zejména v devatenáctém století jako s tzv. „místem paměti“, a které byly automaticky přeneseny i na zdejší manskou soustavu. S tímto nazíráním souvisí i dosavadní nemnohá zpracování této problematiky, neboť základní literaturou k tomuto tématu překvapivě dosud zůstává stručná zmínka Augusta Sedláčka v pasáži věnované hradu Karlštejnu v šestém svazku jeho monumentálního díla *Hrady, zámky a tvrze království Českého*.⁴⁵ Sedláček shrnul ve svém popisu hradu Karlštejna, publikovaném i samostatně, téměř všechny dosud známé písemnosti týkající se jak zdejšího hradu, tak panství, a právě v tomto ohledu představuje zmíněná studie i jakýsi vrchol, k němuž už z hlediska sběru pramenů lze jen velmi těžko dodat něco navíc. Zároveň však čerpal i ze starší literatury, a tím se kontinuálně vřadil do písemné tradice, která se kolem Karlštejna zformovala. Cílem této kapitoly není za každou cenu dokázat, že některá fakta uváděná o karlštejnské manské soustavě jsou či nejsou pravdivá, nýbrž v první řadě mi jde spíše o to

⁴³ Převzato z Česká elektronická knihovna: Plnotextová databáze české poezie 19. a počátku 20. století [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.ceska-poezie.cz/cek/>. (Dále jen Česká elektronická knihovna): Spisy Emanuela MIŘIOVSKÉHO, svazek 3, Nové básně, Praha 1885, oddíl 53, báseň *Na zříceninách hradu*.

⁴⁴ HRBATA, Z., *Hrady a jejich zříceniny*, in: Hodrová, D. (ed.), *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997, s. 25-41. TÝŽ, *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, Praha 1999, kapitola *Hrady minulosti*, s. 29-40. JANEČKOVÁ, K., „*Náš starý Střekov*“. *Středověký hrad jako symbol Ústecka 19. a 20. století*, Dějiny a současnost 33-2, 2011, s. 18-20. GROBMANN, G. U. (ed.), *Mythos Burg, Ausstellungskatalog Germanisches Nationalmuseum Nürnberg*, Nürnberg 2010.

⁴⁵ SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze království Českého VI., Podbrdsko*, Praha 1889, s. 42-43. DURDÍK, T., *August Sedláček a studium českých feudálních sídel*, in: Kapičková, B. (ed.), *August Sedláček a pomocné vědy historické*, Mladá Vožice 1995, s. 89-95. ŽEMLIČKA, J., *K využitelnosti Sedláčkových Hradů a zámků po 100 letech. Ohlédnutí za velkým historickým projektem*, Mediaevalia Historica Bohemica 17-2, 2014, s. 145-157.

podchytit specifický systém vypovídání, který se kolem této problematiky, zvláště v devatenáctém století, vytvořil, a zároveň demonstrovat v obecné rovině, nakolik tehdejší představy a očekávání i nadále ovlivňují způsob, jakým i my dnes přistupujeme ke zpracování této historické látky.

„... na jednom skalnatém a dosti vysokém vrchu ...“⁴⁶

Již ve středověku se kolem založení hradu Karlštejna vytvořila tradice, která byla v narativních pramenech raného novověku, především v kronikách či tzv. historiích, důsledně kodifikována.⁴⁷ Tento specifický typ žánru sice na jedné straně vstřebával nové podněty humanistického dějepisectví, zároveň si však ještě v sedmnáctém století udržoval velmi dlouho svoji ustálenou uzavřenou formu reprezentující zároveň i určitý vztah ke skutečnosti. Obecně v kronice či v tzv. historii měly být dle středověké koncepce zachyceny všechny pamětihodné události příslušného časového úseku a teritoria, při čemž z hlediska ideologického rámce se každá z nich podílela na historii spásy. Od tohoto pojetí se také odvíjela vnitřní struktura humanistických kronik, neboť jakkoliv ztrácely svoji srozumitelnost, i nadále tvořily jejich podstatnou část analistické záznamy, drobné texty velmi stručně popisující danou událost, často ve formě jedné či dvou vět. Vedle své základní periodizační funkce od sebe oddělovaly i tématicky uzavřené celky. Mezi tyto stručné záznamy se vkládaly rozvinuté narativní texty, které se ale rovněž velmi často přidržovaly starších předloh a pouze je více rozvíjely.⁴⁸

Pochopitelně tutéž podobu měly v raně novověkých kronikách i zprávy týkající se hradu Karlštejna. Jak v případě Hájka, Paprockého, tak i Beckovského si informace o založení Karlštejna i nadále udržela formu analistického záznamu převzatou ze starších předloh a spojovanou s rokem 1348 jako jednu z mnoha

⁴⁶ BECKOVSKÝ, J., *Poselkyně starých příběhův Českých aneb Kronika česká, Díl I*, Praha 1711, s. 538.

⁴⁷ KAVKA, F., *Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Praha 1997, s. 15-28.

⁴⁸ BENEŠ, Z., *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993. KOLÁR, J., *K typologii české historické prózy z období humanismu*, Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 345-363.

pamětihodných událostí z období vlády Karla IV.⁴⁹ Delší varianta zápisu týkající se Karlštejna se zase nacházela v příslušné části kroniky věnované husitským válkám a vztahovala se k jeho obléhání. Na první pohled se tak může velmi slibně jevit příslušná pasáž v Hájkově kronice⁵⁰, nicméně po odstranění dílčích podrobností je evidentní, že rámcem, do něhož tyto údaje byly vloženy, je jakýsi obecný příběh o dobývání křesťanského hradu. Téměř identický text jen s nepatrnými úpravami převzal do své kroniky ještě v sedmnáctém století i Beckovský.⁵¹

Oba druhy záznamů vykazují po stránce obsahové závislost na starších vzorech, při čemž za povšimnutí stojí především často užívané literární topos vysoké hory, na níž měl být hrad založen – „*na jedné vysoké hoře*“⁵² či „*na jednom skalnatém a dosti vysokém vrchu*“.⁵³ Schematicky je uspořádána i krajina v syžetu příběhu o dobývání Karlštejna v Hájkově Kronice: „*Na Kněžské Hoře, jenž jest na půl noci, položilo se jich šest tisíce* [obléhatelů, pozn. autora]... *Na druhé hoře, jenž jest nad Haknovým dolem, jenž jest od východu slunce, položilo se jich šest tisíc*... *Na třetí hoře, která sluje Plešivec, od strany polední*... *položilo se šest tisíc*... *Na čtvrté hoře od západu Slunce*...*položilo se jich šest tisíc*“.⁵⁴

Co se týká popisu krajiny a prostředí vůbec, ani v tomto případě nedošlo v humanistickém písemnictví oproti středověku zprvu k radikálnímu obratu a naopak první kosmografie zase vykazují značnou závislost na svých antických vzorech. Autor neusiloval o konkrétní vylíčení charakteru krajiny, ale spíše odkazoval pomocí topoi k hlubšímu ideologickému rámci daného díla.⁵⁵ Tato topoi tak byla vnímána jako „*Zeichen, die vor allem konnotieren, nicht denotieren*“.⁵⁶ V citovaných záznamech však Karlštejn není chápán jen jako hrad sám o sobě, ale buď ve spojitosti s kaplemi svatých založenými Karlem IV. v případě analistických záznamů, nebo jako místo,

⁴⁹ HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronyka Czeská*, Praha 1819, list CCCXIX. PAPROCKÝ Z HLOHOL, B., *Diadochos id est successio: jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království Českého, Tomus 1, kniha 1-2*, Praha 1602, s. 143. BECKOVSKÝ, J., *Poselkyně I*, s. 538.

⁵⁰ HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronyka*, list CCCLXXXIX.

⁵¹ BECKOVSKÝ, J., *Poselkyně I*, s. 712-714.

⁵² HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronyka*, list CCCXIX.

⁵³ BECKOVSKÝ, J., *Poselkyně I*, s. 538.

⁵⁴ HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronyka*, list CCCLXXXIX.

⁵⁵ Například viz CURTIUS, E. R., *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998. KOLÁR, J., *Zur Funktion der Topografie im Denken und in der Literatur des Humanismus*, Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern 3, 1993, s. 17-24.

⁵⁶ KOLÁR, J., *Zur Funktion der Topografie*, s. 19.

kde byla uložena koruna a svátosti, jak je specifikováno v narativních zápisech o obléhání hradu za husitských válek. Předobrazem této scenérie má být jakési posvátné místo na skále či na hoře, v křesťanské tradici by to mohl být například jeruzalémský chrám situovaný tradičně na skálu.⁵⁷ Ještě v širší rovině, nejen v rámci křesťanské tradice, vertikální uspořádání prostoru – jak u analistických, tak i rozvinutých zápisů týkajících se hradu Karlštejna – odkazuje k představě původní hory nacházející se ve středu světa, která buď sama o sobě je chápána jako posvátná nebo je na ní ještě navíc posvátné místo lokalizováno.⁵⁸

„Descriptio Carlsteinensis Arcis“⁵⁹

Tradiční kronika či tzv. historie jako žánr s pevnými pravidly jen velmi těžko mohla pojmout něco, co se nenacházelo ve starších předlohách či jiných písemnostech, které se osvědčily jako autority. Jakékoliv jiné skutečnosti tak jen velmi těžko pronikaly do tohoto typu žánru. V tomto ohledu vlastní obrat souvisel především se změnou charakteru vědění. Zatímco starší typ vědění, označovaný například jako tzv. renesanční epistémé, se snažil uspořádat a popsat tento svět například na základě konotací, jak vyplývá i z rozboru záznamů týkajících se vypovídání kolem Karlštejna v raně novověkých kronikách, nový, nazývaný jako tzv. klasická epistémé, se pokoušel obsáhnout prostor spíše kvantitativně, všezahrnujícím popisem, tříděním a vzájemnou diferenciací. Jakkoliv se oproti předchozímu pohyboval spíše na povrchu, svým rozsahem umožnil vstoupit do písemné tradice i novým skutečností.⁶⁰

⁵⁷ Například ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, Praha 2006, s. 31.

⁵⁸ ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 25-35. TŘEŠTÍK, D., *Mýty kmene Čechů (7.-10. století)*, Praha 2003, s. 72-76.

⁵⁹ BALBÍN, B., *Miscellanea historica regni Bohemie, Band I, Liber III, Caput VIII, § III*, Pragae 1681, s. 100.

⁶⁰ „Pozorovat tedy znamená spokojit se se zrakem. Spokojit se s tím, že systematicky vidíme jen několik málo věcí... Když se zrakové reprezentace samy rozvinou, odsekají se z nich všechny podobnosti a očistí se dokonce od všech barev, poskytnou konečně přírodní historii to, co tvoří její vlastní předmět: totéž co vnese do správně utvořeného jazyka, který má v úmyslu vystavět. Tímto předmětem je rozprostraněnost, z nich se přírodní jsoucna skládají – rozprostraněnost, která může být určena čtyřmi proměnnými. A pouze těmito čtyřmi proměnnými: forma elementů, množství, způsob, kterým se navzájem rozmisťují, relativní velikost každého z nich.“ FOUCAULT, M., *Slova a věci*, Brno 2007, s. 108. BURKE, P., *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2009. LUCKMANN, T. - BERGER, P. L., *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno 1999.

Pochopitelně tomuto novému vnímání odpovídaly i určité typy literárních žánrů; uplatnilo se především v podobě všelijakých příruček, encyklopedií či svodů různého charakteru a souviselo i mimo jiné i se vznikem narativního díla specifické povahy – *Miscellanea historica regni Bohemiae* (*Rozmanitosti z historie Království českého*), spisu značného obsahového rozpětí, k němuž Bohuslav Balbín shromažďoval materiál po celý život a z něhož pouze část vyšla v letech 1679-1687 tiskem. Balbín v mnohém navazoval na starší tradici, například ještě Liber VII první dekády obsahovala výtah panovníků a s nimi spojených pamětihodných událostí. Tento svod zestručňující starší kroniky byl v raném novověku velmi oblíbený, měl jejich podobu a někdy se tak dokonce i výslovně nazýval. V duchu předchozí tradice se i zde nacházel analistický záznam o založení Karlštejna k roku 1348, a to opět jako jedna z mnoha pamětihodných událostí z období vlády Karla IV.⁶¹

Proti tomu první tři knihy první dekády Balbínových *Miscellaneí* jako tzv. topografie představují nový typ žánru spjatý již s novým věděním. Tyto historicko-vlastivědné popisy jednotlivých zemí se původně vyvinuly z tzv. kosmografií usilujících přenést antické poznatky do současného světa. V souvislosti s popisným charakterem nového typu vědění sem pronikaly i nové reálie, například přírodní historie. V tomto ohledu měl Balbín pochopitelně své domácí předchůdce. Zároveň s přihlédnutím k nadnárodní latinské produkci a charakteru topografií jako žánru se mimo jiné rovněž inspiroval široce koncipovanou formou Stránského spisu *Respublica Bohemiae* (*Respublica Bojema*), který vyšel poprvé roku 1634 v Leydenu jako 31. díl třiceti pěti svazkové ediční řady „Res publicae“, jež vzhledem k jednotné vnitřní struktuře pojmul jak díla katolických, tak i protestantských autorů. Svým širokým záběrem však Balbínova *Miscellanea* překonala své starší předchůdce a jako jeden z mnoha prvků podílejících se na „znovuvytváření“ Čech založila v mnoha ohledech tradici, ať už souhlasnou či nikoliv, srovnatelnou například s Hájkovou kronikou.⁶²

⁶¹ BALBÍN, B., *Miscellanea historica regni Bohemie, Band III, Liber VII, Sectio II, De regibus Bohemiae*, Pragae 1687, s. 154.

⁶² MUSIL, F., *K prvním historicko-vlastivědným popisům Čech a Morava*, Dissertationes historicae. Vladimír Wolf et Opera Corcontica 2, 2002, s. 265-273. KOLÁR, J., *Paradoxy spisu Pavla Stránského o českém státu*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 331-345. SCHAMSCHULA, W., *Pavel Stránskýs Respublica Bohemia und die literarische Tradition*, Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern 3, 1993, s. 113-126. KUČERA, J. P. - RAK, J., *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983. PELIKÁN, J., *Balbínovy pomůcky a prameny*, Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty v Praze 41, 1936. TÝŽ, *Bohuslav Balbín o*

Co se týká Balbínova popisu Karlštejna, změnu diskursu signalizoval jak jeho rozsah, tak i nadpis v záhlaví na příslušných stranách - „*Descriptio Carlsteinensis Arcis*“.⁶³ V mnoha ohledech se však nejednalo o nijak radikální obrat, a to především z hlediska ideologických konotací, které se i nadále udržovaly v mezích klasické latinské vzdělanosti. Na starší tradici navázal Balbín hned v úvodu svého popisu zmínkou o založení hradu Karlem IV. a jeho následným obleháním během husitských válek. V dalším odstavci toto téma více rozvinul, a to ve směru klasických antických konotací.⁶⁴ Konkrétně označením hradu termínem „*arx*“ podtrhl především jeho ochranou a obranou funkci, v tomto případě především ve vztahu ke zde uložené koruně a ostatkům svatých - „*arx carlsteinensis... a Carolo IV. imperatore Corona regni, & Reliquis Sanctorum servandis aedificata... fortissime oppugnata*.“ Tutéž vlastnost vyzdvihl i v pasáži týkající se popisu hradů obecně, v níž se inspiroval římskými autory: „*Hrady se osvědčily, ať už hrozil nepřítel vlasti anebo vzplála občanská válka či rozbroje nebo konečně když někdo mocnější vyhrožoval násilím. Vždy tu bylo útočiště, kam bylo možno se uchýlit a zabránit kořistění, dokud nezasáhl král, rada pánů, nepřátelské zbraně anebo dokud přátelský zásah neukončil spory*.“⁶⁵ Výraz „*arx*“ se také používal jako zástupný pojem pro pevnost umístěnou na antickém Kapitolu – „*mons Capitolinus*“, nejvyšším ze sedmi římských pahorků, centra a symbolu moci starověkého Říma, v jehož centru se měl nacházet i chrám. Tentýž pojem se používal i pro opevněnou část na dalším římském vršku Palatinu, kde sídlili augurové, nebo vůbec tam, kde vykonávali své obřady.⁶⁶ Na starší schéma Balbín navazoval i co se týká rozložení krajiny, a to jednak již zmíněným poukazem na horu – „*mons arcis*“ – obklopenou z několika stran dalšími – „*clauditur quinque montibus praealtis*“.

hradu Karlštejnu, in: Přátelé čsl. starožitností svému učiteli: K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka, Časopis Společnosti přátel starožitností 38/2-3, 1930, s. 194-200.

⁶³ BALBÍN, B., *Miscellanea, Band I, Liber III, Caput VIII, § III*, s. 100-107.

⁶⁴ Tamtéž, *Liber III, Caput VIII, § III*, s. 100.

⁶⁵ „...*sive hostis Patriae immeneret, sive discordiis, et & bellis civilibus arderet, sive potentiores, ut saepe sit, vim minitarentur, paratum haberent receptum, ubi se, & sua tutarentur, ne praedia paterent, donec aut implorato Rege, aut iudicio Procerum, aut amicorum armis, aut amica interpositione discordiae finirent*.“ Tamtéž, *Liber III, Caput VIII, § III*, s. 107. Překlad viz BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín, Krásky a bohatství české země. Výběr z díla Rozmanitosti z historie Království českého (Miscellanea historica regni Bohemiae)*, Praha 1986, s. 292.

⁶⁶ Heslo *Arx* v Encyclopaedia Britannica. *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/>.

Balbínova modifikace předchozí tradice se tedy v první řadě odehrávala na úrovni recepce antických vzorů, například spočívala v zesílení celkového dojmu scénérie použitím klasického topos locus amoneus⁶⁷ – „*arx carlsteinensis ... sita est loco peramoeno*“. Toto napodobování (*imitatio*) antických vzorů souviselo s dobovým estetickým cítěním.⁶⁸ V případě topografie jako žánru, který na počátku svého vývoje důsledně vycházel z těchto předloh, jsou tyto reminiscence obzvláště citelné, a to ať už se týká vlastního způsobu popisu krajiny či využití klasických topoi. Stejným způsobem Balbín v *Miscellaneích* vylíčil podobu krajiny Čech. Ohraničil prostor horami a řekami, tak jak to činili již antičtí autoři, a charakterizoval jej za pomoci klasického topos krásné zahrady.⁶⁹

Naproti tomu nový způsob vědění se projevil nejen v samotném popsání prostoru obecně, ale především ve specifickém charakteru jeho uchopení, který spočíval v uvedení množství jednotlivých prvků v příslušném prostoru, jejich velikosti, formě a vzájemném rozmístění. Hrad Karlštejn se tak dle Balbína nacházel 3 míle od Prahy či kopec, na kterém byl situován, měřil po obvodu 628 kroků. Stejným způsobem je uchopen i areál uvnitř hradu – například: „*Abys tam došel, musíš vyšlapat 80 kamenných schodů. Chceš-li se dostat až pod střechu, musíš překonat dalších 25 stupňů, což je od země až k vrcholu této budovy celkem 105 schodů.*“⁷⁰ Značný prostor autor věnoval vyčíslení zdejších sakrálních cenností. Ještě dále v tomto ohledu zašel Tomáš Pešina z Čechorodu, který nejen v souladu s dobovým vkusem, ale rovněž i s ohledem na nový způsob vědění publikoval ve svém díle *Phosphorus Septicornis* otištěném roku 1673 soupisy svatých relikvií přechovávaných na Karlštejně, chápaném rovněž pod pojmem „*arx*“.⁷¹

V horizontu Balbínova zájmu, rovněž i s přihlédnutím k dochovaným pramenům, se kromě Karla IV. a následných husitských válek ocitlo i období přelomu šestnáctého a sedmnáctého století, kdy došlo k přestavbě Karlštejna. Kromě starších literárních pramenů Balbín zachytil ve svém popisu i určitou zdejší tradici, která se kolem tohoto hradu vytvořila, a která byla tímto, s ohledem na další recepci

⁶⁷ ŠUBRT, J. - KROUPA, J. K. (ed.), *Locus amoenus - místo líbezné. Symposium o české hymně*, Praha 1994.

⁶⁸ Například MITOSEK, Z., *Teorie literatury: historický přehled*, Brno 2010, s. 44-55.

⁶⁹ BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín*, s. 49-67, s. 147.

⁷⁰ Tamtéž, s. 285.

⁷¹ PEŠINA Z ČECHORODU, T., *Phosphorus Septicornis: i.e. Metropol. S. Viti Eccles. Pragensis Maiestas*, Pragae 1673, s. 411-429, „*arx*“ – například s. 411, 418.

Miscellanei, kodifikována. A z té také pocházejí první soustavnější zprávy o zdejších manech, a to například v souvislosti s osobou Jáchyma Novohradského z Kolovrat, purkrabího karlštejnského a zároveň prezidenta české komory, za nějž došlo ke konci šestnáctého století k přestavbě hradu, reorganizaci dominia a i k obnově zdejší manské soustavy. V ústním podání se Jáchymovo zdejší působení naplněné častými rozpory odrazilo již jen v podobě dílčí epizody, o jejímž vztahu ke skutečnosti vzhledem k nedostatku pramenů však nemůže být mnoho řečeno: „*Obě brány se kdysi zavíraly a byly ve dne v noci střeženy dvěma svobodníky, dnešním názvem many. Hlídali je velmi ostražitě. I stalo se, že purkrabí hradu, pán z Kolovrat, přistihl jednoho ze strážců, že se od brány vzdálil; ihned přivolal z Prahy kata a příští den poručil viníkovi setnout hlavu.*“⁷² I v tomto krátkém příběhu, který je součástí výše uvedené pasáže týkající se Karlštejna, je tento hrad chápán jako „*arx*“, střežený s maximálním úsilím – „*tanta vigilantia a duobus rusticis liberis, quos hodie Mannos vocant, diu noctuque custuodenda erat.*“ V následujících dobách si motiv popraveného mana získal velkou oblibu a byl hojně využíván, zvláště v devatenáctém století nabyt nových aktuálních významů v souvislosti s hradem Karlštejnem jako místem paměti.

Co se týká dalšího vypovídání kolem karlštejnských manů, Balbín ještě uvedl, že „*šest venkovských manů vykonávalo kdysi ponocenskou službu a k obvyklému volání, jež se dalo každou noční hodinu, připojovalo ještě: „Dále od hradu, dále“. To se udržuje podnes. Dvě vesnice ve vzdálenosti půl míle byly určeny těmto strážcům, kteří byli kromě své služby zbaveni jakýchkoli poplatků.*“⁷³ Onu dobu, „*olim*“, Balbín postavil do opozice vůči dnešku: „*Naše doba provedla pravý opak, něco úplně protichůdného: dala rozbořit všechny hrady bez rozdílu, zda je lze hájit snadno či nesnadno, zda jsou pohraniční nebo uprostřed země, zda patří králům nebo šlechtě...*“⁷⁴ A tak ani už karlštejnští manové nehlídají hrad jako kdysi: „*Dnes střeží spodní trvale uzavřenou bránu branný, najatý za plat ze svobodníků, u hořejší brány pak musí jeden man hlídat po týdnech. Spíše se však vyskytuje v hradní službě ne v bráně.*“⁷⁵ A rovněž i zdejší hlásní se nyní „*změnili v obyčejné robotníky. Každý*

⁷² BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín*, s. 284.

⁷³ Tamtéž, s. 291.

⁷⁴ Tamtéž, s. 293.

⁷⁵ Tamtéž, s. 284.

*týden totiž vykonávají dva z nich ony noční pochůzky, a jakmile jim jejich týdenní služba skončí, jsou povinni platit obecné dávky a robotovat jako ostatní“.*⁷⁶

Tzv. karlštejnská manská soustava v Balbínově době i nadále existovala, neboť zanikla teprve až v devatenáctém století v souvislosti s legislativním zrušením lenního systému v Čechách v roce 1869. Vznikla patrně za Karla IV. reorganizací komorního zboží v oblasti tzv. přemyslovského hvozdu, především Kamýcka a Tetínska.⁷⁷ Od konce husitských válek až do konce druhé třetiny šestnáctého století i nadále trvala existence zboží vázaných k hradu Karlštejnu lenním právem, nicméně soustava jako celek upadala. K postupnému uspořádání soustavy došlo v souvislosti s již zmíněným Jáchymem Novohradským z Kolovrat a jeho renesanční přestavbou hradu, jež probíhala za finanční účasti stavů a představovala tak i určitou symbolickou demonstraci jejich zvýšeného zájmu na tomto hradu.⁷⁸ S přihlédnutím k dalším pozůstatkům po Jáchymově činnosti na Karlštejně se zdá, že by jeho zdejší působení nemělo být vnímáno nejen jako náprava či uspořádání starších poměrů, ale zároveň jako snaha vtisknout Karlštejnu se zřetelem na „staré“ pořádky i „novou“ paměť“, a to jak v souladu s vnímáním stavovské obce, ale i panovníka. Zdá se, že jedním z mnoha prvků této „nové“ reprezentace, jsou i zdejší manské skříně, resp. jejich pozůstatky, kterých se zřejmě týká i následující Balbínův zápis v *Miscellaneích*: „Blízko studny stojí na místě poněkud vyvýšeném spodní část hradu s množstvím obytných místností. V prostředním patře je rozsáhlá komnata manů urozeného rytířského původu, kde lze vidět ve zdi police na uložení zbraní. Vpředu mají erby šlechtických manů. Z této nižší části budovy můžeš přejít ke královským komnatám.“⁷⁹

⁷⁶ Tamtéž, s. 291.

⁷⁷ NOVOTNÁ, M., *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*. TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava*, in: Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře, Praha 2011, s. 110-127. Dále například BOHÁČ, Z., *Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské*, Prameny a studie 19, K dějinám osídlení 2, Praha 1978. DRAGOUN, M., *Přehled vývoje osídlení Bozeňska v době předhusitské*, Historická geografie 17, 1978, s. 173-207. SEDLÁČEK, A., *Děje Prácheňského kraje*, Praha 1926.

⁷⁸ Například VYBÍRAL, Z., *Autorita a moc v paměti urozených*, in: Bůžek, V. - Král, P. (ed.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 127-128.

⁷⁹ BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín*, s. 285.

**„Nevím, byl-li tento hrad krásnější v své slávě, než je v svých rumech
velebnější“⁸⁰**

Doménou, v níž se v průběhu osmnáctého století naplno rozvinul popisný způsob vědění projevující se již v Balbínových *Miscellaneích*, se stala tzv. statistika, zahrnující značně širokou paletu informací z různých oblastí. A tak není nijak zvlášť překvapivé, že se v rámci sešitů *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen* v roce 1787 mimo jiné objevil i Rieggerův německý překlad Balbínova popisu Karlštejna⁸¹, opatřený poznámkami a doplněný o další prameny. V roce 1788 byl tamtéž publikován rovněž i soupis lenního zboží v Čechách.⁸² Tomuto trendu odpovídal i vývoj topografií jako samostatného žánru - zatímco Schallerova *Topografie des Königreichs Böhmen* (1785-1790) svým uceleným charakterem, odkazy na starší literaturu a přetiskováním pramenů odrážela ještě starší kořeny tohoto literárního útvaru, mladší autoři naopak už toto pojetí kritizovali a směřovali k zestručnění textu.⁸³ Na základě těchto a dalších textů, například Pelcla, a zároveň rovněž i s ohledem na nově probuzený fenomén cestování a poznávání památek, vznikla v devatenáctém století celá řada popisů Karlštejna, které jeví větší či menší míru vzájemné provázanosti.⁸⁴

V textech poslední třetiny osmnáctého a počátku devatenáctého století, mnohdy ještě dále, dominuje již zmíněné starší pojetí Karlštejna jako opevněného a chráněného místa či přímo pevnosti, nicméně v první řadě především ve vztahu k její architektonické, tj. hmotné podstatě, například: „*Das Andenken des Schlosses Karlstein verdient unstreitig theils als Festung, theils als Meisterstück der gothischen Bauart*“.⁸⁵ Ke stejné charakteristice – „*das feste Schloss Karlstein*“ se

⁸⁰ Dopis J. K. Chmelenského Čelakovskému z července 1835 - *F. L. Čelakovského Sebrané listy*, Praha 1865, s. 326.

⁸¹ VON RIEGGER, J. A., *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, III Heft*, Leipzig - Prag 1787, s. 569-612.

⁸² TÝŽ, *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, VII Heft*, Leipzig - Prag 1788, s. 65-80.

⁸³ ROUBÍK, F., *Přehled vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940, s. 26-40.

⁸⁴ FAKTOROVÁ, V., *Literárněhistorický výzkum žánrů na pozadí obrozeneckého cestopisu*, in: Nadnárodní dimenze české národní kultury I, České Budějovice 2005, s. 7-18. TÁŽ, *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeneckého cestopisu*, Praha 2012. KALAŠOVÁ, M., *Geneze touhy po navštěvování a poznávání hradů a hradních zřícenin na pozadí romantismu a národního obrození v českých zemích*, in: Karel Kramérius. Putování po českých hradech (1814-1818), Praha 2010, s. 17-33.

⁸⁵ VON RIEGGER, J. A., *Materialien III*, s. 671.

uchýlil dokonce i Pelcl ve své Nové kronice,⁸⁶ v níž sice kriticky zhodnotil starší autory, zároveň však formou uspořádání textu, jak svědčí i název knihy, setrval ve starším diskursu.

Výběr Karlštejna, jako objektu hodného popisu či pozornosti vůbec, je v systému vypovídání kolem této stavby, v němž se často používají termíny jako „*Alterthum*“ či „*Denkmal*“, zdůvodněn jeho zařazením mezi ostatní pamětihodné majestátní artefakty hlouběji nespecifikovaného „dávno věku“ (podobně též české slovo „starožitnost“), které mají návštěvníka poučit a přimět k zamyšlení.⁸⁷ Stejně jako ve starších textech ani tato krajina kolem Karlštejna neexistuje sama o sobě, ale je nadána vlastním významem, který je evokován buď přímo popisem s výrazně idylickými prvky⁸⁸ nebo nepřímo výrazy jako „*diese äußerst romantische und mahlerische Lage*“⁸⁹ čerpajícími z dobové estetiky „malebna“.⁹⁰ V případě vypovídání kolem hradu Karlštejna a zdejší krajiny mají doslova „dokreslit“ místní scénérii, při čemž kromě těchto vjemů zde významnou roli hraje i výstavba textu za pomoci zrakových termínů. Nedílnou součástí tohoto systému vypovídání je divák, resp. poutník jako velmi oblíbený dobový motiv, objevující zdejší krajinu⁹¹, ať již je výslovně zmíněn v textu jako častý zdejší návštěvník z Prahy⁹², či je vyobrazen na doprovodné ilustraci⁹³, nebo je přítomen pouze explicitně ve výrazech, kde se předpokládá pozorovatel.⁹⁴ Dominantním prvkem této idyly je v první řadě především důraz na vnitřní vyváženost scénérie, v níž se jednotlivé komponenty přirozeně

⁸⁶ PELZL, F. M., *Neue Kronik von Böhmen: Vom Jahre 530 bis 1780. Nebst einer geographischen Beschreibung aller Städte, Märkte, Schlösser und anderer merkwürdigen Orte*, Prag 1780, s. 84-85.

⁸⁷ „In der Mitte prangt ein majestätisches *Denkmal des Alterthums*, das den Anfällen der alles zerstörenden Zeit Trotz geboten, und sich obgleich durch *die Stürme einheimischer Unruhen* einigermaßen verwüstet, bis zu unsern Jahrhunderte erhalten hat.“ SCHIFFNER, J., *Galerie der interessantesten und merkwürdigsten Personen Böhmens nebst der Beschreibung merkwürdiger böhmischer Landesseltenheiten alter und neuer Zeiten*, Prag 1802, s. 265-266.

⁸⁸ „ein angenehmes Thal gegen das Gebirge hinab. Fruchtbare Felder, grüne Wiesen und Baumgarten stellen sich hier dem Blicke des Reisenden in einer ergänzenden Mischung dar. Nie hatte die Kunst ein schöneres Schauspiel der ländlichen Reize hervorbringen können. Die Aussicht nach der Ferne wird durch Waldungen und Berge beschränkt.“ SCHIFFNER, J., *Galerie*, s. 265.

⁸⁹ AUGÉ, F., *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1819, s. 5.

⁹⁰ K tomu viz HRBATA, Z. - PROCHÁZKA, M., *Romantismus a romantismy*, Praha 2005, s. 67, 78, 222-223.

⁹¹ K figuře pozorovatele-poutníka viz BAŽANT, J., „Which land is dreamier Arcadia or Bohemia?“, in: Šubrt, J. - Kroupa, J. K. (ed.), *Locus amoenus - místo líbezného*. Symposium o české hymně, Praha 1994, s. 51-59. Zdá se, že již z hlediska ikonografického prodělala tato postava v průběhu 19. století svěbytný vývoj.

⁹² MICHEL, J. A., *Das Königreich Böhmen I, Ein historisch statistisch topographisches Handbuch*, Prag 1831, s. 372.

⁹³ Viz například vyobrazení Karlštejna s poutníkem - GERLE, W. A., *Bilder aus Böhmens Vorzeit. Burgvesten und Ritterschlösser in Original-Ansichten dargestellt*, Prag 1842, s. 205.

⁹⁴ SCHIFFNER, J., *Galerie*, s. 265-266.

střídají a směřují k harmonii.⁹⁵ V tomto kontextu nabývá vlastních významů, mimo jiné například estetických, již Balbínem zmiňovaný Karlův motiv o založení Karlštejna: „*außerdem wünschte er aber auch daselbst für sich einen stillen Aufenthaltsort zu finden, wo er alljährlich auf einige Wochen, von den drückenden Regierungssorgen befreit, der Ruhe pflegen wollte.*“⁹⁶ Synonymem a zároveň opět častým termínem pro vyjádření zdejší atmosféry je slovo „*angenehm*“⁹⁷, které stojí v opozici například vůči výrazu „*Unruhen*“.⁹⁸ Zároveň tímto termínem – „*Es [tj. Karlštejn, pozn. autora] liegt in einer angenehmen Gegend*“⁹⁹ přeložil Riegger i Balbínovu větu „*sita est loco peramoeno.*“ Zdejší harmonická krajina se tak stává v první řadě „nosičem“ určitého mravního étosu.¹⁰⁰

V první řadě však Karel IV. měl nechat postavit Karlštejn „*zur Bewahrung der Reichskleinodien, der Heiligthümer, und der königl. Archives*“¹⁰¹, při čemž význam zdejších cenností byl vztahován pouze k panovníkovi, státu či nanejvýše zemi.¹⁰² Totéž platí i o výpovědích kolem Karlštejna vůbec, který byl chápán především jako opevněná schránka výše zmíněných cenností, tj. například jako „*Schaz an Denkmälern*“.¹⁰³ Za tímto účelem Karel nechal hrad silně opevnit a velmi přísně střežit: „*Er ließ die Mauern an vielen Seiten 10. Prag. Schuss breit aufführen, versah dasselbe mit zweien nach einander folgenden eisernen Thören, setzte demselben einen Burggrafen vor, ordnete zur Beschützung dessen einige Wächter an, die den Namen Mannove führten: ihre Pflicht war das Schloss Tag und Nacht unter Lebensstraffe zu bewachen, und bei der Ausrufung einer jeden Stunde zur gewöhnlichen Formel beizufügen: Dále od hradu dále!*“¹⁰⁴ V tomto kontextu jsou

⁹⁵ „*in einer ergänzenden Mischung*“ (Tamtéž, s. 265); „*Der Boden in denselben ist fruchtbar und angebaut. Felder und Wiesen wechseln überall*“ (MEISSNER, A. G., *Karlstein*, in: Historisch-mahlerische Darstellungen aus Böhmen, 1. vydání vyšlo v roce 1798, zde použito: A. G. Meissners sämtliche Werke, Band 35, Kleinere historische Schriften, Theil 3, Wien 1814, s. 5.)

⁹⁶ MICHEL, J. A., *Das Königreich Böhmen I*, s. 372.

⁹⁷ „*die angenehmsten Waldungen*“, „*die angenehmsten Krümmungen der Thäler*“ (VON RIEGGER, J. A., *Materialien III*, s. 572, poznámka b); „*Karl bemühte sich auch die herumliegende Gegend fruchtbar und angenehm zu machen*“ (SCHALLER, J., *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 24.)

⁹⁸ SCHIFFNER, J., *Galerie*, s. 265.

⁹⁹ VON RIEGGER, J. A., *Materialien III*, s. 571.

¹⁰⁰ HRBATA, Z. - PROCHÁZKA, M., *Romantismus*, s. 53-60.

¹⁰¹ SCHALLER, J., *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 55.

¹⁰² Viz MAUR, E., *Pojetí národa v české osvícenské historiografii. Ignác Cornova a František Martin Pelcl*, in: Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800, Hojda, Z. - Prahl, R. (ed.), Praha 2000, s. 134-146.

¹⁰³ SCHOTTKY, J. M., *Die Burg Karstlein nebst ihren Umgebung*, Prag 1831, s. 4.

¹⁰⁴ SCHALLER, J., *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 16.

zdejší leníci doslova charakterizováni jako „*aufrichtig, getreu, und gehorsam*“¹⁰⁵, jejichž „*heiligste Sorge*“¹⁰⁶ je „*Pflicht...das Schloss Tag und Nacht unter Lebensstrafe zu bewachen*“¹⁰⁷, a stejně jako v případě Karlštejna bez jakýchkoliv jiných konotací. Při čemž měli střežit jak zdejší cennosti, tak i klid: „... *wenn ein Geräusche außer dem Thore bemerkt wurde. Auf diesen Fall kamen mehrere Wächter zusammen, und untersuchten die Ursache von der gestörten nächtlichen Ruhe, welche um das Schloss heilig beobachtet werden musste.*“¹⁰⁸

„... bílý Karlštýne , jak zapadlá v skalách šedá Tvoje hlava ...“¹⁰⁹

V průběhu devatenáctého století nabývají písemné výpovědi týkající se Karlštejna nejen na počtu, ale též na objemu. Velmi populární se staly mimo jiné encyklopedické publikace věnované popisům hradů¹¹⁰, opatřené poutavými ilustracemi dle dobového estetického cítění. Co se týká vlastních textů, příčinou jejich nabývání se ani tak nezdá být odhalení nějakých nových zásadních skutečností, ale souvisí spíše jednak s nárůstem vlastního vypovídání a jednak s poměrně značnou „eklektičností“ tohoto období. Stoupající množství písemných pramenů paradoxně neposkytuje nijak velkou záruku spolehlivosti uváděných reálií, neboť autoři, jakkoliv není pochyb, že mnozí z nich hrad navštívili, nemajíce jinou oporu při popisu od sebe navzájem opisovali. Zároveň jakkoliv je následující výklad pojat s ohledem na názornost lineárně, v případě konkrétní řady textů se zdá být vhodnější zaměřit se pouze na určitý soubor prvků a sledovat jejich proměny. Z tohoto hlediska se tak například mnohé starší prvky z období přelomu osmnáctého a devatenáctého století udržely hluboko do čtyřicátých let a někdy ještě dále.

S ohledem na již zmíněný nárůst textů v průběhu devatenáctého století, byl v této části studie zohledněn pouze jeden kontext na úkor jiných; konkrétně ten, který ve svém vypovídání souvisel s formováním české národní identity. Toto „sebevytváření“ národa se odráželo i ve vnímání prostoru, a to v podobě

¹⁰⁵ VON RIEGGER, J. A., *Materialien VII*, s. 80.

¹⁰⁶ AUGÉ, F., *Beschreibung*, s. 6.

¹⁰⁷ SCHALLER, J., *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 16.

¹⁰⁸ SCHIFFNER, J., *Galerie*, s. 269.

¹⁰⁹ Česká elektronická knihovna: Spisy Jana Nerudy I, Praha 1951, oddíl 497, Básně 1, *Karlštejn*.

¹¹⁰ BUKAČOVÁ, I. - MILER, J., *František Alexandr Heber*, Ročenka klubu Augusta Sedláčka 85, 1985, s. 5-24.

konstruování symbolické krajiny míst paměti, jejichž význam by byl jen těžko srozumitelný bez znalosti příslušného „příběhu národa“, jak jej například kodifikoval ve své historiografické naraci František Palacký.¹¹¹ Jedním z nejvýznamnějších míst paměti, resp. jedním z „klenotů“ či „hvězd (slávy)“¹¹², jak byly dle dobové metaforiky nazývány, k nimž „se zraky národa ve chvílích útrap toužně dívají“¹¹³, se stal i Karlštejn¹¹⁴, nazývány s ohledem na novou symbolickou topografii jako Karlův Týn.

Stejně jako v případě ostatních „sakralizovaných“ míst paměti národa, tak i kolem Karlštejna existovala celá síť vypovídání a jednání, které toto jeho postavení znovu a znovu rekonstruovala. S hradem tak byly spojovány jednak různé festivity, od shromáždění až po prosté výlety skupin a jednotlivců, a jednak i určitá ikonografie s příslušnými atributy reflektujícími, jakým způsobem se místo mělo podílet na „ideji věčného národa“ či jinak řečeno, jaká úloha mu v příběhu národa měla být

¹¹¹ Pojem „místo paměti“ v daném případě používám jako pomocný koncept, neboť jakkoliv považuji v mnoha ohledech teoretické aspekty týkající se „paměti“ a „míst paměti“ za podnětné, sama paměť jim již ze své podstaty uniká. Tato dichotomie teoretického a „praktického“ přístupu je patrná například v rámci bibliografických odkazů jednotlivých studií ve sborníku HLAVÁČKA, M. - MARĚS, A. - POKORNÁ, M. (ed.), *Paměť míst a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011. Z tohoto důvodu se mi zdá vhodnější v konkrétním případě danou otázku co nejvíce zúžit, to znamená zaměřit se především na vlastní vypovídání písemných pramenů jakožto do sebe uzavřených textů a sledovat například jejich narativní postupy. Tentýž aspekt, zdůraznění narativních konstrukcí, jsem sledovala použitím slovního spojení „příběh národa“. Zároveň ho nejen v souvislosti s postmoderním diskursem používám jako zastřešující termín pro více proudů, a to i protikladných, tj. ve smyslu „národních příběhů“. Z bohaté teoretické literatury viz ASSMANN, J., *Kultura a paměť*, Praha 2001. MAUR, E., *Paměť hor*, Praha 2006. ŠÍMA, K., *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity*, Český časopis historický 104-1, 2006, s. 81-110. TÝŽ, *Člověk nestojí za nic, nenadchne-li ho blízkost velkého muže. Personifikace významového prostoru národních oslav 60. a 70. let 19. století*, in: *Theatrum historiae* 3, 2008, s. 201-233. RANDÁK, J., *O národních příbězích*, in: Řepa, M. (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Moderní dějiny - Supplementum* 1, 2008, Praha 2008, s. 139-142. FRANÇOIS, É., *Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte*, Český časopis historický 107-3, 2009, s. 559-568. ČINÁTL, K., *Dějiny a vyprávění*, Praha 2011. HROCH, M., *Formování národa jako zápas o moc*, in: Pokorný, J. - Velek, L. - Velková, A. (ed.), *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*, Praha 2007, s. 29-37. TÝŽ, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.

¹¹² Například PETRŮ, V. (ed.), *Poetická čítanka. Sbírká básní původních i přeložených*, Praha 1878, s. 581, báseň neznámého autora *Na úmrtí českého básníka*. PEŠKA, B. (ed.), *Okolí pražské v písních pro mládež*, Praha 1873, s. 23, báseň neznámého autora *Karlův Týn*. DOLENSKÝ, J. (ed.), *Hvězdičky. Druhá kyticky povídek, básniček, báchovek, obrázků dějepisných, zeměpisných, přírodopisných a jiné zábavy a poučení pro hodné dívky*, Praha 1892, s. 1-3, báseň Jana Nerudy *Naše klenoty*. ADÁMEK, K., *Památky českých reformátorův. Cestopisné a historické rozhledy*, Praha 1873, s. 140.

¹¹³ Viz též báseň *Naše klenoty* od Jana Nerudy, s. 2.

¹¹⁴ VENCLÍK, D., *Svatodušní úterý na Karlštejně*. TÝŽ, *Obnova českého Montsalvage. Otázka rekonstrukce hradu Karlštejna v šedesátých a osmdesátých letech 19. století*, *Minulost Berounska* 11, 2008, s. 86-132. TÝŽ, *Karlštejnské návštěvní knihy jako pramen k dějinám 19. století*, in: Malicki, J. - Janovec, L. - Gwóźdź-Szewcewog, I. (ed.), *Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře*, Radków 2009, s. 277-291. TÝŽ, *Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, Praha 2010, s. 139-161. KUBŮ, N., *Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, Praha 2010, s. 56-78. MENCLOVÁ, D., *Restaurace hradu Karlštejna*, *Zprávy památkové péče* 7, Praha 1947.

přisouzena. V tomto ohledu získal Karlštejn jednak konvenční přízviska běžně užívaná pro takto konstituované nosiče paměti – „*pomník bývalé slávy a moci české*“¹¹⁵, „*svatý Karlův Týn*“¹¹⁶, „*sláva zkamenělá*“¹¹⁷ či „*svědek slavné, skvělé minulosti národa*“,¹¹⁸ zároveň se však stal i jakýmsi pomníkem *par excellence*, a to v podobě další oblíbené dobové figury – starce: „*bílý Karlštyne, jak zapadlá v skalách šedá Tvoje hlava*“¹¹⁹, „*trapný jest dojem důstojného, šedého kmeta v oděvu šaška*.“¹²⁰

Nezbytnými podílníky na vytváření takovéto symbolické krajiny se stávali velmi často spisovatelé-buditelé, kteří začlenili příslušný region či místo do kontextu českých národních dějin, tak jak k tomu došlo například ve čtyřicátých letech devatenáctého století v případě Chodska, které bylo tímto způsobem Erbenem, Němcovou a dalšími doslova zformováno.¹²¹ Podobně i Karlštejn vstoupil do krásné literatury již ve starší době, nicméně své skutečné propagátory – Jaroslava Vrchlického, Václava Beneše Třebízského a Mikoláše Alše – získal teprve v osmdesátých letech devatenáctého století, v době nové módní vlny zesíleného a ve srovnání s již prosazující se modernou pokleslého, ale o to účinnějšího historismu.¹²² Převzali Palackého filozofii národních dějin, její základní zápletky a zpřístupnili ji ve zjednodušené podobě širší veřejnosti. Například příběhu Karla IV., „*otce Vlasti*“, jednoho ze samostatných komponentů v příběhu národa využil Jaroslav Vrchlický v dodnes populární divadelní hře *Noc na Karlštejně* z roku 1884. Premiéru nemohla mít pochopitelně nikde jinde než v Národním divadle, „*zlaté kapličky*“ národa. Instalace této hry na hrad zase představovala, a je tomu tak dodnes, neustálé rekonstituování smyslu Karlštejna v rámci již zmíněného příběhu národa.

Nejen zábavu, ale i didaktické cíle sledoval i Václav Beneš Třebízský v *Povídkách karlštejnského havrana*¹²³, které vycházely na počátku osmdesátých let devatenáctého století na pokračování v časopisu *Světobzor* a s téměř lacinou

¹¹⁵ *Blahověst* 1877, 27–25, s. 333.

¹¹⁶ Viz báseň neznámého autora *Na úmrtí českého básníka*, s. 581.

¹¹⁷ RAIS, K. V., *Malý Čtenář* 1885, IV-6, s. 1, báseň *Karlův Týn*.

¹¹⁸ PODLIPSKÁ, Ž., *Povídka o mně*, České spisy pro mládež 51, Praha 1899, s. 109.

¹¹⁹ Česká elektronická knihovna, Neruda, báseň *Karlštejn*.

¹²⁰ ADÁMEK, K., *Památky českých reformátorův*, s. 140.

¹²¹ MAUR, E., *Chodové. Historie a historická tradice*, Praha 1984.

¹²² Například ŘEZNÍKOVÁ, L., *Moderna & Historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004. HRBATA, Z. - PROCHÁZKA, M., *Romantismus*, s. 231–233.

¹²³ TŘEBÍZSKÝ, V. B., *Povídky karlštejnského havrana*, Praha 1979.

podbízivostí reagovaly na poptávku po tehdy velmi oblíbených historických prózách. Charakteristická je pro něj téměř programová sebestylizace¹²⁴, jeho povídky se doslova hemží odkazy na paměť. Kromě hradu a autora samotného jako jejich nositelů využíval Třebízský ještě oblíbenou dobovou figuru starce a dále ze starší domácí i zahraniční tradice přebíral motiv havrana, představujícího antropomorfizovanou paměť¹²⁵, který se stal především díky Mikulášovi Alšovi i součástí výtvarné ikonografie hradu a jenž natolik zpopulárněl, že pronikl jako jasně čitelný odkaz do českého historizujícího malířství vůbec: „*Havran si opět poodpočinul a peruti jeho zase dotkly se mých skrání. Jiskřící zraky utkvěly na mně, jako by se chtěl přesvědčiti, zdali opravdu dobře poslouchám a zdali těm jeho slovům rozumím, protože prý po Čechách dosti lidí, kteříž tuhle bídu, tohle protivenství, tohle soužení svých předků ani pochopiti nedovedou, kteříž tu pevnou nezvratnou vůli jejich, hluboké přesvědčení i vytrvalost až k smrti neumějí ani oceniti.*“¹²⁶

Tutéž funkci, začlenění do kontextu příběhu národa a zároveň vstříc dobovému zájmu, mělo i shromažďování a pravidelné vydávání souboru karlštejnských pověstí. V tomto ohledu ukázka z roku 1921 představuje jakési završení příběhu národa: „*V den 28. října 1918, před půlnocí shromáždili se na prvním karlštejnském nádvoří slavní popravenci naposled. Všichni se sešli. V čele jich krácel opět devadesátiletý hrdina víry a mučednické slávy, pán Kaplíř ze Sulevic a hned za ním pán Václav Budovec z Budova a všichni ostatní v pořadí, v jakém vždy kráčivali do císařského hradního paláce. V tu chvíli zahořel císařský palác karlštejnský tisícerými světly. Všemi prostory rozjásal a zahučel velebný husitský chorál. Vše vůkol dýchalo velkým okamžikem, jakého Karlštejn nebyl ještě nikdy svědkem. A když slavný chorál dozněl, zřítí bylo Karla IV., sedícího na zlatém trůně v rytířské síni. Po pravici jeho seděl v plné válečné zbroji přeslavný, bohatýrský Jiřík Poděbradský a po levici Karlově Mistr Jan Rokycana se zlatým kalichem v pravici. Bezhlaví popravenci poklekli. Rytířská síň se zatemnila. A když po chvíli opět zaplála v čarovné záři, měli rekovní popravenci svoje hlavy na šíjích, jakoby na pokyn*

¹²⁴ K tomu srovnej například úvod Tamtéž, s. 7-9.

¹²⁵ SEDLÁČKOVÁ, M., *Historická próza Václava Beneše Třebízského v kontextu české literatury 19. století*, diplomová práce, Ústav české literatury a knihovnictví, Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, Brno 2006. Dále viz též NOVÁKOVÁ, T., *Skotská tradice a její vliv a recepce v českém kulturním prostředí*, diplomová práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, Brno 2009.

¹²⁶ TŘEBÍZSKÝ, V. B., *Povídky karlštejnského havrana*, s. 39.

*velkého čaroděje přirostlé. A Mistr Jan Rokycana sestoupil potom k českým pánům a podával jim tělo Páně pod obojí způsobou...*¹²⁷

Jak vidno, hrad Karlštejn, podobně jako všechny vyvolené památníky dob minulých, tak fungoval i jako privilegovaný bod, kde docházelo k samovolným evokacím historických dějů, resp. kde bylo možné proniknout do „onoho“ času. Pochopitelně, výběr spatřených výjevů reflektoval postavení, které bylo Karlštejnu přisouzeno v kontextu českých národních dějin. V této souvislosti se tak hrad stal kulisou samostatných příběhů Karla IV. a Václava IV. a v neposlední řadě také jedním z tragicky rozpolcených jevišť husitských válek. Po stránce obsahové se však nejednalo o nijak radikální obrat od předchozí tradice, spíše vypovídání kolem Karlštejna nabývalo nových významů či souvislostí při zachování stejných zápletek opakujících se již v starších textech – například Karlovo založení Karlštejna, zavraždění Václavových milců roku 1396, obléhání hradu za husitských válek či obnova Karlštejna na konci šestnáctého století. V horizontu zájmu se ocitlo i období po husitských válkách, při čemž oproti počátku století značně narostlo vypovídání kolem karlštejnských purkrabích: *„Za touže příčinou ustanovil [Karel IV., pozn. autora] k dohlídce a k přísnému střežení na hradě se nalézajících klenotův ze všech nejváženějších osob celého království věrného vyzkoumaného purkrabího, jemuž bylo slavnou přísahou se zavázati tělem i statky, "že věrně a spravedlivě koruny a všech klenotů i císaři, i jeho pravým nástupcům a dědicům ochraňovati, a pakli by po smrti císařově žádného dědice nezůstalo, že nikomu je nechce odevzdávati dříve, než by se veškerý stav rytířský a panský usjednotil a jiného panovníka s mocí dřívějšího vyvolil, kterémuž dle práva vše v pořádku odevzdá a jeho náležitě poslušen bude, jinak aby cti jmění svého zbaven a důstojenství, tomu více připuštěn nebyl“.*¹²⁸ Jak již poukázal David Venclík, toto vyzdvihávání významu zdejších purkrabí či stavů vůbec a jejich podíl na vládě reflektovalo politický program české zemské reprezentace po uvolnění v šedesátých letech devatenáctého století, tj. její aspirace spolurozhodovat o zdejší správě.¹²⁹ Stejně ambice – prosazení zemských historických práv – měly i diskuse kolem přináležitosti jednotlivých korunních statků a

¹²⁷ TOMEK, V. V., *Pověsti Karlštejnské*, Praha 1921, s. 71.

¹²⁸ *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863, s. 6-7.

¹²⁹ VENCÍK, D., *Obnova českého Montsalvage*, s. 99.

kolem financování obnovy hradu Karlštejna. Z tohoto pohledu Karlštejn a jeho přestavba představovaly jen jeden z několika prvků vizualizace těchto snah.¹³⁰

Do tohoto „eklektického“ shrnutí starších textů pronikaly i „staronové“ prvky, patrně z raně novověkých pramenů¹³¹, které již od čtyřicátých let devatenáctého století v duchu dobového cítění zdramatizovaly celkovou scenérii zdejší krajiny, jak kromě písemných záznamů svědčí i dobová vyobrazení Karlštejna: „z *hlubokých propastí se vypínající skálu*“¹³², „*poloha její* [autor použil pojem tvrz, pozn. autora] *je nad míru romantická ... Karlův Týn leží uprostřed kotlovitého, pěti dosti strmými vrchy uzavřeného údolí Se strany nádražní poskytuje Karlův Týn pohled velkolepý, vystupujeť hrdě a směle do výšky na dosti příkré, s 628 měř. kroků v objemu mající skále*“.¹³³ I tato vnitřně rozporuplná, nicméně opět ideální krajina, v níž císař Karel, „*milovník samoty*“, „*uprostřed vysokých vrchů a hustých lesův... výhradně svým povoláním, péči o národ a zem a duševním cvičením se obíral*“¹³⁴, v sobě zahrnovala určité ideje, které nemusí být dnešnímu čtenáři (či pozorovateli „romantické“ scenérie) již zcela zřejmé a které mimo jiné souvisely například s dobovým pojmem tzv. dynamického vznešena. V této filozoficko-estetické koncepci byla velká úloha přisouzena přírodě nebo rozličným přírodním jevům stylizovaným v duchu dobového „romantického cítění“, při čemž právě při pohledu na takovýto jev subjekt měl být pochopitelně v první řadě povznesen, zároveň měl pociťovat úžas, svoje vlastní meze a rovněž si uvědomovat takto i svou rozumovou nadřazenost.¹³⁵ Předobrazem této „pocitové“ scenérie již nebyla antická či italská krajina, dosud nejvýše ceněná, nýbrž příroda domácí, ještě přesněji národní, při čemž své vzory čerpala především z krajinomalby soudobé německé umělecké avantgardy, resp. z vlasteneckých idejí s ní spojených. A v této „původní“ a „přirozené“ krajině čerpající i z domácí raně novověké tradice, tentokrát ovšem s jinými konotacemi, snili její aktéři, ať už náhodní poutníci, zdejší purkrabí, manové či sám Karel IV., jehož příběh se pevně proplétá

¹³⁰ Tamtéž, s. 91. RIEGER, B. A KOL., *O královském hradě pražském*, Praha 1907.

¹³¹ KOLÁR, J., *Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor*, Česká literatura 26-6, 1978, s. 527-540.

¹³² Tamtéž, s. 7.

¹³³ *Rodinná kronika. Obrázkové listy nedělní k zábavě a poučení 1863/3–70*, s. 212.

¹³⁴ *Karlův Týn*, s. 8.

¹³⁵ ECO, U., *Dějiny krásy*, Praha 2005, s. 294. HRBATA, Z. - PROCHÁZKA, M., *Romantismus*, s. 126. STIBRAL, K., *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*, Praha 2005.

s Karlštejnem, svůj sen o Vlasti, Zemi či Národu¹³⁶: „*Na hrad Karlštejn, vzdálený tak světa pychu, si císař Karel opět zajel, aby v tichu nad písmem svatým v zbožném duše klidu a blízek věrným manům, kteří četným sborem tu nad korunou českou stálým bděli zorem, snil o budoucí slávě svého lidu...*“¹³⁷

Hrad byl i nadále vnímán především jako nedobytná pevnost či pokladnice cenností, tentokrát však v první řadě především jako schránka zemských či národních cenností, tj. pro „*korunu, zemské klenoty a nejdůležitější listiny a privilegia národa českého, zkrátka vše, co bylo v Čechách důležitého, vzácného a posvátného*“.¹³⁸ Toto vnímání se odrazilo i v ikonografii Karlštejna, neboť v souladu se zásadou „pars pro toto“ byl velmi často redukován na původní Velkou věž, tj. místo, kde měly být všechny výše zmíněné cennosti uchovávány (k tomu viz například kresba Mikoláše Alše „*Láska k vlasti*“¹³⁹ či obraz Adolfa Liebschera nazvaný „*Obrněná Vlast hájí největší poklad svůj – českou korunu – uloženou ve Velké věži hradu Karlova Týna. Za nočních chmur obklopují po staletí tento náš poklad mátohy zla a zášti*“).¹⁴⁰ A byla to právě tato původní Velká věž, navazující kontinuálně na starší tradici zobrazování hradu Karlštejna, která byla znázorňována i po Mockerově přestavbě ve své původní slohově eklektické podobě a která tak fungovala jako jasně čitelný odkaz. Kromě již zmíněného havrana jako dalšího ikonografického prvku byl v souvislosti s Karlštejnem využit mimo jiné například i motiv železnice, tj. konkrétně České západní dráhy, míjející hrad, a to právě díky protikladu, který jako fenomén¹⁴¹ spjatý s „přítomností“, nabízel. V mnoha směrech však popisy jízd vlakem a evokace dávných jevů při náhlém spatření téměř neskutečného hradu zůstaly ve svém vypovídání zcela ve službách tradice a paradoxně neznamenal žádný radikální zvrát.

V protikladu s okolním světem, „světem touhy“ byl hrad vnímán jako „pravé“ a „jedinečné“ místo, tj. jako to „Místo“. V kontextu příběhu národa měl být střežen

¹³⁶ MACURA, V., *Český sen*, Praha 1998.

¹³⁷ Česká elektronická knihovna: *Sny a touhy*, Praha 1890, oddíl 32, báseň Bohumila Formana *Na Karlštejně: Pověst*.

¹³⁸ *Rodinná kronika*, s. 212.

¹³⁹ MÍČKO, M. - SVOBODA, E., *Mikoláš Aleš. Nástěnné malby, Dílo Mikoláše Alše, svazek 3*, Praha 1955, obr. 234. VOLAVKOVÁ, H., *Mikoláš Aleš. Kresby a návrhy, Dílo Mikoláše Alše, svazek 10*, Praha 1975, obr. 270.

¹⁴⁰ Liebscherův obraz například VENCLÍK, D., *Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století*, obr. 9, s. 158.

¹⁴¹ MACURA, V. - POHL, R. (ed.), *Osudový vlak. Sborník příspěvků stejnojmenné vědecké konference k 150. výročí příjezdu prvního vlaku do Prahy*, Praha 1995.

jednak Karlem - „v houšti spí již pěvců hejna, dřímá sad i les i luh, než kol věží Karlštejna otcovský bdí Karlův duch“¹⁴², jednak již zmíněnými purkrabími jako představiteli země či národa českého, a konečně i zdejšími many, kteří v rámci příběhu národa jako strážci české koruny byli ztotožněni s ochránci celé české země: „V prostranné jizbě sedělo šest rytířů-strážců, hlavy skláněli k sobě a polohlasem se radili. Uprostřed plápolal oheň, ozařuje tváře do plášťů zahalených osob. Rytíři nebavili se jak obyčejně, aby jim noc ušla, nevypravovali si o zkušenostech života i denních událostech, tváře jejich byly vážné, hlasy hluboké, gesta rukou opravdová. Mastiovský se Svárovským [jména karlštejnských manů pocházející z manských skříní, jimiž se patrně Alois Dostál, dnes již neznámý autor povídky *Strážce královské koruny* inspiroval, pozn. autora] sdělovali, o čem se před chvílí uradili a všem přednésti chtěli. „Nebudeme dále hlídati prázdný hrad, ale se vším úsilím požádáme o vrácení koruny na Karlštejn. Mohla by veliká zodpovědnost padnout na nás, kdyby se koruna ztratila. Naše jména jsou zde zaznamenána na věčné časy, a jednou by i našim potomkům ve zle vykládali, kdyby tak těžká vina na nás spočinula.“¹⁴³ Nové konotace tak získala i výzva karlštejnských manů „dále od hradu dále“.

Zároveň spjatí rámcem jednoho příběhu vstupují jak karlštejnští purkrabí, tak i manové na dějinnou scénu často v roli starců – nositelů paměti: „Také jsem náhodou konal službu“, pokračoval **bělovlasý stařec** [jeden z karlštejnských manů se vyjadřuje ke korunovaci Fridrich Falckého, pozn. autora], „když před dvěma roky byla odtud vyzvednuta koruna, aby ji vstavili na hlavu Ferdinanda II., a já s jinými poklad, Čechům drahý, do Prahy doprovázel. Na tuto událost se, pánové velmi dobře pamatujete, neboť jste někteří spolupůsobili při korunovaci. Není tomu dávno a lidská paměť tak brzo nezaniká. A slyšeli o tom i jiní, neboť sto pět heroldů slavnost hlučně oznamovalo a bubny vířily, až uši zaléhaly. A bochníky chleba pozlacené a postříbřené s erby Ferdinandovými putovaly vašima rukama“ ... „A proč nám to všechno připomínáš?“ pojednou se ozval nejvyšší sudí ... „A víte, co z toho vzejde? Uvažovali jste o tom? Ovšem v Čechách války jako domovem, co na tom, přibude-li jeden nepřítel a to právě takový, jenž už seděl na trůně a žezlo měl v ruce, jenž

¹⁴² *Spisy Václava Štulce*, Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů českoslovanských, díl 23, Praha 1874, s. 153, báseň *Karlotýn*.

¹⁴³ DOSTÁL, A., *Strážce královské koruny, Dějepisné povídky. Ze světlých i stinných dob České koruny*, díl I, Praha 1902, s. 244-245.

nedávno i za císaře byl zvolen.“ **Staroch** mluvil kousavě. „Naší starostí korunu opatrovati jako zřítelnici oka svého, úkol ten jsme splnili; teď vám klenoty ony odevzdáváme, byste dle nejlepšího vědomí a svědomí s nimi jednali. Až koruna vykoná úkol svůj, nám ji opět k opatrování odevzdáte. Než za korunovaci a následky její jste zodpovědni sami a krev potom prolévána padne na vás a vaše děti.“ Rytíř dal na poslední slova důraz, že zahřměla svatyní a dotkla se srdcí všech přítomných.¹⁴⁴

„Sen o strážci hradu Karlštejna“, chápaný ve smyslu reprezentace skrytých tužeb a přání či jako utopické předjímání budoucnosti¹⁴⁵, získává smyslu teprve v kontextu širšího příběhu národa, jehož dialektikou se také jako jeden z jeho několika dílčích prvků řídí. Role karlštejnských manů tak pochopitelně nabývá na významu především v okamžiku smrti Karla IV., otce Vlasti a zakladatele Karlštejna: „Podobal-li se kdy Karlův hrad klášterním hrobkám, bylo to zajisté dnešním večerem. Každému svírala se až prsa tím hrobovým mlčením, jež rozestřelo se rozsáhlými stavbami. Manové v rohových hlásnicích seděli s hlavami opřenými o ruce a ve hlavách s myšlenkami pochmurnými ... Od Kněží Hory opíraly se větry o strmé hradby v žaluplném kvílení, rytířům ve hlídkách tajil se dech, protože na cimbuří vysoké věže usedlo hejno černých ptáků v děsivém krákorání a havraní zobáky leckdy až na okénka zaťukali, jako by se chtěli přesvědčiti, **zdali nespí strážcové české koruny**. Nad kotlinou, z níž jako by rukou čarodějnou vykouzlen vypíná se hrad, přivalily se mraky a rytířům ve hlásnicích se zdálo, že z těch černých mraků letní duchové, že přinášejí na Karlštejn hroznou, zdrcující zvěst...“¹⁴⁶ Stejným způsobem pronikali karlštejnští manové i do příběhu Václava IV. a stávali se účastníky obrany Karlštejna za husitských válek, a to jak v popularizující Zapově Českomoravské kronice: „*Nicméně obláhatelé stáli o Karlštejn s velikým úsilím a neobyčejnou vytrvalostí, tak že toto obléhání mezi nejpamátnější náleželo a celých půl šesta měsícův trvalo. Pražané však přece hradu nedobyli, ač v něm byla jen malá **posádka** zavřena, **skládající se jen ze čtyř set bojovníkův, všecko manův ku Karlštejnu příslušných**. V jejím čele byl statečný rytíř Zdeslav Tluka Vrábský z Buřenic, purkrabí královský.*“¹⁴⁷, tak i v historiografických textech, který si dle

¹⁴⁴ DOSTÁL, A., *Strážce královské koruny*, s. 230-231.

¹⁴⁵ Viz výklad termínu „sen“ - MACURA, V., *Český sen*. VANĚK, V., *Levitace. Sny v českém obrození*, Slova a smysl. Časopis pro mezioborová bohemistická studia 13, 2010, s. 40-53.

¹⁴⁶ TŘEBÍZSKÝ, V. B., *V červáncích kalicha*, Praha 1893, s. 154-155.

¹⁴⁷ ZAP, K. V., *Česko-moravská kronika II*, Praha 1868, s. 974-975.

dobových měřítek nárokovaly uznání vědecké odbornosti, například Palackého hodnocení Bartoška z Drahonice – „*Dass er ein königlich-gesinnter böhmischer Ritter und ein Lehensmann zu der Burg Karlstein gewesen sei, ist nach dem Inhalt der Chronik kaum zu bezweifeln.*“¹⁴⁸ - či o něco opatrnější soud Jaroslava Golla o témže kronikáři – „*Palacký vyslovil domněnku, že náležel k manům Karlštejnským.*“¹⁴⁹

S ohledem na roli, která byla karlštejnským manům Karlem IV. v rámci příběhu českých dějin přisouzena, se druhým výrazným mezníkem vedle úmrtí otce Vlasti stal pochopitelně rok 1620, resp. 1625, tj. okamžik, kdy bylo Karlštejnu a zdejším purkrabím odebráno jejich privilegované postavení. V souladu se zákonitostmi žánru tragédie¹⁵⁰ se „poslední karlštejnský man“ ocitne ve střetu s historickými procesy a v konfliktu s nimi také nutně podléhá: „*Údolinou rozlehly se divné hlaholy. Starý muž pozdvihl hlavu a oči se mu rázem rozjasnily. „Zvoní mi hodinku! – Slyšíš? – Karlštejnské hodiny!“ Opravdu byly na Karlštejně po několika letech zase hodiny a když dotloukly poslední, zahrklo v nich, že to slyšeli po celých Budňanech. Lidé si dole v městečku divné věci vyprávěli; ale kdopak by si byl byl i jen pomyslíl, že tu nedaleko v chatě na břehu umírá poslední man, kterýž ještě tu hlídal českou korunu, ve skříních vzácné pergameny a sám vyvolával za hlásnicí věžníkovou: „Dále od hradu, dále...“*“¹⁵¹ K tomu je třeba dodat, že tento obrat neproběhl jen na úrovni umělecké sféry, ale paralelně i v historickém povědomí vůbec, neboť s ohledem na úpadek Karlštejna, byli karlštejnští leníci v dlouhém období 17. - 19. století vytlačeni mimo horizont výraznějšího zájmu.

Ve výpovědích kolem Karlštejna se i nadále udržel starší motiv popraveného karlštejnského mana zdejším purkrabím Jáchymem Novohradským z Kolovrat, nicméně zde často dochází k posunu v zápletce, a to konkrétně tak, že zatímco ve starších textech karlštejnský purkrabí strážného obvykl nenalezl vůbec, nyní jej sice zastihl, ale buď nedostatečně bdělého či přímo ve spánku: „*A stráží ospalou čeká meč kata*“,¹⁵² „*Brzy po nastoupení vlády Rudolfa II. dostalo se Karlovu Týnu r. 1578 na Jáchymu Novohradském z Kolovrat na Košatkách svědomitého a důkladného*

¹⁴⁸ PALACKÝ, F., *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*, Prag 1830, s. 223.

¹⁴⁹ GOLL, J. (ed.), *Kronika Bartoška z Drahonice*, in: *Fontes rerum Bohemicarum V*, Praha 1893, s. XLIII.

¹⁵⁰ Srovnej například FEUEREIS, E., *Narativismus a historiografie*, *Dějiny - teorie - kritika* 1, 2011, s. 15-16.

¹⁵¹ TŘEBÍZSKÝ, V. B., *Povídky karlštejnského havrana*, s. 26.

¹⁵² Česká elektronická knihovna: Domovem i cizinou, *Z rozptýlených listů 1900-1910*, Praha 1910, oddíl 96, báseň Emanuela Čenkova *Karlštejn*.

purkraběte stavu panského. Jak přísně tento úřad svůj zastával (od r. 1578-1599), svědčíž příklad tento: přišel jedenkrát večer do hradu, spatřil u brány zjednaného mana, **an spí**; i povolav okamžitě beze všeho vyšetřování kata, nechal jej stíti.¹⁵³ I tentokrát se opět jedná o odkaz na roli, který byla zdejší purkrabím a manům v rámci příběhu národa prisouzena. Vůbec postava strážného bdícího nad Vlastí, Zemí či Národem, ať již v konkrétní či obecné podobě, se těšila v devatenáctém století velké popularity - „Na věži hlásný v modlení se ve kraj dívá v mlčení...na věži hlásný potřikrát se poženal a jde už spat. Na věži **hlásný dřímá sen** ...“,¹⁵⁴ stejně tak jako termín man – viz například píseň *My čeští manové* ze sborníku *Národní zpěv a ples* z roku 1864 s podtitulem *Sbírka písní a popěveků pro mužský sbor*: „*My čeští manové, vlasti ochráncové, milujeme právo a řád. Co v srdci panuje, man to ukazuje s láskou a věností, s věností rád. Nás láska spojila, co jsme, vyjevila, světu skrz tisíce, tisíce let pohodlně a libě. Krále že milujem, vlasti krev věnujem. Vlast že je celý náš, celý náš svět.*“¹⁵⁵

Toto spojení s figurou strážce místa paměti národa se v historickém povědomí o karlštejnských manech odrazilo jednak vyzdvížením některých komponent na úkor dalších složek v charakteristice zdejších leníků a jednak jejich vřazením do pomyslného mýtického panteonu obránců českého národa. Další podstatnou roli v charakteristice karlštejnských manů, rytířů, strážných, hlásných, zdejší čeledi či těchto figur v obecné podobě hraje ta skutečnost, že jsou popisováni nejen jako strážci Vlasti, Země či Národa, ale rovněž jako spjatí s lidem nebo s ním přímo ztotožnění, a tímto tak dle dobového nazírání mají přístup k určitému hlubšímu vědomí, na nějž se pak váže jejich role nositelů etických hodnot, pochopitelně vymezených v kontextu filozofie českých národních dějin.¹⁵⁶

V souvislosti s inscenací dějin¹⁵⁷ na Karlštejně získal *Sen o strážci hradu Karlštejna* ve zdejších hradních prostorách i hmotnější podoby¹⁵⁸, a to opět jako

¹⁵³ *Karlův Týn*, s. 19.

¹⁵⁴ Česká elektronická knihovna: *Ruch I. Básně české omladiny*, Praha 1868, oddíl 100-101, báseň neznámého autora *Na věži*.

¹⁵⁵ VAŠÁK, E. M. (ed.), *Národní zpěv a ples. Sbírka písní a popěveků pro mužský sbor*, Praha 1864, s. 50-56.

¹⁵⁶ HRBATA, Z., *Romantismus a Čechy*, s. 75-86 (kapitola Atributy lidu). RAK, J., *Bývali Čechové*, Praha 1994, s. 83-95 (kapitola Ty naše chaloupky české).

¹⁵⁷ Například KOPICA, J., *Muzeum jako politický nástroj*, in: Kaiserová, K. - Rak, J. (ed.), *Nacionalizace společnosti v Čechách 1849-1914*, Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae, Studia Slavogermanica, Ústí nad Labem 2008, s. 105-111. ASSMANN, A., *Geschichte im Gedächtnis: von der*

jeden z mnoha dílčích prvků, například vedle zdejších purkrabích, v rámci většího příběhu národa. Součástí hradního muzea „pro umělecké památky periody slavné paměti císaře a krále Karla IV., zakladatele hradu samého“¹⁵⁹, v císařském paláci se měl dle návrhu restaurační komise z roku 1903 stát i rytířský sál, zvaný též jako manská síň. „Doporučuje se vyzdobení síně té erby všech purkrabí Karlo-Týnských, jak z rodu panského, tak i z rodu rytířského. Vedle toho bylo by sestaviti jména i letopočty značící dobu vládnutí toho kterého purkrabího a bylo by snad lze opatřiti, pokud to možno i podobizny purkrabí Karlo-Týnských. Tato úloha jest ovšem obtížná a dala by se jen částečně provésti, neboť pokud lze zjistiti, bylo by lze shledati pouze jen některé podobizny purkrabí stavu panského ze XVI. a XVII. století a sice pana Viléma Švihovského z Riesenberka (dle portrétní medaile), Jana z Lobkovic, Viléma Slavaty z Chlumu, Jaroslava z Martinic a Henryka Matesa z Thurnů. Vedle toho, any v místnosti této rozestavěny budou skříně, v nichž rytířští manové ukládali svou zbroj, necht' - pokud to možno - spatří se i rodokmeny těchto manů rytířských a jejich erby, a necht' vše vhodně tu se umístí.“¹⁶⁰ Součástí muzejní instalace v rytířské síni měla být i dekorativní výzdoba stěn a k projednání na zasedání komise byly roku 1903 předloženy již hotové skicy od Mikoláše Alše, konkrétně se mělo jednat například o erby karlštejnských purkrabích a postavy čtyř českých panovníků na koních – Přemysla Otakara II., Václava II., Jana Lucemburského a Karla IV. – a podobně jako u jeho starších návrhů pro písecký hrad a Zvíkov mělo být vše lemováno malovanými látkovými závěsy:¹⁶¹ „O tom rozvinula se čilá debata, které zúčastnili se zejména vládní rada Schlulz, jenž projevuje zásadní pochybnosti a věcné námítky proti provedení tohoto projektu a odůvodňuje svoje zamítavé stanovisko v užším výboru. Zejména uvádí, že v době, ve které hrad Karlův Týn byl vystavěn, dekorativní malby v tomto sále zajisté se nenacházely, nýbrž že stěny toliko jednoduchým barevným nátěrem byly opatřeny. Dále, že projekt malíře Aleše, jehož zdatnost a nadání se

individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung, München 2007, kapitola *Inszenierte Geschichte: Museen und Medien*, s. 136-179. FOUCAULT, M., *O jiných prostorech*, in: *Myšlení vnějšku*, Praha 1996, s. 71-86.

¹⁵⁸ MENCLOVÁ, D., *Restaurace hradu Karlštejna*. KUBŮ, N., *Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea*.

¹⁵⁹ Národní archiv (dále NA), fond Památkový úřad Vídeň, inv. č. 612, karton 32, *Zpráva užšího výboru pro opravu hradu Karlova Týna o návrhu na zřízení musea doby Karlovy na hradě a předběžné návrhy k tomu směřující* (z roku 1903), s. 2.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 7.

¹⁶¹ MÍČKO, M. - SVOBODA, E., *Mikoláš Aleš. Nástěnné malby*, s. 147-148, 182, ukázky obr. 68, 470-4. VOLAVKOVÁ, H., *Mikoláš Aleš. Kresby a návrhy*, s. 101 - odkaz na Notes s návrhy č. 17 - náčrtky erbů purkrabích s poznámkami o jejich posloupnosti.

uznává, jeví také slohové poklesky, zvláště jednotvárnost znaků, a že projektované postavy rytířů mají dostati se na místo, kde není přirozené osvětlení.... Přisedící zemského výboru Dr. Eppinger připojuje se ku předneseným pochybnostem a námitkám, vyslovuje se také z formálních důvodů proti uskutečnění projektu, shledává v jednotném provedení znaků anachronismus a má vůbec za to, že tyto práce přesahují účel restaurace...“¹⁶² Návrh byl nakonec zamítnut a v roce 1904 došlo i ke smytí Wenigových dekorativních maleb, jimiž byly opatřeny stěny interiérů jak v paláci, tak i v purkrabství ještě v době Mockerovy přestavby hradu. A tak, co se týká karlštejnských leníků, z dob restaurace Karlštejna zůstaly v dnešním interiéru rytířské síně jen tzv. manské skříně, a to jednak jejich pozůstatky a jednak nově obnovené komponenty, instalované do této místnosti patrně někdy v průběhu devadesátých let dvacátého století. Jinak v souvislosti s tím, co zde bylo výše napsáno o vnímání karlštejnských mužů jako ochránců koruny a země spjatých nejen s národem, ale i s lidem, nezdá se být náhodou, že právě ve zdech této síně mělo dojít k dovršení příběhu národa v noci 28. října 1918, tak jak jej zachytil roku 1921 V. V. Tomek ve svých *Pověstech Karlštejnských*.

¹⁶² NA, fond Památkový úřad Vídeň, inv. č. 612, karton 32, *Protokol sepsaný o zasedání komise pro opravu hradu Karlova Týna dne 23. května 1903 odbývaném*, s. 6-7.

Shrnutí

V současném historickém povědomí bývá Karlštejn spojován s určitými ustálenými charakteristikami vnímanými jako nezpochybnitelně spojenými s tímto hradem. V mnoha ohledech toto vypovídání čerpá z pramenů narativní povahy, které však spíše než k nějaké vnější skutečnosti odkazují samy k sobě jako značně svébytnému a do sebe uzavřenému světu, světu textů. V rámci těchto pramenů, u nichž lze vysledovat určitou kontinuitu od raného novověku až do devatenáctého století, například i k Sedláčkovu popisu Karlštejna, je hrad společně s okolní krajinou chápán jako to „pravé“ a „jedinečné“ místo, tj. jako to „Místo“ zasazené do příslušného dobového filosoficko-estetického kontextu. Při čemž z hlediska rozsahu písemné produkce se zdá, že to byly především raně novověké kroniky, jež tuto představu rozšířily, a kterou posléze modifikoval Bohuslav Balbín recepcí latinského topos *locus amoneus*. A bylo to rovněž v období raného novověku, konkrétně opět prostřednictvím Balbína a jeho *Miscellaneí*, kdy se vypovídání kolem Karlštejna v souvislosti s přechodem ke klasické epistémé jako specifickému způsobu uchopení světa obohatilo o další část, o jeho popis (*descriptio*). Významnou úlohu v dalším přenosu dále sehrály dosud opomíjené tisky z přelomu osmnáctého a devatenáctého století, neboť v souvislosti s vrcholící klasickou epistémé byly publikovány a rozvíjeny především ty texty, které odpovídaly tomuto způsobu uchopení světa. V téže době byl do němčiny přeložen také příslušný Balbínův úryvek z *Miscellaneí* o Karlštejně, který společně s dalšími, stejně zdánlivě neutrálními a racionálně popisnými texty stanovil zcela v návaznosti na starší tradici základní zápletky „dění“ na hradě, stejně tak i způsob jeho popisu.

V průběhu devatenáctého století nárůst textů nabývá již geometrické podoby a stejně tak se rozšiřuje i jejich obsah, při čemž spíše než odhalení nějakých nových skutečností, se zvětšuje objem samotného vypovídání. Poměrně charakteristická je i výrazná eklektičnost pro devatenácté století, vedle Balbína na oblibě získávají i raně novověké kroniky. Nicméně mnohé starší prvky z přelomu osmnáctého a devatenáctého století se udržují hluboko až do čtyřicátých let, jejich reliktů někdy ještě mnohem dále. Z tohoto hlediska se pro tuto dobu jeví jako vhodnější zaměřit se na určitý soubor prvků a sledovat je v rámci konkrétní řady textů než hledat v jednotlivých publikacích nějaké radikální zlomy. Právě tyto prvky – jak z hlediska

obsahu, tak i konstrukce - jsou patrné i v textu vztahujícím se ke Karlštejnu od Augusta Sedláčka, který byl v téměř identické podobě publikován jednak zvlášť, jak v češtině, tak i v němčině, a dále jako součást šestého dílu jeho *Hradů, zámků a tvrzí království Českého*.¹⁶³ Při čemž posledně zmíněná publikace doplněná o typické historizující a idylické ilustrace Karla Liebschera náležela k jednomu z vrcholů tohoto po celé devatenácté století značně oblíbenému žánru. Příslušnou pasáž týkající se Karlštejna Sedláček rozdělil na tři části, konkrétně jednak na „*Popis*“ a „*Dějiny Karlštejna*“, čímž navázal na starší tradici, a jednak na tzv. „*Purkrabské příběhy*“. Toto vyzdvižení karlštejnských purkrabích souviselo nejen s požadavkem nakladatele zařadit do publikace i „kratochvilné“ příběhy, ale především s významy, které jim bylo ve vypovídání devatenáctého století v rámci tzv. příběhu národa přisuzováno. V této souvislosti byl Karlštejn chápán jako jedno z míst konstruované národní krajiny, kam byl zasazen i samostatný „příběh“ Karla IV. a které se stalo i jedním z tragicky rozpolcených jevišť husitských válek. V souladu s dialektikou této narace vrcholí „příběh hradu Karlštejna“ rokem 1625, jehož optikou je také nahlížen. Naopak určitým protipólem, ovšem opět v rámci stejné narace, se zdá být období raného novověku, především s ohledem na renesanční přestavbu hradu, která reprezentuje a zároveň utopicky předjímá snahu prosadit zemská historická práva. V souvislosti s posledním konstatováním a s jednostrannými charakteristikami, které jsou spojovány s Karlštejnem, je nutné vyzdvihnout, že součástí příběhu hradu Karlštejna, tak jak vstoupil do příběhu národa v devatenáctém století, není jen jedna určitá historická epocha, ať již ji nazýváme jakkoliv, například středověk či doba lucemburská atd., ale celé dlouhé období, které sahá přinejmenším až do počátku sedmnáctého století. Nicméně i toto ohraničení je značně omezující a zcela zbytečně vytváří další časové mantinely, neboť nejlépe dobové vnímání Karlštejna vystihuje ikonografický motiv původní Velké věže, a to nejen díky svému spojení se „starými časy“, ale paradoxně i díky své architektonicky značně eklektické a slohově jen stěží rozlišitelné podobě. Zároveň tato v mnoha ohledech specifická interpretace příběhu hradu Karlštejna evokuje otázky týkající se charakteru samotného příběhu národa, v němž, jak se zdá, byly rovněž jednostranně vyzdviženy některé prvky na úkor jiných.

¹⁶³ SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 1-78. TÝŽ, *Průvodce na Karlštejně*, Praha 1884. TÝŽ, *Karlstein. Illustrierter Wegweiser*, Prag 1892.

V již zmíněných „Purkrabských příbězích“, třetí části Sedláčkova popisu Karlštejna, věnoval autor rovněž pozornost i zdejším manům. A stejně tak jako v případě karlštejnských purkrabích i toto vyzdvihování souviselo s významy, které jim byly v rámci příběhu národa připisovány. V „příběhu karlštejnských manů“ či „snu o strážci hradu Karlštejna“, chápaném ve smyslu reprezentace skrytých tužeb, byli zdejší purkrabí ztotožnění s představiteli země či národa a zdejší manové jako strážci koruny zase s ochránci celé země. Toto spojení s figurou strážce místa paměti národa se v historickém povědomí o karlštejnských manech odrazilo vyzdvihováním některých komponent na úkor dalších složek v charakteristice zdejších leníků. Naopak pro období 17. - 19. století byli vytlačeni mimo horizont výraznějšího zájmu, a to jakkoliv se od sedmnáctého století dochovala souvislá řada zdejších manských knih; popřípadě se jim dostávalo pouze jednostranného zhodnocení. Toto hledání smyslu či „čehosi vyššího“, dědictví devatenáctého století, rezonovalo v regionální historiografii první poloviny následujícího století, a to v podobě přehledů majitelů na jednotlivých lenních zboží.¹⁶⁴ A konečně, postava strážného bdícího nad Vlastí, Zemí či Národem, figura strážce místa paměti či mana se v devatenáctém století těšila obecně velké popularitě: *„Jsa horlivě nábožným, rád o věcech náboženských rozmlouval a nejednou se přísný jeho a vážný duch zahloubal v šero života posmrtného, uvažuje o hrobu, věčném spasení a ztracení. Proto se nehodil dost do veselých loveckých společností, kdež však nicméně mnoho platil, poněvadž bylo málo lovců tolik zkušených, odvážných, lesův a zvěře tak znalých, jako byl starý Šíp. Říkali mu obecně „starý“, ačkoliv sotva měl léto přes padesátku. Snad šedivá brada a šedá hlava mu to přijmí způsobily.“* [jako „starý Šíp“ je zde označen křivoklátský man zvaný též Ohnivec, podle něhož měla být původně pojmenována Jiráskova trilogie Mezi Proudý z let 1887-1890 situovaná do doby Václava IV., poznámka autora].¹⁶⁵

¹⁶⁴ ŠTĚDRÝ, F., *Manství Karlšteinská*, Praha 1930. KOPÁČEK, L., *Karlštejnská léna na Dobříšsku*, Brdský kraj 6, 1914, s. 8-91. TÝŽ, *Karlštejnská léna na Dobříšsku*, Od Stříbrných hor 8, 1936, s. 11-21. TÝŽ, *Vladycký rod Čámských z Ostrého*, Brdský kraj 6, 1914, s. 1-7. VALENTA, J., *Karlštejnská manství na Příbramsku*, Od Stříbrných hor 12, 1939, 1940, s. 27-28, 37-40, 116-119, 134, Od Stříbrných hor 13, 1940, 41, s. 85-86, 108-109, 118-119, 134-137.

¹⁶⁵ JIRÁSEK, A., *Mezi proudy. Tři historické obrazy. Díl I. Dvojí dvůr*, Praha 1959, s. 52-53.

III. „JMC ZLODĚJ“. KARLŠTEJNSKÁ MANSKÁ SOUSTAVA V 17. STOLETÍ¹⁶⁶

Následkem historiografické narace devatenáctého století bylo velmi dlouho veškeré dění kolem Karlštejna po roce 1625, kdy došlo ke změně statusu panství a zrušení úřadu purkrabího, vnímáno buď v značně negativních souvislostech, nebo bylo vytlačeno mimo horizont výraznějšího zájmu a tím i z vlastního historického povědomí.¹⁶⁷ Stejný osud pochopitelně postihl i zdejší manskou soustavu, a to navzdory tomu, že existovala i nadále až do devatenáctého století a že se pro toto období zachovalo již větší množství pramenů v podobě souboru několika na sebe navazujících knih, z nichž prvenství patří tzv. prvnímu karlštejnskému manskému kvaternu založenému v roce 1605 za purkrabího Viléma Slavaty z Chlumu a z Košumberka (DD 111). Na něj pak v roce 1624 navázal druhý (DD 112), obsahující sice zápisy až do třicátých let osmnáctého století, aktivně užívaný ale pouze do roku 1678. Podnět k jeho vzniku dal tentokrát Fridrich z Talmberka, dnes méně známý karlštejnský purkrabí, který zároveň v téže době působil i jako prezident apelačního soudu a jenž náležel k těm jedincům, kteří zasedali v konfiskačních komisích a podíleli se tak značně na uspořádání pobělohorských majetkových a společenských poměrů. Ve třicátých letech osmnáctého století, kdy došlo v karlštejnské kanceláři k založení hned několika knih týkajících se administrace zdejších lén, byl tento druhý kvatern kompletně přepsán a vznikl tak třetí (DD 113), který sice obsahoval totožnou agendu, ale byl přehlednější. Patrně i v souvislosti s tímto přepisem vznikl ve stejné době v karlštejnské kanceláři svod zdejšího manského práva.¹⁶⁸

¹⁶⁶ SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 111.

¹⁶⁷ DURDÍK, T. - GOTTFRIED, L. - HORYNOVÁ, M. - ÚLOVEC, J., *Výběrová bibliografie hradu Karlštejna*, *Castellologica bohemia* 5, 1996, s. 363-370. GOTTFRIED, L., *Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Praha 1937, s. 29-49. TÝŽ, *Sto let hledání „ducha Karlštejna“*, *Památky středních Čech* 27-1, 2013, s. 23-24. KAVKA, F., *Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Praha 1997, s. 16-28. ČORNEJ, P., *Klíče ke Karlštejnu*, *Studia mediaevalia Bohemica* 1-1, 2009, s. 37-73. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře* (kolektiv autorů), Praha 2010. Problematice devatenáctého století se v poslední době věnuje VENCLÍK, D., *Obnova českého Montsalvage. Otázka rekonstrukce hradu Karlštejna v šedesátých a osmdesátých letech 19. století*, *Minulosti Berounska* 11, 2008, s. 86-132. TÝŽ, *Rekonstrukce Karlštejna na pozadí politicko-kulturního vývoje v českých zemích (1886-1918)*, *Marginalia Historica* 4-1, 2013, s. 53-74. TÝŽ, *Schmidtův Karlštejn. Neogotická rekonstrukce středověkého hradu na pozadí doby*, *Umění* 61-5, 2013, s. 422-436. Další Venclíkovy studie viz příložený seznam literatury.

¹⁶⁸ K problematice desk dvorských BURDOVÁ, P., *Desky dvorské*, *Sborník archivních prací* 47-1, 1997, s. 75-123. TÁŽ, *Desky dvorské*, inventář, Státní ústřední archiv, Praha 1964. TÁŽ, *Úřad desek zemských*, *Sborník archivních prací* 36-2, 1986, s. 273-381. Dále též KEJŘ, J., *Počátky dvorského soudu*, *Rozpravy Československé*

Jádrem následujícího rozboru je především období od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let šestnáctého až do konce sedmdesátých let věku následujícího, vymezené jak s ohledem na vlastní problematiku lén¹⁶⁹, tak i karlštejnského panství.¹⁷⁰ Zatímco dolní hranice se vytvořila v souvislosti s větším množstvím písemností, které v tomto období kolem Karlštejna a zdejšího panství vzniklo, horní mez jsem ohraničila odchodem či úmrtím Jana Václava Jasenského, karlštejnského lenního písaře, s jehož soustavnější činností od padesátých let sedmnáctého století souvisí vznik mnohých písemností, uložených dnes z větší části ve fondu Česká léna v Národním archivu. Při čemž s jeho odchodem skončilo aktivní využívání druhého karlštejnského kvaternu, které se vázalo na jeho osobu, a část zdejší agendy přešla ve prospěch centrálních úřadů, mimo jiné i desk dvorských. Teprve ve třicátých letech osmnáctého století byla v karlštejnské kanceláři znovu a komplexněji oživena lenní agenda, jak již bylo výše podotknuto.

akademie věd 66, řada společenskovedná, sešit 4, Praha 1956. KLUČINA, P., *Dvorský soud a jeho desky za Václava IV.*, diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1973. KRISTEN, Z., *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*, Praha 1931. MARTINOVSKÝ, I., *Soud dvorský za krále Vladislava II.*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992 s. 277-291. DRAGOUN, M. - MAŤA, P., *Komorní soud za Vladislava Jagellonského (1471-1488)*, Sborník archivních prací 47-2, 1977, s. 255-292. KREUZ, P., *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000.

¹⁶⁹ Neúplný přehled majitelů na jednotlivých lénech na základě výpisků z desk dvorských od počátku sedmnáctého století vlastním nákladem publikoval František Štědrý. Bohužel v některých případech zaměnil majitele za osoby, které byly pouze zplnomocněny k přísaze viz ŠTĚDRÝ, F., *Manství Karlšteinská*, Praha 1930. NOVOTNÁ, M., *Karlštejnská manská soustava*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, Praha 2011, s. 110-127. TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava (14.-19. století)*, in: SEMOTÁNOVÁ, E. - CAJTHAML, J. A KOL. (ed.), *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014, s. 123. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 42-43. HOFMANN, G., *Příspěvek k poznání hospodaření na drobném feudálním majetku v polovině 18. století. (Výsledky hospodaření lenního dvora v Čísovicích v letech 1747-1763)*, Sborník historický 10, 1962, s. 197-227. KOPIČKA, P., *Karlštejnské léno ve Svučicích*, Jihočeský sborník historický 66-67, 1997-1998 [vyd. 1998], s. 13-25. GOTTFRIED, L., *Tetín a tetínský manský dvůr*, *Minulost Berounska* 6, 2003, s. 92-104. ÚLOVEC, J., *Tvrze a zámky v Dolních Vlencích a Svinařích*, *Minulost Berounska* 4, 2001, s. 13-38. TÝŽ, *Tvrz a zámek v Suchomastech*, *Minulost Berounska* 5, 2002, s. 9-41. TÝŽ, *Zříceniny hradu Tetín*, *Minulost Berounska* 10, 2007, s. 11-41. KOPÁČEK, L., *Karlštejnská léna na Dobříšsku*, *Brdský kraj* 6, 1914, s. 8-91. TÝŽ, *Karlštejnská léna na Dobříšsku*, *Od Stříbrných hor* 8, 1936, s. 11-21. TÝŽ, *Vladycký rod Čámských z Ostrého*, *Brdský kraj* 6, 1914, s. 1-7. VALENTA, J., *Karlštejnská manství na Příbramsku*, *Od Stříbrných hor* 12, 1939, 1940, s. 27-28, 37-40, 116-119, 134, *Od Stříbrných hor* 13, 1940, 41, s. 85-86, 108-109, 118-119, 134-137. CHMELENSKÝ, J. K., *Karlštejnské manské právo*, *Časopis Českého musea* 9, 1835, s. 255-268.

¹⁷⁰ ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství ve vývoji šesti století*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 57, 1949, s. 1-14, 77-86. FRAŇKOVÁ, M., *Výměna vsí panství karlštejnského v roce 1597*, *Genealogické a heraldické listy. Acta genealogica ac heraldica*, 20-1, 2000, s. 13-18. HOFMANN, G., *Dýmačka ve Staré Huti u Berouna r. 1575. Rozbor a edice dílčí cedule*, *Rozpravy Národního technického muzea v Praze* 66, 1975, s. 170-193. TÝŽ, *Příspěvek k poznání hospodaření na drobném feudálním majetku v polovině 18. století*, TÝŽ, *Stavba a provoz Podbabské železné hutě na karlštejnském panství*, *Středočeský sborník historický* 12, 1977, s. 111-118. JANOUŠEK, E., *Raabisace na panství karlštejnském*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl II.*, Praha 1930, 248-280. BEZDĚKA, J. V., *Karlštejnští poddaní na Příbramsku r. 1566*, *Vlastivědný sborník Podbrdská* 2, 1968, s. 182-183.

S ohledem na vlastní manipulaci písemností v karlštejnské kanceláři jsem nicméně musela ve své studii zohlednit ještě navíc mladší materiály, zahrnující časové rozmezí až do třicátých let osmnáctého století, a to nejen kvůli výše zmíněným změnám, které na konci tohoto období proběhly, ale protože v mezidobí od konce sedmdesátých let se při již zmíněné instituci poměrně značně rozvinula i její vlastní registratura. Pověření karlštejnští úředníci totiž během tohoto časového úseku vytvořili hned několik seznamů písemností. V záležitostech zdejších lén se jedná především o „*Inventář manských věcí*“ z roku 1692, sepsaný formou stručných registů a zahrnující velkou část materiálů vytvořených samotným Jasenským a uložených v již zmíněném fondu Národního archivu. Tentýž širší mezník se nabízí i v případě exkurzů věnovaných konkrétním lénům, a to nejen kvůli tomu, že se z tohoto období povětšinou již dochovaly inventáře příslušných statků. Nicméně s ohledem na existenci tereziánského katastru jsem musela alespoň částečně zohlednit i tento pramen.

Zároveň záměrem této kapitoly není jen „pouhý“ rozbor dochovaných pramenů nebo popsání dosud méně známých osudů Karlštejna a zdejší manské soustavy v průběhu výše vymezeného období, ale spíše zasazení karlštejnských „záležitostí“ do dobového kontextu. Ještě v širší rovině ze srovnání prvního a druhého kvaternu vyvěrají i mnohem hlubší otázky, které se týkají vlastního společenského vývoje. Nicméně vzhledem k tomu, že se ve svém důsledku jedná o problémy dotýkající se i mezí historiografie, patrně nikdy nebudou dostatečně uspokojivě zodpovězeny.

**„I stalo se, že purkrabí hradu, pán z Kolovrat, přistihl jednoho ze strážců,
že se od brány vzdálil...“¹⁷¹**

Průvodním jevem celého komplexu raně novověkých procesů, které zasáhly karlístejnské panství, počínaje běžnými dobovými hospodářskými trendy spjatými se zdejším velkostatkem a konče byrokratizací, se stalo masivní zpísemnění zdejších záležitostí, patrné zvláště od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let šestnáctého století.¹⁷² Knižní pomůcky evidenční povahy, které v tomto období také vznikly a které později zcela nenávratně zmizely v rodinných šlechtických archivech zemřelých karlístejnských purkrabích, také těmto trendům zcela odpovídaly.¹⁷³ Po smrti purkrabího Jáchyma Novohradského z Kolovrat se tak od ledna 1601 po dobu nejméně dvou let jeho nástupce Václav Ples Heřmanský ze Sloupna neúspěšně dohadoval o navrácení jakýchsi register, *„do kterýž se statkové a spravedlnosti manův i také jiných lidí poddaných, k témuž zámku Karlšteinu příslušejících, vpisují“*, a které byly jeho synem Janem *„mezi jinými vlastními jeho pana Novohradského z Kolovrat potřebami ... z zámku Karlšteinu na zámek Buštěhrad odvezeny.“¹⁷⁴* Z dalších označení těchto pramenů jako *„registra manská sirotčí, purkrechtní“* či *„registra manská sirotčí i purkrechtní též i důchodní k hradu a purkrabství karlístejnskému ... náležitá“* vyplývá, že se jednalo o knihy určené pro poddanské

¹⁷¹ BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín*, s. 284.

¹⁷² Shrnutí v MAUR, E., *Venkov v raném novověku*, in: ŠEDIVÁ-KOLDINSKÁ, M. - CERMÁN, I. (ed.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 307-334. Dále například TÝŽ, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Monographia LIX, 1975, Praha 1976. TÝŽ, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Prameny a studie 33, Praha 1990. MÍKA, A., *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. stol.)*, Historický sborník 1, 1953, s. 122-213. TÝŽ, *Obecné tendence hospodářského vývoje v druhé polovině 16. století*, Časopis Matice moravské 90/3-4, 1971, s. 262-280. PETRÁŇ, J., *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. století a počátkem 17. století*, Praha 1963. VÁLKA, J., *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962. ČERNÝ, V., *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15.-19. století*, Praha 1930, s. 1-25.

¹⁷³ Stejná situace též u úřadu nejvyššího purkrabího viz CULKOVÁ, D., *Nejvyšší purkrabství v Praze 16. stol. - 1871(1918)*, inventář, Státní ústřední archiv, Praha 1964, s. 3. K problematice pozemkových knih především PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963. VOLF, V., *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy českého zemského archivu 8, 1939, s. 43-108. TÝŽ, *Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji*, Sborník archivních prací 16-1, 1966, s. 50-127.

¹⁷⁴ REZEK, A., *Zápisky Viléma Slavaty z let 1601-1603*, Rozpravy k. české společnosti nauk VII. řada, 2. svazek, Filosoficko-historická třída 4, Praha 1887, s. 53. TŮMOVÁ, L., *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkovic optikou jeho deníků*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2013, s. 142, č. 856, *zápis z 2. prosince 1602 – „zaczyata prze mezy p[anem] Jane[m] z Kolow[rath]a p[anem] purk[rabím] karlšteynským.“*

záležitosti, které vznikly již v době, kdy v úřadu prvního purkrabího působil ještě Jan Vchynský z Vchynic a Jáchym Novohradský z Kolovrat tehdy zastával až druhý post. Z hlediska výše zmíněných dlouhodobých hospodářských procesů měly tyto knihy pro potřebu vlastního velkostatku nejen mimo jiné podchytit poddané, nýbrž i jedincům, potencionálním poddaným, které se kolem panství dosud značně volně pohybovali, explicitně „vtisknout“ jejich status a připoutat je k dominiu. Co se týká bezprostředního podnětu k jejich vzniku, stejně tak i soupisu veškerého majetku souvisejícího s panstvím a hradem Karlštejnem, vzešel od obou zmíněných purkrabích, Vchynského i Novohradského, kteří na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let požadovali po stavovské obci, aby se na hrad dostavila komise k zinventarizování všech cenností, *„kteréž na zámku Karlštejně jsou, jakožto koruna, svátosti, privilegia, svobody i jiné všecky věci“*. Ani jeden z nich totiž neměl k dispozici dříve obvykle vytvářené inventáře majetku hradu a panství, *„kteréž by předešlým purkrabům karlštejnským pod sekretem JMKské vydány byly, aneb u desk ležeti aneb ve dsky vloženy býti měly.“* A protože rovněž nevlastnili žádné pomůcky týkající zdejšího panství, vyzývali dále komisaře, aby se *„registra a jakéžkoliv staré paměti ... našly, což by k dobrému téhož zámku Karlštejnu aneb k gruntův opatření se vztahovalo“*. Nepřehledná situace panovala i kolem karlštejnských lén, *„poněvadž ... někteří manové k témuž zámku Karlštejnu náležející léna od mnoha let nepřijímali a i z manství se vytáhnouti a vypírati chtěli, a na témž zámku register a paměti starých pořádných se nenachází, z kterýchž by se vyrozuměti mohlo, kteří manové a jakými povinnostmi k témuž zámku zavázáni jsou.“*¹⁷⁵

Proces postupné reorganizace karlštejnského velkostatku i vlastní opravy hradu byly započaty již v době, kdy Jan Vchynský z Vchynic zastával post prvního purkrabí, a obdobně jako na blízkých komorních panstvích, souvisel s hlubšími hospodářskými trendy, které ve výsledku vedly jednak k alespoň částečnému scelení i nadále značně roztržitého karlštejnského panství, a jednak k vytvoření rozsáhlého komplexu komorního majetku na Podbrdsku a v přilehlé části Rakovnícka. Kromě Karlštejna, majícího pochopitelně specifičtější postavení, panovník vyplatil zpět ze zástavy roku 1570 dobříšské panství a roku 1579 křivoklátské. Z lobkovických konfiskací zase získal roku 1594 mimo jiné Zbiroh a

¹⁷⁵ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V., 1557-1580*, Praha 1887, s. 304, 312, *Sněmy VI., 1581-1585*, Praha 1890, s. 433, 462.

Králův Dvůr, o rok později i Točnick. Kromě vytvoření kompaktnějšího celku mohly být důvodem snahy o rozšiřování působnosti v této oblasti i značné zdejší zásoby železné rudy společně s místními hutěmi a lesy, které tomuto odvětví poskytovaly palivo.¹⁷⁶

Vchynskému jako výrazné osobnosti z rytířského stavu spojující svůj poměrně strmý mocenský vzestup s úvěrovými půjčkami komoře i významným velmožům na české politické scéně byla věnována již značná pozornost. Nicméně jakkoliv patrně ještě za jeho působení nepanovala na Karlštejně zdaleka nejpříznivější situace, jeho hodnocení je i dnes ještě z větší části ovlivněno, že se stal jednou z prvních obětí počínajícího se dlouhodobého sporu, který se odehrál mezi jednotlivými šlechtickými skupinami bojujícími o svůj mocenský podíl na vládě. V danou chvíli razantně nastupující katolickou stranu zastupovali Lobkovicové, především Jiří Popel z Lobkovic. Druhou šíře orientovanou, označovanou často jako umírněnou, zaštitoval nejvyšší purkrabí Vilém z Rožmberka, do jehož „okruhu“ náležel jednak jeho věřitel a původně i jeho dvořan na českokrumlovském dvoře utrakvista Jan Vchynský. Soupeření s bratry z Lobkovic, Jiřím Popelem a Ladislavem Popelem, spojovalo s posledně zmíněnou skupinou i Jáchyma Novohradského z Kolovrat. Zatímco s Jiřím Popelem z Lobkovic se střetl ve sporu o post karlštejnského purkrabího, po útěku Ladislava se zase pro Novohradského otevřela možnost opětovného návratu na post prezidenta české komory, kde působil poprvé v polovině sedmdesátých let a kde ho pak vystřídali Lobkovicové, nejprve Jan (nejmladší) a pak Ladislav. Po druhé tento úřad zastával v poměrně dlouhém období vymezeném roky 1592–1597, paralelně s úřadem karlštejnského purkrabího. Po odsouzení výše zmíněných bratrů z Lobkovic kromě komory část jejich majetku získal i Novohradský, a to jako zástavu

¹⁷⁶ SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 103, 163, 229, 243, *Hrady VIII*, s. 39. MAUR, E., *Český komorní velkostatek. TÝŽ, Vznik a územní proměny majetkového komplexu českých panovníků ve středních Čechách v 16. a 17. století*, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 53-63. TÝŽ, *Doba rudolfinská - období zásadního přelomu ve vývoji českého železářství*, Historický obzor 11/5-6, 2000, s. 125-129. PEŠÁK, V., *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 50-58, 116-134, 195-216, 279-296. HOFMANN, G., *Dobříšské panství v letech 1570-1630*, Středočeský sborník historický 2, 1958, s. 161-199. TÝŽ, *Komorní železářny na Podbrdsku*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze 34, 1968. KOPIČKA, P., *Předání mělnického panství Jiřímu z Lobkovic do zástavy proti převzetí křivoklátského panství komorou českou komorou. Studie a edice dokumentů*, Confluens 9, 2015, s. 12-57. RŮŽKOVÁ, Z., *Mezi kladivem a kovářinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství v letech 1560-1630*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.

za své půjčky panovníkovi. Není tedy divu, že bývá v literatuře považován nejen za nepřítel Lobkoviců, ale někdy i za jednoho ze strůjců jejich pádu.¹⁷⁷

Cesta, kterou Jáchym Novohradský z Kolovrat získal oba zmíněné posty, zahrnovala obvyklé prvky, jež od konce šestnáctého století stále častěji volili jedinci, kteří uvažovali o kariéře v nejvyšších hodnostech. V případě Novohradského takový to postup zahrnoval konverzi ke katolické víře, nabytí majetku výhodným sňatkem a pečlivě budovanou kariéru kombinovanou s úvěrováním, například panovníka.¹⁷⁸ Při hodnocení osobnosti Jáchyma Novohradského z Kolovrat často převládá důraz na jeho působení jakožto důsledného a schopného úředníka.¹⁷⁹ Jakkoliv tento náhled odráží i určitý reálný základ, přesto toto jednostranné zdůrazňování pouze jedné jeho povahové stránky odkazuje ještě k jiným dobovým souvislostem. Podstatná část Novohradského jednání totiž souvisela s tím, že po té, co několikrát na přelomu šedesátých a sedmdesátých let zastával úřad nejvyššího berníka, dále již zcela působil v intencích komory, jak české, tak i dvorské, v nichž se již před polovinou šestnáctého století uplatňoval pokročilý byrokratický způsob řízení a jež je možné pokládat za významné nositelky byrokratizačních tendencí, a to navzdory tomu že mezi těmito dvěma institucemi panovala určitá kompetenční řevnivost. Při čemž Novohradský byl jeden z mála jedinců v Čechách mající jako rada dvorské komory, nejméně od roku 1575, přístup do poradních kolegií centrální dvorské administrativy.¹⁸⁰ Ostatně právě proto, že se pohyboval v rámci těchto mnohem

¹⁷⁷ BŮŽEK, V., *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 133-139. TÝŽ, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989, s. 101-103. JANÁČEK, J., *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003, s. 307-320. DVOŘÁK, M., *Proces Jiřího z Lobkovic*, Český časopis historický 2, 1896, s. 271-292. KULÍKOVÁ, L., *Zadlužení Viléma z Rožmberka v letech 1589-1592*, Jihočeský sborník historický 54-3, 1985, s. 109-115. LEVÝ, V., *Věřitelé posledních Rožmberků*, bakalářská práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2015, s. 55.

¹⁷⁸ Ke konverzím obecně viz WINKELBAUER, T., *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98-3, 2000, s. 476-540. TÝŽ, *Konvertita*, in: Bůžek, V. - Král, P. (ed.), *Člověk raného novověku*, Praha 2007, s. 275-296. KOLDINSKÁ, M., *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001, část Religiozita.

¹⁷⁹ ŘÍHOVÁ, V. - KŘENKOVÁ, Z., *Fasáda jako obhajoba - Hradčanský palác Jáchyma Novohradského z Kolovrat*, in: Sgrafito 16.-20. století. Výzkum a restaurování, Pardubice 2009, s. 49-60. KEPKOVÁ, V., *Jáchym Novohradský z Kolovrat, prezident české komory a karlštejnský purkrabí*, bakalářská práce, Ústav věd historických, Fakulta filozofická Univerzity Pardubice, Pardubice 2012. VENCLÍK, D., *Erb pánů z Kolovrat na Velké věži Karlštejna: ochrana říšského pokladu a stavovských privilegií*, Dějiny a současnost 36-2, 2014, s. 26-27. MAREŠ, P., *Soupis přísedících komorního soudu Českého království v letech 1527-1620*, Praha 2013, s. 56-57.

¹⁸⁰ MAŤA, P., *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 836. ROUBÍK, F., *Slavatův pokus o nezávislost české komory na komoře dvorské z r. 1614*, Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám, Praha 1932, s. 468-485. K problematice komory viz rovněž PEŠÁK, V., *Dějiny královské české komory od roku 1527 část 1, Začátky organizace české komory za Ferdinanda I.*, Sborník

anonymnějších a méně atraktivních struktur, nebylo jeho působení oproti jiným současníkům, více známějším z politických dějin, stále ještě dostatečně doceněno. Ze sepětí s komorou také vyplývala Novohradského nezvyklá angažovanost v otázce uspořádání karlštejnského panství ještě v době, kdy zastával post druhého purkrabího, vzpomene-li na již zmíněné výzvy obou karlštejnských purkrabích z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let šestnáctého století. A konečně, právě těmto širším impulsům, je třeba přičíst, proč od sedmdesátých let znenáhla došlo takovému masovému zápisemnění záležitostí kolem Karlštejna, a nejen kolem něho.

Proces byrokratizace v širším slova smyslu, doprovázející nerozlučně výše zmíněné hospodářské trendy na karlštejnském velkostatku, postupně protkával svou sítí celou společnost, a od jeho vykonavatelů předpokládal mimo jiné i jeho zvnitřnění. V užším slova smyslu si museli jeho nositelé osvojit patřičné praktické dovednosti. U mladších jedinců se tato schopnost považovala již za nezbytnou samozřejmost, vzpomeneme-li například Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka, Jaroslava Bořitu z Martinic či Zdeňka Popela z Lobkovic, kteří je velmi obratně aplikovali jako politický nástroj proti svým protivníkům.¹⁸¹ Ani Novohradský nevyužíval při organizaci karlštejnského panství i zdejších lén jiné prostředky než tyto osoby. Lze jen těžko dovozovat, zda zašel dále při pořádání zdejších záležitostí než jeho následníci, kdy se již prosadily některé hospodářsko-správní tendence a kdy byly již mnohé prostředky více zažité. Vzpomeneme-li pověst o karlštejnském purkrabím, který nechal popravit zdejšího mana neplnícího svoje povinnosti, a jejímž „druhým životem“ jsem se zabývala v minulé kapitole, zdá se, právě setkání s tímto celým komplexem jevů, který v danou chvíli ztělesňoval právě Novohradský, vyvolal

archivu ministerstva vnitra republiky Československé 3, 1930. TÝŽ, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 50-58, 116-134, 195-216, 279-296. TÝŽ, *Studie k dějinám královské české komory*, Sborník archivu ministerstva vnitra 6, 1933, s. 65-178. ČHMELÁŘ, J., *Kreditní politika Maxmiliána II. (1564-1576) se zvláštním zřetelem k Čechám*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007. Z prací pro straší období kromě již zmíněných Kavkových studií taktéž NOVÝ, R., *Komorní důchod za krále Václava IV.*, in: *Historia docet*. Sborník prací k počtům šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 329-340.

¹⁸¹ PÁNEK, J., *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1989 [vyd. 1991], Studia historica 36, Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století, s. 75-85. STLOUKAL, K., *Česká kancelář dvorská 1599-1608. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931. BOROVIČKA, J., *Počátky kancléřování Zdeňka z Lobkovic. Diplomatický rozbor roudnických rukopisů*, in: Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám, Praha 1931, s. 435-455. HRDLÍČKA, J., *Úředník*, in: Bůžek, V. - Král, P. (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 216-238. STEJSKAL, A., *Prosopografická analýza rožmberského a švamberského úřednictva (1550-1616). Model a jeho fungování*, Sborník archivních prací 54-2, 2004, s. 323-458.

u současníků určitý údiv, který se pak přetransformoval ve zmíněnou pověst, v níž tento prvek dominuje v značně vyhrocené podobě.¹⁸²

V polovině sedmdesátých let, kdy Novohradský zastával poprvé úřad prezidenta komory, se střetl s Jiřím Popelem z Lobkovic o post karlštejnského purkrabího. Nakonec v zákulisním jednání uspěla skupina, v níž se pohyboval Novohradský, jak svědčí pečlivě volená slova rozhodnutí z roku 1577: „...urozený Jiřík z Lobkovic na Libochovicích, komorník náš věrný milý, nejvíce hlasův má, však se někteří z vás, zvláště pak kteří se při nás v městě našem Vratislavě byli, upamatovati můžete, že jste se v tom snášeli, abychom takový úřad urozenému Jáchymovi Novohradskému z Kolovrat, na Košátkách, radě a prezidentu při komoře české, věrnému našemu milému dáti ráčili...“¹⁸³ Po nuceném odstoupení Vchynského bylo Novohradského čekatelství na post prvního karlštejnského purkrabí znovu ohroženo, protože se začalo proslýchat, „že JMti jest ten ouřad připadl [tj. že propadl panovníkovi, pozn. autora], a tak že ne panské, ale rytířské osobě má postoupen býti.“¹⁸⁴ Není jasné, na kolik se jednalo o snahu císaře udržet si určitou pravomoc nad tak výnosným úřadem či o úsilí jiných pretendentů chopit se své šance. Nicméně i pro samotného císaře představovala volba Novohradského vzhledem k jeho loajálnímu vztahu, nejen pouhý kompromis, ale byla i příslibem oboustranných výhod, jak svědčí další půjčky ze strany Novohradského a na něj zapsané zboží od panovníka, například Chomutov či Mělník, oboje před tím spravované Lobkovicem.¹⁸⁵ Tyto mocenské boje patrně byly i jednou z příčin, proč Novohradský krátce po svém nástupu do úřadu karlštejnského purkrabího požádal o vizitaci hradu, která se uskutečnila v roce 1586 a jejíž výsledky byly zapsány do desk zemských.¹⁸⁶ Tato písemná podchycení zdejšího stavu sice navazovala na starší

¹⁸² „I stalo se, že purkrabí hradu, pán z Kolovrat, přistihl jednoho ze strážců, že se od brány vzdálil; ihned přivolal z Prahy kata a příští den poručil viníkovi setnout hlavu.“ BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín*, s. 284.

¹⁸³ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126.

¹⁸⁴ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VII., 1586-1591, Praha 1891*, s. 102.

¹⁸⁵ NA, fond České oddělení dvorské komory IV, Čechy, sign. 9/2-10/1, karton 33. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu IX., 1595-1599, Praha 1897*, s. 288-289. KILIÁN, J. A KOL, *Mělník*, Praha 2010. KILIÁN, J. (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004*. KOPÍČKA, P., *Předání mělnického panství Jiřímu z Lobkovic*.

¹⁸⁶ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/4, karton 1126. Též viz SEDLÁČEK, A., *Škody na Karlštejně r. 1587*, Památky archeologické VI, 1865, s. 232-233. VOCEL, J. E., *Relací o opravě hradu Karlštejna od r. 1597*, Památky archeologické III, 1858, s. 67-74.

tradici, zároveň představovalo opět jeden z byrokratických nástrojů, jenž ho měl chránit před případným nařknutím ze strany protivníků.

Co se pak týká samotné přestavby Karlštejna, jakkoliv v mnoha ohledech nepochybně reprezentovala vznesené nároky stavovské obce¹⁸⁷, její vlastní interpretace by měla být obohacena nejen o dualističtější pojetí vztahu panovníka a zemské obce, ale měla by být rozšířena ještě dalšími víceznačnými směry, jak dokládá samotná heraldická výzdoba hradu, jež zahrnovala několik protínajících se a kolidujících se rovin – od personálních, stavovských a zemských až po panovnickou, a v níž se i Novohradský sám charakterizoval v síti širších vztahů. Balbín si tak poznamenal, že například na hořejší bráně je „vymalován císařský orel, níže pak kolovratský znak“. Podobně při popisu věže zase konstatoval, že na ní „lze spatřit R, počáteční písmeno jeho vznešeného jména [císaře Rudolfa II. pozn. autora], namalované na všech částech věže. Na východní straně jsou vymalované odznaky císařství, Českého království a hrabat z Kolovrat. Pod posledním je napsáno: „Jáchym Novohradský, pán na Buštěhradě, Mělníku a Košátkách, Jeho císařské a královské Milosti rada, předseda komory Českého království a karlštejnský purkrabí roku 1598.“¹⁸⁸

Ani Jáchymovi, po té co Vchynského vystřídal na postu purkrabího, nezbylo nic jiného, než aby po svém předchůdci rovněž požadoval vydání již zmíněných „register“ týkajících se poddanských záležitostí.¹⁸⁹ Kromě dalších snah o uspořádání karlštejnského panství se z období jeho působení jako prvního purkrabího dochovaly i soustavnější zprávy o revizi zdejší manské soustavy, jejíž dozvuky probíhaly ještě za Václava Plese Heřmanského ze Sloupna, prvního karlštejnského purkrabího od ledna 1601 do dubna 1603.¹⁹⁰ Skutečnost, že na Karlštejně opravdu delší dobu

¹⁸⁷ Obecně například viz PÁNEK, J., *Proměny nazírání na český stavovský stát v historiografii 19. a počátku 20. století*, Právněhistorické studie 39, 2007, s. 93-102. TÝŽ, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526-1620. (Vývoj názorů novodobé české historiografie)*, Československý časopis historický 25-5, 1977, s. 732-761. VYBÍRAL, Z., *Autorita a moc v paměti urozených*, in: BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (ed.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 127-128. TÝŽ, *Dějiny stavovství v pohledu poválečného českého marxismu a následný „velký obrat“*, *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice 2008, s. 427-446. TÝŽ, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, *Monographia historica, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis* 6, České Budějovice 2005. TÝŽ, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. (Nové cesty ke starému tématu)*, Český časopis historický 99-4, 2001, s. 725-759.

¹⁸⁸ BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín*, s. 284, 291.

¹⁸⁹ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/4, karton 1126.

¹⁹⁰ MAREŠ, P., *Soupis přisedících komorního soudu*, s. 135.

neexistovaly příslušné manské kvaterny a že část leníků si pojišťovala svá zboží zápisem do centrálních desk dvorských, nakonec potvrdil i samotný Vchynský, který kvůli tomu dokonce navštívil i úřad desk dvorských na Pražském hradě, kde mu dle vlastních slov *„knihy dvorské manské propůjčeny byly, tak abych mohl v ně nahlídnouti, poněvadž jsou předešlé všickni manové Království českého pro bezpečnost svou do knih dvorských vpisovati dávali, zdali bych co k dobrému purkrabství karlštejnskému vyhledati mohl.“*¹⁹¹ Tuto výpověď pronesl Vchynský v rámci soudního řízení s jedním z leníků, které vyvolal Novohradský již jako první purkrabí.

Právě za posledně zmíněného purkrabího pořádání karlštejnské manské soustavy značně zintenzívnělo, jak vyplývá rovněž i z Novohradského pozůstalosti, v níž se nacházelo i několik lén spadlých na purkrabího, konkrétně Smolotely, Vonoklasy a Polednovské léno v Želkovicích. Nicméně i jako prezident české komory měl Novohradský jen omezené množství prostředků, jež mohl uplatňovat při reorganizaci zdejší soustavy, zvláště vůči urozeným osobám z řad nižší šlechty. Jedním z těchto prostředků, k nimž Novohradský v rámci tohoto dlouhodobějšího procesu přistoupil, kromě přenesení sporu před dvorský soud, bylo důsledné uplatňování svých pravomocí. Například tlačil na majitelku léna Bytíz, aby jej prodala, protože její syn se bez svolení české komory odebral do uherských válek, pravděpodobně jako žoldněř, a měl tak prý ohrozit bezpečnost Karlštejna. Jiným způsobem, konkrétně výkupem, se zase Novohradský dostal ke statku v Dobříči.¹⁹² Podobně zase Václav Ples Heřmanský ze Sloupna obeslal Dorotu Kunšovou z Limuz a na Řitce, *„aby položila listy, majestáty a zápisy, ... má-li jaké, na tvrz řečenou Řitku s dvorem poplužním“,* neboť *„jakožto purkrabě karlštejnský práva má, nežli kdo jiný, a to chce ukázati.“* Není jasné, jaká vlastnická práva na lenní zboží Dorota opravdu měla, nicméně se jí dařilo protahovat soudní řízení až do smrti Heřmanského, kdy načas došlo k celkovému útlumu kolem karlštejnských záležitostí. Posléze se provdala za Karla Viléma Hejnice z Hyršperku, tehdy radu soudu nejvyššího purkrabství a později místopurkrabího pražského, jenž se stal zároveň

¹⁹¹ NA, fond Desky dvorské, inv. č. 38, folio 242.

¹⁹² REZEK, A., *Zápisky Viléma Slavaty*, s. 51-52. LÍVA, V. (ed.), *Regesta fondu militare II, 1590-1617*, *Prameny k československým dějinám vojenským II*, Praha 1938, s. 62.

spoluvlastníkem léna, a tím se celá situace vyřešila.¹⁹³ Po smrti Novohradského nový karlštejnský purkrabí Václav Ples Heřmanský požadoval, aby se propadlá karlštejnská léna ocitla mimo dosah Jana Novohradského, Jáchymova potomka a dědice. A tak v roce 1604 byla sice Janovi potvrzena držba a volné nakládání zděděného majetku po otci, nicméně vyjma „*statků lenních a manských*“.¹⁹⁴

Poněkud specifický případ, v mnohém však příznačný pro situaci kolem zdejších lén, představuje spor, který probíhal v osmdesátých a na počátku devadesátých let šestnáctého století, mimo jiné i na dvorském soudu, mezi Novohradským a Adamem Ottou z Losu, vlastníkem léna ve Vonoklasech a železnorudné hutě zvané jako Stará huť. Na výzvu karlštejnského purkrabího, aby Adam Otta z Losu vykonal před ním na obě zboží přísahu, oslovený však reagoval, že „*statku manského žádného nemá*“ a „*žádného léna nikdy nepřijímal*“. Jádrem sporu se stala především Stará huť, kterou dle Novohradského měl Adam držet jako „*statek lenní manský... k zámku karlštejnskému službou a povinností manskou příslušející*“, jež měla spočívat v pravidelné týdenní dodávce šesti šínů železa na Karlštejn. V rámci soudního řízení vystoupilo i několik svědků, kromě Vchynského i syn dalšího bývalého purkrabího Jana Bořity z Martinic, kteří vypovídali spíše ve prospěch Adama. Novohradský tento svůj spor na dvorském soudu nakonec prohrál, neboť se během řízení mohl prokázat jen majestátem z třicátých let patnáctého století. A protože spory pokračovaly i nadále, prodal Adam nakonec zpustošenou huť královské komoře. Celá záležitost mimo jiné dokládá, že karlštejnští purkrabí nejenže neměli dostatečnou znalost, co náleží ke zdejším lénům a jaké zboží vůbec mají za ně pokládat, ale že zdejší obnova, nejen karlštejnských lén, probíhala především na základě specifické reinterpretace starších reálií. Co se pak týká samotné hutě, jakkoliv se nejednalo o skutečné léno, nebylo nějak neobvyklé, že takovéto zboží bylo vedené pod deskami dvorskými, jak svědčí časté zápisy zvláště z patnáctého století.¹⁹⁵

¹⁹³ NA, fond Desky dvorské, inv. č. 111 (dále DD 111), folio 30. Více viz samostatný exkurz týkající se léna Řitky.

¹⁹⁴ ČERNÝ, V., *Kolovratské a berkovské listiny ve státním archivu zemědělském*, in: Sborník prací věnovaných prof. Dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931, s. 77, číslo 134.

¹⁹⁵ NA, fond Desky dvorské, inv. č. 38, folio 226. HOFMANN, G., *Dýmačka ve Staré Huti u Berouna r. 1575. Rozbor a edice dílčí cedule*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze 66, 1975, s. 170-193. TÝŽ, *Komorní železářny na Podbrdsku*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze 34, 1968. TÝŽ, *Soupis železných hutí a hamrů v Čechách v období feudalismu*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze.

S Novohradským a jeho reorganizací karlštejské manské soustavy bývají spojovány i tzv. manské skříně nacházející se v dnešní manské síni na hradě Karlštejně, resp. jejich původní části s autentickými jmény doprovázenými heraldickými znaky, jejichž nejstarší vrstva se teoreticky vztahuje k období po roce 1587, nejpravděpodobněji k roku 1589. Balbín je popsal jako jakási blíže nespecifikovaná „*repositoria*“, ozdobená znaky šlechtických leníků („*insignia manorum nobilium*“). Podle inventáře z roku 1653 se „*v pokoji manském*“ nacházely „*almary rozličnýma barvami malované, některé polámané*“, dle dalšího inventáře z roku 1673 zde bylo zaevidováno celkem sedmnáct „*almar manských na železích visutých s panty*“.¹⁹⁶ Svod karlštejského manského práva zapsaného do kvaternu DD 121, jenž byl založen v roce 1732, ukládal rytířským leníkům v případě nebezpečí hájit Karlštejn, „*kdež svou zvláštní světnici manskou a almary pro zbrau mají*“.¹⁹⁷ Konkrétní zpráva, že by sem skutečně byli povoláni leníci, pochází ale až z roku 1691, kdy byli „*manové*“, „*držící robotný manství*“ obesláni kvůli přísaze či jiným právním pořízením, „*aby se ... na noc ... na hrad Karlštejn všichni níže psaní ... najítí dali, a tu na druhý den v 8 hodin ráno do manské světnice se dostavili*“.¹⁹⁸

Z identifikace jmen osob, jejichž jména se dnes vyskytují, nebo se v minulosti vyskytovala na již zmíněných skříních podle starších topografických popisů Karlštejna, vyplývá¹⁹⁹, že odpovídají vrstvě leníků, která vlastnila zdejší zboží těsně

Populárně-vědecká řada 14, Praha 1964. TÝŽ, *Staré železářství na Podbrdsku*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 1981. MAUR, E., *Doba rudolfínská - období zásadního přelomu ve vývoji českého železářství*. ŠTOVÍČEK, J., *Jinecké železářství v první polovině 16. století - příspěvek k hospodářským a majetkoprávním dějinám Jinecka*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 8-9, 1974-1975, s. 65-92. TÝŽ, *Železářství podnikatelé Ottové z Losu (Příspěvek k podbrdskému železářství v 15.-16. století)*, Rozpravy Národního technického muzea 79, Z dějin hutnictví 8, 1980, s. 16-42.

¹⁹⁶ Zmínky o heraldicky zdobených dveřích z jakýchsi schránek se objevují v topografiích a popisech z přelomu dvacátých a třicátých let 19. století, stejně tak i v úředním protokolu z roku 1868. Na ně pak navázal ve svém popisu i Sedláček, podle něhož se z nich mělo dochovat už jen devatenáct velkých a šest malých dveří, které byly společně s dalším rozpadajícím se zařízením skladovány v místnosti nazvané jako palác, kde „*dlouhá léta ... rod císaře Karla vymalován byl*“. Rekonstruovány byly patrně během restaurace Karlštejna, na přelomu devatenáctého a dvacátého století, při čemž jako základ bylo použito pět dvoukřídlých, patrně starších, skříní. Součástí dnešní instalace se staly v devadesátých letech 20. století. MICHEL, J. A., *Das Königreich Böhmen I*, s. 244-245. PONSÍKL, J. E., *Volständiger Umriss einer statistischen Topographie des Königreichs Böhmen*, Prag 1828, s. 222-223. NA, fond Památkový úřad Vídeň, inv. č. 612, karton 32. BALBÍN, B., *Miscellanea historica regni Bohemie, Band I*, Liber III, Caput VIII § III, Pragae MDCLXXXI, s. 101. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/40, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1655, karton 1. Tamtéž, inv. č. 359, sign. I-1/214, Inventář hlavní hradu a dvorův panství karlštejských léta páně 1673, karton 4.

¹⁹⁷ NA, fond Desky dvorské, inv. č. 121 (dále DD 121), folio 43.

¹⁹⁸ NA, fond Česká léna, inv. č. 764, sign. M I 14-71, Chronologicky řazené spisy dvorského soudu, týkající se převážně karlštejských lén, karton 239.

¹⁹⁹ Kromě několika skříní umístěných v dnešní manské síni na hradě bylo možné ještě některá další jména dohledat ve starších popisech, například v Ponsíkově z roku 1828. Z některého z těchto popisů čerpal i August

před vznikem prvního karlštejského kvaternu. Některé z nich, například Jana (Šťastného) Švába z Chvatliny a Václava Počepického z Počepic, „*soudu nejvyššího purkrabství pražského rady*“, také tento pramen ještě registruje.²⁰⁰ První, vlastník léna Želkovice, byl zmíněn v rámci vepsané tržové smlouvy z roku 1602 již jako nebožtík, druhý prodal Tetín roku 1606. Tentýž Počepický byl před tím doložen roku 1583 jako hejtman na Orlíku, který náležel Švamberkům, v roce 1590 jako hejtman královského panství na Líčkově, kde mimo jiné střežil Jiřího Popela z Lobkovic, původního majitele téhož dominia.²⁰¹ Jako hejtmané, tentokrát na dobříšském komorním panství, působili i další dva jedinci spojovaní se zdejšími skříněmi - Karel Krabice z Weitmile a Pavel Korka z Korkyně. Při čemž Karel Krabice z Weitmile, byl doložen jako hejtman na Dobříši v letech 1606-1608 a roku 1611 v téže funkci na Karlštejně.²⁰²

Nejpodrobněji jsme zpraveni o druhém dobříšském hejtmanu – Pavlu Korkovi z Korkyně v Suchém Dole a na Ostrově (1522-1598), neboť se dochovalo nejen jeho jméno a erb na skříní v manské síni, ale i vlastní paměti, který byly podrobeny důkladnému rozboru. Na lokální úrovni podbrdského regionu, kde se nacházely Korkovy statky, se zařadil patrně do okruhu karlštejského purkrabího a pozdějšího nejvyššího písaře Jana Bechyně z Lažan, jehož statek Pičín se navíc nacházel v blízkosti Pavlovy tvrze v Korkyni. V širších sociálních vazbách se orientoval na Šternberky, konkrétně na Adama (nejstaršího) ze Šternberka, také purkrabího karlštejského, po té nejvyššího sudího dvorského a od poloviny padesátých let nejvyššího komorníka, a později jeho syna Ladislava. Zároveň se prohlašoval za straníka Rožmberků a sympatizoval s Vchynským. A jakkoliv nebyl přímo

Sedláček, který jej snad vzhledem k nepatrným rozdílům i konfrontoval se skutečným stavem. Nicméně na základě starších přehledů ponechal i některé přídomky, které patrně ne vždy odpovídají skutečnosti. Stav z roku 1828: „*Fridrich Mašťovský z Kolovrat na Senče a Tetíně, Václav Vožep na Říči, Adam Otta z Losu na Hatě, Karel Krabice z Weitmile a v Druhlicích, Jan Šváb z Chvatlin na Želkovicích, Václav a Mikuláš, bratři Vratislavové z Mitrovic a na Vosově, Mikuláš Kuneš z Lukavec a na Vlencích, Jiří Kuneš z Lukovec a na Drahlovicích, Václav z Počepic a na Řeči, Bohuslav Mitrovský z Nemyšle a na Stěžově, Šebestián Šanovec z Šanova a na Smolotelích, Václav Karel z Svárova na Suchomastech a na Voseku, Jan Věžský z Limuz na Řídce 1589, Pavel Korka z Korkyně, na Suchdolích a na Vostrově.*“ PONSÍKL, J. E., *Volständiger Umriss*, s. 222-223. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 10.

²⁰⁰ NA, DD 111, folio 13, 39.

²⁰¹ Na skříní zaznamenán jako Václav z Počepic a na Řeči, Sedláček si jej zapsal jako Václava Vožepa na Říči. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 10. Též viz heslo Počepický v Ottův slovník naučný. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII, 1592-1594*, Praha 1895, s. 752.

²⁰² SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 10. LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména v matrikách karlštejských*, Časopis společnosti přátel starožitností XI, 1903, s. 38. KADLEC, P., *Královský komorní hrad Dobříš*, Dobříš 2014, s. 63, 137. KOPÁČEK, L., *Dobříšská léna*, Dobříš 1909, s. 66. HOFMANN, G., *Dobříšské panství*.

služebníkem arciknížete Ferdinanda, druhorozeného syna krále Ferdinanda a místodržitele v Čechách v letech 1547-1567, náležel do širšího okruhu lidí, kteří byli spjati s jeho dvorem, stejně jako Bechyňové z Lažan či výše zmínění Šternberkové. Po té, co navštěvoval krátce školu v Příbrami a i na Karlštejně, kde se učil s Bechyňovými syny, rozhodl se pro vojenskou kariéru. Účastnil se řady tažení, především v Uhrách, ale i v říši. Díky těmto nabytým vojenským a organizačním schopnostem náležel k těm jedincům, kteří v zemské hotovosti zastávali velitelské posty, například v roce 1593 byl navržen jako nejvyšší plukovník. Zasedal i v komisích, které se zabývaly její reorganizací. Nejen s ohledem na svůj věk, ale patrně i díky nákladům, které mu vzešly z pořádání zemské hotovosti, usiloval o post dobříšského hejtmána, který také v letech 1570-1581 zastával. Při čemž již na konci padesátých let působil velmi krátce jako starosta komorníční v úřadu desk zemských. O jeho širším rozhledu svědčí, že byl několikrát přizván jako expert k hodnocení stavu dolování v Kutné Hoře.²⁰³

Vojenskou kariéru si zvolil i další zdejší leník a mimo jiné i tchán Jindřicha Hýzrle z Chodů, Šebastián Šanovec ze Šanova, který zdědil Smolotely, jeden z největších statků karlštejnské manské soustavy (viz exkurz Smolotely). V žoldněřském jezdeckém pluku hraběte Šebestiána Šlika, mimo jiné organizovaném v roce 1593 Pavlem Korkou jako mustrovním komisařem, byla Šanovcovi svěřena hodnost rytmistra. V bojích s Turky v roce 1594 také padl. Využil i svého poměrně slušného zázemí a stal se věřitelem rožmberského dominia, z čehož mu plynuly nejen úroky, ale i další společné vazby.²⁰⁴ Mikuláše Vratislava z Mitrovic, držitele léna Osovice, lze snad ztotožnit se stejnojmenným místokomorníkem u desk zemských. Jeho příbuzný Kryštof se mimo jiné stal v roce 1605 druhým purkrabím

²⁰³ VYBÍRAL, Z. (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku*, České Budějovice 2014. MAREŠ, P., *Soupis přísedících komorního soudu*, s. 78-79, 99. BAHLCKE, J., *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Der Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*, München 1994. BŮŽEK, V., *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, Monographia historica, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 7, České Budějovice 2006. TÝŽ, *K otázce mocenskopolitické struktury stavovského systému v Čechách ve druhé čtvrtině 16. století*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1, 1989 [vyd. 1991], Studia Historica 34, Problémy starších českých dějin, s. 73-100. JANÁČEK, J., *Doba předbělohorská 1526-1547*. České dějiny, kniha 1, díl 1, Praha 1968.

²⁰⁴ LÍVA, V. (ed.), *Regesta fondu militare II*, s. 8, 9, 18, 40, 74, 143. BŮŽEK, V. - HRDLIČKA, J. - KRÁL, P. - VYBÍRAL, Z. (ed.), *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha - Litomyšl 2002, s. 82. LEVÝ, V., *Věřitelé posledních Rožmberků*, s. 55.

hradu Karlštejna.²⁰⁵ A konečně, Adama Ottu z Losu, vlastníka Vonoklas, jsem již zmiňovala v souvislosti se sporem s Jáchymem Novohradským o Starou huť.

Většina výše zmíněných osob, jež se dnes vyskytují nebo se vyskytovala na skříních dle starších topografických popisů Karlštejna, byla skutečně identifikována jako nabyvatelé karlštejnských lén. Nicméně někteří z nich využívali svého přístupu ke komornímu zboží a získávali i jiná léna v této širší oblasti, například dobříšská či křivoklátská. Václav Počepický z Počepic tak kromě Tetína získal i jedno z lén přímo v Dobříši, tzv. Šturmovské.²⁰⁶ Další léno ležící přímo v Dobříši, tzv. Sekerovské, a náležející do téže správy získal roku 1597 Mikuláš Kuneš z Lukovec, rovněž majitel karlštejnského léna Vlence.²⁰⁷ Především k dobříšským lénům měli pochopitelně nejlepší přístup zdejší hejtmané, čehož pochopitelně také využívali. Nejdále v tomto ohledu asi zašel o něco mladší Oldřich Doudlebský z Doudleb, zapsaný až v prvním karlštejnském manském kvaternu. Během svého hejtmanského působení na Dobříši v letech 1588-1603 získal již zmíněné Šturmovské léno, které prodal Václavu Počepickému. Patrně i díky úvěrovým půjčkám do sousedních jihočeských panských dominií získal prostředky na zakoupení Smolotel, největšího lenního statku karlštejnské manské soustavy. Při čemž stejně tak jako úvěrování Rožmberků, pánů z Hradce či Švamberků, tak i nákup těchto statků představoval pro Oldřicha jeden z druhů podnikání (více viz exkurz Smolotely).²⁰⁸

Vrátíme-li se ještě zpět ke skupině osob spjatým s manskými skříněmi, jiný dobříšský hejtman Karel Krabice z Weitmile využil svého postavení, aby alespoň získal tzv. Demičovské léno v Druhicích, které se nacházelo poblíž Dobříše, ale patřilo ke Karlštejnu. Při čemž v druhé části Druhlic leželo manské zboží náležející k Dobříši, které vlastnili jeho příbuzní.²⁰⁹ Co se týká Pavla Korky, nepodařilo se mi zatím dohledat konkrétní léno spojené s jeho osobou, nicméně není pochyb, že měl k zisku takového zboží v této oblasti přinejmenším jako dobříšský hejtman poměrně snadný přístup. Mezi leníky se vyskytl ještě jeden nabyvatel křivoklátského léna,

²⁰⁵ BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, Sborník archivních prací 36-2, 1986, s. 329. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 66. Též viz heslo Vratislav z Mitrovic v Ottův slovník naučný.

²⁰⁶ KOPÁČEK, L., *Dobříšská léna*, s. 17.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 22-23.

²⁰⁸ NA, fond Desky zemské větší, inv. č. 90, folio K 27. Tamtéž, fond Nejvyšší purkrabství, inv. č. 110, Registra jistot, folio 219. BŮŽEK, V., *Úvěrové podnikání nižší šlechty*, s. 53-57, 75-76. HOFMANN, G., *Dobříšské panství*, s. 166. KADLEC, P., *Královský komorní hrad Dobříš*, s. 49.

²⁰⁹ KOPÁČEK, L., *Dobříšská léna*, s. 33.

konkrétně Fridrich Mašřovský z Kolovrat. Tento příslušník panského stavu, vlastnil kromě zatím neznámého karlíštejnského léna v letech 1586-1604 ještě další manské zboží náležející ke Křivoklátku, konkrétně v Senci, kde se nacházela mimo jiné tvrz. Bývá automaticky spojován s tetínským lénem, například i Augustem Sedláčkem, ale tuto skutečnost se mi taktéž nepodařilo v pramenech dosud doložit. Nicméně Mašřovský rovněž náležel k těm osobám, které střídavě vlastnily v této oblasti více zboží a které v zisku nejen komorního zboží spatřovaly jednu z dalších možností jak rozšířit své zisky.²¹⁰

Manské skříně, jako hmotné artefakty specificky interpretující zdejší tradici, nepochybně reprezentovaly v symbolické komunikaci zdejší přestavby další prvek vyjadřující své nároky. Nejen s ohledem na Fridricha Mašřovského z Kolovrat, příslušníka panského stavu, však není vhodné spojovat jejich interpretaci s jakousi manifestací stavovských nároků nižší šlechty. V daném případě se jedná spíše o vyjádření sebevědomí mnohem užší skupiny jedinců, a to i v rámci nižší šlechty. Vzhledem k tomu, že ani sami leníci netvořili nijak kompaktní sociální a společenskou skupinu, a stejně tak neexistoval jediný univerzální způsob, jak získat zdejší zboží, hledá se v tomto smyslu společný jmenovatel jen těžko. Nicméně patrně není nezanedbatelné, že značná část z nich zastávala různé posty, ať již na zemské, dvorské či jiné úrovni.²¹¹

²¹⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 1202, Lenní kniha křivoklátská 1551-1662 (soudní opis 4. 7. 1856), číslo knihy 150, folio 35, 73. Též v Kartotékách Augusta Sedláčka. *Kartotéky Augusta Sedláčka* [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.augustsedlacek.cz>.

²¹¹ BOUBÍN, J., *Nižší šlechta a vznik zelenohorské jednoty*, Praha 88/3, 1990, s. 351-355. BŮŽEK, V., *Manové ve skladbě nižší šlechty jagellonského věku*. TÝŽ, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbellohorských Čech*, Praha 1996. TÝŽ, *Nižší šlechta v předbellohorských Čechách. (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání)*, Český časopis historický 91-1, 1993, s. 37-54. TÝŽ, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbellohorských Čechách*, Praha 1989, s. 101-103. ČORNEJ, P., *Proměny rytířského stavu ve středních Čechách v letech 1603-1654*, Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 123-136. HANOUSKOVÁ, J., *Česká koruna a král v představách české šlechty na přelomu středověku a novověku, (Registrum desíti truhlic Matouše z Chlumčan jako pramen k politickému myšlení české šlechty)*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2009. JAN, L., *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Nodl, M. - Wihoda, M. (ed.), *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 45-52. MACEK, J., *Česká středověká šlechta*, Praha 1997. TÝŽ, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) (2), Šlechta*, Praha 1994. TÝŽ, *Vladyka. (Historickosémantická analýza)*, Český časopis historický 89/5-6, 1991, s. 677-691. NOVOTNÝ, R., *Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: Dvoráčková-Malá, D. – Zelenka, J. (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku. II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 215-229. POLÍVKA, M., *Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy Československé akademie věd 92-1, Praha 1982, s. 5-29. POLÍVKA, M. - TŘEŠTÍK, D., *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: Čierný, J. - Hejl, F. - Verbík, A. (ed.), *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 99-133. STARÝ, M., *Rytíři přijatí do českého panského stavu v době předbellohorské*, Sborník archivních prací 60-1, 2010, s. 240-278. ŠIMŮNEK, R., *Mikrosvět společenských vazeb drobné šlechty v pozdním středověku. Vladykové z Radíče okolo poloviny 15. století*,

Jakkoliv se tato práce zabývá lény jakožto stále ještě živým fenoménem v raném novověku, neměli by být vedle nabyvatelů takovýchto zboží, jež ne vždy, ostatně jako jakékoliv jiné statky, představovala jednoznačný zdroj zisku, pominuti ti jedinci, kterým se podařilo díky svému pohybu kolem komorního zboží takové majetky nejen získat, ale dokonce dosáhnout i jejich alodizace. Ve sledované oblasti se toto konstatování týká například poplužního dvora s krčmou ve Skřípli, zapsaného v deskách dvorských v roce 1602 jako „zboží manské“ Jakubu Menšíkovi z Menštejna, tehdy královskému prokurátorovi, který mimo jiné zastupoval panovníka v soudních záležitostech a do jehož kompetence náležela i léna spadlá zpět na krále. Po té, co se stal purkrabím Pražského hradu, získal svolení panovníka přepsat jej do desk zemských. Kromě tohoto zalodizovaného dvora ve Skřípli vlastnil tento autor spisu „*O mezích hraničních, soudu a rozepří mezní i příslušenství jích v království Českém*“, vzešlého z jeho působnosti místopurkrabího pražského jako soudce mezního, v této oblasti mimo jiné ještě Osov a část Vonoklas, kde mu náležel rovněž dvůr, výsadní krčma a mlýn (rovněž viz exkurz Vonoklasy).²¹²

Středočeský sborník historický 34, 2008, s. 3-36. TÝŽ, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013. TÝŽ, *Směry moderního bádání o české středověké šlechtě*, in: Lidé a národy. Vztahy a soužití. XVIII. a XIX. letní škola historie, s. 18-31. TÝŽ, *Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých Čechách*, Mediaevalia Historica Bohemica 7, 2000, s. 175-190. ŠMAHEL, F., *Nižší šlechta mezi úskalím chudoby a vojenské služby*, in: Husitská revoluce 1, Doba vymknutá z kloubů, Praha 1993. VELÍMSKÝ, T., *K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11. - 12. století*, Studia Mediaevalia Bohemica 1/2, 2009, s. 177-186. ŽEMLIČKA, J., „*Omnes Bohemi*“. *Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, Mediaevalia Historica Bohemica 3, 1993, s. 111-133.

²¹² Jakub Menšík z Menštejna na Osově a Skřípli působil postupně jako hejtman při úřadu nejvyššího purkrabství pražského, vrchní písař soudu nejvyššího purkrabství pražského, místosudí, královský prokurátor a místopurkrabí Pražského hradu. Viz MAREŠ, P., *Soupis přísedících komorního soudu*, s. 127-128. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 231. NA, fond Desky dvorské, inv. č. 53, folio 42-43.

Vrátíme-li se zpět k problematice písemných pramenů, založením „*knih manských nových*“ v roce 1605 z podnětu Viléma Slavaty z Chlumu a z Košumberka, prvního karlstějnského purkrabího v období od dubna 1605 do června 1611²¹⁴, se završil proces administrace zdejších lén započatý na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let století předcházejícího. Zároveň výše zmíněný rok odkazoval skutečně jen k založení vlastní knihy, neboť většina úkonů týkajících se zdejší manské soustavy se vztahovala až k následujícímu roku 1606, během nějž, především v období od února do července, byla přijata většina přísah a zároveň byly do kvaternu zaneseny i starší trhové smlouvy, dokládající majetkové nároky příslušných leníků. Zbývající záležitosti se povětšinou dořešily v průběhu následujícího roku. Následně byla provedena ještě revize kvaternu a posléze se během Slavatova působení do knihy zapisovalo již jen podle potřeby. Poslední zápisy, které on sám povoloval, pocházejí z ledna 1611, své pravomoci ale již zcela delegoval na hejtmana Karla Krabice z Weitmile, zkušeného úředníka doloženého již dříve ve službách komory, konkrétně hejtmana na Dobříši v letech 1606-1608, jak jsem se již zmiňovala v souvislosti s manskými skříněmi.²¹⁵ Lze jen spekulovat, že v této době, kdy vrcholila politická krize mezi císařem Rudolfem a Matyášem a kdy právě v lednu vstoupily do země pasovské oddíly, byl Slavata zaměstnán zcela jinými záležitostmi, zvláště když se dané úkony týkaly pouze robotných lén. Co se týká ještě samotného Karla Krabice z Weitmile, měl-li nějaké hlubší vazby na Slavatu či jeho dominium nelze doložit, nicméně v otcových šlépějích pak pokračoval jeho syn Hynek Ladislav, a to mimo jiné v Slavatových službách jako jeho telčský hejtman v předbělohorském i následném období, a pak jako spoluregent slavatovských panství. Svoji kariéru nakonec Hynek Ladislav završil jako nejvyšší dvorský sudí Markrabství moravského.²¹⁶

²¹³ NA, DD 111, folio 2.

²¹⁴ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126.

²¹⁵ NA, DD 111, folio 118, 159-160.

²¹⁶ HRDLÍČKA, J., *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 187-200. TÝŽ, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradce 1590-1630)*, *Monographia historica* 14, České Budějovice 2013, viz více odkazů v seznamu. KUBEŠ, J., *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, *Historický obzor* 12/3-4, 2001, s. 70-75.

Jakkoliv obsahem prvního karlštejského manského kvaternu (DD 111) byla na rozdíl od běžných pozemkových knih specializovanější agenda, přesto se její formou nijak zvlášť od nich nelišil, včetně první dochované karlštejské gruntovní knihy, založené o tři roky později.²¹⁷ Otvíral jej „*Rejstřík všech manství k hradu Karlštejnu přináležejících*“, po němž následoval pamětní zápis týkající se jeho založení, obsahují název knihy, datum a jméno karlštejského purkrabího, který podnítl jeho vznik. Pak byly zapsány přísahy leníků a hlásných. Na ně již navazovala konkrétní pořízení, která byla uspořádána formou vložkových zápisů, řazených uvnitř chronologicky. K základním typům zdejších právních pořízení patřila přísaha, trhová smlouva, povolení uskutečnit a vepsat trhovou smlouvu, kvitance a propadnutí léna. Za poměrně stručnými, formalizovanými a dlouhodobě opisovanými popisy zdejších jednačtyřiceti manských statků se skrývaly i konkrétní reálie, zvláště pokud se na ně vázalo nějaké právo, jako v případě tzv. výsadních krčem, pivovarů, mlýnů apod. Popis každého léna obvykle zahrnoval i specifikaci zdejších hospodářských a obytných prostor, povětšinou poplužních dvorů. Kvatern poskytoval i cenné informace o existenci tvrzí²¹⁸, a to v Lazsku, Řitce, Smolotelích a Stěžově, ležících v přímém kontaktu s poplužním dvorem a dalšími hospodářskými jednotkami: „*tvrz Lazsko s dvorem poplužním*“, „*tvrz Smolotely s dvorem poplužním s poplužím s zahradami, dědinami, loukami, s pivovarem, pilkou, sladovnou*“, „*tvrz Stěžov s ratejnou, pivovarem, sladovnou, marštalem, stodolami, chlívy...*“²¹⁹ Řitka zase zahrnovala „*tvrziště pusté tak řečené Řídkou*“, „*dvůr poplužní s poplužím*“ a „*ves Řídkou pustou*.“²²⁰ Jen výjimečně léno tvořilo výhradní sídelní jednotku jako v případě naposled zmíněné Řitky, a tak tentýž pramen rovněž komplexně informoval o rozložení značně rozestých karlštejských manských statků vůbec. Ve většině případů sousedily v rámci dané lokality ještě s dalšími grunty náležejícími buď pod karlštejské panství (Tetín, Druhlice, Dubenec) nebo jinou vrchnost (Radětice).

²¹⁷ K problematice pozemkových knih viz například PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost*. VOLF, M., *Výsledky soupisu gruntovních knih*. TÝŽ, *Vývoj gruntovní knihy*. MAUR, E., *Poddání točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, Sborník archivních prací 14-1, 1964, s. 57-87.

²¹⁸ NOVÁK, D. - VAŘEKA, P., *Tvrze na Berounsku*, Archaeologia historica 38-2, 2013, s. 491-506. TÍŽ, *Tvrze na Rakovnicku*, Archaeologia historica 40-2, 2015, s. 507-533. NOVÁK, D., *Drobná vrchnostenská sídla 13.-17. století v kontextu krajiny Křivoklátska a širšího okolí*, Archaeologia historica 38-2, 2013, s. 463-489. LAVAL, F., *Archeologie tvrze v českých zemích. K počátkům středověkých opevněných sídel*, disertační práce, Ústav pro archeologii, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.

²¹⁹ NA, DD 111, folio 15-16, 23, 36

²²⁰ NA, DD 111, folio 29.

Největší statky karlštejnské manské soustavy byly dokonce rozptýleny po více vsích, jako v případě Smolotel či Stěžova: „*A na lidi ... k též tvrzi a manství náležející ze vsi **Stěžova** Václava Šestého, Jiříka Zálužku, chalupu na Kovářově, Víta Šafránka, Linharta chalupníka, Kříže Bímu chalupníka, Jana Kačího, Bartoloměje Barvíška. Item v **Raděticích** na dvůr poplužní s poplužím, s dědinami, loukami, lesy, též na Klimenta Nováčka, Hynka na Bínově, Matěje Soukupa chalupníka, i s příplatkem, na týchž lidech a který jemu platí z pusté vsi **Sedlce** lidé jiní totiž Vaněk Antonín z Radětic, Marek Škorpil, Jakub odtudž a ze vsi **Palivo** Hostouš Palivec s těmi dědinami a s grunty, jakž jich týž lidé užívali a užívají....*“²²¹

Dle prvního karlštejnského manského kvaternu se tak léna konkrétně nacházela uvnitř oblasti, která byla na severu ohraničena manským dvorem v Dobříči, na jihu Slavkovicemi u Mirovic a na východě zase v oblasti za Kamýkem nad Vltavou nepatrně překročila řeku. Na západní straně se stýkala s dobříšskými lény, například v Druhlicích tvořily společně jednu sídelní jednotku.²²² Kromě již zmíněných bezkonkurenčně největších Smolotel (534,8 strychů), které se rozkládaly ve čtyřech vsích a k nimž si majitelé ještě od konce šestnáctého století zakupovali Smolotelky (viz exkurz Smolotely), náležela podle berní ruly k těm nejrozsáhlejším ještě Řitka (180 strychů), Želkovice (Švábovské, 180 strychů), Stěžov (147 strychů), Čelina (Dejmkovské léno, 128 strychů), Slavkovice (120 strychů), Touškov (Rampachovské a Rudkovské, 100 strychů). Z tzv. robotných lén k těm největším patřila Čím (Ctiborovské, Hynkovské, Mašákovské, 135 strychů) a pak Drahlovice (116 strychů). V Čími, původně „*trojím manství*“, ale v průběhu sedmnáctého století seděl kontinuálně jeden rod, a tak se rozdělilo na dvě části, jakkoliv oficiálně existovalo stále jako jeden statek. Naopak nejmenší léno, které se svojí velikostí spíše podobalo nevelikému poddanskému zboží, leželo ve Vonoklasech (5 strychů, viz exkurz Vonoklasy). Dále k těm menším ještě náleželo rytířské léno v Dubenci (10 strychů) či robotné v Pečicích (Přibíkovské, 13 strychů).²²³

Pořadí, podle něhož byla léna zaznamenána do knihy, odráželo určitou, nicméně nikterak jednoznačně přímočarou hierarchii, která v prvním sledu spočívala

²²¹ NA, DD 111, folio 14-15.

²²² Mapa viz SEMOTÁNOVÁ, E. - CAJTHAML, J. A KOL., *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014, s. 123. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, Praha 1952. LISÁ, E., *Berní rula 31, Kraj Vltavský*, Praha 1951

²²³ Viz tabulka - Velikost karlštejnských lén podle berní ruly.

v rozdělení lén na tzv. rytířská a robotná. Zda se při sestavování prvního manského kvaternu vycházelo alespoň částečně z opisu nějakého staršího pramenu, nelze při současném stavu znalostí bezprostředně předcházejícího období ani spekulovat. V samotném textu se však objevují odkazy na dobové, popřípadě i starší reálie. V tomto ohledu je například zajímavé zařazení nevelkého rytířského léna zvaného Lisovského na první místo v kvaternu. Tento manský dvůr, pojmenovaný podle vsi Lisovic, byl do knihy zapsán na první pozici hned při jejím založení, jak svědčí poznámka učiněná během revize kvaternu v roce 1609, kdy „*teprve téhož léta svrchu psaného bylo od JMsti pana Lokšana podáno.*“²²⁴ Tou zmíněnou osobou, jež přistoupila ke složení manské přísahy karlíštejnskému purkrabímu až v roce 1609, byl Václav Lokšan z Lokšanu a na Tochovicích, kterého s jeho bratry Václavem a Jiřím, s nimiž spoluvlastnil blízké panství Březnice, stavové v roce 1604 přijali do panského stavu.²²⁵ Kromě příslušnosti k vyšší šlechtě zařazení tohoto léna na přední pozici nepochybně odráželo význam Březnice, a potažmo i jejích majitelů, jakožto jednoho z předních šlechtických sídel v zemi během místodržitelského působení Ferdinanda Tyrolského v Čechách, kam směřoval zájem mnohých osob, usilujících o jakýchkoliv druh veřejné kariéry v Čechách. V tomto ohledu patrně nebyl rytíř Pavel Korka z Korkyně, vzpomenutý v souvislosti s manskými skříněmi, ze své generace jediný, kdo se za pomoci svých patronů sem snažil najít cestu. Jinak téhož modelu, spojení březnického domina s blízkým lénem v Lisovicích, se později přidržel i Přibík Jeníšek z Újezda, karlíštejnský purkrabí od června 1623 do února 1624.²²⁶ Ten panství získal jednak z pobělohorských konfiskací a jednak koupil jeho zbývající části od samotných Lokšanů, kteří se během povstání připojili ke stavovské opozici. Vzhledem k jeho postavení a roli, kterou sehrál po Bílé hoře, se Březnice stala opět významným regionálním centrem, a to nejen pro karlíštejnské leníky. V návaznosti na tutéž společnou rodinnou strategii pak roku 1624 Jan Jeníšek z Újezda, Přibíkův bratr, odkoupil od Václava Lokšana z Lokšanu i vlastní léno.²²⁷

²²⁴ NA, DD 111, folio 7.

²²⁵ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu X, 1600-1604*, Praha 1897, s. 581-582.

²²⁶ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126, jmenování purkrabích. BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda, pobělohorský úředník*, Časopis Národního muzea, řada historická 176/3-4, 2007, s. 161-193.

²²⁷ NA, DD 111, folio 8-9. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Březnice, inv. č. 7, signatura I-11, karton 1, Různé písemnosti o zakoupení panství Březnice, rok 1623. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, část I*, Praha 1882, s. 333-335.

V dalším sledu byla zapsána léna, která naopak náležela k těm nejrozsáhlejším, konkrétně Želkovice a Stěžov. Na předních pozicích kvaternu se nacházely i další největší statky soustavy, jako například Smolotely, Řitka a Slavkovice. Naopak nejmenší léno ve Vonoklasech se ocitlo až na konci seznamu a ještě navíc dodatečně. Zařazení Želkovic hned na druhé místo v kvaternu patrně rovněž souviselo s dobovými reáliemi, které se tentokrát týkaly správy karlštejnského panství. Toto „*manství Kožákovské ve vsi Želkovicích jinak Švábovské*“ zakoupil v roce 1602 Hynek Šváb z Chvatliny od „*Jana Štastného Švába z Chvatliny, sirotka pozůstalého po někdy dobré paměti panu Janovi Švábovi z Chvatliny*“, mimo jiné opět zmíněném v souvislosti s manskými skříněmi. Do knihy byla rovněž přepsána i zkrácená verze příslušné kupní smlouvy, jak opět poznamenává o něco mladší poznámka z období revize kvaternu: „*tato smlouva, jakž ze originálu sepsána byla, není dokončena, sem vepsána neb pan Hynek Šváb dal vyznamenati, aby záúplna nebylo sem vepsáno*“.²²⁸ Podnět k pojištění tohoto statku patrně pocházel nejen od samotného kupujícího, ale i jeho příbuzného, snad bratra, Buriana Švába z Chvatliny, stávajícího hejtmana karlštejnského panství, doloženého v této funkci hned několikrát, nejprve v roce 1603, kdy jej pak vystřídal v roce 1608 Zikmund Gerštorf z Gerštorfu. Na Karlštejn se Burian znovu vrátil v pobělohorském období společně s purkrabím Jaroslavem Bořitou z Martinic a nahradil tak zase Václava Saka z Bohuňovic.²²⁹ Švábovský manský dvůr v Želkovicích byl patrně považován těmito rytíři již za součást jejich „rodinného“ majetku. Burian v téže době nebo krátce před tím zakoupil i druhé léno v Želkovicích, zvané Polednovské, kde se však patrně potýkal ještě s nároky příbuzných předchozího majitele. Svého postavení využil Burian ještě jednou a někdy v průběhu roku 1606 či na počátku následujícího zakoupil ještě další léno, tentokrát v Tetíně, který byl díky své poloze blízko Karlštejna i Berouna oblíbený i u několika dalších následujících karlštejnských hejtmanů (blíže viz exkurz Tetín). Zatímco Tetín později Švábové z Chvatliny prodali, v případě Želkovic naopak usilovali o jejich udržení a pak i rozšíření, neboť po smrti Buriana ve třicátých letech Hynek dokoupil i jeho díl.²³⁰

²²⁸ NA, DD 111, folio 12-13.

²²⁹ Například LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 37, poznámka 12, s. 38. Státní oblastní archiv Praze, fond Farní úřad Budňany, matrika Budňany-Karlštejn 14, folio 27, 35, 36. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/41, karton 1129, jmenování hejtmana 1620.

²³⁰ NA, DD 111, folio 39, 43-45.

A konečně na základě zápisu třetího léna lze zase odvodit, že k založení kvaternu nemohlo dojít dříve než v listopadu roku 1605. Tehdy totiž jako jediný v tomto roce složil přísahu Jiří mladší Mitrovský z Nemyšle, mimo jiné v letech 1623-1628 místopurkrabí hradu Pražského, v letech 1629-1635 hejtman Menšího Města pražského, a to na léno Stěžov, jež rovněž náleželo k těm největším v rámci karlštejské manské soustavy. Mitrovský patrně již před tím působil na nějakém úředním postu, nicméně v tomto případě se zdá, že spíše než větší vstřícnost vůči byrokratickým nástrojům tkví důvody tohoto prvenství v jeho majetkových poměrech, neboť po té co si v listopadu roku 1605 pojistil vlastnictví Stěžova, hned následujícího roku v březnu na něj nechal zapsat značně vysoký dluh vůči své manželce.²³¹

Nejen v souvislosti se snahou o pojištění „rodinného“ jmění, ale především z titulu svého hejtmanského úřadu, náležel pochopitelně již zmíněný Burian Šváb z Chvatliny k těm osobám, které kromě Slavaty podnítily vznik prvního manského kvaternu v listopadu roku 1605. Vzhledem k tomu, že problematika zdejší správní praxe stále ještě čeká na své hlubší zpracování, nelze zcela jednoznačně identifikovat bezprostředního tvůrce kvaternu, a to i proto, že post lenního písaře jako samostatného úředníka se zde vydělil až na počátku padesátých let sedmnáctého století. Navzdory tomu se ale určité východisko přeci jenom nabízí, a to jednak v zohlednění administrace křivoklátských lén, jednak na základě porovnání písařských záznamů, které byly provedeny do o tři roky mladší karlštejské gruntovní knihy pojišťující zdejší poddanské nemovitosti.

Vznik první dochované křivoklátské knihy v roce 1454, jejímž diplomatickým rozbořem se hlouběji zabývala Eva Šimicová, souvisel s širší revizí komorního majetku podnícenou v padesátých letech patnáctého století za Jiřího z Poděbrad. Na ní pak navázala ještě druhá kniha, obsahující průběžné zápisy od počátku padesátých let šestnáctého století až do konce let šedesátých století následujícího. Patrně i s ohledem na časté zástavy hradu se zde vyvinula oproti Karlštejnu poměrně bohatší agenda, což je patrné nejen na počátku století sedmnáctého, ale ještě i v dalším období. Za bezprostředního tvůrce první lenní knihy autorka označila zdejšího důchodního písaře, a to s ohledem na jeho vlastní poznámku v textu. Proti

²³¹ NA, DD 111, folio 14-15. SCHULZ, V., *Purkrabí hradu pražského v letech 1438-1711*, Praha 1903, s. 8. ROUBÍK, F., *Královští hejtmáné v městech pražských v letech 1547 až 1785*, Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy 7, 1933, s. 166.

tomu druhá kniha již jakou běžnou součástí svých zápisů obsahuje podpisy důchodních písařů. Kromě něj byl poměrně často přítomen na zdejších jednáních i hejtman, jak rovněž svědčí jeho častý podpis pod textem.²³²

Vrátíme-li se zpět na karlštejnské panství, tak v roce 1608, tedy o tři roky později po založení manského kvaternu, zde za Slavaty a nového karlštejnského hejtmana Zikmunda Gerštorfa z Gerštorfu vznikla tzv. *Registra gruntovní Karlštejnská*, též „*Registra gruntovní purkrabství karlštejnského*“. A hned v úvodu se vedle dvou výše zmíněných ke svému bezprostřednímu autorství přihlásil sám zdejší důchodní písař Jiří Tunkl Hradecký, spjatý se Slavatou a pány z Hradce i dalšími vztahy, neboť on a jeho rodina pocházela z Jindřichova Hradce, který náležel nejprve pochopitelně pánům z Hradce a posléze jej vyženil Slavata. Písmo Tunklovo, a potom i následujících písařů, v gruntovní knize lze poměrně bez problémů ztotožnit s písařskými záznamy v manském kvaternu, nicméně až od roku 1612. Do té doby totiž do kvaternu zapisoval až na drobné výjimky prvotní autor, který také sám provedl již vzpomínanou revizi knihy a připsal i příslušné poznámky. Ryze hypoteticky se zápisy prvního autora časově shodují s délkou působení Buriana Švába z Chvatliny v úřadě karlštejnského hejtmana, bohužel zatím tuto domněnku ani potvrdit, ani vyloučit. Uvažovat lze i o někom, kdo nenáležel přímo ke karlštejnské správě, ale patřil spíše ke komoře či k úřadu desk dvorských. Co se týká další praxe, nijak zvlášť se nelišila od správy křivoklátských lén. Zdá se, že po té co byla provedena revize kvaternu, byla kniha předána důchodním písařům, kteří také do něj sami povětšinou zapisovali. Pravděpodobně se tak stalo již v lednu 1611, kdy do knihy zapisoval již jakýsi zdejší písař z rozkazu Karla Krabice z Weitmile, nového karlštejnského hejtmana, na nějž Slavata delegoval i své vlastní pravomoci v posledních měsících svého působení, nejpozději však v listopadu 1612, kdy Tunkl jednorázově zapsal do kvaternu k jednomu dni přes třicet nashromážděných přísah novému karlštejnskému purkrabímu Jindřichu Matyáši Thurnovi. O tom, že do kvaternu patrně zapisoval důchodní písař, svědčí rovněž poznámka z roku 1613, dle

²³² Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 687, sign. G 211/1, inv. č. 688, G 211/2. NA, fond Česká léna, inv. č. 1202, Lenní kniha křivoklátská 1551-1662 (soudní opis 4.7. 1856), číslo knihy 150. ŠIMICOVÁ, E., *Křivoklátská manská kniha z let 1454-1566*, Rakovnický historický sborník 5, 2004, s. 23-81. Dále též viz BŮŽEK, V., *Manové ve skladbě nižší šlechty jagellonského věku*. SCHULZ, V., *Povinnosti manův k hrádce Křivoklátu*, Časopis Českého musea 80, 1906, s. 463-467. KOČKA, V., *Dějiny Rakovnicka*, Rakovník 1936. DURDÍK, T., *Manský dům na Křivokláte. Malé české Pompeje*, Starožitnosti a užité umění 4, 1995, s. 8-9. Další Durdíkovy studie k dané problematice viz seznam literatury.

níž si hejtman Karel Krabice, tehdy již vysloužilý, z jedné splátky na léno vypůjčil část peněz, které pak zase vrátil bývalému důchodnímu písaři Matyáši.²³³

Vzhledem k tomu, co zde bylo výše napsáno o Slavatově vztahu k byrokratickému způsobu úřadování, není nijak překvapující, že podnět k založení knihy vyšel právě od něj. Se záležitostmi, které se dotýkaly karlštejnského panství, měl Slavata co dočinění ještě dříve, než se stal druhým purkrabím. Po smrti Václava Plesa Heřmanského v dubnu 1603 se dostal na řadu jako první purkrabí Jáchym Oldřich z Hradce. Ten však „*pro nemalý nedostatek zdraví svýho mocen není, aby se na cestu mohl vypravit*“, jak napsal sám Slavata, který zastupoval svého churavého „*švajkra a ujce*“, a to mimo jiné jako manžel jeho mladší sestry, jediné dědičky dominia pánů z Hradce. V zastoupení Jáchyma Oldřicha se Slavata měl „*v týž zámek a purkrabství karlštejnské ihned ... uvázati a vsecky věci podle povinnosti jeho opatřiti*“.²³⁴ Nemocného Jáchyma Oldřicha, ale i Slavatu jako předpokládaného dědice hradeckého dominia, v první řadě poháněla snaha co nejdříve přesměrovat zdejší hmotné zisky do bankrotujícího hradeckého dominia.²³⁵ Jáchym Oldřich skutečně velmi záhy zemřel, nicméně v témže roce, tj. roku 1604, dosáhl Slavata mimo jiné již postu druhého karlštejnského purkrabího. Zároveň nejen v souvislosti s těmito dvěma zmíněnými jedinci je rovněž nutné konstatovat, že podobně jako jiné významné zemské úřady, kde získali na přelomu století představitelé katolické strany, se i tento post vzhledem ke svému zemskému významu stal dalším, o který začali rovněž usilovat, a to nejen s ohledem na jeho finanční výhody, ale i politickou váhu. Z dosud zmíněných purkrabích z přelomu století mezi osoby, které si v tomto směru počínali mnohem aktivněji, náležel Václav Ples Heřmanský²³⁶, nástupce Novohradského, nuncii paradoxně označovaného za vlažného katolíka.²³⁷ V případě Jáchyma Oldřicha z Hradce, do něhož katolická strana vkládala velké naděje, se

²³³ NA, DD 111, folio 118. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 253, Registra gruntovní Karlštejnská z let 1608-1646. HRDLIČKA, J., *Víra a moc*, s. 108-109, 147, 162. Obecně ke gruntovním knihám viz například PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost*. VOLF, M., *Výsledky soupisu gruntovních knih. TÝŽ, Vývoj gruntovní knihy*. MAUR, E., *Poddaní točnického panství*.

²³⁴ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karta 1126, jmenování purkrabích.

²³⁵ LEDVINKA, V., *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596*, Monographia Historica Bohemica, Praha 1985. BŮŽEK, V., *Poslední páni z Hradce*, Opera historica 6, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, České Budějovice 1998.

²³⁶ PÁNEK, J., *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta*, Okresní archiv v Olomouci 1989 (vyd. 1990), s. 46. PEČINKOVÁ, A., *Církevní správa v Bystřici nad Pernštejnem a její aktéři v době předbělohorské*, bakalářská práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, Brno 2011.

²³⁷ STLOUKAL, K., *Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku*, Praha 1925.

dokonce předpokládá, že byl kvůli tomu i protěžován do úřadu karlštejnského purkrabího, a to navzdory svému mládí a nevelkým politickým zkušenostem.²³⁸ I v tomto kontextu lze Slavatu považovat za dědice odkazu pánů z Hradce. Nicméně s ohledem na hmotné zisky spojené s tímto úřadem zůstávalo karlštejnské purkrabství až příliš lákavé, než aby jej katolíci mohli ovládnout, a i nadále se při jmenování konkrétních jedinců uplatňovaly ryze světské zájmy, jako například v případě Adama Hrzána z Harasova, jednoho z mála purkrabích z rytířského stavu ještě kromě Kryštofa Vratislava z Mitrovic, který za sebou zanechal stopu v karlštejnském manském kvaternu. Podobně jako při změně politické situace v červnu 1611, kdy byl Slavata „povýšen“ do úřadu sudího dvorského, aby se Thurn dostal alespoň na místo druhého purkrabího, neboť na řadě byl Kryštof Vratislav z Mitrovic jako čekatel z rytířského stavu, na kterého právě vyšla řada, tak i Thurn byl v roce 1617 nahrazen katolíkem Adamem Hrzánem z Harasova ve prospěch Jaroslava Bořity z Martinic.²³⁹ Hrzán náležel k nejmajetnějším rytířům v Čechách. Svůj majetek získal prostřednictvím lichvářských obchodů s dluhopisy, pocházejících z rozpadajících se panských dominií, například rožmberského. Stejně tak investoval i do panovnické komory. Na základě těchto finančních obchodů zahájil i svoji veřejnou kariéru. Požitky jak z úřadu purkrabího hradeckého, tak i karlštejnského patrně měly saturovat jeho pohledávky u královské komory.²⁴⁰

Z období stavovského povstání se v kvaternu vyskytuje několik pojišťujících vkladů. Není nijak překvapivé, že se často týkaly stoupenců či příznivců „staronového“ purkrabího Jindřicha Matyáše Thurna, jakkoliv se ale nedá říci, že by jednoznačně převažovaly.²⁴¹ Mimo Václava Saka z Bohuňovic, rovněž nového karlštejnského hejtmana, který si nechal do kvaternu vložit trhovou smlouvu na prodej manského dvora v Roblíně, byla do knihy zanesena i přísaha Jana Pinty Bukovanského z Bukovan, jednoho z defensorů Majestátu z roku 1609, jenž se společně se všemi svými bratry přidal ke stavovskému povstání, a kteří tak v době pobělohorské přišli téměř o všechnen majetek, včetně zdejších lén, jako ještě v případě dalšího ze sourozenců Adama, vlastníka léna v Suchomastech. Již

²³⁸ MAŤA, P., *Svět*, s. 836. HRDLIČKA, J., *Víra a moc*, s. 52-53.

²³⁹ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126, jmenování purkrabích.

²⁴⁰ BŮŽEK, V., *Rytíři renesančních Čech*, s. 117-123.

²⁴¹ POJAR, M., *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998. HRUBÝ, F., *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve, část I*, Český časopis historický 28/1-2, 1922, s. 74-108.

zmíněný Jan, mimo jiné místopísař v letech 1612-1618, směnil v roce 1613 s karlštejnským purkrabím, tehdy Thurnem, ves Lešetice za Chrastičky a Kozárovce. Výhody této směny lze považovat za oboustranné, neboť karlštejnský purkrabí se tak zbavil značně vzdálených částí vsí ve prospěch zboží, které leželo poblíž Milína. Janovi se zase podařilo vytvořit nevelký majetkový komplex okolo Bukovan, který zahrnoval poddané z Chrastiček, Kozárovic, Boješic a Řetče.²⁴²

Větší množství záznamů zanesených do prvního manského kvaternu se vztahuje až k roku 1622 a souvisí s uspořádáním majetkových poměrů v pobělohorském období. Tehdy již v úřadu prvního karlštejnského purkrabího působil opět Jaroslav Bořita z Martinic, původně dosazený na tento post na konci roku 1617.²⁴³ V Slavatových Pamětech je zařazeno několik listů, které měl Martinic na svém útěku po defenestraci rozeslat. Například Burianovi Švábovi z Chvatliny, tehdejšímu hejtmanovi karlštejnskému, mimo jiné vzkazoval, aby až do jeho návratu udržel Karlštejn. V dalším dopise císaři se zase ospravedlňoval: *„A poněvadž na ten čas v zemi žádná válka nebyla a ještě bohdá není, neuznal jsem potřebu býti, kancelářské a komorní v pilných potřebách Vaší Cís. Mil. každodenní práce mé opustiti a na Karlštejn odjeti, mnohem pak méně many své tam obsílati, a nimi se na zámku zavíratí, tak aby se nákým takovým neobyčejným opatrováním téhož Karlštejna zbytečně k nákému zlému vejkladu a dalšímu proti mně domnění nejmenší příčina nedala, zvláště že někteří manové nyní také v městech pražských při sjezdu zůstávají.“* Kontextem, do kterého byly tyto dopisy zařazeny a který je nutné vzít v úvahu při jejich posuzování, byly již zmíněné Slavatovy Paměti, které nejenže vznikly o mnoho let později, ale jež mimo jiné rovněž měly obhájit jednání jejich autora a jeho spolustraníků během inkriminovaného období. Jeden z leitmotivů této obhajoby, konkrétně plnění povinností, resp. v daném případě právě nemožnost jejich plnění, byl například zdůrazněn v datační formuli listu, určeném jak pro karlštejnského hejtmana, tak ještě v dalším pro nejvyššího purkrabího, která zněla

²⁴² Zdá se, že bratr Jaroslav, snad původní vlastník Rampachovského a Rudkovského léna, jej ponechal bratrovi stejně jako Řeteč a zaměřil se spíše na vzdálené statky v západních Čechách. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/31, karton 1129. NA, DD 111, folio 19, 34, 58. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 334. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. 48-49.

²⁴³ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126, jmenování purkrabích.

„Datum v Čechách nedaleko Karlštejna“.²⁴⁴ Podobný účel sledovalo i líčení událostí kolem defenestrace - *Beschreibung der Böhmeibischen Rebellion in Anno 1618*, připisované samotnému Martinicovi, které je však známé až z opisu ze století následujícího.²⁴⁵

Po té co se skotská a anglická posádka vzdala hradu Karlštejna, mohla se sem v prosinci 1620 vrátit i původní správa purkrabího Jaroslava Bořity z Martinic s hejtmanem Burianem Švábem z Chvatliny. Ten se však ještě nějaký čas nemohl dohodnout s Václavem Sakem z Bohuňovic na jeho odchodu.²⁴⁶ Co se týká dalších osudů posledně zmíněného jedince, je zajímavé, že navzdory svému předchozímu působení se již v letech 1623-1624 tituloval jako vrchní hejtman na panství Karla z Lichtenštejna, tehdejšího místodržitele v Čechách a osoby, která prakticky určovala veškeré pobělohorské dění. Byl sice rovněž předvolán před komisí, která posuzovala činnost jednotlivých osob během povstání, ale až v roce 1627, kde se prošetřovala jen mírnější provinění. Zaplatil pokutu v hodnotě 200 kop míšeňských do královské komory, za což získal v roce 1631 dekret o omilostnění (více viz exkurz Tetín).²⁴⁷

Uspořádání pobělohorských majetkových poměrů trvalo poměrně dlouho a v průběhu celého sedmnáctého století zasedalo za tímto účelem několik komisí. Tzv. konfiskační komise počala prověřovat jednotlivé osoby a jejich majetky od ledna 1622.²⁴⁸ V případě karlštejnských a křivoklátských lenních statků k tomu došlo na základě příkazu z 12. března téhož roku, vydaného v kanceláři české a adresovaného hejtmanům obou zmíněných panství. Konkrétně měli tito úředníci vytvořit pro seznam lenních statků včetně jejich majitelů a u každého z nich poznamenat: „*jakým způsobem jich* [tj. těch statků, pozn. autora] *v užívání jsou, kdy*

²⁴⁴ JIREČEK, J. (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty I. díl*, Monumenta historiae bohemia, Praha 1866, s. 94-100.

²⁴⁵ VOLF, M., *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 77-78. RYBA, B., *Soupis rukopisu strahovské knihovny IV.*, Praha 1970, číslo 1830. *Beschreibung der Böhmeibischen Rebellion in Anno 1618*, předpokládán autor Jaroslav Bořita z Martinic. Vydáno v Archiv der Geschichte und Statistik II, 1793, s. 498-537. TISCHER, F., *Slavata po defenestraci*, Český časopis historický 28/1-2, 1922, s. 175-185.

²⁴⁶ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/41, karton 1129. TIEFTRUNK, K. (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká IV*, Monumenta historiae Bohemia II, Praha 1868, s. 357.

²⁴⁷ NA, DD 111, folio 40-41, 55-58, tamtéž, inv. č. 112 (dále DD 112), folio 117-118. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 68. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, část 2*, Praha 1883, s. CXXVII, s. 946. Též viz heslo Sak z Bohuňovic v Ottův slovník naučný.

²⁴⁸ BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. LIX. Též viz KNOZ, T., *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006. TÝŽ, *Finanční aspekty pobělohorských konfiskací*, Český časopis historický 100-4, 2002, s. 774-814.

... kterého že jsou a od koho ... léna přijímali, kde kteří z nich zdali tu v týchž statcích či někde jinde zůstávají a aneb svá obydlí mají“.²⁴⁹ K vlastnímu vypořádání karlštejnských lén pak došlo v průběhu května a června ještě téhož roku, kdy byly do kvaternu zdejšími důchodními písaři Danielem Třeboňským zaneseny poznámky o propadnutí sedmi manských statků.²⁵⁰ Později posledně zmíněný spravoval Slaný, původně královské město, které bylo Martinicem od 1. července 1623 získáno do zástavy a pak i do jeho vlastnictví. Danielův stejnojmenný potomek se ve městě usadil a jako zdejší konšel a obecní starší plně prosazoval vrchnostenskou rekatolizační politiku.²⁵¹ Třeboňský, dosvědčený jako důchodní písař v karlštejnské správě v prosinci 1618, náležel společně s Burianem Švábem a Zacharyášem Vejdou z Bezděkova „JM pana purkrabí karlštejnského správce všech hospodářství na všech panstvích JM páně“, k těm osobám, kterým Martinic, pobývajíc ještě v první polovině roku 1622 v bavorském exilu, plně důvěřoval. Vejda, nabyvatel jednoho ze zdejších lén v době Martinicova předbělohorského působení, zastupoval dle prvního karlštejnského manského kvaternu svého pána i v lenních záležitostech. Konkrétně 17. července 1622, tj. v době, kdy již dlel karlštejnský purkrabí v Čechách, povoloval žádost jednoho z robotných manů, aby mohl svůj statek pronajímat.²⁵²

Od těch, co si směli ponechat statky, pak první karlštejnský purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic, který dlel ještě v květnu v Pasově²⁵³, přijal osobně přísahy v průběhu šestnáctého až dvacátého července. Následujícího roku v květnu a červnu si dva propadlé statky zakoupili hned dva úředníci, konkrétně Lazsko získal Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, „z auřadu nejvyššího purkrabství pražského rada“, a poplužní dvůr v Roblíně Jan Sixt z Prostřec, „JMC rada nad apelacemi na hradu Pražském“.²⁵⁴ Třetí manský dvůr v Dubenči odkoupila od Martinice zase Kateřina

²⁴⁹ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/6, karton 1127.

²⁵⁰ NA, DD 111, folio 19, 22, 23, 37, 59, 66, 163-164. LUKAVSKÝ Z RENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 39.

²⁵¹ KADERÁBEK, J., *Nerovný boj o víru? Město Slaný a Martinicové v letech 1602-1665*, disertační práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2013, s. 76, 275. KMOCHOVÁ, R., *"I přišli k nám tito soldáti..." Město Slaný za třicetileté války optikou pramenů městské kanceláře*, diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzita Karlova v Praze, Praha 2015, s. 458, 466, 480. K dluhům komory vůči Martinicovi (či Martinicům) například NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 689, sign. D 1/1, karton 552, 577.

²⁵² NA, DD 111, folio 136, 176. Žádost byla do kvaternu vepsaná až později.

²⁵³ VOLF, M., *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, s. 76-90. Též například viz Slavatovy Paměti například JIREČEK, J. (ed.), *Paměti I*, s. 117 - list datován v květnu 1622 v Pasově, s. 118 list datován v červenci v Praze.

²⁵⁴ NA, DD 111, folio 37 (Lazsko), folio 59 (Strkovské v Roblíně).

Vratislavová z Šanova, vdova po Vratislavovi mladším z Mitrovic a na Mníšku, radovi královského a dvorského soudu a hejtmanovi podbrdského kraje. Léno spojila s blízkým statkem Suchý důl (Suchdol), zakoupený rovněž z konfiskátů.²⁵⁵ Co se týká zbývajících dosud nepropůjčených manských zboží, tak při předávání karlštejnského úřadu další tři lenní statky Martinic prodal k 30. březnu 1623 Přibíku Jeníškovi z Újezda, jako nastupujícímu karlštejnskému purkrabímu.²⁵⁶ Ty pak časem odkoupili rovněž další úředníci a osoby pohybující se kolem komorního zboží, a to jednak Vlence Oldřich Bechyně z Lažan, místokomorník Království českého, a jednak Slavkovice Maxmilián Khýn z Khýna, jehož konkrétní působení není sice v této době doloženo, nicméně vzhledem k tomu, že na počátku třicátých let vystřídal posty hejtmana dobříšského panství a hejtmana na statcích Albrechta z Valdštejna, lze předpokládat, že i před tím při nejmenším získával zkušenosti v obdobné správní funkci.²⁵⁷ Kromě sedmi osob, kterým bylo odebráno léno prostřednictvím úředního řízení, tu ale ještě existovala další skupina jedinců, kterým nezbylo nic jiného než nakonec rovněž nabídnout své statky k prodeji, jako v případě již zmíněných bratrů Lokšanů z Lokšan, spoluvlastníků Březnice. Přibík Jeníšek získal část jejich panství jednak z pobělohorských konfiskací a jednak koupil od nich samotných. Na konci února 1624, v době, kdy již téměř končil v úřadě karlštejnského purkrabího, se patrně zasadil i o to, aby jeho bratr Jan Jeníšek mohl odkoupit od Václava Lokšana z Lokšanu, odsouzeného ke ztrátě půlky jmění, Lisovské léno, nacházející se poblíž Březnice. Jak již jsem výše zmínila, společně tak oba bratři vytvořili poměrně velký majetkový celek v okolí zmíněného zámku.²⁵⁸

²⁵⁵ NA, DD 111, folio 66. Též viz heslo Vratislavové z Mitrovic v Ottův slovník naučný. MAREŠ, P. *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617*, Praha 2009, s. 186 (Vratislav mladší). DVORSKÝ, F. (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, č. 246, s. 261-262.

²⁵⁶ NA, DD 111, folio 22 (Vlence), folio 19 (Rampachovské a Kustovské), folio 23 (Slavkovice).

²⁵⁷ NA, DD 112, folio 45 (Vlence), folio 53 (Slavkovice). KORTUS, O., *Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632, disertační práce*, Ústav českých dějin, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, s. 235-236.

²⁵⁸ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126, jmenování purkrabích. BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda*.

Druhý dochovaný karlštejnský manský kvatern byl založen v květnu roku 1624 z popudu Fridricha z Talmberka, dnes méně známého karlštejnského purkrabího z panského stavu, který zároveň v téže době působil i jako prezident apelačního soudu a jenž rovněž náležel k těm jedincům, kteří zasedali v mnohých pobělohorských komisích a podíleli se tak značně na vytvoření nových majetkových a společenských poměrů. Fridrich započal svoji kariéru již v předbělohorském období a po převzetí moci stavovským direktoriem patřil k těm úředníkům, kteří byli jmenovitě zbaveni svých postů, v jeho případě prezidenta apelačního soudu, instituce s výraznými byrokratizačními tendencemi. Obdobně jako jiní známější současníci, například jako Přebík Jeníšek z Újezda, jenž si vzal jeho dceru za manželku, se neváhal po Bílé hoře chopit příležitosti, která se mu s ohledem na nové politické klima nabízela a nejen z titulu svého úřadu se stal členem mimořádného soudního tribunálu a postupně i několika komisí, konkrétně konfiskační, likvidační a revizní a v neposlední řadě rovněž rekatolizační. Dále například když císař odejmul Univerzitu Karlovu jezuitům, jmenoval Talmberka jejím protektorem. A kromě toho, že se mu díky jeho postavení podařilo před propadnutím zachránit otcovy statky, odkoupil mimo jiné velmi výhodně Vlašim i s dalšími okolními vesnicemi, a vytvořil si v této oblasti samostatný majetkový komplex.²⁶⁰

Téměř mimo jakoukoliv badatelskou pozornost se ocitl i samotný úřad karlštejnského purkrabího v pobělohorském období, a to navzdory tomu, že pro ty jedince, co jej během této krátké doby zastávali, představoval nadále nejen významný zdroj zisků, ale měl svoji váhu i z hlediska kariérního postupu. Výraznou roli v tomto ohledu sehrála historiografická narace devatenáctého století, která považovala veškeré dění kolem Karlštejna po Bílé hoře spíše za „úpadkové“. Patrně i

²⁵⁹ PETRÁŇ, J., *Staroměstská exekuce*, Praha 1995, s. 103-104.

²⁶⁰ BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací 1*, s. XXXIV, XXXVII, LXI, XCV, CXXIX, 32-33, 62, 208, 672, BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací 2*, s. 896-897, 1183. ADAMOVÁ, K., *Apelační soud v Českém království v letech 1548-1651*; in: Malý, K. (ed.), *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, s. 101-112. CATALANO, A., *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 493. HAUSENBLASOVÁ, J., *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548-1627*, *Paginae historiae* 13, 2005, s. 14. KRÁSL, F., *Arnošt hrabě Harrach. Kardinál sv. církve římské a kníže, arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*, Praha 1886, s. 66. VESELÝ, J., *K osudům spisovny úřadu německých lén za českého povstání*, *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, s. 113-126. VOLF, M., *Dvorská komora a české finance před Bílou horou a po ní (1610-1640)*, *Sborník archivních prací*, 30-1, 1990, s. 74.

z tohoto důvodu Palacký ve svém Přehledu zahrnul všechny zbývající karlštejnské purkrabí, jež zastávali tento post po Bílé hoře, ještě do období ohraničeném rokem 1620, mezníkem, který si ostatně sám vytvořil. Navíc jejich časové působení určil rovněž značně široce. Tento problém se však kvůli nedostatku pramenů vztahuje i na starší období.²⁶¹

Pokusím-li se tedy zpřesnit působení jednotlivých purkrabích do konce existence tohoto úřadu, Jaroslav Bořita z Martinic jej předal svému nástupci z rytířského stavu Přibíku Jeníškovi z Újezda v červnu 1623.²⁶² S ohledem na společnou žádost prvního i druhého purkrabího týkající zabezpečení Karlštejna z listopadu 1623 je možné doložit Fridricha z Talmberka k tomuto měsíci jako druhého purkrabího a od února roku 1624 již jako prvního.²⁶³ Společně s Fridrichem, příslušníkem panského stavu, se druhým purkrabím za rytířský stav stal Humprecht Černín z Chudenic, a to rovněž od února roku 1624.²⁶⁴ Oba posledně jmenovaní se pak v souvislosti se změnou statutu Karlštejna, který se změnil na věnný statek královen, a zrušením úřadu purkrabího posunuli na základě císařského reskriptu z 16. května 1625 na další posty, v případě Fridricha z Talmberka se jednalo o úřad nejvyššího sudího. Správu nad panstvím přebíral až do jeho zástavy královnin podkomoří, konkrétně Filip Fabricius. Nicméně Fridrich se ještě nějaký čas musel i nadále zabývat karlštejnskými záležitostmi, a to jako jeden z komisařů pověřený vyjednáváním s budoucím zástavním majitelem Janem starším Kavkou z Říčan. Kromě Fabricia a Fridricha se jednání jako komisaři ještě zúčastnili Adam z Valdštejna, tehdy „*rada, komorník a nejvyšší hofmistr Království českého*“, a Kryštof Vratislav z Mitrovic, nejvyšší písař.²⁶⁵

Mnozí z těchto jedinců, jež jsem právě jmenovala, se podíleli na vytváření pobělohorských společenských poměrů, ať již z titulů svých úřadů, jako pověření

²⁶¹ PALACKÝ, F., *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, Praha 1832, TAB III 1453-1620. Převzal takto i CHARVÁT, J. (ed.), *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941, s. 381.

²⁶² Viz zmíněná transakce s lény k 30. 6. 1623. Viz též studie BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda*, s. 170.

²⁶³ Žádost obou purkrabích Přibíka Jeníška a Fridricha z Talmberka k 2. 11. 1623 - LÍVA, V. (ed.), *Regesta fondu militare III, 1618-1625*, Prameny k československým dějinám vojenským III, Praha 1951, s. 474. Jmenování Jeníška do úřadu podkomořího je datováno k 24. únoru 1624. Viz též studie BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda*, s. 175.

²⁶⁴ Listina z 24. února 1624 týkající se výměny úřadů mezi Přibíkem Jeníškem z Újezda, Kryštofem Vratislavem z Mitrovic a Humprechtem z Černína. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/1, karton 1126, jmenování purkrabích.

²⁶⁵ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/7, karton 1127, přeměna ve stolní statek. Tamtéž, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 585, Karlštejnská léna - všeobecné záležitosti, karton 160.

komisaři nebo jako radové apod. Zasedali v různých komisích, prověřovali deskové vklady a zasahovali do komorních záležitostí. Například několikrát zmíněný Fridrich působil v konfiskační komisi společně s Přibíkem Jeníškem z Újezda, mimo jiné královským prokurátorem, jmenovaným do exekuční komise a podílejícím se stejně jako Fridrich na odsouzení vybraných aktérů stavovského povstání.²⁶⁶ Oba dva rovněž prověřovali zápisy v deskách zemských učiněná během povstání. S Kryštofem Vratislavem z Mitrovic se pak setkali jak při zmíněném soudním jednání, ale též v likvidační a revizní komise.²⁶⁷ Mezi vrchní komisaře reformační komise byli vedle kardinála Harracha jmenováni Fridrich z Talmberka, Kryštof Vratislav z Mitrovic a Jaroslav Bořita z Martinic atd.²⁶⁸ Takovýchto příkladů širšího vymezení jejich působnosti by se nepochybně našlo mnohem a mnohem více. V historiografii byli tito úředníci vnímáni povětšinou negativně, pokud byli vůbec vzati v potaz; nikoliv však jako jedinci, kteří by byli komplexněji uchopeni. V této souvislosti je zajímavé sledovat například charakteristiku osob, které zasedly v mimořádném soudním tribunálu, v několika vydáních Petrůvy monografie Staroměstská exekuce, která vyšla hned třikrát, poprvé v roce 1971 a po třetí v roce 1996. Zatímco v prvních dvou vydáních je autor pouze jmenoval, aniž by je nějak blíže specifikoval, v polovině devadesátých let svůj původní text rozšířil o několik dalších vět, v nichž se je pokusil více charakterizovat, například: „*Převládli služebníci všemocného byrokratického stroje, který se právě prosadil jako organizující síla státu proti stavovské správě... Stroje, jenž se zabíjející lhostejností rozhodoval bez velkých skrupulí a tradiční úcty k právům zemským, bez lidských vášní, malicherných stavovských záští a sousedských nevolí, jako mechanismus řízený absolutním mocenským programem, zdatný v zdolávání nepřekonatelných překážek.*“²⁶⁹ Pro doplnění celkového kontextu by bylo vhodné dodat, že se Petrův snažil rozšířit běžný historický text i směrem k jiným žánrům, například za pomoci stylizace, která se v tomto případě nepochybně nabízela. Zároveň navzdory těmto experimentům s různými narativními postupy Petrůvy studie pochopitelně reprezentovaly i určité typické tendence v historiografii. Ve snaze rozšířit původní text přidal autor právě ty pasáže, jakkoliv

²⁶⁶ BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. LXI.

²⁶⁷ BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. LXXXIX.

²⁶⁸ KRÁSL, F., *Arnošt hrabě Harrach*, s. 66.

²⁶⁹ PETRÁŇ, J., *Staroměstská exekuce*, Praha 1995, s. 103-104.

negativní, které se v podstatě nabízely k doplnění. Jinak řečeno, začal vypovídat o tom, co se nabízelo k vypovídání. Svoji vlastní pozitivní existenci, pozitivní ve smyslu komplexní, nabývají tyto osoby až v posledním desetiletí. Při čemž výše postaveným jednotlivcům, například Slavatovi, Martinicovi či Karlovi z Lichtenštejna, určitá pozornost již věnována byla, jakkoliv nedostatečná. Ostatní úředníci z nižších stavů, ať již rytíři či měšťané, se v zorném úhlu historiků ocitli i díky současné „renesanci“ institucionálních studií, které se dotkla nejen raného novověku. Vznikla tak například monografie o Filipu Fabriciovi (2005), diplomová práce o Přibíkovi Jeníškovi z Ujezda (článek 2007) či o Pavlu Michnovi z Vacínova (2011) atd. Ostatně „druhé“ straně se dostává stále více pozornosti, a to nejen v souvislosti s tímto úzce vymezeným tématem. Určitý mezník v tomto ohledu představuje monografie od francouzského historika Oliviera Chaline, která dostala v kontextu české historiografie velmi tradiční název Bílá hora (2013), jež se však dané problematice věnuje z pohledu vítězů, nikoliv z hlediska stavů.²⁷⁰

Vrátíme-li se znovu k druhému kvaternu a jeho zakladateli Fridrichu z Talmberka, jmenovaného po Bílé hoře opět na post prezidenta apelačního soudu, kromě účasti v již několikrát zmíněných komisích byl mimo jiné v březnu 1622 pověřen, aby z titulu svého úřadu rovněž uspořádal rozchvácenou spisovnu německých lén. Dané záležitosti se věnoval ještě v srpnu téhož roku, kdy za pomoci radů hejtmanství německých lén a apelačního soudu vyhledával po domácnostech bývalých úředníků či jejich dědiců ztracené spisy. Krátce na to se této záležitosti ujal nově jmenovaný hejtman německých lén Wolf Vilém Lamingen z Albenreuthu, rovněž bývalý přisedící mimořádného soudního tribunálu.²⁷¹ Následujícího roku v květnu 1623 začaly opět fungovat všechny soudy a byly i otevřeny desky dvorské. Patrně v návaznosti na to v březnu 1624 byli Fridrich z Talmberka a Humprecht Černín z Chudenic vyzváni, v této době už mimo jiné karlštejnští purkrabí, aby všechny statky, které ztratily svůj deskový status, „...společně neb rozdílně do desk našich

²⁷⁰ KILIÁN, J., *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu: život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře*, České Budějovice 2005. BOUČEK, J., *Pavel Michna z Vacínova*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011. BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda*. CHALINE, O., *Bílá hora*, Praha 2013. Zhodnocení Bílé hory například PÁNEK, J., *Bílá hora a černý pád stavovského státu*, in: Bárta, M. - Kolář, M. (ed.), *Kolaps a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*, Praha 2011, s. 427-444.

²⁷¹ VESELÝ, J., *K osudům spisovny úřadu německých lén*. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. XXXIV.

*dvorských aneb manských vložití a vepsati nařídil.*²⁷² Příkaz, se v první řadě vztahoval především na ta zboží, která byla původně zapsána v deskách zemských a následně propadla, ale měl i svůj dopad na lenní statky náležející do královské domény. V květnu 1624 tak podnítl vznik nového, v pořadí druhého karlštejského manského kvaternu, který měl nahradit stávající. Zároveň vzhledem k tomu, že zápisy týkající se propadnutí lén z května a června 1622 byly zaznamenány ještě do první knihy, druhý kvatern tak skutečně do jisté míry odrážel nové majetkové a společenské poměry.

Zároveň z doby Fridrichova působení jako prvního karlštejského purkrabího se ještě mimo jiné zachovala *„registra správní aneb urburní důchodův panství karlštejského přepsaná z originálu v létu 1625.“* Tento opis urbáře učiněný v roce 1625 také skutečně odpovídal ještě starším poměrům a jeho vznik patrně souvisel nejen s Talmberkovou snahou uspořádat ve vlastním zájmu zdejší poměry, ale patrně i se záměry komory hledající jiné možnosti využití karlštejského panství, jak již konstatoval Václav Černý. Urbář, jakožto předpis odváděných poplatků a vykonávaných povinností, jakkoliv zastaralý, alespoň částečně poskytoval přehled o fungování a výnosech zdejšího panství. Na využití urbářů při prodeji panství odkazuje například stížnost Jana staršího Kavky z Říčan z roku 1623, který se tehdy ještě neúspěšně pokoušel o zisk nějakého konfiskovaného statku či jiného komorního zboží. Ve své žádosti mimo jiné poukazoval na to, že takováto zboží prodávají *„jenom jistým osobám vyvoleným... za summy nepatrné a příliš nízké“* a zároveň žádal, *„aby statky ty skrze komissaře nově k tomu nařízené.... svědomitě dle urbářů beze všeho ohledu znova byly taxírovány“*.²⁷³

Druhý karlštejský manský kvatern (DD 112) se podržel původní struktury svého předchůdce, včetně pořadí lén. Nicméně oproti prvnímu se jeho objem značně rozrostl, a to nejen proto, že pojímal delší časové úsek až do třicátých let

²⁷² NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sign. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karton 1.

²⁷³ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1, Registra správní aneb urburní panství karlštejského, přepis originálu v roce 1625. ČERNÝ, V., *Karlštejské panství*, s. 9. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací v Čechách I*, s. CXV. K problematice urbářů viz například HANZAL, J., *K diplomacie předběllohorských urbářů*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, Pomocné vědy historické, 1963, s. 79-93. MAUR, E., *Poddaní točnického panství*, s. 59. TÝŽ, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů v České republice*, Sborník archivních prací 54-2, 2004, s. 721-735. TÝŽ, *Tachovský urbář asi z let 1366-1368. Vzácný pramen k historické topografii Českého lesa*, in: Dějepis XXII. „Třicet let učitelem učitelů dějepisu.“ Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumperovi, CSc., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám, Plzeň 2006, s. 104-113.

osmnáctého století. V souvislosti s rozvojem karlštejnské kancelářské agendy, zvláště v období od padesátých let sedmnáctého století, se rozšířily původní druhy zápisů a některé nová pořízení zase přibyla. Konkrétně se jednalo především o ta, která se týkala uspořádání majetkových záležitostí. Nazývána byla různými termíny, jako například „paměť“, „vynašlo se“, „narovnání“. Co se týká popisu zdejších lenních statků, při jejich specifikaci se dostalo v druhém karlštejnském manském kvaternu větší pozornosti i drobnějším prvkům v rámci zdejšího osídlení v prvním kvaternu spíše marginalizovaným. Posledně zmíněné konstatování se pochopitelně vztahovalo nejen k robotným lénům, nicméně právě v této části kvaternu došlo k znatelnému nárůstu výše zmíněných nových pořízení. Při čemž obzvláště tzv. „narovnání“ náleželo od přelomu sedmnáctého a osmnáctého století v souvislosti s těmito statky k těm podrobnějším. Vzhledem k tomu, že časem písařům nevystačovaly vyhrazené listy pro jednotlivá léna, a z tohoto důvodu psali příslušná pořízení na konec knihy, stal se tento kvatern z hlediska vlastního užívání již nepohodlným. Patrně proto byl v průběhu třicátých let osmnáctého století přepsán a přeuspořádán, vznikl tak třetí (DD 113), svým obsahem naprosto totožný s druhým, nicméně oproti němu byl přehledný a snadno čitelný.

Z období Fridrichova působení, jakožto doslova posledního prvního karlštejnského purkrabího, se v druhém manském kvaternu dochovaly záznamy od května 1624 až do dubna 1625, a to nejvíce z období od prosince až do ledna, kdy také proběhla většina přísah. Jako první si svoje léno v Roblíně, konkrétně právě v květnu 1624, pojistila Anna Marie z Proseče, vdova po již zmíněném Janu Sixtovi z Proseče, radovi apelačního soudu, který zmíněný statek zakoupil z konfiskátů v květnu 1623, jak již bylo výše poznamenáno. Ještě v prosinci téhož roku jej vdova prodala Andreasu Mejskeniku z Mysčína „*JMCísařské služebníku a concepistu při kanceláři JMČti české dvorské*“.²⁷⁴ Vzhledem k tomu, že za Fridricha z Talmberka probíhaly přísahy výhradně v jeho domě „*v Menším Městě pražském u kostela Matky Boží pod řetězem ležícím*“²⁷⁵, není nijak překvapivé, že mezi prvními jedinci, kteří se k němu dostavili pojistit si svůj majetek, byli většinou úředníci, svázáni svými posty s Prahou, resp. se zdejšími úřady, konkrétně v červnu Jan Jindřich Chanovský,

²⁷⁴ NA, DD 111, folio 59, DD 112, folio 137-139.

²⁷⁵ Například NA, DD 112, folio 20.

tehdy stále ještě rada soudu nejvyššího purkrabství, a v srpnu Vilém Šléglovský z Šicendorfu na Zbenicích a Stěžově, rada téhož soudu.

Šléglovský, v letech 1624–1625 menší písař desk zemských, posléze v letech 1625-1627 místopísař, zdědil léno Stěžov již v předbělohorském období, kdy si také ještě zakoupil blízké Zbenice, v nichž si postavil novou tvrz. Šléglovského k tomuto urychlenému jednání mohla vést i snaha pojistit si svůj majetek, včetně své společenské pozice. Během povstání totiž jako většina z těch, co zůstali v zemi, přísahal na konfederaci s tou výhradou, že nepodnikne nic proti katolickému náboženství. Nicméně na rozdíl od jedinců, kteří měli mocné přímluvce a byli šetřeni až před pozdějšími mírnějšími komisemi jako v případě Václava Saka z Bohuňovic, Šléglovského provinění se dostalo před komisi konfiskační, kde byl nicméně v roce 1623 omilostněn. Nakonec musel na základě rozhodnutí komise tractationis de pio opere z roku 1629 zaplatit 466 zlatých k alumnátu pro Ferdinandovu kolej u svatého Jakuba v Praze. Vzhledem k nedostatku pramenů není možné ani spekulovat, zda jeho přísaha stavům byla skutečně tím důvodem, jímž argumentoval Jaroslav Bořita z Martinic, když se v říjnu 1621 ve svém dopisu kancléři zasazoval o jeho tvrdší potrestání a kde mimo jiné napsal, že *„když není stíhán veřejně, vyřídí si to on sám jako karlštejnský purkrabě s katolickým karlštejnským manem ..., neboť onou přísahou zradil prý také svou věrnost manskou. Jestli se mu ve Vídni dostane milosti, stane se tak sine meo praejudicio“*.²⁷⁶

Co se týká dalších nových nabyvatelů, v únoru roku 1625 koupil Vlence Václav Vratislav z Mitrovic a na Všeradicích, „JMC nařízený rytmistř“ společně se ženou Kryzeldou Vratislavovou z Lažan od Oldřicha staršího Bechyně z Lažan, místokomorníka Království českého, a jeho manželky, kteří před tím příslušné zboží zakoupili z konfiskátů. Václav Vratislav, povýšený do panského stavu, od roku 1631 hejtman Nového Města pražského a od roku 1634 zároveň též Starého, si dvůr ponechal až do roku 1642, kdy svůj podíl podstoupil své manželce, která jej posléze

²⁷⁶ NA, DD 112, folio 100. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací 1*, s. 595. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 334, 339. ÚLOVEC, J., *Tvrze a zámek ve Zbenicích u Milína*, Podbrdsko 15, 2008, s. 7-49. VOLF, M., *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, s. 82.

prodala. Pravděpodobně jej k tomu vedly finanční problémy spojené, jak s oběma úřady, tak i s vlastnictvím majetku, zničeného vlivem válečných událostí.²⁷⁷

V době, kdy náleželo karlštejnské panství do správy Filipa Fabricia jakožto podkomořího králové, řešili leníci v případě potřeby svoje majetkové záležitosti přes českou kancelář. Nicméně od dubna 1625 až do března 1627 nebyl proveden do druhého kvaternu téměř žádný zápis. K transakcím s jednotlivými lény však docházelo i nadále; v březnu 1626 si zdejší Demičovské léno v Druhicích zakoupil Josef Vodopius z Mrchnik, „*JMC hejtman panství Zbirovského a Točnického*“, dosvědčený v roce 1615 jako fořtmistr panství dobříšského. Až později, někdy po roce 1628, kdy Vodopius přinesl pravidelnou splátku, byla v rámci téhož zápisu připomenuta i odpovídající trhová smlouva, zapsána někdy později mezi pořízení týkající se jiného léna, konkrétně Lazska.²⁷⁸ Teprve až v souvislosti s předáváním karlštejnského panství do zástavy Janu staršímu Kavkovi z Říčan došlo z podnětu Fabricia a místodržících k hromadnému zapsání přísah do knihy, a to k 4. březnu s místem určení „*na hradě Pražském v dolejší kanceláři české*“.²⁷⁹ Podnět k této přísaze byl v kanceláři vydán již v říjnu předchozího roku²⁸⁰, ale vzhledem k tomu, že ještě neskončila jednání s Kavkou, vlastní výzva adresovaná leníkům a následné přísahy proběhly až později. Podobným způsobem, aby nedocházelo ke zcizení lén zástavním majitelem či samotnými leníky, se řešila i situace kolem křivoklátských lén v roce 1658, kde se rovněž jednalo o zastavení zdejšího dominia. Na vyžádání komory si hejtman křivoklátského panství sestavil „registřík“ zdejších lén a jejich majitelů, do něhož si zapisoval na základě poznámky na příslušném otevřeném listě, koho a s jakým výsledkem jeho posel obešel.²⁸¹

K hromadné přísaze před Fabriciem se nedostavily jen tři osoby, které ho posléze ještě samy nebo v zastoupení vyhledaly v jeho domě na Starém Městě pražském. Kromě Jana Jeníška z Újezda, bratra Přibíka, jej hned dvakrát dodatečně navštívil Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, aby pojistil léno vdovy Anny

²⁷⁷ NA, DD 112, folio 46-48. ROUBÍK, F., *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785*, Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy 7, 1933, s. 152-153, 164-165. Též viz heslo Vratislavové z Mitrovic v Ottův slovník naučný.

²⁷⁸ NA, DD 111, folio 37, 49, DD 112, folio 132. KADLEC, P., *Královský komorní hrad Dobříš*, s. 66-67.

²⁷⁹ Například NA, DD 112, folio 14-15.

²⁸⁰ NA, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 585, Karlštejnská léna - všeobecné záležitosti, karton 160.

²⁸¹ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Křivoklát, Starý a nových archiv, inv. č. 527, sign. G 49 Lenní statky - spor o korunní léna.

Chanovské z Příchovic a Jana Mladšího Deyma ze Střítěže.²⁸² Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, na Lazsku a Rábí, tehdy delegovaný úředník při deskách zemských a rovněž jeden ze zdejších leníků, náleží rovněž k těm jedincům, kteří v rámci pobělohorské dění, nebyli dosud dostatečně doceněni. Patrně po vzoru svých příbuzných se i on rozhodl pro postupnou kariéru v zemských úřadech. Nejprve byl doložen v roce 1623 jako rada soudu nejvyššího purkrabství pražského, v letech 1625–1627 jako úředník podkomořího královny české při deskách zemských, 1629–1635 jako místosudí, 1638–1640 jako purkrabí kraje Hradeckého. A konečně v roce 1640 dosáhl vrcholu své kariéry v úřadu podkomořího, kam přišel jako nástupce Přibíka Jeníška z Újezda. V úřadu působil patrně do roku 1647 a zemřel pravděpodobně později, než se dosud uvádělo, a to někdy na počátku padesátých let. Co se týká jeho majetkových záležitostí, kromě toho, že zdědil hrad Rábí, odkoupil v roce 1623 od Jaroslava Bořity z Martinic, karlštejnského purkrabí, propadnuté léno Lazsko, jak již zde bylo výše zmíněno. Annu Chanovskou, majitelku Smolotel a vdovu po jeho příbuzném Jindřichu Chanovský z Dlouhé Vsi, bývalém písaři menších desk zemských a pozdějším místosudí, několikrát zastupoval a intervenoval v jejích majetkových záležitostech. Navíc jako úředník podkomořího královny české při deskách zemských se musel s Fabriciem poměrně často vídat, tak není nijak zvlášť udivující, že jej navštívil i doma (viz exkurz Smolotely).²⁸³

Návrhy na zástavu komorních panství se začaly v dvorské komoře objevovat již na počátku dvacátých let sedmnáctého století. V průběhu celého století pak postupně docházelo nejen ve sledované oblasti k zastavení či prodeji příslušného zboží do soukromého vlastnictví. Janu staršímu Kavkovi z Říčan byl roku 1626 zastaven Karlštejn, Dobříš byla prodána roku 1630 Brunovi z Mansfeldu, Křivoklát komora nejprve roku 1658 zastavila Janu Adolfovi ze Schwarzenbergu a roku 1681 jej prodala Arnoštu Josefovi z Valdštejna. Alodifikace zápisných statků probíhala v průběhu celého století i na dalších českých komorních panstvích a rovněž i městech, jako v případě již zmíněného města Slaného zastaveného roku 1623 a

²⁸² NA, DD 112, folio 23, 62.

²⁸³ Heslo Chanovský z Dlouhé Vsi v Ottův slovník naučný. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 331. Další viz NA, DD 111, folio 36, DD 112, folio 100 - „*rada soudu nejvyššího purkrabství pražského*“, DD 112, folio 61, 101 - „*úředník podkomořího královny české při deskách zemských*“. Jeho úmrtí je uváděno k roku 1647, ale léno prodává ještě roku 1650. DURČANSKÝ, M., *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013, s. 129.

definitivně prodaného roku 1638 Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Je otázkou, jak již konstatoval Eduard Maur ve své práci *Český komorní velkostatek v 17. století*, do jaké míry tyto zástavy představovaly jen prostředek k okamžitému získání peněz, jak se dělo i dříve, nebo zda se jednalo o hledání nových cest ve správě a využití těchto statků. Výraznější snahy o soustavnější změny nejen v tomto ohledu, ale i ve státních financích, se projeví kolem přelomu sedmnáctého a osmnáctého století. Co se týká vlastních zástav, komora po roce 1700 hledala jiné způsoby jejich pronájmu, a to uplatňováním zástav umořovacích oproti dřívějším užitkovým. V prvním případě bylo panství převedeno na věřitele, který pobíral jeho čistý výnos jako úrok z jistiny, ve druhém případě, jenž se blížil více nájmu, se po dobu zástavní držby od půjčeného odpočítávala určitá částka, dokud nebyl celý obnos i s úroky splacen. V případě karlístejnského panství zastaveného roku 1626 tak v komoře roku 1702 spočítali, že zástavní držitelé přijali navíc 385 725 zlatých.²⁸⁴

Janu staršímu Říčanskému Kavkovi z Říčan, zavedenému v literatuře jako Jan (starší) Kavka z Říčan, již určitá, jakkoliv nedostatečná, pozornost věnována byla. V současné historiografii se vyskytuje převážně v souvislosti s problematikou konfesionalizace, a to konkrétně ve spojitosti s náboženskými konverzemi jednotlivých šlechticů na konci šestnáctého a prvních dvou desetiletí století následujícího. Kavkův biogram v rámci těchto větších monografií však výlučně vychází z článku sepsaného v roce 1903, který bohužel přehlíží většinu aspektů, jež se vyloženě netýkají náboženské problematiky.²⁸⁵ Konkrétně ke Kavkově přestupu ke katolicismu mělo dojít v roce 1601, patrně i pod vlivem manželského svazku s Benignou z Lobkovic, sestrou Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, považovaného

²⁸⁴ Převzato od MAUR, E., *Český komorní velkostatek*, s. 16-18, 62-64. Obecně k financím viz například MENSÍ, F., *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*, Wien 1890. WINKELBAUER, T., *Nervus rerum Austriacarum, Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700*, in: Mat'a, P. - Winkelbauer, T. (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740, Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas* 24, Stuttgart 2006, s. 179-216. Ve vztahu ke komorním či věnným městům naposled například DURČANSKÝ, M., *Městská správa a kanceláře ve středním Polabí za třicetileté války*, disertační práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2007. TÝŽ, *Česká města*.

²⁸⁵ VÁVRA, J., *Jan Kavka z Říčan*, Sborník historického kroužku 4, 1903, s. 79-82, 143-147. POKLUDA, Z., *Držitelé hradu Brumova, Zlínsko od minulosti k současnosti* 16, 1999, s. 62-69. WINKELBAUER, T., *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Bahlcke, J. - Strohmeyer, A. (ed.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa: Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 327-328. TÝŽ, *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien - München 1999, s. 97.

za jednoho z čelních předáků tzv. katolické strany, kteří se pokusili získat převahu na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století uchopením některých předních zemských úřadů. Zároveň v téže době Jan zdědil po svém strýci Zdeňkovi Kavkovi z Říčan panství Brumov, jedno z největších dominií na Moravě, na němž ještě jako jeden z mála ze zdejších vlastníků začal podporovat rekatolizaci, a to ve spolupráci s tehdejší olomouckým biskupem a „architektem“ moravské rekatolizace Františkem z Ditrichštejna.²⁸⁶ Ostatně pro mnohé další více či méně známější osobnosti se Morava stala místem, kde mnozí z nich zahájili svoji politickou kariéru prostřednictvím prosazování habsburských zájmů. A zatímco například Slavata jako komisař působil na moravské stavy prostřednictvím zákulisních jednání²⁸⁷, Kavka zase náležel k těm jedincům, kteří prosazovali zájmy panovníka spíše bezprostředně, například přímo na sněmu. Zároveň byl v roce 1603 dosazen na zemský soud jako přísedící, snad i díky svým předchozím zkušenostem.²⁸⁸ Při jiné příležitosti zase vystupoval jako komisař v intencích panovníka. Další pokusy prosadit jej do úřadu nejvyššího sudího v letech 1603–1604 či nejvyššího komorníka na přelomu roků 1616 a 1617 však nevyšly. Snad kvůli odporu části stavů se snah o tyto posty vzdal i sám Kavka. Během stavovského povstání, které strávil v Pasově, mu byly na Moravě zkonfiskovány statky, a to až v druhé vlně společně s Karlem z Lichtenšteina, pobělohorským místodržitelem v Čechách, a Zdeňkem Žampachem z Potštejna. S posledně zmíněným také během restitucí dle Tomáše Knoze uplatňoval společnou taktiku. Oba žádali nejen navrácení svých původních statků, ale i rovněž i kompenzaci svých ztrát. Jan starší Kavka z Říčan tak kromě Brumova a Vlachovic vnesl navíc v letech 1621-1622 požadavek o přidělení konfiskátů po Janovi z Kunovic, které však získal Gundakar z Lichtenštejna, bratr výše zmíněného Karla. V květnu 1623 si Kavka zase dělal nároky na majetek po svém poručenci Vilému

²⁸⁶ BALCÁREK, P., *Kardinál František Ditrichštejn 1570-1636. Gubernátor Moravy*, Praha 2007, s. 63. PARMA, T., *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurií. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, České Budějovice 2011, s. 305, 306, 346. BRČÁK, M., *Kapucinský řád a společnost v Čechách a na Moravě v letech 1618-1673*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013, s. 62, 95.

²⁸⁷ ČECHURA, J., *Z moravského úřadování Viléma Slavaty*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 142-154. KROFTA, K., *Zápisky Viléma Slavaty o věcech moravských z l. 1607, 1608, 1613-1615*, *Český časopis historický* 16, 1910, s. 44-51.

²⁸⁸ Není zatím bohužel jasné, zda je možné následující odkazy bezvýhradně ztotožnit s Janem starším Kavkou z Říčan. Pod tímto jménem se v pramenech objevuje totiž více Kavkových příbuzných. MAREŠ, P., *Soupis přísedících komorního soudu*, s. 49 - autor zde odkazuje na připravovaný přehled přísedících dvorského soudu. REZEK, A., *Zápisky Viléma Slavaty*, s. 17 - rok 1601, jmenován jako přísedící v soudu komorním.

Bohuslavu Žabkovi. Podobně nejen jako Albrecht z Valdštejna, který také několikrát neuspěl ve všech svých požadavcích o přidělení moravských konfiskátů a jemuž Kavka mimo jiné svědčil při jeho peněžní donaci jezuitské koleji v Olomouci, náležel posledně zmíněný do okruhu jedinců, kteří sice měli zájem vyzískat co nejvíce ze zdejších konfiskací, zároveň však nechtěli již déle setrvávat v rámci lokální moravské politické scény.²⁸⁹ A tak po restitucích svůj moravský majetek Kavka prodal a zároveň se poohlížel v Čechách po jiném. Konkrétně projevil jednak zájem o panství Hagensdorf (též Ahníkov) a Hasištejn, který byl ale v říjnu 1623 prodán Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Dále po té, co Martinic dostal do zástavy za svoje půjčky město Slaný a vrátil zpět chomutovské statky, tak Kavka o posledně zmíněné zboží projevil zájem „*nabízeje za ně císaři k potřebám válečným půjčkou několikrát sto tisíc zlatý.*“ V polovině roku 1623 zase nabízel vysoké půjčky na zástavu měst Sušice (s hradem Kašperkem) či Rakovníka. Vzhledem k těmto neúspěchům si nakonec Kavka stěžoval, že se již půl roku snaží odkoupit některý z konfiskovaných statků, „*které prý jenom jistým osobám vyvoleným k rozmnožení jich jmění a velmožnosti obyčejně za summy nepatrné a příliš nízké se prodávají.*“ Zároveň v březnu roku 1625 si nechal zanést do desk zemských vklad, že se stal majitelem statku Staré Sedliště, které před tím v lednu 1624 od komory odkoupil jeho příbuzný Jan Kryštof Kavka Říčanský z Říčan.²⁹⁰

Vlastní příležitosti se Kavkovi konečně dostalo až v říjnu 1626, kdy s ním byla zahájena jednání o zástavu Karlštejna, tehdy již věnného statku královen. O Karlštejn projevil zájem již na konci listopadu 1622 Martinic, který argumentoval tím, že má na panství přednostní nárok z titulu posledního karlštejnského purkrabího. Nicméně po té, co získal v polovině roku 1623 do zástavy město Slaný, od svého požadavku upustil. Vyjednávání s Kavkou vedli Filip Fabricius, Adam z Valdštejna, Fridrich

²⁸⁹ CULKOVÁ - STUHLÍKOVÁ, D., *Morava - Moravské spisy české kanceláře a české komory II, katalog*, Státní ústřední archiv, Praha 1962, inv. č. 4867, s. 557, inv. č. 5016, s. 574, inv. č. 5017, s. 574, inv. č. 5086, s. 581, inv. č. 5095, s. 582, inv. č. 5390, s. 613, inv. č. 5514, s. 627, inv. č. 5654, s. 644, inv. č. 5953, s. 683, inv. č. 5991, s. 688, inv. č. 6058, s. 696. GROSSMANOVÁ, D., *Nejvyšší zemští úředníci na Moravě v letech 1600-1620*, Acta Musei Moraviae LXXXIV-1,2/1999, s. 139-152. BRANDL, V., *Sněm držený léta 1612. Ze zápisů Karla z Žerotína*, Brno 1864, s. 31. KNOZ, T., *Pobělohorské konfiskace*, s. 83, 85, 88-89, 128, 139, 141-143, 149, 160, 170. Obecně též viz VYBÍRAL, Z., *Politická kultura stavovské Moravy*, Studia Comeniana et historica 34/71-72, 2004, s. 16-28. TÝŽ, *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem. Vztahy mezi českou a moravskou reprezentací a konfederací z r. 1608*, Časopis Matice moravské 116-2, 1997, s. 347-386.

²⁹⁰ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1836, sign. K 259/1, karton 1246. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací 1*, s. CXV, s. 264, 622, *Dějiny konfiskací 2*, s. 1086. VOLF, M., *Dvorská komora*, s. 73. Též viz heslo Říčanský z Říčan v Ottův slovník naučný.

z Talmberka a Kryštof Vratislav z Mitrovic, jak již bylo výše podotknuto. Poslední dva se ze závěru jednání probíhajícího až do konce listopadu roku 1626 omluvili. Za účelem předání panství měli tito pověření komisaři vytvořit dva inventáře, jeden pro komoru a druhý pro Kavku, které se však bohužel nezachovaly. Dle zástavní smlouvy mělo propůjčení dominia, uskutečněné za padesát tisíc zlatých, trvat nejprve tři roky, konkrétně do roku 1629, a následně mohlo být prodlouženo. Kavka směl i panství různě rozšiřovat, například přikupováním dalších statků, a to do hodnoty deset tisíc zlatých. Při čemž náklady, které do toho sám investoval, mu měla komora vrátit. Za tímto účelem měla být „*registra založena, a když jaký takový náklad na stavení a oprávky vynaložen bude, do týchž register má se to všechno zaznamenati a specifikovati.*“ Součástí zástavní smlouvy bylo například i ustanovení, jež se snažilo korigovat těžbu dřeva na panství, a to omezením jeho prodeje na mez 500 zlatých ročně. Případné dluhy měly být pojištěny přes točnické panství. Listina se zmiňovala i o lénech; jejich správa měla být po dobu zástavy předána do rukou nového majitele, pochopitelně při zachování královny svrchovanosti. Té také měli leníci v kanceláři české ještě před předáním panství složit přísahu, což se také skutečně v březnu roku 1627 stalo, jak již víme.²⁹¹

O čtyři roky později, tj. v roce 1630, se uskutečnil prodej blízkého dobříšského panství za 40 000 zlatých Brunovi z Mansfeldu, pocházejícího původně z hornosaského protestantského rodu. Tento voják, konvertita a původně straník Rudolfova bratra Matyáše, se oženil s Marií Manrique de Mendoza, vdovou po Janovi z Pernštejna a jednou z příslušnic tzv. „španělské kliky“ v Čechách, jejíž členové se shromažďovali například právě v pernštejnském salonu.²⁹² Podobně jako

²⁹¹ „*Co se pak manů dotýče, kteří dotčenému hradu a panství karlštejnskému přináležejí a statky své pod právem lenním a nebolíto manským drží, ti a takoví mani, když oni prve na kanceláři české podle jeho císařské milosti a lásky vyměření, nám povinnost a přísahu lenní jakožto královně české vykonají, budou a jsou povinni nyní i budoucně, kdyby tohokoliv potřeba ukázala, od dotčeného Jana Říčanského Kavky z Říčan, dědicův a budoucích jeho léno pořádně přijíti a lenní přísahu a povinnost vykonati. Nebo všeckno právo naše lenní a manský, na jeho potomky a budoucí jeho, dotud dokud svrchně jmenovaný hrad a panství v zástavě držeti budou, přivésti a jim postoupiti jsme ráčili.*“ NA, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 585, Karlštejnská léna - všeobecné záležitosti, karton 167. Zástavní listina se nachází ještě v dalších fondech, též viz například NA, fond Česká léna, inv. č. 7694, sign. M I 14-71, Chronologicky řazené spisy dvorského soudu, týkající se převážně karlštejnských lén, karton 239. VOLF, M., *Dvorská komora*, s. 73-74.

²⁹² Bruno III. z Mansfeldu (1576-1644), potomek starého hornosaského protestantského hraběcího rodu, konvertoval roku 1600 ke katolicismu. Nejprve se uplatnil především v uherských válkách. Jako Matyášův straník, na jehož dvoře obdržel hodnost komorníka, se podílel na vzpouře mladších habsburských příbuzných proti císaři Rudolfovi. Na dvoře císaře Ferdinanda I. a Ferdinanda II. zastával úřad komořího, nejvyššího zemského lovčího, podkoního a sokolníka. Kromě prodeje Dobříše ještě dle císařské resoluce z roku 1636 si

v případě Karlštejna dala komora veškeré dluhy či závazky „z téhož panství [tj. dobříšského, pozn. autora] svěsti a je na panstvích svých totižto zbirovském, točnickém a královském zase deskami zemskými zjistiť.“ Jednání s Mansfeldem probíhalo v letech 1627–1630, a to například prostřednictvím Jiřího Viléma Michna z Vacínova, rady apelačního soudu a vrchního hejtmána komorních panství a měst, mimo jiné bratra známějšího Pavla²⁹³, a Šťastného Václava Pětipeského z Chýš, císařského rady a místokomorníka. Tito pověření komisaři také měli vytvořit dva inventáře, jeden odevzdat Mansfeldovi a druhý komoře. Dle tržní smlouvy, která však nebyla tak podrobná jako zástavní listina pro Karlštejn, si panovník vymezil několik sfér, nad kterými si vyhradil svrchovanost, k nimž patřila i příslušné léna. Nezdá se však, že by se samotná správní praxe lén nějak zvlášť lišila od těch karlštejnských. Například v roce 1630 Mansfeld odkoupil od komory tzv. Šturmovské léno v Dobříši a propůjčoval jej dále různým osobám z rytířského stavu. V roce 1669 zase Mansfeldův potomek, František Maxmilián, využil možnosti rozšířit svoje panství o blízký pustý karlštejnský manský dvůr v Dubenci.²⁹⁴

Co se týká vlastní správní praxe karlštejnského dominia a zdejších lén za Jana staršího Kavky z Říčan, i nadále byly používány stejné pozemkové knihy, založené již ve starším období, konkrétně registra gruntovní z roku 1608 pro poddanské záležitosti a druhý karlštejnský manský kvatern z roku 1624 pro léna. Ostatně v mnohém tato „staronová“ zástavní správa kontinuálně navázala na starší období. V průběhu třicátých let se definitivně vydělila agenda jižnější části karlštejnského dominia do působnosti milínského písaře. Vzhledem k

směl svoje pohledávky vůči císaři ve výši 20 000 zlatých zapravit na panství Světlá. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací* 2, s. 700. JANÁČEK, J., *Ženy české renesance*, Praha 1987, s. 112-119, 123-136, 263. MAREK, P., *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a na počátku 17. století*, Český časopis historický 105-1, 2007, s. 40-89.

²⁹³ Otec obou bratrů Martin, původem řezník z Lužice, se usadil na Budyni, kde se stal měšťanem a rovněž úředníkem na házmberském panství. Jeho známější syn Pavel Michna z Vacínova působil v předbělohorském období jako sekretář české kanceláře. Patrně měl nálezet k osobám, které měly být defenestrovány, ale zachránil se včasným útekem. Ve Vídni navázal na svoje starší finanční podnikání a stal se komisařem pro zásobování vojska, kterým zůstal až do smrti. S postupujícím vojskem zase přebíral konfiskované majetky, jejichž rozprodej také organizoval atd. BOUČEK, J., *Pavel Michna z Vacínova*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.

²⁹⁴ „... sumou se vším a všelijakým, k témuž panství přináležejícím příslušenstvím i se vši zvíli, kromě to sobě JMC, jakožto král český, co se červené a černé zvěři, i také forštmistra a forštknechtů dotýče, z moci své, též dědicům a budoucím JM potomním králům českým zanechávati, jakož i svobod a nadání, od slavných předkův JMC některým z obyvatelův, blíž téhož panství přisídícím, kteřížto takové své nadání buď majestáty neb deskami zemskými ukázati mohli, vyhrazovati ráci.“ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 2220, sign. M 38/11, karton 1484 - intabulace panství Dobříš Brunovi z Mansfeldu. KOPÁČEK, L., *Dobříšská léna*, s. 13, 18. NA, DD 112, folio 154. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 227, sign. M 97/3, Karlštejnské léno Dubenec 1674-1717, karton 1511.

značné roztržiténosti panství se jednalo o dlouhodobý proces, jehož završením bylo založení samostatné gruntovní knihy v roce 1637 pro tuto oblast. Z ní vyplývá, že do jeho správy náležely lokality v okolí Příbrami, respektive v některých případech pouze jejich části: poddanské městečko Milín, Dubenec, Horní Hbity, Cetyně, Malé Pečice, Velký Pečice, Lešetice, Druhlice, Ouběnice, Palivo, Bohostice, Dolní Hbity a Smolotely. Patřily sem i Boješice, ale zástavní majitel karlštejnského panství Jan starší Kavka z Říčan zdejší opuštěné grunty proměnil v panský dvůr.²⁹⁵ O existenci nějakého správního aparátu v Milíně, patrně svázaného se zdejším dvorem, svědčí i to, že možnosti uskutečnit zde přísahu novému zástavnímu majiteli využili v roce 1627 někteří majitelé manských statků, kteří to sem měli blíže.²⁹⁶

Kromě dvacátých let se průchody různých vojsk dotkly celé této oblasti především na přelomu třicátých a čtyřicátých let sedmnáctého století, obzvláště těch lokalit v severní části karlštejnského dominia, které se nacházely poblíž cesty vedoucí přes Loděnici na Prahu, například Vráže, Kuchaře, Dobříče či Mezouně. Kromě Boješic obdobnou transformací v panské dvory postupně prošly i poddanské grunty v Dobříči a Mezouni. Ostatně procesy, které se odehrály na karlštejnském dominiu za Jana staršího Kavky z Říčan a jeho potomků, se nijak zvlášť nelišily od těch, co probíhaly na blízkých komorních panstvích.²⁹⁷

V této době se v čele karlštejnské správy vystřídali hned tři hejtmané, konkrétně Jakub Vilém z Achlaru²⁹⁸, Jan Daniel Šindl z Eberhartce a Albrecht Engelhardt z Vejšlic. Jakub Vilém z Achlaru působil od roku 1609 jako registrátor úřadu desk zemských. Po převratu byl držen v Bílé věži na Pražském hradě. Později ho direktori sice pustili, ale zabavili mu majetek, konkrétně dům na Novém Městě pražském, zakoupený v roce 1608. Po Bílé hoře mu byl v říjnu 1622 tento dům navrácen. Zároveň v letech 1626–1629 držel statek Spitice a ves Žestovice jako zástavu za půjčené peníze komoře. Za další půjčku komoře mu byl ještě před rokem

²⁹⁵ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1464, sign. P 78, Registra purkrechtní pro léta 1637-1672.

²⁹⁶ NA, DD 112, folio 38, 78.

²⁹⁷ ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*. MAUR, E., *Zemědělská výroba*. TÝŽ, *Český komorní velkostatek*.

²⁹⁸ Doložený v listopadu 1626, v březnu 1627 jako hejtman Jakub Vilém Achler z Achlberku, dle Lukavského z Řeneč jako Eichler z Eichleberku. Dle Bílka Achlar z Aichelberka. LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 40. BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda. Úředník v pobělohorské době*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, s. 17. LÍVA, V., *Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy 7, 1933, s. 221. BURDOVÁ, P., *Úřad desk zemských*, s. 354. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. 386, 443, 640.

1625 propůjčen do správy statek Čankovice. Druhý hejtman Jan Daniel Šindl z Eberhartce, pocházel z erbovní rodiny, jejíž členové sídlili hned v několika českých i moravských městech. Starší bratr Jana Daniela jménem Pavel, odešel z Klatov, kde původně tato rodina žila, a usadil se na počátku sedmnáctého století v Praze jako přísežný prokurátor. Jan Daniel, který společně zdědil se sestrou jeho jmění, odešel v roce 1620 do Prahy, kde si zakoupil v roce 1623 dům a měl se zde mimo jiné věnovat kupeckému obchodu. V roce 1660 byl povýšen do rytířského stavu.²⁹⁹ A konečně, poslední hejtman Albrecht Engelhardt z Vejšlic se zase stal v letech 1629–1648 vlastníkem tetínského léna, na němž se v první polovině sedmnáctého století vystřídali již dva hejtmané, Burian Šváb z Chvatliny a Václav Sak z Bohuňovic (viz exkurz Tetín).³⁰⁰

Vzhledem k nedostatku badatelského zájmu, který byl věnován tomuto období, stejně tak jako Kavkovi samému, nelze zatím v případě výše zmíněných tří hejtmanů prokázat takové užší spojení, jaké pravděpodobně existovalo mezi Martinicem, na jedné straně, a Burianem Švábem z Chvatliny či Danielem Třeboňským, na druhé straně. Nicméně všichni tři výše zmínění hejtmané usilovali o vytvoření ještě dalších vazeb. V rámci tehdejší společenské komunikace se takováto příležitost nabízela například při křtinách jejich potomků. Zatímco prvně zmíněnému hejtmanovi Jakubovi Vilémovi z Achlaru se dcera narodila ještě před převzetím Karlštejna Janem starším Kavkou z Říčan, a tak se v této záležitosti obrátil na opata kláštera ostrovského a svatojánského, tak další dva hejtmané – Jan Daniel Šindl z Eberhartce, tak i Albrecht Engelhardt z Vejšlic již mohli požádat nového zástavního pána Karlštejna, aby se ujal role kmotra jejich narozených dětí. Křest dcery prvního výše zmíněného hejtmana se tudíž konal 29. ledna 1628 „*na hradě karlšteinským v taflštuby*“, kterého se zúčastnili „*vysoce urozená panna panna šlechtična Anna Maria Kavkovna etc. Urozená panna Kateřina Zoulkova. Urozený a statečný Karel Heynic z Řitky, man, příhoda s vodou se mu přihodila, p. Jan ze zámku ho zastal.*“ Na Karlštejně byl křtěn i syn druhého hejtmana Albrechta Engelhardta z Vejšlic, a to konkrétně 7. září 1628 „*na den narození Panny Marie na hradě Karlštejně před nešporem v kostele též blahoslavené Panny Marie*“. Jako kmotři vystupovali: „*vysoce*

²⁹⁹ VANČURA, J., *Šindelové z Eberharce ve větví klatovské*, Časopis Národního musea 99/2-3, 1925, s. 139-154.

³⁰⁰ NA, DD 112, folio 221.

urozený pan pan Jan starší Říčanský Kavka z Říčan, pán karlštejnský, urozený pan pan Jan mladší Říčanský Kavky syn, urozená panna šlechtična Anna Marie Kavkova z Říčan". Ostatně i další zápisy z karlštejnské matriky, týkající se například i sňatků, z tohoto období svědčí o tom, že síť společenských vazeb v tomto regionu byla neustále znovu utvářena a upevňována, a to nejen samotným Kavkou, často zastupovaným synem Janem Františkem, tak i zdejšími hejtmany.³⁰¹

Ani správní praxe karlštejnských lén se za Jana staršího Kavky z Říčan nijak zvlášť nelišila od předchozí. K přísaze novému zástavnímu majiteli Karlštejna byli zdejší leníci svoláni 19. a 20. dubna 1627, měsíc po tom, co ještě urychleně přísahali královně. I nadále jako za purkrabích mohli leníci, zvláště ti, kteří zastávali různé úřednické posty v Praze či zde vlastnili nějakou nemovitost, navštívit Kavku v jeho domě na Malé Straně.³⁰² Nicméně mnohé právní úkony dotýkající se lén se dle druhého karlštejnského kvaternu měly udát na Karlštejně, párkrát i v Milíně. Pouze v závěru života, kdy byl již Kavka dlouhodobě nemocný a patrně i neschopný pohybu, převážně probíhaly u něj doma v Praze. Tento posun patrně souvisel s tím, že oproti dřívějším karlštejnským purkrabím, často zaměstnaným mnohými dalšími záležitostmi, Kavka považoval Karlštejn za jedno ze svých sídel, kde i skutečně pobýval. Navíc se nejen v tomto kraji, ale v širším regionu, angažoval jako rekatolizační komisař. A stejně jako na předchozí karlštejnské purkrabí i na Kavku a rovněž i jeho potomky spadala propadnutá léna, která i dále udělovali různým zájemcům, jejichž řady se rozšířily i o další osoby jakýmkoliv způsobem s nimi spjaté. Když zemřel v roce 1634 Hynek Šváb z Chvatliny a jeho léno v Želkovicích převzal Jan starší Kavka z Říčan, tak tento po nějaký čas opuštěný manský dvůr byl nakonec dcerami a zároveň dědičkami Kavky z Říčan postoupen Andreasovi Paurovi z Lichtenau, „někdy komorníku JM Pana Jana Františka Říčanského Kavky z Říčan“,

³⁰¹ Státní oblastní archiv Praze, fond Farní úřad Budňany, matrika Budňany-Karlštejn 14, folio 74, 75. LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 41. BŮŽEK V. - HRDLÍČKA, J. - KRÁL, P. - VYBÍRAL, Z., *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*, Časopis Matice moravské 122-2, 2003, s. 375-409. BŮŽEK, V., „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100-2, 2000, s. 229-264. TÝŽ, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, Porta Bohemica 1, 2001, s. 27-42. KRÁL, P., *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003, s. 439-456. HOLÝ, M., *Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku*, Historická demografie 28, 2004, s. 15-33.

³⁰² Například NA, DD 112, folio 8.

a to „pro jeho dávné věrně a platně jak panu otci, tak obzvláště bratru, jejich nejmilejším, skutečně prokázané a úplné služby.“³⁰³

I nadále se mezi nabyvateli lén vyskytovaly mimo jiné osoby, které zastávaly různé úřady a využívaly tak svého zvýhodněného přístupu ke komornímu zboží. Tak například v roce 1637 zakoupením Bytíže si Jan Humprecht starší Račín z Račina, na Hluboši a Bukové, „JMC římského, uherského a českého krále rada a hejtman Menšího Města pražského“, v oblasti poblíž Příbrami vytvořil nevelký, nicméně celistvý majetkový komplex.³⁰⁴ Hned dvě léna získal Jindřich Hlaváč z Vojenic, pobělohorský hejtman kouřimského kraje, v roce 1628 dosvědčený jako regent na statcích nejvyššího purkrabího Adama z Valdštejna. Jeho konkrétní činnost během stavovského povstání není známa, nicméně byl konfiskační komisí odsouzen ke ztrátě poloviny jmění a ještě v roce 1643 mu zabavili dům na Novém Městě pražském. Patrně i dlouho zůstával nekatolíkem, neboť teprve v roce 1628 přislíbil, že konvertuje, a to navzdory císařské rezoluci, že všichni úředníci, hejtmané a regenti statků, kteří nepřestoupí ke katolickému náboženství, mají být propuštěni. Zároveň mu byly postoupeny alespoň statky jeho zemřelého bratra, za něž se uvolil zaplatit při komisi tranctationis de pio opere 58 zlatých na collegium nobillum. V roce 1629 zakoupil Rtišovice, díl vsi Solenice a karlštejnský manský dvůr v Žlákovicích. O tři roky později získal ještě další karlštejnské léno ve Slavkovicích. Oproti Račínovi byly jeho majetky rozptýlenější, ale stále ještě se nacházely v jedné oblasti.³⁰⁵

Kromě Kavky a zdejších hejtmanů do transakcí kolem lén zasahovali ještě další jedinci, při čemž někteří z nich se vyskytují v trhovách smlouvách jako tzv. „přátelé a prostředci od stran dožádaní“, tj. mimo jiné jako tzv. zprostředkovatelé. Kromě toho, že tito jedinci zastávali roli svědků jako nezbytné součásti každé běžné trhové smlouvy, mnozí z nich se pohybovali v různých úřadech, z nichž mohli zasahovat do sféry komorního zboží, včetně zdejších lén. A kromě garance takovéto transakce se podíleli i na samotném jednání kolem jejího vzniku vůbec. Konkrétně v trhové smlouvě z roku 1629 na léno Žlakovice výše zmíněného Jindřicha Hlaváče

³⁰³ NA, DD 112, folio 16, folio 134. BÍLEK, T., *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě pobělohorské*, Praha 1892, s. 394. Například MIKULEC, J., *31.7. 1627 - rekatolizace šlechty v Čechách: cí je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

³⁰⁴ NA, DD 112, folio 109-110.

³⁰⁵ NA, DD 112, folio 54-55, 78-79. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. 105, 145, 515. TÝŽ, *Reformace katolická*, s. 113, 174. DURČANSKÝ, M., *Česká města*, s. 70.

z Vojenic se jako zprostředkovatel vyskytuje Jiří Michna z Vacínova a na Chodově, „*JM rada a vrchní hejtman panství JM v Království českém*“, který garantoval rovněž v roce 1630 i smlouvu o prodeji dobříšského panství mezi komorou a Brunem z Mansfeldu. Potomek Mansfelda se stal rovněž karlístejnským leníkem, jak již bylo výše podotknuto, a to na základě propůjčky léna z roku 1669, k níž mělo dojít „*skrze prostředkováním a jednáním urozeného vladyky pana Jana Bera z Berau, JMC na hradě Pražským puchalterie radu a nařízeného plnomocného inspectora panství dobříšského*.“ Naproti tomu nákup Svatoňovského léna v Kamýku nad Vltavou provedený v roce 1646 Křížem Talavanim, správcem panství krašovského, se uskutečnil mimo jiné prostřednictvím osob, které v této jižní části karlístejnského domina přímo působily, a to konkrétně „*v přítomnosti a prostředkování urozeného Matyáše Jiřího Kostřába z Vegnerka, hejtmana panství orlického a zvíkovského, Jiřího Síkora, písaře na Slavoňově, Fabiana Šebestiána Megbhe, purkrabího na Klučenících...*“ Trhovou smlouvu na Roblín v roce 1633 zase jako tzv. přátelé a prostředci garantovali Ferdinand Pukr z Krymburku, „*JMC rada a postmistr v Království českém*“, a Karel Vilém Hejnic z Hyršperku, *tehdy „soudu nejvyššího purkrabství pražského rada*.“³⁰⁶

Posledně jmenovaný Karel Vilém Hejnic z Hyršperku, od roku 1638 místopurkrabí a rovněž majitel léna Řitky, zasahoval vedle hejtmanů do záležitostí zdejších lén nejčastěji, ať už jako „*dožádaný přítel a prostředek*“, či osoba, která společně se zástavním majitelem karlístejnského panství Kavkou z Říčan povolovala prodej léna či jako zástupce sester Kavkových z Říčan, za něž jako za lenní vrchnost v několika případech přijímal ve svém domě na Novém Městě pražském přísahu od jednotlivých leníků. Povětšinou se však jednalo o léna robotná či menšího významu. Hejnic se angažoval nejen v záležitostech zdejších lén či dominia, ale v rámci celého regionu vůbec, a tak pochopitelně i on se stal součástí sítě regionální společenské komunikace, do které se i sám jako jeden z jejích aktérů zapojil. Vzpomene-li křest dcery Engelhardta z Vejšlic v roce 1628 na Karlštejně, tak právě jemu se stala ona „*příhoda s vodou*“. Hejnic byl také v roce 1645 přítomen krátkému vystavení karlístejnských ostatků na Malé Straně, které se odehrálo již v době, kdy dědictví po otci převzaly Kavkovy dcery. Právě jeho účast na dané události, jež nabyla

³⁰⁶ Například NA, DD 112, folio 78, 142, 154, 276.

slavnostního společenského rázu, odkazovala k roli, kterou si v rámci sítě zdejších vazeb vydobyl: „V ten pátek minulý, jenž byl 5. máji, okolo asi třetí hodiny spolední přijevši já na Malou Stranu do toho domu, kdež týž nebožtík pan Kavka prve bydlel, tu jsem spatřil její milostivou paní purkrabovou z Šternberkovou, JM pana Františka z Šternberka, s JM paní manželkou páně, panu šlechtičnu Annu Marii Kavkovnu a potom přijela též tam JM paní mintzmistrová a někteří páni patres Jesoviti, mezi nimiž byl jeden, kterémuž říkají páter Lusdorfd. Byvše přikrytá jedna tabule ... plátnem a dvě svíce voskový vysvěcený, přinešený byly, do toho pokoje ze sklepu, od týchž páterův dvě obdélný šublády červeným pagem neb sukнем futrovaným, v kterýchž byly ty svátosti, a jsou vyloženy na týž přikrytý stůl a potom popisovány od téhož pátera Lustdorfa, a zase všechno do nové bavlny byvše obalený zase do téhož šubládu složeny a do toho sklepa vnešeny jsou...“³⁰⁷ Jinak samotný Hejnic si při prodeji svého léna Řitky v roce 1630 vyžádal jako svědky svého kolegu Ladislava Jindřicha Častolára Dlouhoveského z Dlouhé Vsi, tehdy také „soudu nejvyššího purkrabství pražského radu“, a hejtmana karlštejnského panství Jana Daniela Šindla z Eberhartce. Nový majitel ale nebyl schopen léno splácet, a tak v roce 1646 bylo Hejnicovi přiřknuto nazpátek (viz exkurz Řitka).³⁰⁸

³⁰⁷ NA, DD 112, folio 110, 118, 119, 149, 166, 220, 229. SCHULZ, V., *Purkrabí hradu pražského*, s. 15. NA, fond Stará manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/9, karton 1127, ostatky svatých.

³⁰⁸ NA, DD 112, folio 71, 75.

**Jan Václav Jasenský, „JMP starýho Kavky violista, musikář, potom i
kuchmistr“³⁰⁹**

Po smrti Jana staršího Kavky z Říčan v březnu roku 1645 vzhledem k předčasnému úmrtí jeho jediného mužského dědice Jana Františka přešla zástavní práva na Karlštejn na tři dcery – Beatrix Benignu, Ludmilu a Annu Marii Eusebii. Na základě porovnání mezi sestrami byla Ludmila vyplacena a karlštejnské panství převzaly zbylé dvě. Beatrix Benigna, v letech 1634–1646 dvorní dáma císařovny Marie Anny, se provdala za Johanna Ferdinanda z Portie, od roku 1634 vládního radu ve Vnitřních Rakousích, o pět let později místodržitele v Kraňsku, velvyslance v Benátkách v letech 1647–1652 a nakonec vychovatele, důvěrníka, člena tajné konference a nejvyššího hofmistra císaře Leopolda I.³¹⁰ V roce 1666 se Ludmila stala opět spolumajitelkou Karlštejna, neboť získala část práv po své zesnulé sestře, neprovdané Anně Marie Eusebii. I bez tohoto podílu však byla tato „staronová“ podílnice velmi dobře zajištěna, neboť ta se zase provdala za Františka Matyáše Karla ze Šternberka, mimo jiné nejvyššího zemského sudího, zastřeleného v srpnu 1648 při obléhání Prahy Švédy. Po smrti svého manžela, „pána na Bechyni, Budyni, Libochovicích, Zelené Hoře, Sedlci, Horažďovicích, Krupce, Petrovicích, Krakovci a Maršovicích“, Ludmila náležela k nejbohatším pozemkovým vrchnostem v Čechách. Následně Karlštejn zdělili potomci obou zbývajících sester, Beatrix Benigny (†1682) i Ludmily (†1672), a tak se v dalším období o zástavní práva na panství dělilo hned několik podílníků.³¹¹

³⁰⁹ LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 42. Státní oblastní archiv Praze, fond Farní úřad Budňany, matrika Budňany-Karlštejn 14, folio 10.

³¹⁰ SIENELLI, S., *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs 17, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften 2001. KELLER, K., *Das Frauenzimmer. Zur integrativen Wirkung des Wiener Hofes am Beispiel der Hofstaaten von Kaiserinnen und Erzherzoginnen zwischen 1611 und 1657*, in: Maťa, P. - Winkelbauer, T. (ed.), *Die Hasburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas 24, Stuttgart 2006, s. 142. TÝŽ, *Hofdamen: Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Böhlau 2005, s. 287. LACKNER, Ch., *Johann Ferdinand Portia als kaiserlicher Botschafter in Venedig 1647-1652*, in: Weiss, S. - Rainer, J. (ed.), *Historische Blickpunkte. Festschrift für Johann Rainer zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden*, Innsbruck 1988, s. 373-382. Heslo Porzia, M. Johann Ferdinand Fürst von v Deutsche Biographie - viz *Deutsche Biographie* [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.deutsche-biographie.de/>.

³¹¹ NA, DD 112, folio 8. MAŤA, P., *Svět*, s. 170, 175, 435. JUŘÍK, P., *Šternberkové. Panský rod v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 69-71. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 68. LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 87.

S převzetím karlštejnského dominia zástavními majiteli zdejší administrativní aparát postupně nabýval podoby běžné vrchnostenské kanceláře. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let sedmnáctého století se v pramenech týkajících se správy karlštejnského dominia vynořili noví úředníci, kteří indikovali osamostatnění a specializaci některých zdejších agend. Ostatně na počátku padesátých let vzniklo ve zdejší kanceláři větší množství pramenů evidenční povahy, jež odrážely snahu o hospodářskou obnovu zdejšího dominia, kolidující s obdobnými celozemskými procesy. Množství písemností směrem k mladším dobám pochopitelně narůstalo, zvláště po polovině sedmdesátých let, dalšího mezníku ve zdejší správní a spisovní organizaci. Před polovinou let padesátých zde kromě přehledu vynaložených nákladů stávajícím majitelem, zakotveného již v zástavní listině, vznikl inventář zařízení a zásob na panství, z něhož vyplývá, že na hradě se v této době vyskytovalo hned několik místností evidovaných jako kancelář, jedna v části nazvané „na věži“, další jakou součást „panského pokoje“ a třetí „na mazhause“ u „komory za fraucimorem“. V prostorách označených „na paláce“ se nacházel samostatný hejtmanův pokoj.³¹²

Z téhož období také pochází již pravidelná řada soupisů zdejších poddaných, reagujících mimo jiné i na centrální požadavky berní povahy.³¹³ Bezprostředně s úsilím o hospodářskou obnovu dominia však souvisí především vznik nových „*Register gruntovních panství karlštejnského*“ z roku 1647, na něž pak v roce 1674 navázala ještě třetí a čtvrtá, jedny pro obce v severní části panství a druhé zase spíše v jižní. Zároveň v témže roce byly založeny v karlštejnské kanceláři samostatné pozemkové knihy pro jednotlivé obce či jejich menší uskupení.³¹⁴ O prosazení

³¹² Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/41, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1654, karton 1. Tamtéž, inv. č. 337, sign. I-1/55, Vyčíslení nákladů, vynaložených na zlepšení zástavního panství karlštejnského, pro léta 1653-1689, karton 2.

³¹³ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 137, Soupis obyvatel - Milín, rok 1654, inv. č. 138, Soupis obyvatel - Budňany, rok 1656 atd.

³¹⁴ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Gruntovní kniha, 1647-1673. Pro rok 1674 - Tamtéž, inv. č. 255, Gruntovní kniha, 1674-1715, inv. č. 1465, sign. P 79, Gruntovní registra, 1674-1724. Pro jednotlivé obce, statek Karlštejn: inv. č. 1415, sign. B 124, Registra gruntovní - Běleč, Svinaře, 1674-1832, inv. č. 1419, sign. B 126, Registra gruntovní - Budňany, 1674-1827, inv. č. 1421, Registra gruntovní - Čelím, Čím, 1674-1830, inv. č. 1422, sign. B 150, Registra gruntovní - Hlásná Třebáň, 1674-1832, inv. č. 1425, sign. B 128, Registra purkrechtní - Hýskov, 1674-1829, inv. č. 1428, sign. B 131, Gruntovní registra - Kuchař, 1674-1830, inv. č. 1431, sign. B 133, Registra gruntovní Loděnice, 1674-1825, inv. č. 1434, sign. B 136, Registra gruntovní - Mezouň, 1674-1831, inv. č. 1438, sign. B 138, Registra gruntovní - Mořinka, Lety, mlýn Karlík, 1674-1827, inv. č. 1440, sign. D 101, Registra gruntovní - Velká Lečice, Bratřínov, Cholín, 1674-1830, inv. č. 1441, sign. B 143, Registra gruntovní - Srbsko, 1674-1834, inv. č. 1443, sign. B 144, Registra gruntovní - Tetín, mlýn Koda, 1674-1831, inv. č. 1446, sign. B 155, Registra gruntovní - Trněný Újezd, Kozolupy, 1674-1831, inv. č. 1447, sign. B 156, Registra gruntovní - Vráž, sign. 1674-1830, inv. č. 1449, B 153, Registra gruntovní - Zadní Třebáň,

potazních robot zase svědčí urbář z roku 1674, jehož základem se stala sice ještě registra z roku 1625, doplněná však o tzv. „*novou paměť*“.³¹⁵ Hospodářský provoz panské části karlštejnského dominia zajišťovaly v polovině padesátých let dvory v Poučníku, Bělči, Mezouni, Dobříči, Milíně a Boješicích. Co se týká výše zmíněných nových úředníků, jednalo se v první řadě především o post purkrabího, doloženého zde poprvé v roce 1647, který nijak nesouvisel s původním zdejším úřadem zrušeným v polovině dvacátých let, neboť měl charakter ryze hospodářský. Zřízení této funkce na základě specializace zdejší agendy odkazovalo rovněž mimo jiné i k prosazení nových hospodářských trendů na karlštejnském panství. Z podnětu purkrabího, tentokrát již Víta Hofmana, vznikaly pravidelně na karlštejnském panství od roku 1653 tzv. dobytčí cedule. Jinak tento úřad na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vykonával Adam Hejnic z Hyršperka, buď příbuzný či potomek Karla Viléma.³¹⁶ Z dalších trendů, které lze vyčíst z inventáře zdejších dvorů z roku 1655, rovněž vyplývá, že i na karlštejnském panství využili výhod, který skýtal chov ovcí, které byly z větší části situovány do panského dvora v Milíně.³¹⁷

Po prodeji Starého Sedliště a Částkova zakoupila v roce 1665 Beatrix Benigna z Portie panství Vlašim, vlastněné před tím Talmberky, konkrétně již zmíněným Fridrichem a jeho potomky. A protože nápravu zdejší upadající správní organizace měli zajistit někteří úředníci pohybující se i v rámci karlštejnského dominia, došlo tak k částečnému personálnímu „propojení“ obou celků. V prosinci 1665 tak z Karlštejna na Vlašim přišel v hodnosti hejtmána Václav Želetský a o rok později, v listopadu 1666, jej následoval Václav Valentin Kuneš jako důchodní písař, od roku 1669 jako

1674-1832, statek Milín: inv. č. 1468, sign. P 65, Registra gruntovní - Bohostice, Boješice, Smolotely, 1674-1807, inv. č. 1472, sign. P 71, Gruntovní registra - Cetyně, Bohostice, 1674-1804, inv. č. 1476, sign. P 87, Gruntovní registra - Horní Hbity, Dolní Hbity, 1674-1805, inv. č. 1478, sign. P 74, Gruntovní registra - Lešetice, Palivo, 1674-1815, inv. č. 1479, sign. P 80, Gruntovní registra - Milín, 1674-1803, inv. č. 1484, sign. P 81, Registra gruntovní - Ouběnice, Dubenec, Druhlí, 1674-1804, inv. č. 1487, sign. P 82, Gruntovní registra - Pečice, Pečičky.

³¹⁵ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 2, Urbární registra panství karlštejnské a statku milínského, 1674.

³¹⁶ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1182, Účty (cedule dobytčí), 1653-1826, karton 485. LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 43. HANZAL, J., *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, Sborník archivních prací 19-2, 1969, s. 441-456, TÝŽ, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*, Sborník archivních prací 16I, 1966, s. 397-419. RÉPASOVÁ, M., *Hospodářské účty novohradského panství 1500-1620*, Archivum Trebonense 4, 1976, s. 114-141.

³¹⁷ Podle výčtu z roku 1655 mělo být na panství 1102 ovcí, z toho celkem 852 (470 bahnic) mělo být právě v Milíně. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/40, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1655, karton 1.

písař obojího důchodu.³¹⁸ První z nich, Václav Želetský, založil v roce 1647 na karlštejnském panství výše zmíněné gruntovní registra, a to jako písař důchodní a obroční. Nejpozději od dubna 1651 zastával v karlštejnské správní organizaci post purkrabího.³¹⁹ Druhý úředník Václav Valentin Kuneš Vlkovský vstoupil roku 1657 do kanceláře karlštejnského panství, nejméně od roku 1659 se stal zdejším důchodním písařem a v letech 1666–1673 vykonával tutéž funkci na Vlašimi. Jelikož mezitím Želetský umřel, vrátil se Kuneš na Karlštejn sám, tentokrát v roli hejtmána, popřípadě zdejšího správce. V letech 1677–1705 zastával post hejtmána na Vlašimi.

Kuneš, mimo jiné vlastník Vonoklas, nejmenšího karlštejnského léna, značně zasáhl do správy a administrativní činnosti na obou dominiích a z jeho úřední činnosti vzešlo mnoho pramenů pro toto období, například ve funkci hejtmána jak na Karlštejně, tak i Vlašimi podnítl založení nových gruntovních knih. Při čemž na karlštejnském panství se jednalo právě o tu zmíněnou řadu z roku 1674 či o urbář z téhož období, inventář hradu a zdejších dvorů z roku 1673 atd. Kunšovi, a především jeho působení na Vlašimi, se věnoval Jaroslav Honc. V mnoha směrech je jeho studie velmi přínosná a společně s pracemi Eduarda Maura by mohla posloužit jako vzor pro hlubší zpracování správy karlštejnského dominia, nicméně Honc až příliš odděloval nejen Kunšovy jednotlivé posty a zkušenosti, které využil na jednom i druhém panství. Například v roce 1688 jako hejtmán vlašimský svolával robotné karlštejnské many na Karlštejn, aby zde přísahali nebo vyřídili jiná potřebná pořízení. V roce 1692 opět v téže funkci postoupil hejtmanu karlštejnskému „*Inventář manských věcí*“, jež obsahoval systematicky uspořádaný seznam všech písemných pramenů týkajících se mimo jiné zdejších lén, které se v té době nacházely na Karlštejně (více o Kunšovi viz exkurz Vonoklasy).³²⁰

³¹⁸ Na Karlštejně byla funkce důchodního a obročního písaře sloučena. Tento způsob zprávy pak přenesli i na Vlašim. Viz HONC, J., *Hejtmán Valentin Kuneš a správa vlašimského panství (1665-1705)*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 2, 1958, s. 70-71. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 354, sign. I-1/149, Platový výkaz zaměstnanců, 1687, karton 4.

³¹⁹ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Gruntovní kniha, 1647-1673, úvodní strana. HONC, J., *Hejtmán Valentin Kuneš*, s. 68.

³²⁰ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 500, karton 24, Zprávy a korespondence vedoucích úředníků velkostatku, Korespondence - Valentin Václav Kuneš. Tamtéž, inv. č. 359, sign. I-1/214, Hlavní inventář hradu a dvorů panství karlštejnského s přehledem usedlostí, 1673, karton 4. NA, fond České oddělení dvorské komory IV, sign. K, Karlštejn, karton 117. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 7694, sign. M I 14-71, Chronologicky řazené spisy dvorského soudu, týkající se převážně karlštejnských lén, karton 239. HONC, J., *Hejtmán Valentin Kuneš*. SEDLÁČEK, A., *Hrady XV*, s. 186-187. SLAVÍK, F. A., *Dějiny města Vlašimě a jeho statku*, Vlašim 1889, s. 182, 197.

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se v karlštejnské kanceláři oddělila další agenda, a to v souvislosti s novým postem lenního písaře, jenž až do konce sedmdesátých let zastával Jan Václav Jasenský, v pramenech před tím doložený rovněž jako „*JMP starýho Kavky violista, musikář, potom i kuchmistr*“ či „*kuchmistr JMP p. Kavky mladýho*“.³²¹ Bezpečně byl Jasenský jako lenní (taktéž manský) písař dosvědčen v dubnu 1651, ale zdejší léna patrně administroval již v roce 1650. Krátce před tím však již zastával nějaký nižší písařský post v karlštejnské vrchnostenské správě, neboť jeho poměrně charakteristické písmo v kvaternu bylo doloženo několikrát již dříve, konkrétně v letech 1644 a 1647.³²² Manské kvaterny do svého držení převzal definitivně až v prosinci 1653, a to konkrétně knihy „*starý manský v pergameně žlutým*“ (DD 111) a „*nový červený s pantlema zelenými se zavazující*“ (DD 112). Co se týká časového vymezení jeho odchodu z této funkce, které souviselo buď s jeho vysokým věkem či úmrtím, patrně nepřekročí počátek osmdesátých let sedmnáctého století, neboť v tomto období se část agendy zdejších lén přesunula do rukou centrálních úřadů. Zároveň ve stejné době také skončilo soustavné využívání druhého karlštejnského kvaternu, které se vázalo na jeho osobu, a to opět zčásti ve prospěch centrálních desk dvorských.³²³ V některých úzce vymezených úkonech jej na krátkou dobu patrně nahradil Václav Valentin Kuneš, který například v roce 1688 jako hejtman vlašimského panství svolával karlštejnské robotné leníky k přísaze na hrad. Tentýž také v roce 1692 předal Janu Fridrichu Schmidtovi, novému hejtmanu karlštejnskému, již zmíněný „*Inventář manských věcí*“, jež z větší části obsahoval písemnosti zhotovené Jasenským a zmanipulované na samostatné „*pagety*“ podle příslušných lén. Vzhledem k tomu, že tento seznam byl sepsán formou stručných registů pro každý spis, je evidentní, že se jednak poměrně velká část materiálů ze sedmnáctého století již dochovala, při čemž většina se dnes nachází ve fondu Národního archivu Česká léna. Zároveň je možné si z těchto registů udělat alespoň částečnou představu o obsahu těch písemností, které se bohužel ztratily. Snad se zde uplatnil tentýž model jako na Křivoklátě, kde také

³²¹ LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 42. Státní oblastní archiv Praze, Státní oblastní archiv Praze, fond Farní úřad Budňany, matrika Budňany-Karlštejn 14, folio 10, 19.

³²² NA, DD 112, folio 79-81, 276-277.

³²³ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/40, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1655, karton 1. Tamtéž, fond Velkostatek Březnice, inv. č. 13, I-21, karton 1 - Jasenského vlastnoruční potvrzení jakožto písaře lenního z 4. 2. 1678. Od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let využívali leníci z centrálních desk například NA, fond Desky dvorské, inv. č. 68, inv. č. 69.

některé úzce vymezené pravomoce vykonával hejtman, jak již bylo nastíněno v souvislosti se zastavením téhož panství. Zásahy centrálních úřadů do administrace karlštejských lén se projevovaly například tím, že převzaly povolování trhových transakcí se zdejšími lenními statky. Schmidtovi byl také předán roku 1691 „*Inventář všelijakých listovních věcí při canzeláři panství karlštejského se nacházejících*“, který, jak vyplývá z názvu, obsahoval soupis materiálů uložený ve zdejší kanceláři, popřípadě registratuře. Co se týká posledně zmíněné záležitosti, v nějaké formě zde existovala nepochybně již dříve, například od poloviny šedesátých let se dochovalo několik seznamů písemností předávaných hejtmany po skončení jejich zdejšího působení, ale explicitní zmínka o prohledávání registratury pochází teprve z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let sedmnáctého století. Zvýšená péče o zdejší písemnosti je pak zvláště patrná na přelomu století. Kromě seznamů z devadesátých let, zde vznikl v roce 1708 ještě další menší, patrně výtah již zmíněného Inventáře manských věcí z roku 1692.³²⁴

Dvakrát ženatý Jasenský, vlastníci poměrně velký grunt v poddanském městečku Hostomicích, se již za Kavky aktivně začlenil do sítě společenských vazeb, k čemuž pochopitelně v rámci dobové komunikace využíval obdobné prostředky jako již výše zmínění hejtmané.³²⁵ Jeho první sňatek s komornicí „*JM panny panny slečny Mařenky*“ v roce 1636 se odehrál v Praze „*v přítomnosti vysoce urozených pánův*“, tj. za účasti rodiny Jana staršího Kavky z Říčan. Druhý sňatek v roce 1641 s další „*pannou komornicí JM p. panny Mařenky šlechtičny*“ se zase uskutečnil v kapli sv. Mikuláše na Karlštejně „*v přítomnosti vysoce urozeného pána, pana Jana Františka n. pana karlštejského a na Starým Sedlišti, Item panny Mařenky, sestry téhož JMP.*“ Vedle těchto snah o vytvoření užších vazeb se zástavními majiteli Karlštejna se Jasenský stal i aktivním aktérem společenské komunikace na místní úrovni. Při čemž se stalo mimo jiné zvykem, že úředníci karlštejského dominia, popřípadě zdejšího regionu, se vzájemně zvali na křty svých narozených dětí, zvláště mužských potomků. Manželky těchto úředníků se zase často stávaly kmotrami dcer. A tak, když

³²⁴ NA, fond České oddělení dvorské komory IV, sign. K, Karlštejn, karton 117. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 516, sg. 73, Záležitosti lenních dvorů v Želkovicích, karton 156. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1308, Obecní účty, karton 605. Seznam z roku 1708 též otištěn v KOPIČKA, P., *Karlštejské léno ve Svučicích*, s. 24.

³²⁵ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 186, 61 strychů. Státní oblastní archiv Praze, fond Farní úřad Budňany, matrika Budňany-Karlštejn 16, křest k 26. 5. 1679, folio 71, jako svědek „*p. Anna Jasenská: lenního písaře manželka*“. LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 90.

se Jasenskému narodil v roce 1648 první syn Adam, byl jako kmotr pozván Jan Milínský, tehdejší hejtman karlštejnský a mimo jiné podníitel založení gruntovní knihy z roku 1647, jenž v rámci karlštejnské správy působil již za Jana staršího Kavky z Říčan, a to jako důchodní písař. Když se o tři roky později Jasenskému narodil druhý syn František, dostavili se zase mimo jiné purkrabí Václav Želetský a „*pan Kříž*.“ V případě posledně zmíněného není jasné, zda se jednalo o správce panství krašovského, či o jeho syna, patrně působícího též na nějakém úředním postě a doloženého na Karlštejně v roce 1671 jako důchodního písaře. Křtu Jasenského dcery Justiny v roce 1652 se zúčastnila mimo jiné manželka Václava Želetského. V roce 1660 se zase žena Jasenského stala kmotrou dcery Želetského.³²⁶

Jan Václav Jasenský jako lenní písař spravoval záležitosti týkající se karlštejnských lén bezmála tři desítky let a z jeho úřední činnosti vzešlo oproti předchozímu období větší množství písemností, dnes převážně uložených u příslušných lenních statků v tzv. Českých lénech, fondu Národního archivu. Některá pořízení lenní písař sepisoval sám, zároveň však využíval i nižší písařský personál, který zde přibyl v souvislosti s rozvojem zdejší vrchnostenské kanceláře a který patrně již dříve převzal i vedení zápisů v kvaternu. Co se týká již zmíněného fondu Česká léna, povětšinou se zde pro sledované období nacházejí různé „*vejpisy*“ z dvorských desek a karlštejnských manských knih, obvykle i samotným Jasenským ověřené, jako v případě nedatovaného mladšího opisu tržní smlouvy z července roku 1648 na lenní statek Čelina: „*Tento vejpis z knih manských karlštejnských dán jest s jistým vědomím a povolením JM vysoce urozené panny Anny Marie Eusebie, šlechticny Kavkovny z Říčan, na Starém Sedliši a Karlštejně, jakožto na ten čas vrchnosti lenní karlštejnské pod pečeti Její Milosti de dato v Menším Městě pražském 27 dne měsíce Julii Anno 1648.*“³²⁷ Na tyto výtahy pak často navazovala různá Jasenského dobrozdání, jak svědčí například „*správa ode mě níže podepsaná v příčině krčmy manské k statku Řitka přináležející*“, sepsaná v roce 1659.³²⁸ Kromě tržních smluv, lenních přísah, kvitancí či dalších běžných písemností se za

³²⁶ LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 41, 42, 84. Státní oblastní archiv Praze, fond Farní úřad Budňany, matrika Budňany-Karlštejn 14, folio 10, 19, 38 (Jan Milínský, resp. Jan Pytel Milínský, jako důchodní písař dosvědčen v roce 1631), folio 87. Tamtéž, matrika Budňany-Karlštejn 15, folio 113. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/69, karton 1126.

³²⁷ NA, fond Česká léna, inv. č. 219, sign. 21, Zálležitosti Dejmkovského lenního dvora v Čelině, karton 62.

³²⁸ NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Zálležitosti léna Řitka, karton 106.

Jasenského zvyšuje počet inventářů k jednotlivým lenním statkům, ať už jako součást tržní smlouvy či v rámci pozůstalostního řízení po smrti zdejšího majitele. V období od počátku padesátých do konce sedmdesátých let, tj. v době Jasenského působení, tak vznikly inventáře pro léna Tetín (1658), Dubenec (1659), Řitku (1673) a Vonoklasy (1673, 1678).³²⁹ Při čemž soupis majetku prováděl lenní písař ještě společně s dalšími dvěma leníky. Například v roce 1659 tak Anna Marie Eusebie vyzvala „*pana Adama Jindřicha Strachovského z Strachovic a Adama Norise z Libína, manův rytířských, aby na manství Dubenské spolu s panem Jasenským písařem lenním naším sešli, a cokoliv tam od nich zastíženo bude, toho se k ruce naší ujali, nám o tom zase dostatečné relati učinili ...*“ Naopak mezi méně běžné písemnosti lze zařadit například tzv. „*Výkaz gruntův manských manství tetínského*“ z roku 1676, kdy mimo jiné za účasti Jasenského a Václava Valentina Kunše Vlkovského, správce panství karlštejnského, došlo k detailnímu vymezení pozemků tetínského léna, které čítalo až čtyřicet bodů.³³⁰

Co se týká dalšího Jasenského působení, ručil za zápisy učiněné do karlštejnského manského kvaternu, a stejně tak byl i garantem těchto právních pořízení. Jakkoliv se vedení druhého karlštejnského manského kvaternu vázalo na jeho osobu, není zde nijak zvlášť často zmiňován a záznamy nechal povětšinou provádět nižším písařským personálem kanceláře. Jmenovitě se vyskytuje například v zápisech, které se týkají rozhodnutí vrchnosti, či při tzv. narovnání mezi

³²⁹ NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sign. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karton 1, *Odhad dvora manského ve vsi Vonoklasích ležících pod léno královského hradu Karlštejnského náležejícího Zemanovský řečeného Jiřímu Michalovi Termanusovi*. Tamtéž, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, 1553-1777, karton 136, *Conditiones, Inventář*. Tamtéž, inv. č. 448, sign. 62, Záležitosti lenních dvorů Stěžov a Dubenec, karton 129. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 383, sign. I-1/331, karton 5, Hlavní vyúčtování s písařem V. Fabriciusem. ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 84 - Řitka, ztracen, ale Černý jej částečně cituje. HOLASOVÁ, A., *Poznámky k problematice studia inventářů raněnovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání kultury společnosti*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 109-122. BŮŽEK, V., *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách. (Pokus o typologii)*, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem, 1992, s. 42-64. TÝŽ, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*, *Opera historica* 3, 1993, s. 287-313. BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (ed.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, *Opera historica* 7, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 1999, České Budějovice 1999. ČORNEJ, P., *K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou*, *Středočeský sborník historický* 15-1, 1980, s. 125-142. HRUBÝ, F., *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*, *Český časopis historický* 33, 1927, s. 21-59, 262-306. ŠIMŮNEK, R., *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití. (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470)*, *Husitský Tábor* 13, 2002, s. 229-253. TLAPÁK, J., *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, *Vědecké práce ČSAZV z dějin zemědělství a lesnictví* 1959, s. 179-185.

³³⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 136, *Výkaz gruntův manských manství tetínského*.

jednotlivými příbuznými. Kromě dalších osob, svědků, které měly garantovat právní jistotu posledně zmíněného pořízení, se tohoto právního aktu v záležitostech robotných lén obvykle účastnil ještě tzv. rychtář manský. K takovému dědickému narovnání mezi potomky zesnulého majitele došlo například v roce 1661 na Svatoňovském léně v Kamýku nad Vltavou, „*které z nařízení vrchnosti lenní karlštejské skrze pana Tomáše Crucigera, JMC rychtáře města Berouna, jakožto od vrchnosti lenní k tomu dožádaného a zřízeného, též pana Daniela Čamského z Vostrého, pana Jana Jasenského, písaře lenního, Jiříka Vlka, rychtáře manského, Jakuba Žebrákovského ze Zhoří, vše manův přísežných karlštejských, Janovi Františkovi, nejstaršímu synu někdy Kříže Talavani, léta tohoto 1661 dne 16. měsíce listopadu, jest postoupeno a k plnému užívání a hospodářství odevzdáno.*“³³¹

Poslední zápis do druhého karlštejského manského kvaternu za života Jana staršího Kavky z Říčan, zesnulého v březnu 1645, se uskutečnil v květnu 1644. Hromadné přísahy novým majitelkám, Beatrix Benigně a Anně Marii Eusebii, proběhly až v druhé polovině listopadu roku 1646 v domě jejich plnomocníka „*v Menším Městě pražském na Hradčanech*“ Františka Matyáše ze Šternberka, „*JMC radě, soudci zemského a dvoru JM v Království českém maršálka*“, a navíc manžela jejich sestry Ludmily. K prvnímu pořízení do knihy došlo však již v srpnu téhož roku, a to na žádost několikrát zmíněného Karla Viléma Hejnice z Hyršperku, tehdy již „*JMC rady a místopurkrabího pražského*“, který sice v roce 1630 prodal svůj lenní dvůr v Řitce, nicméně „*pro neplacení jak sumy hlavní, tak auroků zadržaných, zase v týž stateček manský s předcházejícím vědomím Jich Milostí vrchnosti lenní se uvazuje, jakž týž spis od něho podaný, to na sebe šířeji ohlašuje.*“³³² Nelze pochybovat o tom, že Hejnicovi tuto komplikovanou situaci ulehčoval fakt, že náležel k jedincům, kteří zasahovali do záležitostí zdejších lén, jak za života Kavky, tak i jeho dědiček. Téhož také v roce 1647 v jeho domě „*v Novém Městě pražském*“ navštívili někteří leníci, majitelé robotných lén, aby zde složili manskou přísahu.³³³ V příštím roce, až do své smrti v srpnu při obléhání Prahy Švédy, přijímal opět přísahy jakožto „*dožádaný a dostatečným plnomocenstvím zřízený pan plnomocník*“ František Matyáš Karel ze

³³¹ NA, DD 112, folio 278.

³³² NA, DD 112, folio 5, 75.

³³³ NA, DD 112, folio 166, 229.

Šternberka, tentokrát již jako „JMC rada, komorník, nejvyšší soudí zemského Království českém“.³³⁴

Následující přísahy na počátku padesátých let, konkrétně v letech 1651 a 1653, provedené z větší části novými majiteli lenních statků se staly do jisté míry nástrojem snahy o obnovu zdejší manské soustavy zasažené rovněž vleklými válečnými událostmi. V prvním případě se uskutečnily před Přibíkem Jeníškem z Újezda a na Březnici „JMC radou, místodržícím a nejvyšším písařem v Království českém“, v druhém před Františkem Karlem Libštejnským z Kolovrat a na Rychnově, „JMC radou, místodržícím a prezidentem nad apelacemi na hradě Pražském“.³³⁵ Před posledně zmíněným prezidentem nad apelacemi pak proběhly další znovu na počátku šedesátých a po polovině šedesátých let, nicméně jakkoliv i nadále docházelo ke střídání majitelů na lenních statcích, oproti předchozímu období značnou část těchto přísah vykonali potomci zdejších leníků, nikoliv převážně noví majitelé jako v předchozím období. Tentýž úřad rovněž zastával i František Oldřich Kinský (Chynský) „JMC rada, komorník a prezident nad apelacemi na hradě Pražském“³³⁶, před nímž bylo rovněž vykonáno několik přísah na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. A konečně, v letech 1672-1678 oproti předchozímu období přijímal přísahy za Beatrix Benignu její synovec Jan Norbert ze Šternberka, syn sestry Ludmily a Františka Matyáše ze Šternberka.³³⁷ Ostatní porřízení povolovaly sestry Kavkovny samy, při čemž po smrti Anny Marie Eusebie vystupovala v zápisech pouze Beatrix Benigna a teprve od roku 1671 v nich přibyla opět Ludmila.³³⁸ Do záležitostí týkajících se zdejších lén pochopitelně zasahovaly i centrální úřady, ale v tomto období spíše jednalo-li se o spornou věc, nebo pokud se na ně příslušné strany obrátily.

Zastupování leníků advokáty a prokurátory, které se prosazovalo v souvislosti s Obnoveným zřízením zemským na soudě dvorském, se ve zdejší praxi ve větší míře projevilo až po polovině století. Nejčastěji karlštejnské leníky při skládání přísah zastupoval v letech 1660-1677 Jakub Čečelický z Rosenwaldu, „advokát a přísežný prokurátor na hradě Pražském v Království českém“, ve zbývajících případech pak

³³⁴ NA, DD 112, folio 65.

³³⁵ NA, DD 112, folio 18, 104.

³³⁶ NA, DD 112, folio 87.

³³⁷ NA, DD 112, folio 82.

³³⁸ NA, DD 112, folio 124.

„*zplnomocněný advokát zemský*“ Jan Podzimek z Javůrku a Šebestián Paur, „*měšťan a přísežný procurátor Nového Města pražského*“.³³⁹ Různí plnomocníci zastupovali majitele manských statků pochopitelně již dříve, například ovdovělé ženy a jejich nezletilé potomky. Kromě příbuzných se mnozí jedinci velmi často obraceli na úředníky sídlící v Praze, s nimiž je spojovaly přátelské vazby, aby jejich prostřednictvím vyřídili svoje záležitosti. Výše postavení úředníci zase za sebe vysílali ze svého úřadu níže postavené jedince. V roce 1627 tak Jana Jeníška z Újezda zastupoval Samuel Nymburský, „*písař komorní podkmořství Království českého*“, za jeho potomka Přibíka Františka, „*JMC soudu dvorského a komorního radu a hejtmána kraje Prácheňského*“, přísahal v roce 1655 Václav Mořic Salomon, „*písař JMC soudu komorního*“. Dále například v roce 1651 se za Mikuláše Gerštorfa z Gerštorfu a z Malšvic „*JMC radu a soudce zemského*“, dostavil Jiří Saur, registrátor při deskách zemských, a za Andrease Mejskenika z Mysčína, „*JMC uherského a českého krále tejného sekretáře*“, v roce 1627 Daniel Semler, „*JMC registrátor při komoře české*“. A konečně, bylo zde již zmíněno, že v témže roce dvakrát Fabricia, podkomořího měst věnných, v jeho domě na Starém Městě pražském dodatečně navštívil Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, „*úředník podkomořího při deskách zemských v Království českém*“, aby pojistil léno vdovy Anny Chanovské z Příchovic a Jana Mladšího Deyma ze Střítěže. Sám pak za sebe v roce 1646 poslal Petra Mitrovského z Nemyšle a na Jetřichovicích, „*JMC radu a úředníka při deskách zemských v Království českém*“.³⁴⁰

Průchody různých vojsk na přelomu třicátých a čtyřicátých let sedmnáctého století ovlivnily hospodářské podmínky na mnohých karlštejnských lénech na následujících dvacet i třicet let. V jedné z nejvíce zasažených oblastí kolem silnice vedoucí přes Loděnici do Prahy vznikl nový panský dvůr v Dobříči nejen z bývalých poddanských gruntů, jak již bylo výše podotknuto, ale rovněž i ze zdejšího léna, k němuž patřily dva poplužní dvory s výsadní krčmou. Jeho majitel Jan Duchoslav Beran, „*střelec při branách hradu Pražského*“, jej koupil v listopadu 1623, ale o šest let později jej byl nucen nabídnout k prodeji Janu staršímu Kavkovi z Říčan, a to protože „*skrže ten válečný nepokoj k všelikým nenabytým škodám jak o dobytky, tak*

³³⁹ NA, DD 112, folio 10, 31, 57, 76/5, 86, 87, 154. BURDOVÁ, P., *Desky dvorské*, s. 88, 104. BALÍK, S., *Pražská advokacie v letech 1648-1781*, Documenta Pragensia 27, 2008, s. 867-873.

³⁴⁰ NA, DD 112, folio 8, 22, 30, 61, 102, 107, 140-141.

*potahy, tak i o všecky svršky a nábytky své přišli: k tomu také že i skrze ty těžký a obtížný neúrodný léta do velikých dluhův do několika set zlatých jsou vešli, takže žádných platných prostředkův, jak zas k vzdělání a z držení živnosti jejich, ano také k zaplacení a spokojení dluhův věřitelův jejich povinných bezelstně vynajíti a obmysliti nemohou...*³⁴¹ Četné zprávy o méně či více zpustošených, či dokonce opuštěných lenních dvorech přicházely i odjinud. Například v roce 1648 Jiřík Dejmek z Těptína, majitel léna Čelina, rozkládajícím se poblíž Kamýku nad Vltavou, uvedl při tzv. „*usnešení ústním*“ na Karlštejně jako důvod předání manského dvora svému synovi Vilémovi, „*že pováživší předně věku života svého sešlost, k tomu že častými nemocemi od Pána Boha bývá navštíven, a že téma vojenskými obtížnostmi posavad trvajícimi, čím déle tím více to manství v Čelíně ležící, kteréž jest po svých předcích a rodičích dosáhl a zdědil, k většímu ztenčení a zmenšení přichází, dobytky i potahy pryč pobraný jsou, poli a dědiny se ztenčívají, stavení schází, tak že z něho vyživení při tom míti nemůže...*“³⁴² V roce 1665 v karlštejnské kanceláři zase žádali Jakub a Jan, potomci Matěje Kaše, majitele dvora v Chrastičkách, ležícím rovněž na jihu karlštejnské manské soustavy, tentokrát pod Milínem, „*aby po otci svém nějakého nápadu, coby jim tak z toho manství náleželo, ujíti mohlo*“. Již jejich otec „*pro strastné těžké vojenské pojminulé časy, takového práva dobrovolně se zbavil a do Hbit Hořejších spolu s manželkou svou a s těmito syny, dcerami se uchýlil a tam umřel. Zatím Václav bratr jeho z přinucení vrchnosti toto manství pusté a zkažené, ... na něm hospodařiti až do dnešního dne musel. Pro kteroužto příčinu vrchnost lenní slušně dotčené sirotky mohla by napadův jich je zbaviti...*“³⁴³

Vzhledem k počtu lén karlštejnské manské soustavy by zde mohlo být uvedeno takovýchto příkladů týkajících se poškození zdejších statků mnohem více. Co se však týká vlastního procesu obnovy, který v některých případech probíhal ještě na konci sedmdesátých let, korespondoval s obdobnými tendencemi na karlštejnském dominiu. Jedním z jeho „staronových“ nástrojů se staly přísahy nových majitelů lenních statků, obzvláště ty, co se uskutečnily v letech 1651–1653. Kvůli udržení alespoň částečného provozu těchto statků karlštejnská vrchnost novým i stávajícím majitelům povolovala různé výjimky. Například na nejmenším léně

³⁴¹ NA, DD 111, folio 179-180. NA, DD 112, folio 315-316.

³⁴² NA, DD 112, folio 159.

³⁴³ NA, DD 112, folio 173.

karlštejnské manské soustavy, tzv. Vlkovském ve Vonoklasech, které se svojí velikostí spíše podobalo nevelikému poddanskému zboží, tesař Jakub Kuneš, na počátku čtyřicátých let místo pravidelných splátek za zakoupené léno „*dílo tesařské v Tetíně při kostelu svaté Kateřiny vykonal.*“ V padesátých letech zase tentýž požádal o snížení pravidelného vejruňku z šesti kop na tři.³⁴⁴ Již delší dobu opuštěný Švábovský poplužní dvůr v Želkovicích, propadlý v roce 1634 po smrti Hynka Švába z Chvatliny na Jana staršího Kavku z Říčán, byl na základě rozhodnutí nových zástavních majitelů v roce 1650 propůjčen již zmíněnému Andreasovi Paurovi z Lichtenau, „*někdy komorníku JM Pana Jana Františka Říčanského Kavky z Říčán*“, a to „*pro jeho dávné věrně a platně jak panu otci, tak obzvláště bratru, jejich nejmilejším, skutečně prokázané a úplné služby.*“ Ani pro Paura však nepředstavovalo toto pusté zboží jednoznačné výhody, a tak jej hned v srpnu následujícího roku prodal Jindřichu Strachovskému ze Strachotína a jeho ženě Anně.³⁴⁵ V Želkovicích vlastnil Hynek Šváb z Chvatliny ještě jeden manský dvůr tzv. Polednovský, na němž po jeho smrti hospodařila ještě pozůstalá vdova, která jej nakonec v roce 1650 prodala, neboť nebyla schopna toto zboží splácet: „*Jakož se tuto vynachází, že se pozůstává doplatiti na manství Polednovské do důchodu karlštejnského sto deset kop, ale poněvadž následující smlouvou trhovou panu Adamovi Jindřichovi Strachovskému takové manství za sto kop pro velkou pustotinu jest puštěno, z té příčiny vrchnost lenní nynější karlštejnská z milosti a z dobrodiní svého k lepšímu pozůstalým dcerám po nebožtíkovi panu Hynkovi Švábovi z Chvatliny z svrchu jmenovanou sumu šedesát kop míšenských upouštěti račí, kteroužto sumu bude povinen týž pan Strachovských dcerám pana Švába vydati a ostatních padesáte kop do důchodu karlštejnského zapraviti.*“³⁴⁶ Aby osadily i další prázdné statky, musely nové zástavní majitelky Karlštejna postupovat obdobným způsobem i v dalších případech. A tak když na ně v roce 1659 připadlo léno v Dubenci, prodaly jej o tři roky později novým majitelům za „pouhých“ 400 kop míšeňských, „*ačkoliv dotčené manství někdy v létu 1630, vejš dotčenému panu Vilímovi Horčicovi z Prostého za sumu 1000 kop míšeňských od pana Vratislava [Jan Zdeněk Vratislav z Mitrovic na Vraném, poznámka autora] odprodáno bylo, však nyní*

³⁴⁴ NA, DD 112, folio 323.

³⁴⁵ NA, DD 112, folio 16-17, folio 134.

³⁴⁶ NA, DD 112, folio 126-128.

prohlédajíc vrchnost lenní karlštejnská k těmto nynějším strastným a obtížným létům a časům, jako i považujíc velikou pustotinu nynější téhož dvora, pro tu příčinu z milosti své za tak skromnou sumu ... k tomuto trhu povolovati ráčí".³⁴⁷

Nedostatek pracovních sil, který v této době postihl nejen zdejší lenní statky, se odrazil při popisu jejich „*přináležitostí*“ v trhových smlouvách, v nichž se vyskytují častější zmínky o poddaných. Konkrétně v roce 1646 tak bylo Jiřím Svatoněm prodáno léno v Kamýku nad Vltavou i „*s lidmi poddanými, mužského i ženského pohlaví, zběhlými i nezběhlými, kdekoliv a pod kteroukoliv vrchnost zůstávajícími, kteří od něho Jiřího Svatoně pořádným vejhostem propuštění nejsou*.“ Rovněž předání spáleného a pustého dvora v Druhlicích v roce 1666 proběhlo i s „*dvouma poddanými, podsedky tak řečenými, Jirkou, Matějem, bratry Hrubými, k těmž dvoru náležejícími, s manželkami a dětmi jich tu přítomnými, též Jakubem Hrubým, i jinými nepřítomnými, odtud zběhlými*“.³⁴⁸ Vzhledem ke své velikosti a sousedství s velkými dominii náležely manské statky k poměrně nestabilním provozně-hospodářským jednotkám, které se v období krize trvajícím při nejmenším až do konce sedmdesátých let vyznačovaly častým střídáním majitelů. Od druhé poloviny sedmnáctého století se ve větší míře jako nabyvatelé lén prosazují například měšťané, často ze Starého či Nového Města pražského, obzvláště však ti, u nichž se předpokládalo, že na svých nabytých majetcích zajistí prosperitu. Někteří leníci také skutečně využili nových hospodářských podnětů, které toto přechodné období přinášelo. Konkrétně se jednalo například o využití pustých usedlostí pro chov ovcí a dobytka, jako v případě Tetína, Řitky či Lazska (viz příslušné exkurzy).

Ve srovnání s pobělohorskými konfiskacemi a s koncem dvacátých let, kdy se také zvýšil počet trhových smluv, se nicméně zdá, že výměna vlastníků, která proběhla na jednotlivých lénech v tomto období, se více dotkla vlastní struktury soustavy.³⁴⁹ A zatímco část zdejších leníků se snažila zbavit svých statků, Karlu Vilému Hejnicovi z Hyršperku se to podařilo až na po druhé v roce 1651³⁵⁰, pro jiné toto období zase představovalo příležitost, jak se poměrně snadno dostat k takovému zboží. Ne vždy se však jednalo o výhodnou transakci, jak svědčí případ

³⁴⁷ NA, DD 112, folio 152.

³⁴⁸ NA, DD 112, folio 136, 246.

³⁴⁹ Viz tabulka - Frekvence trhových smluv v prvním a druhém karlštejnském kvaternu.

³⁵⁰ NA, DD 112, folio 76.

Jana Kolence z Kolna, „*JMC hejtmana panství zbirožského, točnického a královského*“, jehož kopiář týkající se působnosti na těchto panstvích vydal Jan Pohl. Jan Kolenec společně se svojí manželkou odkoupil v roce 1650 od Jana Jindřicha Chanovského z Dlouhé Vsi, tehdy již podkomořího, za 5129 zlatých lenní statek Lazsko, situovaný u Milína při „*silnici Prácheňské ku Praze běžící, však do kraje Podbrdského náležející*“. Posledně zmíněný získal toto léno z konfiskací, které zakoupil jako propadlé ještě od purkrabího Jaroslava Bořity z Martinic. I tohoto manského dvora s tvrzí se dotkla válečná léta, neboť na počátku padesátých let byly tři poddanské rolnické grunty z původních sedmi opuštěné a pusté, a tak byly připojeny k panské části. Nicméně stejně jako se dvora zbavil jeho předchůdce, ani Kolenec „*ten špatný stateček, Lásko, od pana Jana Chanovského z Dlouhé Vsi loňského roku koupený*“, jak jej sám popsal, dlouho nevlastnil a prodal jej již za tři roky s minimálním ziskem 5729 zlatých Přibíkovi Františkovi z Újezda, „*JMC soudu dvorského a komorního radovi a hejtmanovi kraje Prácheňského*“, který převzal po bezdětném strýci Přibíkovi Jeníškovi panství Březnice a blízké léno Lisovice. Kolenec navýšil původní cenu o částku 600 zlatých „*za zlepšení téhož statečku jak na staveních, tak dědinách a rybnících*“. Buď z vlastní iniciativy či v návaznosti na Chanovského se pokoušel na léně i podnikat, kromě provozování výsadní krčmy, kdy byl obviněn, že využívá komorní pivovar, pásl na pustých poddanských dvorech ovce, jak svědčí trhová smlouva z roku 1653.³⁵¹

Propůjčení manského dvora majiteli většího majetkového komplexu bylo výhodné pro obě strany a představovalo rovněž jeden z nástrojů, jak zajistit jeho relativní hospodářskou stabilitu, a to navzdory hrozbě jeho alodizace. Stalo se tak nejen v případě zpusťšeného Lazska, které společně s Lisovicemi zůstalo součástí březnického panství i po vymření rodu Jeníšků z Újezdu a převzetí jejich majetku Vilémem Albrechtem Krakovským z Kolovrat, ale rovněž v roce 1669 v případě Dubence, uděleného Františku Maxmiliánovi z Mansfeldu, majiteli dobříšského panství. Léno Řitku, na němž se také vystřídali mnozí vlastníci, v roce 1699 zase zakoupila Apolonie Polyxena Krakovská z Kolovrat, manželka Albrechta Jindřicha

³⁵¹ NA, DD 112, folio 103-107. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Březnice, inv. č. 13, sign. I-21, Zápis o prodeji manského statku Lazsko hejtmanem Janem Kolencem z Kolna Přibíkovi Fr. z Újezda, 1653, karton 1. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 197. POHL, J., *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmana JMCské panství Zbirova, Točnika, Dvora Králova z let 1651-1652*, Věstník královské české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1912, 1913, s. 43, 146-147, 149, 183-184.

Krakovského z Kolovrat, rady české komory, povýšeného v říjnu 1700 do hraběcího stavu. Jejich syn Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat, na Chýši, Drahenicích, Svojšicích a Řídké, tajný rada, komoří, místokancléř a později nejvyšší kancléř, zdědil rozsáhlé dominium Jeníšků z Újezda, jak již zde bylo podotknuto, k němuž byla propůjčena nejen Řitka, ale Lisovice a Lazsko (viz exkurz Řitka).³⁵² Ostatně již dříve, bylo-li to možné, se někteří zdejší regionální vlastníci, jak zde bylo několikrát podotknuto, pokoušeli vytvářet trvalejší i dočasné, větší či menší kompaktnější územní celky, které byly nepochybně z hlediska zajištění jejich provozu mnohem výhodnější, a to právě i za pomoci zdejších lén. Pochopitelně ne všichni měli takové možnosti jako Jeníškové z Újezda, jejichž připojení Lisovic k Březnici, navazující na předcházející období a uskutečněné prostřednictvím rodinné strategie, v tomto smyslu představuje jakýsi příklad „par excellence“. Z mnohých již zmíněných jedinců, vzpomeňme místopísaře Viléma Šléglovského z Šicendorfu na Zbenicích a Stěžově či dosud nejmenované příslušníky rodu Gerštorfů z Gerštorfu a z Malšvic. Šléglovský zdědil ještě jako rada soudu nejvyššího purkrabství v předbělohorském období Stěžov, jedno z největších lén karlštejnské manské soustavy, zahrnující část Radětic a Paliva. K tomu si zakoupil blízké Zbenice, v nichž si postavil novou tvrz. Gerštorfové z Gerštorfu a z Malšvic zase spojili vlastnictví zdejšího léna Osovec (tj. Malý Osov) se sousedním Osovem a Skříplí, v případě Mikuláše v roce 1650 ještě se sousedními Novými Dvory. Při čemž část příslušníků rozvětveného rodu Gerštorfů, pocházejícího z Lužice, se pohybovala v různých postech kolem komorního zboží, například na panství Křivoklát či Pardubice. V souvislosti s Karlštejnem zde byl již zmíněn Zikmund, hejtman karlštejnský a zakladatel gruntovní knihy z roku 1608.³⁵³ Rovněž předchozí vlastník Osovice Jaroslav Otta z Losu, který mimo jiné pocházel z rodu, jenž pro tuto oblast z hlediska dějin zpracování železné rudy představuje kapitolu samu o sobě, jej zase spojil se sousedními Lážovicemi.³⁵⁴ Ještě v menším měřítku byla rodinná strategie ohledně majetku uskutečněna například již zmíněnými

³⁵² NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Appolonia Polexina vermält u. geb. Krakowski Gräfin von Kolovrat. Tamtéž, Mobilien- und Wirtschaftseffekten auf Rzikka nach Wilhelm Graf von Kollovrat, *Inventarium*. Heslo Jeníšek z Újezda v Ottův slovník naučný. MAŤA, P., *Svět*, s. 360. NA, DD 112, folio 154.

³⁵³ MAREŠ, P., *Soupis přisedících komorního soudu*, s. 111-112. KALOUSEK, J., *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Archiv Český 22, Praha 1905, s. 526. SEDLÁČEK, A., *Hrady VIII*, s. 42, 43, Též viz heslo Gerštorf z Gerštorfu v Ottův slovník naučný.

³⁵⁴ NA, DD 111, folio 17, DD 112, folio 29-30. ŠTOVÍČEK, J., *Železářství podnikatelé Ottové z Losu*.

Šváby z Chvatliny v Želkovicích, kde získali obě léna, a Tetín. Vzhledem k počtu zdejších lén a jejich vlastníků vznikalo takovýchto dočasných i trvalejších majetkových celků velké množství.³⁵⁵

Vrátíme-li se zpět k nabyvatelům lén z doby zástavního vlastnictví Karlštejna sestrami Kavkovými, své manské dvory zdělili Jan František Talavani, doložený na počátku sedmdesátých let jako „*písař obojího důchodu panství karlštejnského*“, a Václav Valentin Kuneš, od roku 1659 postupně důchodní písař na Karlštejně a Vlašimi, hejtman na jednom i na druhém dominiu. Zatímco v prvním případě se jednalo o Svatoňovské léno v Kamýku nad Vltavou zděděné v roce 1658 po otci, správci krašovského panství, v druhém o tzv. Vlkovské léno ve Vonoklasech, nejmenší léno karlštejnské manské soustavy, zakoupené kdysi tesařem Jakubem Kunšem.³⁵⁶ Ve Vonoklasech se nacházel ještě druhý větší manský dvůr zvaný Zemanovský, který byl ve snaze zajistit jeho provoz propůjčen roku 1670 Václavu Augustinu Fabriciovi Turnovskému, měšťanu Starého Města pražského, dosvědčeného o tři roky později ve funkci důchodního písaře na Karlštejně. Protože však Turnovský zpronevěřil svěřené finance a neměl žádné prostředky, kterými by uhradil vzniklou ztrátu, bylo na jednání v karlštejnské kanceláři, jehož se zúčastnil hejtman Václav Valentin Kuneš a lenní písař Jan Václav Jasenský, domluveno, že Turnovský prodá svůj statek ve Vonoklasech solventnímu Jiřímu Michalu Termanusovi z Ostravy, měšťanu a spoluradnímu Nového Města pražského, a z toho pak zaplatí svůj dluh.³⁵⁷

Kromě příslušníků karlštejnského správního aparátu dále v tomto období koupili zdejší manské dvory například Simeon (Šimon) Rozkošský z Rozkoše, „*registrátor při deskách zemských v Království českém*“, který si však Demičovské léno v Druhicích zakoupené v roce 1669 ponechal pouze na tři roky. Naproti tomu Jaroslav Kunát hrabě z Bubna a z Litic, na Litni, Březně a Srbicích, „*JMC slavných soudův komorní a dvorský rada*“, držel od roku 1657 robotný manský dvůr v Drahlovicích, situovaných nedaleko Litně až do své smrti. I tato propůjčka na vrchnost propadlého léna po smrti zdejší majitelky Kryzeldy Vratislavové rozené

³⁵⁵ NA, DD 112, folio 233/2.

³⁵⁶ NA, DD 112, folio 278-280, 324.

³⁵⁷ NA, DD 112, folio 271-273. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 383, sign. I-1/331, karton 5, Hlavní vyúčtování s písařem V. Fabriciusem.

z Lažan a na Všeradicích byla mimo jiné motivována snahou o obnovu tohoto statku, neboť *„dvůr v létu 1634 od lidu vojenskýho spolu s krčmou a chalupou k spálení a dokonalé újmě jest přišel, a toliko jeden díl stavení, kterýž se až dosavad spatřuje, zůstalo. Táž pak paní zůstavuje téhož dvora v držení až do léta 1662, nic tu nezlepšivše...“*³⁵⁸ Patrně ještě za života Jana staršího Kavky z Říčan získal, ale teprve v roce 1650 *„pro všelijaké pominulé vojenské těžké nepřiležitosti“* bylo do manských knih zaznamenáno vlastnictví léna Osovce (Malýho Osova) Mikuláši Gerštorfovi z Gerštorfu a z Malšvic, na Nových Dvořích, Velkým Osovci a Skřípli, *„JMC radě a soudci zemskému“*. Poplužní dvůr v Osovci odkoupil již v předbělohorské době od Jaroslava Otty z Losu a na Hlážovicích Oldřich Gerštorf z Gerštorfu a z Malšvic, na Velikém Vosovci a Skřípli, ale protože se za stavovského povstání angažoval jako jeden z direktorů, byla na jeho statky uvalena vysoká pokuta. Vdově Salomoně Gerštorfové, rozené z Rejbic a znovu provdané jako Bordoniové de Taxis, se podařilo vyplatit jednak Osov (Velký Osovec) a za pomoci jejího nového manžela Jana Waltera Bordogni de Taxis, císařského setníka, i statek Skřípel. Již zmíněný Mikuláš, který patrně nebyl přímý potomek Salomeny, se věnoval byrokratické dráze, a to nejprve jako menší písař úřadu desk zemských (1638-1640), místokomorník (1645-1647), místopísař (1640-1648) a nakonec soudce zemský, příslušné statky odkoupil, včetně léna, což si také nechal potvrdit *„od JMC Ferdinanda třetího krále a pana nás všech nejmilostivějšího obzvláštní ratificati pod datum v městě Linci osmého dne měsíce Octobris léta páně 1645.“*³⁵⁹

³⁵⁸ NA, DD 112, folio 136-138, 224.

³⁵⁹ NA, DD 111, folio 17, DD 112, folio 29-30. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. 118-119. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 329, 334, 339. Též viz heslo Gerštorf z Gerštorfu v Ottův slovník naučný.

**„...jakž na dobrého a poctivého pana rytířského, aneb robotného člověka,
i věrného a poslušného mana sluší a náleží...“³⁶⁰**

Tzv. robotná léna tvořila přibližně polovinu statků karlštejské manské soustavy, v jejíž jižní části se také velká část z nich nacházela.³⁶¹ V průběhu pobělohorských konfiskací propadlo pouze jedno, konkrétně dvůr ve Zhoří Petru Sedlákovi (Sedláků). Následně mu bylo odpuštěno a léno ponecháno, nicméně *protože „jest skrze nešťastnou příhodu léta 1624 zamordován, nepřijavše léna, zanechajíc však dvou synů po sobě nezletilých v živobytí, kterýž brzo po něm v čas rány morové zemřeli, a tak toto manství pusté zůstalo a na pána lenního připadlo.“*³⁶² K výměnám leníků na tzv. robotných lénech došlo tak spíše v souvislosti s hospodářskými dopady válečného období, nicméně ve srovnání s rytířskými majetky se na některých zdejších statcích udržovala poměrně značná kontinuita vlastníků v rámci jedné rodiny, například Čamských v Čími či Rausovských v Želkovicích. Tato „skupina“ leníků také dlouhodobě patřila k jádru nabyvatelů robotných lén, nicméně kromě nich sem zvláště po polovině století s podporou karlštejské vrchnosti pronikali ve větší míře pražští měšťané či urození jedinci, kteří tyto statky připojovali ke svým dominiím, jak již bylo výše zmíněno v případě Jaroslava Kunáty hraběte z Bubna a z Litic, na Litni, Březně a Srbicích, „JMC slavných soudův komorní a dvorský rady“, který držel od roku 1657 až do své smrti robotný manský dvůr v Drahlovicích, situovaných nedaleko Litně.³⁶³ Tentýž účel sledovala i výměna uskutečněná v roce 1623 mezi Václavem mladším Vratislavem z Mitrovic a na Všeradicích, „JMC nařízeným rytmistrem a hejtmanem města Sušice“, a Matějem Matějčkem, poddaným téhož ze vsi Nesvačily: *„pán téhož Matěje Matějčka s ženou Markétou, Šepkem synem a Mandelenou dcerou, z poddanosti té, kterouž pánu zavázání byli, listem zhostným do svobody propustiti a s týmž Matějem Matějčkem jarmark na dvůr manský, jenž slove Drahlovský, s dovolením JM pana purkrabě karlštejského učiniti ráčil“.* Při tomto obchodu Václav mladší Vratislav

³⁶⁰ Například NA, DD 112, folio 5.

³⁶¹ Dle seznamu v prvním karlštejském manském kvaternu jich bylo celkem 21 (včetně Čamského léna v Čím) z 41. Později byl Dobříč prodán Kavkovi, který z něj učinil panský dvůr. Dle svodu karlštejského manského práva z počátku třicátých let 18. století mělo být již jen 18 robotných manů. NA, DD 111, folio 1. NA, DD 121, folio 47.

³⁶² NA, DD 111, folio 163-164.

³⁶³ NA, DD 112, folio 136-138, 224.

z Mitrovic, majitel panství Všeradice, kam náležely kromě stejnojmenné obce též vsi Bykoš, Nesvačily, Vinařice a Koněprusy, směnil vzdálenější manský dvůr za poddanský grunt v Nesvačilech. Vzhledem k tomu, že manský dvůr v Drahlovicích měl dvojnásobnou hodnotu (1000 kop míšeňských), musel jej Matějček ještě postupně doplácet.³⁶⁴

Rovněž někteří další nabyvatelé zdejších robotných lén byli původně poddanými i na jiných panstvích. Mnozí z nich se totiž pohybovali uvnitř nevelké oblasti, popřípadě jedné sídelní jednotky a vstupovali pouze do různých druhů nájmu u rozličných vlastníků. Například větší manský dvůr ve Vonoklasech tzv. Zemanovský v letech 1616-1620 vlastnil Šimon Bambaz (též Bambas), jehož otec Václav sídlil na jednom z gruntů Zbraslavského kláštera v blízkých Černošicích. Když Václav v roce 1613 zemřel, pozůstalí potomci se podělili tak, že gruntu se ujal Mikuláš a Šimon „*svůj díl za vejhost JMP odevzdal*“.³⁶⁵ V letech 1620-1636 získal tentýž manský dvůr Vít Melichar(ový), zvaný též Zemanovský, který byl zase v letech 1616-1617 vlastníkem chalupy v křížovnické části Vonoklas. V zápisech křížovnické gruntovní knihy se nicméně objevil již v roce 1602, kdy složil pravidelnou splátku za svého otce, od kterého chalupu také později sám odkoupil a po roce ji prodal svému bratrovi. Krátce před rokem 1610 získal i nějaký majetek, pravděpodobně nijak velký, v blízkých křížovnických Letech (viz exkurz Vonoklasy).³⁶⁶ V rámci téže sídelní jednotky, konkrétně vsi Radětic, rovněž pobýval i Jiřík, příbuzný Lukáše Brauma (Brouma), doloženého zde od počátku dvacátých let až do poloviny let šedesátých. Dle berní ruly poddanský grunt Jiříka Brauma však náležel k dobříšskému panství.³⁶⁷ Rausovské léno v Želkovicích koupil jeho nový majitel Daniel Raus v roce 1611 od Řehoře Rause, dosvědčeného od roku 1617 jako souseda z Hostomic, poddanského

³⁶⁴ NA, DD 111, folio 132.

³⁶⁵ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Zbraslav, inv. č. 284/2, sign. Zbraslav 109, Pozemková kniha (Stará gruntovní kniha), 1582-1657, ves Černošice. Tamtéž, inv. č. 284/1, sign. Zbraslav 102, Pozemková kniha (Starý zbraslavský bílý gruntovní registra na dolní vesnice), 1561-1658, ves Černošice Dolejší, Grunth Bambazovský, folio 236. NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, *Kaufvertrag zwischen Simon Bambasov und Veit Melicharow*.

³⁶⁶ NA, fond Křížovníci s červenou hvězdou - generalát a konvent, Praha, inv. č. 240, sign. I/6, kniha číslo 73, Kniha pozemková statku Dobřichovic, ves Vonoklasy. Tamtéž, inv. č. 260, sign. II/2, kniha číslo 109, Kniha urbánní, folio 29, ves Lety, folio 31, ves Vonoklasy. Tamtéž, DD 111, folio 156. Tamtéž, DD 112, folio 266-267. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148.

³⁶⁷ NA, DD 111, folio 147-148, DD 112, folio 250-251. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 144, 294.

městečka karlštejnského panství. Jeho syn Jan zase na základě bratrského porovnání z počátku padesátých let vyplácel svého bratra Matěje, který byl nejméně od roku 1659 „*měšténínem města Berouna*“. Další příbuzný, konkrétně Pavel Raus, měl být dle berní ruly zase hlásným na Křivoklátě.³⁶⁸ Podobně jako v případě Rausů zase Havel Blahna z Touškova, majitel robotného léna, vyplácel od počátku padesátých let svého bratra Jana, který se stal „*sousedem města Písku*“.³⁶⁹ A konečně, o nákup zboží poblíž svých nemovitých majetků se pochopitelně pokoušeli i níže postavení jednici, v roce 1677 si tak zpustlé a zadlužené robotné léno v blízké Čími zakoupil již výše uvedený Michal Columbus, „*měšténín královského města Knína hor zlatých*“.³⁷⁰

V prvním karlštejnském manském kvaternu se termín „robotný“ poprvé objevil až v zápisech přísah uskutečněných v červenci 1622 před karlštejnským purkrabím Jaroslavem Bořitou z Martinic po jeho návratu z bavorského exilu: „*Léta Páně šestnáctistého dvamecitného... 18. dne měsíce července ... přijal jest léno sám osobně přísahu manskou před JM panem hrabětem jakožto pánem svým lenním vykonavše **robotný** [XY, poznámka autora] na statek svůj manský služebný k zámku Karlštejnu příslušející*“.³⁷¹ Od tohoto data písaři označovali v přísahách tímto termínem všechny neurozené vlastníky, jejichž léna byla v roce 1605 již při založení kvaternu zaznamenána do jeho druhé části, a to konkrétně od léna Maršovského v Malých Chrastických až do konce knihy. O tom, že se však ještě nejednalo o zcela vyhraněnou skupinu, svědčí případ Čamského léna v Čími, které se nacházelo v seznamu ještě před výše zmíněným Maršovským a jehož majitel byl zařazen mezi robotné až v druhém kvaternu.³⁷² V úvodních formulářích přísah, zaznamenaných na počátku obou manských knih, se tato změna projevila až v listopadu 1646, kdy z přísahy skládané před Františkem Matyášem Karlem ze Šternberka byl vytvořen vzor a ten pak zapsán na úvod kvaternu. Konkrétně byla tato kratší přísaha doplněna o následující formulaci: „*jakž na dobrého a poctivého (pana rytířského, aneb*

³⁶⁸ NA, DD 111, folio 117-119, DD 112, folio 187-190. PAZDEROVÁ, A., *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Rakovnícko*, Praha 2007, s. 56.

³⁶⁹ NA, DD 112, folio 205.

³⁷⁰ NA, DD 112, folio 233/2.

³⁷¹ Například NA, DD 111, folio 124.

³⁷² NA, DD 112, folio 164-165, pro léta 1625-1627 přeškrtnut termín urozený, v roce 1646 majitel označen jako robotný.

robotnýho) človeka i věrného a poslušného mana sluší a náleží“.³⁷³ Co se týká terminologie použité pro všechny lenní statky v obou kvaternech, jejich označení „*dědiny manské*“, „*statek manský služebný*“ či „*dvůr manský*“ neindikuje povětšinou žádné zařazení, zvláště pokud „robotné“ léno získal urozený vlastník, který byl označen pouze svým titulem. To před použitým termínem „robotný“ pro určitou část leníků vyplývalo pouze ze samotného uspořádání kvaternu již při jeho založení. V jiných dobových pramenech, například trhových smlouvách, včetně těch, co byly zapsány do kvaternu, se používala běžná titulatura vycházející z příslušnosti majitelů zdejších statků k určité společenské vrstvě. Dva samostatné seznamy robotných a rytířských manů společně s dobříšskými se rovněž nacházejí v berní rule pro Podbrdský kraj, další menší soupis je vložen v témže prameni pro Vltavský kraj. Zbytek lén byl zařazen do přehledu k jednotlivým panstvím, a tak například Osovec se stal součástí výkazu statku Nový Dvůr společně s dalším zbožím Mikuláše Gerštorfa z Gerštorfu. I z berní ruly, jakkoliv zvláště pro Podbrdský kraj nepředstavuje zcela hodnověrný pramen, je patrné, že ještě v této době zcela nedošlo k vyhranění obou skupin.³⁷⁴

Spojení výrazu „robotný“ s vlastním statkem se v manských knihách projevilo poprvé až v roce 1677, tj. až v rámci druhého kvaternu, častěji pak v roce 1705. V prvním případě se tak stalo v souvislosti se zápisem přísahy uskutečněné v prosinci téhož roku před Janem Norbertem ze Šternberka, kdy „*přijal jest léno robotný Jan Holušický sám osobně přísahu manskou před svrchu psaným JM panem panem hrabětem jakožto na ten čas pánem lenním a ... panem plnomocníkem náležitě vykonavše, a to na statek svůj robotný manský k hradu Karlštejnu pod léno přináležející slove Holušický...*“³⁷⁵ A konečně, svod karlštejnského práva z roku 1732, zapsaný v kvaternu DD 121 a publikovaný Chmelenským, rovněž ještě vycházel při specifikaci zdejších povinností od příslušnosti zdejších leníků buď k tzv. manům robotným či rytířským.³⁷⁶

Snaha o takovéto explicitní „vtisknutí“ pevného statusu části zdejších leníků, souvisela s dlouhodobými procesy, které se odehrály od konce šestnáctého a

³⁷³ NA, DD 112, folio 5.

³⁷⁴ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 288-290, 293-295. LISÁ, E., *Berní rula 31, Kraj Vltavský*, s. 190.

³⁷⁵ NA, DD 112, folio 181, 207.

³⁷⁶ NA, DD 121, folio 39-47. CHMELENSKÝ, J. K., *Karlštejnské manské právo*, s. 255-268.

v průběhu celého následujícího století při reorganizaci feudálního velkostatku, na němž se mimo jiné prosadily v kvantitativní míře roboty jako převládající způsob vrchnostenského hospodářství, a které se dotkly širokého spektra dalších jedinců, jež se pohybovali kolem příslušného panství.³⁷⁷ V případě karlštejnského dominia se tento proces připoutání potenciálních poddaných děl masivně od poslední třetiny šestnáctého století, jak svědčí i odvolání adresovaná karlštejnským purkrabím z tohoto období. Vůči této snaze se ohradil i „*Jakub man tesař, podruh hlásnej z Třebáně k Karlštejnu náležející*“, v dopise adresovaném Jáchymu Novohradskému z Kolovrat: „...*dochází mně zpráva taková, že by urozený pan Jan Vchynský ze Vchynic předně mě s manželkou a dítkami mými sobě za poddaný, jako bych někdy k zámku Karlštejnu přináležel, vejmniti měl, i poněvadž sem já člověk z cizí země rodilý i také vychovanej pod jedním kurfürstem říšským a zde v Čechách v tomto slavném království Českém, jak že sem já se žádnému pánu ani panu Janovi Vchynskému v poddanost neuvedl, ani svobod svých vejhostu a zachování svý od sebe sem žádnému nedal*“³⁷⁸ Později tesař Jakub Kuneš nebo jeho stejnojmenný potomek odešel do Malé Mořiny, kde si přistavil novou vlastní chalupu a v roce 1636 si navíc zakoupil manský statek ve Vonoklasech zvaný jako Vlkovský, který se svoji

³⁷⁷ K poddanské otázce rovněž viz základní přehled MAUR, E., *Venkov v raném novověku*, in: ŠEDIVÁ-KOLDINSKÁ, M. - CERMAN, I. (ed.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 307-334. Dále například TÝŽ, *Das bäuerliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.-18. Jahrhundert*, Historická demografie 20, 1996, s. 93-118. TÝŽ, *Gutsherrschaft und „zweite Leibeigenschaft“ in Böhmen. Studien zur Sozial- und Bevölkerungsgeschichte (14.-18. Jahrhundert)*, Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 26, Wien 2001. TÝŽ, *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*, in: Hlaváček, I. - Ebelová, I. (ed.), *Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc.*, Praha 1999, s. 143-153. TÝŽ, *Poddanská otázka v předbělohorských Čechách*, Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 133-159. TÝŽ, *Poddanská politika pobělohorského absolutismu v Čechách*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1989 [vyd. 1991], Studia historica 36, Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století, s. 87-99. TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, Sborník archivních prací 14-1, 1964, s. 57-87. TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, Sborník archivních prací 15-1, 1965, s. 277-297. TÝŽ, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 241-264. Dále například ČECHURA, J., *Člověčenství*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 33-52. TÝŽ, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001. KOSTLÁN, A., *K rozsahu poddanských povinností od poloviny 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, Folia Historica Bohemica 10, 1986, s. 205-248. KOUMAR, J., *„Má doplaceno a žádnému nic nedluží“*. Aspekty transakce s poddanskou nemovitostí na mělnickém panství v 17. století, disertační práce, Praha 2010. TÝŽ, *„Má doplaceno, žádnému nic nedluží --“: finanční aspekty majetkového transferu poddanské nemovitosti na mělnickém panství v 17. století*, Ústecký sborník historický 1, 2011, s. 7-43. TÝŽ, *Venkovští rychtáři a vesnická samospráva na panství Mělník v 17. století: (ve světle studia pozemkových knih)*, Confluens 8, 2013, s. 116-140. MIKULEC, J., *Dějiny venkovského poddaného lidu v 17. a 18. století a česká historiografie posledních dvaceti let*, Český časopis historický 88/1-2, 1990, s. 119-130. MÍKA, A., *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960. PETRÁŇ, J., *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.

³⁷⁸ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/4, karton 1126.

velikostí podobal spíše nevelkým poddanským gruntům.

Ve stejný rok získal větší manský dvůr ve Vonoklasech rovněž další obyvatel Mořinky, konkrétně Tomáš Saloch, jehož otec Pavel zde také před tím sídlil a vykonával hláskou službu. Co se týká jejich dalších osudů v následujícím období, kdy zdejší region zasáhly válečné události, po smrti svého otce se Salochův syn vzdal ještě nedopracovaného Zemanovského manského dvora ve Vonoklasech, kde se po polovině století prosadili převážně měšťané. Proti tomu Kuneš v padesátých letech prodal chalupu v Mořince a jeho potomci, včetně několikrát zmíněného úředníka karlštejnské a vlašimské správy Václava Valentina Vlkovského, se udrželi ve Vonoklasech až do následujícího století (viz exkurz Vonoklasy). V druhé polovině sedmnáctého století již takovéto propojení nalezeno nebylo. Rovněž původní povinnosti hláských z Malé Mořiny a Hlásné Třebáně se v průběhu tohoto období změnila v robotní. Na konci tohoto procesu bylo v urbáři z roku 1674 na základě „*nové paměti*“ již jen poznamenáno: „*ačkoliv před lety, když v hradě Karlštejně koruna královská byla, hláskou zavázáni byli, však poněvadž ta minula, nyní všichni podle jiných poddaných robotou vrchnosti povinni jsou a pokudž kdy pro jisté příčiny na hlásku se kteří povolají, tehdy v robotě potahování nejsou...*“³⁷⁹

„*Manům karlštejnským*“ v širším slova smyslu bylo adresováno na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století několik otevřených listů týkajících se především postoupení postu novému karlštejnskému purkrabímu. Například o smrti Jáchyma Novohradského z Kolovrat a jmenování jeho nástupce Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna tak byli konkrétně informováni „*manové stavu rytířského, i jiní prostí manové k hradu Karlštejnu a k Koruně české náležející*.“ Vizitace Karlštejna provedená v roce 1587 na žádost Novohradského v přítomnosti „*pánův komisařův i některých pánův manův*“ se zase odehrála mimo jiné za účasti dvou osob z rytířského stavu, zároveň vlastníků zdejších lenních statků, a některých hláských, konkrétně Jana Věžského z Limuz a na Řídký, Jana Kunše z Lukovec a na Vlencích, a tesaře Jakuba z Hlásné Třebáně. Na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století se proti sněmovnímu snešení „*na zaplacení lidu válečného*“, které se dotklo i „*poddaných ... purkrabství Karlštejnského*“, z něhož „*ani žádní manové...*, by pak i z *gruntů sběhli, vynímati se nemají*“, ohražovali obyvatelé vsí Hlásné Třebáně a Malé

³⁷⁹ NA, DD 111, folio 4. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 2, Urbární registra panství karlštejnské a statku milínského, 1674, folio 4, 16.

Mořiny, kteří se v žádosti označovali jako „robotní lidé hlásní a ponocní Koruny české“ či „věrní poddaní robotní lidé“. Na počátku třicátých let sedmnáctého století se proti těmž vymezovali, patrně prostřednictvím karlštejnské kanceláře, i neurození nabyvatelé lén vlastní karlštejnské manské soustavy, kteří byli v závěru podepsáni jako „manové robotní k hradu Karlštejnu přináležející“.³⁸⁰

Lenní agenda, částečně převzatá po smrti lenního písaře Jasenského ústředními úřady, se na počátku třicátých let v karlštejnské kanceláři nejen znovu rozrostla, ale ještě více se specializovala, neboť zde došlo k založení hned několika knih týkajících se této záležitosti, převážně datovaných do roku 1734.³⁸¹ Zároveň byl přepsán již poněkud nepřehledný druhý karlštejnský manský kvatern, ovšem s tou změnou, že záznamy uvedené kvůli nedostatku místa na konci knihy byly připojeny ke konkrétním lénům (DD 113). Ve stejné době, konkrétně v roce 1732, také vznikl další kvatern (DD 121), do něhož byla mimo jiné zaznamenána různá nařízení týkající se lén, počínaje rokem 1651, včetně „*Práva na manstvích karlštejnských k hradu neb zámku Karlštejnu pod léno přináležejících, též jaká povinnost manův jest.*“ Tento svod karlštejnského manského práva publikoval v roce 1835 Josef Krasoslav Chmelenský, sekretář a později místosudí úřadu nejvyššího dvorského lenního sudího, ovšem s tím rozdílem, že ponechal pouze hlavní body a povětšinou odstranil původní komentář, který nahradil vlastním odborným výkladem reflektovaným s ohledem na post, který v té době zastával. Vyjmutím tohoto původního komentáře však Chmelenský odstranil do značné míry i původní kontext tohoto svodu, který měl jeho autorovi patrně sloužit především jako pomůcka pro novou administraci zdejších lenních záležitostí. Na dalších stranách kvaternu si pak tento neznámý autor připsal ke každému zdejšímu statku jejich stručnou historii, a to s ohledem na svoji současnost. Dále si vytvořil přehled majitelů k roku 1732 a pak již následovaly běžné zápisy. Zda se jednalo o tutéž osobu, jež přepsala a uspořádala druhý karlštejnský manský kvatern, lze zatím bohužel jen spekulovat. Při sestavování svodu autor nepochybně vycházel i z určité zdejší tradice a patrně měl k dispozici registraturu

³⁸⁰ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. 25/1, 4, karton 1126. Tamtéž, sign. 25/6-7, karton 1127.

³⁸¹ NA, fond Desky dvorské, inv. č. 114, Kniha manská Karlštejnská bílá kovaná, 1733-1750, inv. č. 115, Karlštejnská a milínská kniha reskriptů a dekretů, 1734-1741, inv. č. 116, Karlštejnský zasedací protokol, 1734, inv. č. 117, Karlštejnský exhibitní protokol 1734-1735, inv. č. 118, Karlštejnský zasedací protokol komisi v záležitostech lén, 1734-1741, inv. č. 119, Karlštejnský repertář došlých spisů a expedic, inv. č. 1734-1735. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 1199, Repertář královny Kristiny Alžběty týkající se karlštejnských lén a jiných soudních záležitostí 1737-1739, kniha 147, rkp 3403.

karlštejnské kanceláře, nicméně jako primární pramen použil především oba manské kvaterny, na jejichž konkrétní pořízení také ve svých ustanoveních odkazoval. Vedle dobových představ o zdejší tradici tak svod karlštejnského manského práva z roku 1732 primárně reflektoval a kodifikoval praxi, která se vytvořila kolem karlštejnských lén v průběhu sedmnáctého století a která byla prohloubena zvláště v druhém karlštejnském manském kvaternu.³⁸²

Vzhledem k tomu, že právo mělo spíš charakter návodu, ne všechna ustanovení byla v průběhu sedmnáctého století skutečně dodržována. Například podle bodu 11 nebo dle bodu 4 v pasáži týkající se rytířských manů se měl nový majitel do roka a do dne dostavit na přísahu před purkrabího: *"Ten kupec nemá 1. roku a 1. dne projíti dáti, nežli má se při lenní vrchnosti zase o léno ohlásiti a ... lenní přísahu dle staré v létu 1605 v deskách lenních sub 2. a 5. ingrosované notule vykonati má..."* Ve skutečnosti však mnozí leníci zvláště ve starším období skládali přísahu, až když karlštejnští purkrabí nebo zástavní majitelé vyhlásili konkrétní termín, v jehož průběhu se měli všichni majitelé manských statků dostavit na dané místo. Větší tendenci dodržovat toto ustanovení měly osoby, které si uvědomovaly význam písemného pořízení, nejčastěji různí úředníci, kteří rovněž sídlili v Praze a pro něž tak nebyl problém karlštejnské purkrabí nebo zástavní majitele navštívit v jejich pražských domech. Nejméně se jím naopak řídili majitelé robotných lén, u nichž se také ve větší míře vyskytují v druhém kvaternu písemná pořízení typu „*pamět*“ či „*vynašlo se*“, reflektující zpětně proběhlé dění na příslušném statku. Z tohoto důvodu proto není vhodné z data přísahy odvozovat, od kdy byl dotyčný majitelem manského zboží. Naopak poměrně bezpečnější oporu v této záležitosti poskytují tržní smlouvy, jsou-li ovšem k dispozici.³⁸³

Obzvláště v souvislosti s robotnými lény se v druhém karlštejnském manském kvaternu vyskytl nový druh pořízení týkající se uspořádání dědických záležitostí na příslušném statku, zvaný nejčastěji jako tzv. „*narovnání*“. Pokud se nedohodli jinak, ve shodě s pozdějším ustanovením karlštejnského manského práva zdědil manský statek obvykle nejstarší syn, který vyplatil zbývajícím sourozencům. A tak například po smrti svého otce Lukáše Brauma postoupil dobrovolně v roce 1668 podle „*bratrského*

³⁸² NA, DD 121, folio 39-47. CHMELENSKÝ, J. K., *Karlštejnské manské právo*, s. 255-268. Též viz heslo Chmelenský Josef Krasoslav v Ottův slovník naučný.

³⁸³ NA, DD 121, folio 42, 44. CHMELENSKÝ, J. K., *Karlštejnské manské právo*, s. 260, 266.

narovnání“ Jiřík „*právo své prvorozené*“ mladšímu bratrovi Pavlovi, neboť se „*za vrátného k dolejší bráně karlštejské dal.*“ Ovšem po smrti Pavla se Jiřík nakonec stal hospodářem na témže léně.³⁸⁴ Tato narovnání se stávala poměrně spleťtá zvláště tam, kde již delší dobu vedle sebe žilo více generací, jako například na robotném léně Ctiborovském, Hynkovském a Mašákovském ve vsi Čími, zapisované do kvaternu jako jeden manský statek, ale které se rozdělilo již na dvě části. V roce 1647 zde musela být uzavřena „*bratrská a strejcovská smlouva a porovnání*“, a to mezi sourozenci, kteří zůstali po zemřelém majiteli, a jejich čtyřmi strýci, bratry téhož. Podle níž prvorozený Matěj Nosákovec, jinak Ctibor, získal první tzv. Ctiborovské léno a zároveň se musel vyrovnat se svými strýci, kteří na statku patrně žili ve třech chalupách, jež museli oficiálně „odevzdat“ právoplatnému majiteli, prvorozenému synovi. Ten jim zase vrátil peníze, za které jim je prodal. Ze zmíněných strýců zde dlouhodobě patrně nežil pouze jeden z nich, kterého během dalšího kola jednání v následujícím roce ostatní zastupovali. Konkrétně se jednalo o Adama, „*řemesla ševcovského, který nyní v službě JMC za mušketýra pod regimentem valdštejským zůstává.*“ Druhý potomek zesnulého majitele Martin Nosákovec, který dostal Hynkovské léno s poplužním dvorem, pustou krčmou a jednou chalupou, „*bratru pak svému jménem Matějovi Nosákovi odevzдал chalupu jednu od téhož manství, na kteréž on bydlí, s polmi a loučkou k tomu náležejícím na ten a takový způsob, tak aby on Matěj jak za sebe, tak i za téhož Martina bratra svého službu a povinnost při bráně na Karlštejně, kteréž pořádek přijde, vykonával.*“ Dále měl Martin dle dohody „*jak za sebe, tak za téhož Matěje, bratra svého, contribucí všelijakou příšlou sám dávat i odvozovati každého času, též jak má a povinen jest týž často jmenovaný Martin Nosákovec Mařenu, sestru svou vlastní na zdraví nedostatečnou, při sobě až do smrti její míti.*“³⁸⁵

Majetkových záležitosti žen se týkal mimo jiné článek 7 téhož svodu: „*vdova s dcerami pozůstalými užijí všech mobilibus, jakékoli v manství nacházejí, a potom z fundum po deseti kopách a ne více dostati mají.*“ Autor svodu u jiného článku k tomu doplnil ještě komentář, který Chmelenský vynechal, včetně odkazu na patřičné „vzorové“ léno: „*když man umře, žena po něm pozůstalá má odtud dosáhnouti 10 kop a krávu na místě věna, z lože šaty, anebo těch 10 kop a za krávu a lože, šatu 20*

³⁸⁴ NA, DD 112, folio 252.

³⁸⁵ NA, DD 112, folio 228-230.

kop, a tak vše za 30 kop tím způsobem jedna každá dcera dosahovati má věna“ Z podrobných dědických vyrovnání z přelomu sedmnáctého a osmnáctého století na robotných lénech vyplývá, že toto ustanovení mělo spíše zajistit, aby si ženy odtud odnesly alespoň výše stanovené minimum. Samotné podíly, které si odtud odnášely, se však značně různily, od zmiňovaných 10 kop míšeňských až po stejné částky jako měli jejich mužští sourozenci. Při čemž rozvržení dílů pro všechny zúčastněné značně ovlivňovalo, na kolik byl zdejší statek zatížen dluhy.³⁸⁶

Autor svodu karlštejského manského práva se věnoval pouze povšechným povinnostem zdejších leníků, zvláště v otázce platebních povinností zmínil jen poplatek písaři za vložení nového majitele do kvaternu. Patrně i proto, že z rozptýlených zpráv, obsažených v obou kvaternech a v urbáři, o jednotlivých platbách vázaných vždy na příslušné léno, šlo jen těžko vyvozovat jedno univerzální pravidlo, zvláště k autorově současnosti. Obecně kontinuitu povinností spjatých s konkrétním statkem zajišťovala univerzální formule, která byla vložena do lenní přísahy či tržové smlouvy a jež zahrnovala značně široký komplex majetkových práv, ale i závazků, například: *„...s platy stálými i věčnými, slepicemi, robotami a povinnostmi všelijakými, se vším, co k též vsi... od starodávna přináleží, v těch mezích a hranicích, v nichž ta nadepsaná ves s tím příslušenstvím obsažená jest, a jakž jest toho on pan... i jeho předkové v pokojném držení a užívání byl a byli...“*³⁸⁷ Podle svodu karlštejského manského práva, v souladu s *„novou pamětí“* v urbáři z roku 1674 a rovněž i dle některých zápisů druhého karlštejského manského kvaternu měli robotní manové mimo jiné *„každý tejden jeden wartu u hořejší brány držeti“*. Osobě, která strážila dolní bránu, jednou za půl roku každý z nich vypláceli po 30 groších.³⁸⁸ Nabízí se tak určitá spekulace, že na tyto osoby tak byly přeneseny povinnosti původně spjaté se zdejšími hlásnými, jež jako „skupina“ zanikli. Krátce před rokem 1668 se pro stálé zaměstnání dolního vrátného rozhodl Jiřík Braum, jeden z potomků zdejších robotných manů, jak již bylo výše podotknuto. A ačkoliv byl prvorozený, vzdal se svého práva ve prospěch mladšího bratra Pavla. Po jeho smrti se i Jiřík, *„někdy*

³⁸⁶ NA, DD 121, folio 39, komentář k bodu 2. Tamtéž, fond Desky dvorské, inv. č. 113 (dále DD 113), například folio 233 - stejná částka pro všechny zúčastněné (rok 1727), folio 260 - vdova a synové po 62 kopách, dcery po 10 (rok 1699). CHMELENSKÝ, J. K., *Karlštejské manské právo*, s. 260.

³⁸⁷ NA, DD 112, folio 78-79.

³⁸⁸ NA, DD 121, folio 43, 47. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 2, Urbární registra panství karlštejské a statku milínského, 1674, folio 40.

vrátný brány dolejší zámecký“, stal hospodářem na stejnojmenném Broumovském léně v Radeticích a navíc k tomu přijal post manského rychtáře. Co se týká poslední zmíněné funkce, kromě toho, že svědčili a podíleli se na úkonech spojených s robotnými lény, například na inventarizování a ocenění gruntu během dědického řízení, byl na ně patrně delegován i výběr některých zdejších pravidelných poplatků.³⁸⁹

Z nečetných zápisů v manských kvaternech a v urbáři týkající se této problematiky lze vyvodit, že výše a druh povinností spjatých se zdejšími manskými statky se v první řadě odvíjely pochopitelně od jejich velikosti, ale rovněž i od dalších specifických podmínek. V roce 1652 tak majitelé Karhanovského léna v Čelině prodali svůj manský statek Matěji Čamskému. Při čemž jeden z původních majitelů Jakub Pabiánek si v rámci tržové smlouvy vymínil, že dožije v chalupě, které se na tomto léno nachází a která bude opět po jeho smrti připojena zpět: *„a poněvadž zanechává k týž chalupě kousek pole pod 4 strychů, též kousek loučky, bude povinen Jakub Pabiánek Matějovi Čamskému ku pomoci podle uznání pana hejtmána karlštejnského a podle mírné povahy contribuci dávati, branného dolejšího karlštejnského částkou pokojiti a někdy také aspoň ve dvou letech jednou službu za něj při bráně karlštejnské vykonávati.“*³⁹⁰ Při popisu lén v manských kvaternech se téměř výhradně neuvádí jakékoliv rozměry. Jednu z mála výjimek v tomto směru představuje popis Vlkovského léna ve Vonoklasech z roku 1622, mající navíc své paralely s klasifikací poddanských pozemků v druhé karlštejnské gruntovní knize, a to nejen z toho důvodu, že tento manský statek náležel k těm nejmenším v rámci soustavy. Samotný zápis se týkal přísahy: *„na statek ... manský služebný k zámku Karlštejnu příslušející a náležející, jmenovitě na dvůr manský slove Vlkovský ve Vonoklasích od Hendrycha Matteše z Turnu s kusem pole pod 5 strychů ... prodané....“* Co se týká již zmíněné poddanské knihy, při jejím založení písař v úvodu u každého gruntu stručně popsal mimo jiné jeho poválečný stav a často připojil i rozměry pozemku, z čehož se pak odvozovaly i příslušné poplatky, například: *„náleží k tomu gruntu rolí vorný pod 10 strychů“, „rolí k tomu gruntu náležejí vorný pod 15*

³⁸⁹ NA, DD 112, folio 252. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/40, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1655, karton 1, *Vykázání rychtářův po zavření počtu svatohavelského A. 1655 na panství karlštejnském.*

³⁹⁰ NA, DD 112, folio 260.

strychů.³⁹¹

Příslušné povinnosti se odvozovaly i od místních specifických podmínek jako v případě Tetína, považovaného za tzv. rytířské léno a jediného manského statku karlštejnské manské soustavy, jehož předpis povinností se vyskytuje v urbáři. Z něho vyplývá, že stejně jako kdekoliv jinde k pravidelným zdejším platbám náležely pochopitelně odvody při svatém Havlu a svatém Jiří. V Tetíně tento poplatek při svatém Jiří dle urbáře z roku 1625 činil z prvního gruntu 1 kopu, z druhého 54 grošů, při svatém Havlu z prvního 1 kopu, z druhého 54 grošů. Co se týká robot v urbáři z roku 1625, tehdy ještě „*robotau na žití*“ ve všech případech, byly uloženy téměř všem v Tetíně. V případě léna byly mladším přípiskem převedeny na poplatek. Stejně tak se stalo i v případě dalšího úkonu uloženého zdejším leníkům - „*dříví přinéstí*“, který vycházel právě z již zmíněných specifických místních podmínek a který se týkal i ostatních poddanských gruntů v Tetíně, jejichž majitelé měli rovněž buď „*dříví přivéstí*“ nebo „*dříví sekati*“. Podle „*nové paměti*“ v urbáři z roku 1674 poddaní již vykonávali potažní robotu a manové tuto povinnost kompenzovali finančně: „*Nyní ta povinnost sekání a forování dříví minula, neb s jinšími poddanými zároveň tří denní roboty vykonávají, tolikéž paustek Daušovské a Loskotovský, poněvadž je manové drží, platí za fůru dříví po 6 groších a za žení robotu... platí dle vůle vrchnosti po 2 gr. 2 dl.*“³⁹² Z těchto místních podmínek se také vyvozovaly odvody stanoveného množství žita a ovsa karlštejnskému děkanovi, jež měli povinné, jak někteří zdejší poddaní, tak i leníci, jak svědčí druhá gruntovní kniha i druhý karlštejnský manský kvatern.³⁹³

³⁹¹ NA, DD 111, folio 243. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Gruntovní kniha, 1647-1673, folio 87, 89, 91.

³⁹² NA, DD 112, folio 24. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1, Registra správní aneb urbáři panství karlštejnského, Ves Tetín. Tamtéž, inv. č. 2, Urbární registra panství karlštejnské a statku milínského, 1674, folio 8-10. HANZAL, J., *K diplomacie předběllohorských urbářů*. MAUR, E., *Poddaní točnického panství*, s. 59. TÝŽ, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů*.

³⁹³ NA, DD 113, folio 153. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Gruntovní kniha, 1647-1673, folio 272, 276, 278, 280, 282, 284, 290, 295.

EXKURZY K VYBRANÝM LENNÍM STATKŮM

Tetín

Vytváření karlštejnského panství, stejně tak i zdejší manské soustavy se neobešlo bez komplikací, neboť Karel IV. neměl z bývalé královské domény k dispozici dostatečné množství zboží. A tak se součástí obou těchto celků staly nejen vsi ležící ve značné vzdálenosti od hradu či pouze jejich části, ale dělicí linie mezi oběma sférami procházela i napříč jednotlivými sídelními jednotkami, tak jak je to patrné právě v případě raně novověkého Tetína. Ve srovnání s pozorností, která byla Tetínu věnována v jiných ohledech, zůstávala tato problematika spíše na okraji zájmu, a to nejen pro raný novověk, ale i pro starší období.³⁹⁴

Sedmnácté století představovalo nejen pro Tetín, ale pro celé karlštejnské panství poměrně neklidné období. Vlastní léno, které dle berní ruly náleželo mezi větší či středně velké statky karlštejnského manského soustavy a které se skládalo z poplužního dvora se dvěma grunty, vstoupilo do tohoto století jako „*pusté bez všelijakých svršků a nábytku*.“ Není jasné, jak dlouho setrval zdejší dvůr v takovémto stavu v průběhu šestnáctého století, nicméně krátce před rokem 1607 byl nejprve Václavem Počepickým z Vlčí hory a po něm Burianem Švábem z Chvatliny, karlštejnským hejtmanem, opraven a uveden do běžného provozu. V rámci lenního dvoru se měla nacházet ještě chalupa, která tu stála již v roce 1553 a která byla patrně za Václava Počepického někdy krátce před rokem 1607 „*nově vystavená*.“³⁹⁵ Až dosud prospěšná poloha Tetína velmi blízko Berouna a poblíž hlavních cest na Prahu se proměnila v nevýhodu za třicetileté války, v tomto regionu především ve třicátých letech sedmnáctého století, kdy tu prošla vojska obou stran, jež ovlivnila hospodářské podmínky na zdejších dominiích nejméně na dvě desítky let. Z celého karlštejnského panství válka obzvláště citelně zasáhla oblast kolem silnice vedoucí

³⁹⁴ Problematice Tetína v raném novověku se věnoval především Libor Gottfried, kterému bych také ráda na tomto místě poděkovala nejen za poskytnuté prameny, ale i za jeho vstřícnost a podporu. GOTTFRIED, L., *Tetín a tetínský manský dvůr*, Minulost Berounska 2003, 6, s. 92-104. TÝŽ, *Nález pamětního zápisu v makovici věžičky kostela sv. Kateřiny na Tetíně z roku 1684*, Minulost Berounska 2009, 12, s. 98-113. TÝŽ, *Kdy byl postaven kostel sv. Ludmily na Tetíně? Příspěvek ke stavebně historickému průzkumu Tetína*, Minulost Berounska 2000, 3, s. 231-241.

³⁹⁵ NA, fond DD 111, folio 39. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 136.

přes Loděnici na Prahu, například vsi Vráž, Kuchař, Dobříč či Mezouň, kde dokonce zdejší zpustlé rolnické grunty byly proměněny zástavním majitelem Janem Kavkou z Říčan v panský dvůr. I Tetín, rozkládající se nedaleko Berouna, náležel k těm postiženějším. Manský dvůr byl vybrán hned dvakrát oběma vojsky a nakonec zapálen, ve vsi zase hořela kaple sv. Kateřiny a dvě poddanská obydlí.³⁹⁶ Obnova budov na léně trvala poměrně dlouho, a to navzdory tomu, že zdejší leníci žádali o poskytnutí dřeva z křivoklátského panství, protože na tom karlštejnském ho měl být v této době nedostatek.

Tato situace s nedostatkem dřeva měla ještě širší dosah a dotýkala se celé zdejší oblasti. Problematika karlštejnského dominia vůbec, natož zdejšího lesního hospodářství, nebyla dosud hlouběji zpracována.³⁹⁷ Nicméně i v tomto případě se zde projevují podobné tendence jako na blízkých komorních panstvích; kromě vytváření nových panských dvorů ze zpustlých rolnických gruntů i v podobě zakládání železárenských podniků, konkrétně hutě u Hostomic, která pochopitelně vyžadovala dřevo pro svůj provoz. A stejně jako na sousedních komorních panstvích, například právě jako na Křivoklátsku, i zde byl ve druhé polovině sedmnáctého století pociťován značný nedostatek tohoto materiálu. Při čemž lesy a zdejší lesní hospodářství paradoxně náležely k jednomu z významných faktorů, který zdejší oblast již od středověku doslova formoval. O významu lesního hospodářství pro provoz karlštejnského panství svědčí zlomky jakéhosi jednoduchého lesního účtu - *rationes silvarum*, který se dochoval z dvacátých a třicátých let patnáctého století.³⁹⁸ Dokládají mimo jiné provázanost některých tetínských obyvatel se zdejšími lesy, a to nejen z hlediska hospodářského využívání, ale i v souvislosti s myslivostí.³⁹⁹ Soustavnější hospodářská péče o lesy je zde patrnější teprve až od třicátých let osmnáctého století, jak svědčí knihy lesního účtu velkostatku Karlštejn z téhož období. Nicméně již podle popisu panství z roku 1696 byla lesní půda rozdělena na čtyři revíry, konkrétně na Malou Mořinu, Zámecký, Kozolupský a Tetínský. Mapy, které bývají považovány za jakýsi projev vnější péče o lesy, se ale v případě lesního

³⁹⁶ GOTTFRIED, L., *Tetín*, s. 92, s. 99-104. TOŠNEROVÁ, M. (ed.), *Beroun*, Praha 2009, s. 115-119. Též viz VÁVRA, J., *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899.

³⁹⁷ ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 79-84.

³⁹⁸ LUKAWSKY, T. (ed.), *Rationes silvarum arcis Carlstein de annis 1428-1431*, Praha 1911.

³⁹⁹ PELIKÁN, J., *Účty hradu Karlštejna z let 1423-1434*, Praha 1948, s. 97, 121-122, 153.

revíru Tetín dochovaly až od roku 1781.⁴⁰⁰ A konečně součástí robotních povinností poddaných z Tetína mělo být dle urbáře z roku 1625 mimo jiné sekání či přivážení dříví. Zatímco ve většině případů se tato služba nijak nevymezovala, v jednom případě se uskutečňovala pouze k zámku a zdejšímu pivovaru. Při čemž vozením dřívím byl mimo jiné zatížen i zdejší manský dvůr, jak svědčí tentýž urbář, nicméně tato povinnost byla vzhledem k jeho statutu převedena na finanční obnos.⁴⁰¹

Bylo již výše uvedeno, že grunty tetínského manského dvora se od třicátých let sedmnáctého nejméně do počátku století následujícího označovaly jako pusté, konkrétně jako poustka Slučanská a Loskovská na gruntech Doušovském a Loskovském⁴⁰², a stejně tak i zdejší chalupa. Nicméně to vůbec neznamená, že by nebyly využívány, jak by se mohlo na první pohled zdát. Válečné události sice značně zasáhly do provozu vlastního hospodářství, nicméně všeobecně otevřely i jiné možnosti podnikání. Konkrétně se jednalo o využití pustých usedlostí pro chov ovcí a dobytka.⁴⁰³ Ovčín existoval na tetínském manském dvoře nejméně již od poloviny dvacátých let, nicméně až díky berní rule je možné si udělat představu o přibližném počtu ovcí v něm chovaných. Tehdy lenní dvůr vlastnila Anna Sidonie Preisingerová z Hortenfelsu, manželka úředníka pomocných cel v Praze⁴⁰⁴, která jej zakoupila v roce 1651 a která podle berní ruly nechala na těchto poustkách pást okolo padesáti ovcí.⁴⁰⁵ V roce 1678, kdy zdejší léno se stále ještě pustými dvory zakoupil Leonard Pfalc z Ostřic, tu již měl být k dispozici ovčín i s mléčnicí až pro 250 ovcí.⁴⁰⁶ Nespornou výhodou tohoto druhu podnikání bylo, že nevyžadovalo zapojení

⁴⁰⁰ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 320, *Popsání panství karlštejnského z roku 1696*, inv. č. 1400, Lesní revír Tetín - hospodářská mapa z roku 1731, inv. č. 1554, Polesí Koda a Tetín - mapa lesních pozemků z roku 1781, inv. č. 1384, Revír Tetín - hraniční skizza z roku 1848, inv. č. 825-844, Lesní hlavní účet z let 1732-1754, inv. č. 1211, Výtky lesního účtu z let 1732-1746. K lesnímu hospodářství na komorních panstvích viz MAUR, E., *Zemědělská výroba*, s. 70-76. HELICH, J., *Lesní hospodářství na bývalém komorním panství poděbradském*, Písek 1924. PEŠÁK, V., *Z dějin lesního hospodářství v Čechách v druhé polovině 16. století*, Časopis pro dějiny venkova 18, 1931. SVOBODA, P., *Křivoklátské lesy. Dějiny jejich dřevin a porostů*, Praha 1943. TÝŽ, *Z dějiny těžby a dopravy dřeva na Křivoklátsku*, Věstník Československého zemědělského musea 16, 1943, s. 15-26. ŠIMŮNEK, R., *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století (s edicí rejstříku prodeje dřev a z roku 1447)*, Tábořský archiv 12, 2004, s. 87-150.

⁴⁰¹ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1, Registra správní aneb urbenní panství karlštejnského z roku 1625, ves Tetín, folio 4-6. HANZAL, J., *K diplomacie předbellohorských urbářů*. MAUR, E., *Poddaní točnického panství*, s. 59. TÝŽ, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů*.

⁴⁰² Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 253, Registra gruntovní Karlštejnská z let 1608-1646, folio 382.

⁴⁰³ MAUR, E., *Zemědělská výroba*, s. 53-66.

⁴⁰⁴ LÍVA, V., *Studie o Praze pobellohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, s. 300.

⁴⁰⁵ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 288.

⁴⁰⁶ NA, DD 112, folio 364.

nikterak velkého množství lidí. Stejnou cestou se vydali jak na karlštejnském panství, kde byly v polovině padesátých let ovce situovány převážně v panském dvoře v Milíně⁴⁰⁷, tak i na menších provozně-hospodářských jednotkách jako byly zdejší lenní statky; v rámci karlštejnské manské soustavy se kromě Tetína jednalo například ještě o léno Řitku či Lazsko. Pro srovnání, na rozlehlejších pustých gruntech Řitky, která patřila k největším lénům manské soustavy, se páslo dle inventáře z roku 1673 téměř stejné množství ovcí (761), jaké bylo i při karlštejnském dvoře v Milíně. Kromě toho ještě zdejší majitelka Alžběta Načeradská ze Zlatého Pole vlastnila 35 kusů hovězího dobytka.⁴⁰⁸

Poněkud náročnějšímu chovu hovězího dobytka, jehož však byl v poválečné době pociťován značný nedostatek, se chtěl věnovat zase jiný majitel tetínského lenního dvora v letech 1671-1675, konkrétně Václav Vilém Služský z Chlumu, a za tímto účelem si od své manželky zapůjčil „*hovězí a jiný dobytek, který ... k hospodářství mému přihnati dala*“, jak sám dosvědčil. Rovněž investoval do tohoto podniku i „*některé klenotky, které též její vlastní byly*.“ Celkem dluh Václava Viléma Služského dosáhl až 550 zlatých rýnských, jak sám přiznal, to jest více než polovina z vlastní kupní ceny, která v roce 1671 činila 900 zlatých rýnských. Velmi brzo také dvůr prodal, konkrétně za 1700 zlatých rýnských, z čehož manželce nechal zapsat 700.⁴⁰⁹ O jinou formu využití lenního dvora se zase pokoušel Jan Ernst z Preisingeru, dědic po již zmíněné Anně Sidonii, který zdejší dvůr pronajal na šest let Danielovi Koutkovi Nečamskému z Minic. Součástí tohoto kontraktu z roku 1658 byly nejen vlastní smlouva a podmínky pronájmu, ale i inventář vlastního dvora.⁴¹⁰ Jinak ze starších zápisů v manském kvaternu vyplývá, že tyto inventáře náležely k běžným součástem při uzavírání tržové smlouvy. V případě tetínského léna je o takovém to

⁴⁰⁷ Podle výčtu z roku 1655 mělo být na panství 1102 ovcí, z toho celkem 852 (470 bahnic) mělo být právě v Milíně. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/40, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1655, karton 1.

⁴⁰⁸ NA, DD 112, folio 69. Zmíněný inventář k Řitce z roku 1673, který by se měl nacházet ve fondu Národního archivu Česká léna, se patrně ztratil. Nicméně alespoň částečně jej přepsal Černý ve své práci o karlštejnském panství. ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 84. HORÁK, F. - ROZMAN, J. A KOL., *České ovčáctví. Minulost, současnost, výhledy*, Brno 2011.

⁴⁰⁹ NA, DD 113, folio 150-151.

⁴¹⁰ Daniel působil jednak jako gubernátor města Písku, v roce 1632 byl zase doložen jako komisař kraje Podbrdského. Dále za prokázanou věrnost panovníkovi ve vojenských službách, obzvláště v boji proti povstalcům, byl povýšen do vladyckého stavu. S manželkou vlastnil od roku 1628 Lažany, jež o deset let prodal. DURČANSKÝ, M., *Česká města*, s. 191-192. Viz heslo Nečamský z Minic v Ottově slovníku naučném. NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 136, *Conditiones, Inventář*. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 492, sign. C 16/1, karton 264, Chanovští z Dlouhé Vsi.

„registříku“ poprvé zmínka v rámci kupní smlouvy pro rok 1651, ale patrně býval sepisován i mnohem dříve.⁴¹¹ Další dochovaný inventář, který popisuje již nejen vybavení vlastního hospodářství, ale i jednotlivé místnosti v domě, pochází až z dědického řízení v roce 1743 a rovněž dokládá, že ovce se tu chovaly i nadále.⁴¹² Jaké mělo výsledky podnikání Jana Ernsta, není zřejmé, nicméně již v roce 1662 pověřil plnomocenským listem Jana Ondřeje Paura z Lichtenau, aby volně nakládal s jeho lénem, včetně prodeje, protože měl mít u něho dluhy. Paur také patrně využíval požitků ze zdejšího dvora, ale nakonec jej po čtyřech letech jménem Jana Ernsta prodal dále.⁴¹³ Vráťme-li se ještě k chovu ovcí či hovězího dobytka, lze s jistou mírou nadsázky říci, že jej lze považovat za jakýsi leitmotiv zdejších raně novověkých dějin, z něhož však zároveň pramenily různé spory, jež zde v devatenáctém století probíhaly. Při čemž jak z berní ruly, dle níž ani jeden ze zdejších celků neměl dostatek pastvin, tak i z uspořádání pozemků kolem vsi, jak je patrné z katastrů první poloviny devatenáctého století, lze dovodit, že žádný z aktérů těchto sporů, ať už leníci, obec či fara, neměl k tomuto druhu podnikání dostatek prostoru.

Co se týká zhodnocení postavení vlastního léna a jeho majitelů pro sedmnácté století, lze všeobecně říci, že v rámci manské soustavy náleželo patrně k těm přednějším. Již samotné pořadí, v němž byla jednotlivá léna zapsána do prvního karlštejnského kvaternu, odráželo teoreticky určitou hierarchii, která ovšem nebyla nijak jednoznačnou, neboť na reálnou hodnotu zdejších dvorů měla pochopitelně vliv řada faktorů. Za určitých ideálních okolností se proto jeví zisk větších lén ve Stěžově, Řitce či Smolotelích, zapsaných v kvaternu na přednějších pozicích před Tetínem, jako výhodnější. Nicméně jak již bylo výše uvedeno, například i Řitka byla v této době pustá. Nespornou předností Tetína byla jeho blízkost jednak ke Karlštejnu, potažmo i k Berounu a zdejší komunikaci na Prahu. Posledně zmíněné faktory patrně zapříčinily, proč se zde v roli vlastníků vystřídalo v první polovině sedmnáctého století i několik karlštejnských hejtmanů. V případě prvního Buriana Švába z Chvatliny lze do jisté míry spekulovat, že ke zdejšímu dvoru mohl mít patrně i bližší vztah. Kromě toho Švábové z Chvatliny, v daném případě Burian a jeho příbuzný Hynek, náleželi k těm leníkům, kteří uplatňovali určitou společnou rodinnou strategii

⁴¹¹ NA, DD 112, folio 123.

⁴¹² NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Zálaznosti lenního dvora v Tetíně, karton 136, *Inventarium*.

⁴¹³ NA, DD 112, folio 123/č. 4.

při nabývání zdejších majetků. Burian vlastnil jednak tetínské léno v letech 1607-1623⁴¹⁴ a pak jedno ze dvou lén v Želkovicích v letech 1607-1623. Hynek měl zase druhé léno v Želkovicích v letech 1606-1634, po smrti Buriana dokoupil první. Přísahu na karlštejnské léno Burian vykonal i za nezletilého syna své manželky, která jej měla patrně z prvního manželství. Zároveň se na Tetíně nachází i náhrobek Ludmily, dcery Buriana Švába, která umřela v dětském věku. Co se týká jeho veřejného působení, byl karlštejnským hejtmanem před povstáním a po Bílé hoře, a patrně patřil nejen ke katolickým straníkům, ale například i k okruhu osob, kterým Jaroslav Bořita z Martinic plně důvěřoval. Před svým útěkem z Čech mu tento karlštejnský purkrabí nařídil převzít hrad Karlštejn, což se mu však nepodařilo. Během povstání Burian patrně zůstal v Čechách, přísahal na konfederaci, ale vymohl si, že nebude podnikat nic, co by bylo proti náboženství katolickému. Podobně asi konal i jeho příbuzný Hynek. Po Bílé hoře byl Burian okamžitě přikázán za karlštejnského hejtmana. Oba Švábové byli předvoláni před komisi, kde se posuzovala činnost jednotlivých osob během povstání. Burian byl omilostněn, a to i od pokuty, Hynek byl předvolán až před komisi roku 1627, kam se dostaly až osoby s mírnějším proviněním a byl zřejmě také omilostněn.⁴¹⁵ V mezidobí, v době stavovského povstání, působil jako karlštejnský hejtman Václav Sak z Bohuňovic, a v téže době patrně vlastnil tetínské léno. Jindřich Matyáš Thurn, karlštejnský purkrabí z doby povstání, jej jmenoval také správcem Dobřichovic, které do té doby náležely řádu křížovníků. Dále vlastnil lenní dvůr ve Strkově a ze stejného období je doloženo i jeho používání přídomku v Loděnici. Po Bílé hoře byl sice Sak ze svého postu sesazen, ale již v letech 1623-1624 byl titulován vrchním hejtmanem na panstvích Karla z Lichtenštejna, tehdejšího místodržícího v Čechách a osoby, která prakticky určovala veškeré pobělohorské dění. Stejně jako Hynek Šváb z Chvatliny se ocitl před komisí, která prošetřovala již mírnější provinění. Musel zaplatit pokutu v hodnotě 200 kop míšeňských do královské komory, za což získal v roce 1631 dekret o omilostnění. Po prodeji Tetína, on a jeho potomci, ještě řešili s novým majitelem

⁴¹⁴ Mimo období povstání. Zápisy v karlštejnském manském kvaternu (DD 111) jsou v tomto ohledu nejasné.

⁴¹⁵ NA, DD 111, folio 40, 43-45, DD 112, folio 14-15. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 67. JIREČEK, J., *Paměti I*, Praha 1868, s. 98-100. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. CXXVII, s. 646.

nesplacené splátky za léno. S odvoláním na pokles mince, Václav Sak dokonce neváhal navýšit i původní cenu dvora.⁴¹⁶

Další karlštejský hejtman Albrecht Engelhart Vejšlicovic z Vejšlic vlastnil zdejší léno v letech 1629-1648.⁴¹⁷ O postavení ostatních leníků, kteří se tu vystřídali až do poloviny let sedmdesátých, se dochovalo již méně pramenů, nicméně v blízkosti komory se pohybovali jednak rytíř Václav Zdeněk Kaplíř ze Sulevic, vlastníci zdejší léno v letech 1648-1651, a jednak vladyka Jan Octavio Miseroni z Lysonu, označovaný též jako měšťan Nového Města pražského. Zatímco první měl pohledávky vůči komoře, za které dokonce získal dům na Havelském městě⁴¹⁸, druhý byl spjat s komorou mnohem těsněji, a to nejprve jako sekretář, pak referendář při Liquidationis a revisionis comissi. A protože dokonce v intencích komory konal i vizitace⁴¹⁹, lze předpokládat, že za detailním vymezením pozemků tetínského léna z roku 1676, které čítalo až čtyřicet bodů a v němž se mimo jiné zmiňuje značné množství mezních kamenů, stály patrně jak osobní, tak i profesionální zájmy.⁴²⁰ Mimo toto napojení na komoru, ať už bližší či vzdálenější, se i na dalších lénech, zvláště po polovině století, vyskytovala snaha dosadit mezi vlastníky lén jedince, u nichž lze předpokládat určitý ekonomický potenciál a kteří by mohli stabilizovat zdejší hospodářské podmínky jako v případě Anny Sidonie, manželky úředníka pomocných cel v Praze, s níž také v letech 1628-1638 vlastnila dům v Menším Městě pražském. Totéž lze předpokládat i v případě i Jana Jiřího Čabelického ze Soutic, dalším zdejším majiteli, který zase zaplatil zbývající dluhy po Janu Ernstovi z Preisingeru.

Jak již bylo výše uvedeno, válečné události třicátých let sedmnáctého století se dotkly i vlastní vsi Tetína a zamíchaly s její strukturou.⁴²¹ V letech 1651-1655 se zde vrchnost snažila na pustá či spálená místa dosadit nové poddané, a tak berní

⁴¹⁶ NA, DD 111, folio 40-41, 55-58, DD 112, folio 117-118. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 68. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací 2*, Praha 1883, s. CXXVII, s. 946. Též viz heslo Sak z Bohuňovic v Ottův slovník naučný.

⁴¹⁷ NA, DD 112, folio 221.

⁴¹⁸ BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací 2*, s. 1011.

⁴¹⁹ Viz heslo Miseroni v Ottův slovník naučný. POHL, J., *Dopisy Jana Kolence z Kolna... z let 1651-1652*, s. 82.

⁴²⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 136, *Výkaz gruntův manských manství tetínského*.

⁴²¹ Kromě berní ruly byly využity i další prameny, konkrétně především gruntovní kniha založené roku 1647, kde byl stručně shrnut zdejší stav, dále urbář z roku 1625, v němž se taktéž nacházejí poznámky o zpustnutí nemovitostí, a též soupis poddaných podle víry z roku 1651. Samostatně se obyvateli v Tetíně v této době zabýval již zmíněný Libor Gottfried, který také ve svém článku přetiskl některé prameny.

rula již odráží situaci, kdy došlo k částečné pacifikaci zdejších poměrů. Konkrétně se zde dle klasifikace berní ruly mělo nacházet osm rolníků, z nich jeden byl označen jako „*pohořalý*“, a dva chalupníci. Pusté už v tomto období zůstaly jen dvě chalupy, při čemž v rámci této skupiny obyvatel patrně došlo k největším pohybům. Zaměříme-li se nejprve na rolnické grunty, tak nejméně tři byly znova osazeny, a tudíž na tři roky zbaveny berního zatížení. Konkrétně tak v roce 1651 byly znovu oživeny rolnické grunty Víta Dvořáka (60 strychů) a v neznámém roce též Doroty Maškové (23 strychů), které ale ani jeden nebyly bezprostředně poničeny vojáky. Naopak spálený grunt Matěje Maděry (30 strychů), „*dokonale pustý beze všeho stavení, beze všech svršků s poli zarostlými*“, byl jím osazen až v roce 1654, neboť „*těmito vojenskými časy k zpusťování přišel*.“ Pustý byl i další větší grunt osazený v roce 1655 Janem Tesařem (55 strychů). Předchozí majitel ho nestihl k roku 1637 doplatit a po té patrně již nemohl, neboť v roce 1648 bylo jen konstatováno, že „*grunt příčinou vojenskou posavad pustý zůstává*.“ Dále, co se týká těch dvou dle berní ruly již osazených chalup, tak ještě v roce 1651 byla jedna pustá a druhá byla roku 1652 nově osazená. Aby byl celkový výčet kompletní, zbývají nakonec ještě dvě chalupy, které byly dle berní ruly opuštěné, jak bylo výše uvedeno. Z jedné z nich zvané Drtinovské odešel „*příčinou těch těžkých vojenských časů*“ okolo roku 1640 její majitel, konkrétně Jakub Drtina, který dle gruntovní knihy „*v Berouně posavad zůstává*.“ Drtina své hospodářské pozemky nijak neužíval, pouze vlastní obydlí pronajal myslivci Pavlovi, který se zde však také neudržel. Jiný osadník Pavel Průhonský (22 strychů) zase odešel z jakési zdejší chalupy, která měla být tak „*od vojáků spálená, že místo zůstává*“. Usadil se v jiném stavení v rámci Tetína a byl zde klasifikován jako rolník. A konečně, v letech čtyřicátých také zpustl mlýn v Kodě, kam byl nový nájemník Jiřík Kučera dosazen v roce 1652. Původní majitel jej zakoupil v roce 1617 a postupně jej do roku 1638 vyplatil, kdy i s manželkou zemřel. „*Po sobě syna Jana zanechal, o němž se neví, zatím mlýn zpustl a v nic přiveden jest*.“⁴²² Nový mlynář Jiřík své závazky poctivě splácel až do roku 1663, kdy z mlýna utekl a vrátil se až po třech letech. Podle testamentu z 1727 k tomuto „mlýnskému“ gruntu patřila „*sednice jedna s komorou, marštale, sklep, stodola, palouček na jeden vůz sena, veliká štěpnice pod roklí slove, též nová vysazená štěpnice přes cestu, zasejc jednou*

⁴²² Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Registra gruntovní panství karlštejnského z let 1647-1670, folio 276, 282-283, 286-287, 290, 296.

*štěpnicí, v který rybníček se vynachází, roly pod 15 štrychů, dva tažní voli, vůz, pluh, brány a kus porostliny. Item řetezy 3, vidle hnojny dvojce a podavky dvojce.*⁴²³ K další větší katastrofě, jejíž příčiny gruntovní knihy neuvádějí, došlo na Tetíně v roce 1668, kdy na počátku května vyhořel rolnický grunt Jana Kaluby (28 strychů) a chalupnice Anny Blažkové (14 strychů).

Co se týká robotních předpisů tetínských, potažmo karlštejských poddaných, ve svém normativním rozsahu se shodují s ustanoveními na podbrdských komorních panstvích, a tak po vydání robotního patentu v roce 1680 v tomto ohledu ani zde patrně nedošlo k radikálnějším změnám. Z urbáře z roku 1625 vyplývá, že kromě již výše zmíněného dovozu dříví se starší povinnosti tetínských poddaných orientovaly především na sklizňové práce, konkrétně se měli podílet na „žití“ obilí, jak bylo běžným zvykem ve starším období. Dle „*nové paměti*“ v urbáři z roku 1674 byly povinnosti sedláků převedeny na tří denní robotu s potahem - „*povinnost sekání a forování dříví minula neb s jinšími poddanými zároveň tři dny roboty vykonávají*“, chalupníků zase na celotýdenní ruční práce. Kromě všeobecných potřeb velkostatku, které se prosazovaly po třicetileté válce, tu svoji roli jistě sehrál i již zmíněný nedostatek dřeva. Tento předpis se nijak výrazně nezměnil ani během osmnáctého století a dle urbáře z roku 1777 se všichni tetínští poddaní „rozhodli“ zůstat při staré robotě. Co se týká konkrétní robotní praxe, v případě tetínských se nedochovalo takové množství pramenů, aby bylo možné provést hlubší zhodnocení, nicméně v roce 1696 se měli účastnit jednak orání na panském dvoře v Bělči a dále též tření konopí rovněž na panském dvoře, tentokrát v Poučníku. Posledně zmíněná činnost náležela k těm typickým pracem, které měly být v poválečném období vzhledem ke svým nákladům přesouvány z čeledi panských dvorů na poddané.⁴²⁴ Kromě běžných daní tetínští odváděli dle velikosti svých gruntů karlštejskému děkanovi buď dva nebo tři štrychy žita a ovsa. Nicméně se předpokládalo, jak vyplývá z berní ruly, že v převážné míře se zdejší rolníci budou především orientovat na pěstování pšenice,

⁴²³ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1443, Registra gruntovní vsi Tetín a Koda mlýn z let 1674-1831, folio 354.

⁴²⁴ Za svou týdenní rukodělnou práci dostávali chalupníci chleba o váze 1 a čtvrt libry. Tytéž povinnosti jako chalupníci měli též myslivci i hajní. V době žní sedlák musel na práce vyslat dva lidi, chalupník jednoho. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1, Registra správní aneb urbární panství karlštejského z roku 1625, ves Tetín, folio 4-6. Tamtéž, inv. č. 2, Registra urbární panství karlštejského z roku 1674, folio 8-10, 38-42 - zde i podrobnější ustanovení. Tamtéž, inv. č. 89, Roboths-Urbarium z roku 1777, Dorf Tettin. Tamtéž, inv. č. 535, Robotní výkazy z let 1679-1773, karta 393, Řízení robotní dne 10. Novembris Anno 1696 na panství karlštejském. MAUR, E., *Český komorní velkostatek*, s. 87-129.

jejíž větší část budou dále prodávat. Není jasné, na kolik se v této přechodné době jednalo spíše o vrchnostenský předpis, který měla příslušná vizitační komise k dispozici a na kolik tuto oblast skutečně zhlédla.⁴²⁵ Nicméně dle berní ruly tato orientace na pšenici je v rámci karlštejnského panství všeobecně charakterističtější u vsí, jejichž strukturu tvoří převážně „větší“ rolníci, či jinak řečeno sedláci. V tomto ohledu, tj. orientací na pěstování pšenice na půdě střední kvality, a dále rovněž velikostí a především strukturou vesnice s převahou sedláků se Tetín v rámci karlštejnského panství nejvíce podobal Loděnici, která však vzhledem ke své poloze také musela procházet značně nestabilním obdobím.⁴²⁶ Mimo to obě vsi ještě spojovaly starší povinnosti forování dříví, která rovněž vycházely z obdobného lesnatého charakteru okolí. Určité srovnání se sice dále nabízí i se sousedním, nicméně menším Srbskem, které například zase využívalo svoji výhodnější polohu u řeky při obchodu se dřívím. Rovněž starší karlštejnské účty z poloviny patnáctého století svědčí o tom, že to byly především přebytky pšenice a v menší míře i ovsa, co vedle dalšího zboží tetínský rychtář prodával v Berouně či dodával vrchnosti.⁴²⁷

Co se týká počtu obyvatel Tetína, resp. rolníků, kteří zde hospodařili, vlastní demografický nárůst, který je zde patrný od konce sedmnáctého a ještě více v průběhu osmnáctého století, lze poměrně bez problémů sledovat díky samostatným soupisům tetínských obyvatel z let 1715-1784, kam je již zahrnuta i oblast Kody.⁴²⁸ Z vizitace v roce 1714 vyplývá, že zde i nadále hospodařilo již zmíněných osm rolníků a že jedna z dosud pustých chalup byla znovu osazena, takže počet chalupníků vzrostl na celkem tři. Mezi léty 1715 a 1784 stoupl počet obyvatel pouze ve vlastní vsi přibližně ze 176 na 229. Rozrostlo se i osídlení v Kodě, v zápisech gruntovní knihy se objevuje například tzv. mlýn dolejší a hořejší.⁴²⁹ Pro zajímavost, nejdelší životnost mezi místními obyvateli si udrželo jméno Kaluba, které se ale také mohlo původně

⁴²⁵ K charakteru berní ruly a zdejší vizitační komise viz HRADECKÝ, E., *Podbrdský svazek berní ruly jako historický pramen*, in: Berní rula 26, Kraj Podbrdský, s. 39-45. PEKAŘ, J., *České katastry*, Praha 1932, s. 9-10.

⁴²⁶ Dle berní ruly žilo v Tetíně celkem osm rolníků a dva chalupníci. Všichni dohromady vlastnili celkem 260,1 strychů orné půdy (s porostlinami 348,1). V Loděnici zase hospodařilo celkem osm rolníků s 283 strychy půdy (s porostlinami 367) a nebyli zde žádní chalupníci. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 174, 176-177.

⁴²⁷ PELIKÁN, J., *Účty*, s. 135, 136, 139 - pšenice, s. 140, 159 - oves.

⁴²⁸ Státní oblastní archiv Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 235, Soupis obyvatel - Tetín a mlýn Koda z let 1715-1784. CERMAN, M. - EDUARD, M., *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650-1750*, Český časopis historický 98-4, 2000, s. 737-774.

⁴²⁹ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1443, Registra gruntovní vsi Tetín a Koda mlýn, například folio 359.

vázat na vlastní usedlost. Jméno Kaluba bylo doložené již v účtech hradu Karlštejna z patnáctého století, v soupisu poddaných podle víry z roku 1651 stejnojmenný grunt vizitační komisaři označili jako „*efektive usedlý*”. Téměř symbolicky se Kalubův podpis jako jednoho ze zástupců Tetína a dalších vsí karlštejnského panství nachází pod smlouvou o aboli roboty z roku 1785 či na vyvazovacím tabulu obce z roku 1851.⁴³⁰

Ještě na počátku osmnáctého století byly sice vlastní grunty na manském dvoře i nadále popisovány jako pusté, včetně chalupy, která se na nich nacházela, ale vzhledem k tomu, že skončilo období častého střídání majitelů, zdá se, že se situace zde někdy po polovině sedmdesátých let sedmnáctého století víceméně stabilizovala. Zdejší hospodářské stavení se mělo v této době skládat z již výše zmíněného ovčína pro 250 kusů ovcí s mléčnicí, dále tu měly být maštale pro koně a krávy, kovárna, stodola, sýpka a různé sklepy. Součástí dvora byla též chmelnice, štěpnice a kuchařská zahrádka. Posledně zmíněnými procházel potok, který vytvářel rybníček. K lennímu pozemku ještě navíc měl náležet ostrov na řece Berounce a rovněž i lom na vápenec, zprovozněný někdy před rokem 1678, neboť z tohoto roku pochází kupní smlouva, kde byl poprvé zmíněn.⁴³¹ Dále si v roce 1701 zřídil vlastník zdejšího lenního dvora, konkrétně Kristián Pfalc z Ostřic, „*měštěnin a starší nákladník piv vaření v Starém Městě pražském*”, „*při obci tetínský pod chalupou Tomáše Zykana na obecním místě mlejnc dýlky 20 a šířky 15 loket na jedno stočení*.” Nicméně jakkoliv se tento mlýn nacházel na obecní půdě, přesto měli tetínští i nadále dovážet své obilí do mlýnů přikázaných vrchností. V téže době nebo v roce následujícím si tentýž Kristián zřídil v zahradě svého léna kapli svatého Jana Nepomuckého, která měla být dotována z výnosů ze zdejších pozemků. Dále někdy mezi léty 1684-1691 získal Leonard Pfalc z Ostřic, otec již zmíněného Kristiána, od karlštejnské vrchnosti povolení k šenkování vlastního piva na Tetíně. Lze spekulovat, že Leonard tímto navazoval již na svou podnikatelskou činnost provozovanou v Praze, kterou po té buďto on nebo jeho syn rozšířil, neboť dle inventáře z roku 1743

⁴³⁰ PELIKÁN, J., *Účty*, s. 122. Klímová, H., *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Berounsko*, Praha 2007, s. 136. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 176. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 3, Smlouva o aboli roboty a rozdělení dvorů. Státní okresní archiv Beroun, Archiv obce Tetín, Parcelní protokol stavební z roku 1840. NA, Zemská vyvazovací komise, inv. č. 247, sign. VK, tabel č. 2354, karton 2121.

⁴³¹ NA, DD 112, folio 363/N. 1.

se v rámci hospodářského zázemí dvora nacházel i pivovar.⁴³² Stejnou cestou se také vydal Jan Rachlitz, obchodník a měšťan Menšího Města pražského, majitel zdejšího léna v letech 1743-1772, který se ale již v roce 1752 kvůli provozování vlastního pivovaru dostal do sporu s karlštejnskou vrchností.⁴³³ Z vizitace roku 1718 také mimo jiné vyplynulo, že vlastní léno se mělo rozkládat na 244 strých, tedy nikoliv pouze na 80, jak evidovala komise v berní rule. Nacházeli se na něm například i čtyři chalupníci, kteří dříve nebyli nikde zaznamenáni.⁴³⁴

Vedle hospodářského zázemí lenního dvora se také zlepšila kvalita zdejšího bydlení, jak vyplývá ze srovnání inventářů z let 1658 a 1743. Jakkoliv jsou karlštejnské manské kvaterny ve vlastním popisu léna poměrně skoupé na detailnější informace, přesto poměrně precizně vypočítávají, jaký druh nemovitostí se zde nacházel. A tak například kromě množství a charakteru vlastních gruntů se v nich uvádí, že v Smolotelích či ve Stěžově stála „tvrz“ a v Řitce zase „tvrziště“. V případě Tetína se zde dle manských desek nacházel „pouze“ větší dvůr či statek, jak dosvědčují zápisy z manských desk, které zní „dvůr rytířský ve vsi Tetině ležící.“ Na počátku devatenáctého století tuto stavbu specifikuje velmi podrobná kupní smlouva Vojáčkových z roku 1802 jako „manský rytířský statek“.⁴³⁵ Dle inventáře z roku 1743 mělo mít toto sídlo střechu ze šindele a vcházelo se do něj skrz dvoje dvojité přístupové dveře pobité hřeby. Po polovině sedmnáctého století se dle staršího inventáře z roku 1658 skládala zdejší obytná budova z jednoho vyvýšeného patra, jak svědčí poznámky jednak o několika oknech „v panským pokojí dolejší“ a „hořejší“, jednak o kamnech „v dolejší pokojí“. Součástí obytného prostoru měla být pochopitelně i samostatná kuchyně a ratejna, při čemž v obou místnostech stál stůl a v ratejně ještě navíc kamna. Kromě několika stolů a židlí se zde nalézala ještě postel a pět truhel. Zatímco v prvních čtyřech se skladovala pouze mouka, pátá

⁴³² NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetině, karton 137, Johann a Katharina Vojacek 1802-1809, opis tržní smlouvy mezi Kristiánem Pfalcem z Ostřic a Antonínem Kryštofem Věžníkem z Věžník z roku 1707, opisy smluv týkající se založení kaple z let 1702, 1705-1706. Státní oblastní archiv Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 255, Gruntovní registra karlštejnská z let 1674-1715, folio 291. Tamtéž, inv. č. 1308, Obecní účty, karton 605, *Inventář kanceláře karlštejnského panství z roku 1691*.

⁴³³ STUPKOVÁ, M. - DRÍMAL, *Česká finanční prokuratura, katalog, svazek II/1*, Státní ústřední archiv, Praha 1970, s. 237, *svazek II/2*, Praha 1971, s. 54.

⁴³⁴ Státní oblastní archiv Praze, Velkostatek Tetín, inv. č. 4, Majetkoprávní věci, karton 1, výpis vizitačního nálezu z roku 1718. NA, Tereziánský katastr, inv. č. 259, Tetín - lenní dvůr, karton 21.

⁴³⁵ NA, DD 112, folio 20, 61, 69, folio 363/N. 1. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 1124, sign. 11/8/32, Záležitosti léna Tetín, karton 318, kupní smlouva mezi Johannou Nepomucenou Roudnickou a Vojáčkovými.

„truhla stará zelená s erby“ patrně patřila k těm předmětům, které svou výzdobou měly kdysi zdejší majitele navíc i reprezentovat.

O století později se již v rozšířených obytných prostorách kromě vlastního nábytku ještě navíc vyskytovalo nezanedbatelné množství dekorativních a dalších předmětů, díky nimž lze mimo jiné určit, jaký účel měly příslušné místnosti. Komisaři počali s inventarizací v panské části sídla, kde nejprve prošli pokoje mající spíše privátnější povahu, na něž pak navazovaly další mající spíše reprezentační charakter. Nahlédneme-li s nimi hned do prvního pokoje, zdědil Jan Rachlitz po své matce Tereze a rovněž po předchozích majitelích například černý oválný stůl, dvě větší křesla zlaté barvy a jedno menší, zelenou postel pro jednu osobu, dětský stoleček stojící na starším modrém koberci, truhlu ořechové barvy na oblečení, skříň či skříňku s deseti šuplíky, další truhlu, psací stůl taktéž ořechové barvy s několika zámky a šesti šuplíky a čtyřhranné zrcadlo v starším červeném rámu. A tento pokoj zdobilo například vyobrazení Ecce Homo, dále na desce invocace tzv. laurentické litanie Panny Marie, pět tezí a šestnáct malých obrázků v černých pozlacených rámech. V druhé místnosti se nacházel například rovněž jeden čtyřboký a jeden oválný stůl se čtyřmi židlemi a dvě postele vždy pro jednu osobu. Dále tu stála almara se zámkem a v ní bylo čtrnáct kusů majoliky. Tuto místnost zdobily jedna větší a dvě menší teze a také deset malých obrázků v pozlaceném rámu. I ve třetí místnosti stál oválný stůl s přehozem, postel pro jednu osobu a šest starších přehozů, tři modré a tři zelené. Pokoj doplňovalo šest velkých tezí a čtyři malé, deset malých obrázků v pozlaceném rámu, dva papírové obrázky s ptáčky a dvě mapy. Právě tyto tři místnostmi měly patrně více soukromý charakter, na ně pak navazovaly další určené pro přijímání návštěvníků, jakkoliv ještě nebyly úplně dostavěné a zařízené. Ve čtvrtém pokoji se kromě čtyř starých stolků nevyskytoval už žádný další nábytek. Patrně na těchto stolcích leželo či též na stěnách viselo pět velkých tezí, dvanáct malých papírových obrázků bez rámu, jakési dva poetické obrázky, taktéž bez rámu, a obrazy svatého Vavřince a Zvěstování Panny Marie, obojí na plátně a ve špatných rámech, jak konstatovala komise. Kromě toho byly do inventáře v rámci dědického řízení zapsány z tohoto pokoje ještě mapy, a to Amsterdamu, dále království Francie a Španělska. V pátém pokoji stál rovněž velký oválný stůl s lesklým přehozem a na zdi viselo čtyřhranné skleněné zrcadlo ve zlatém rámu. Patrně se jednalo o hlavní reprezentační prostor určený pro přijímání návštěv, neboť

na stěnách byly zavěšeny kromě obrazů svatého Jana Nepomuckého, svatého Petra a Pavla, též portréty císaře Karla a jeho manželky. Mimo ně tuto místnost dekoroval opět další poetický výjev a jakási krajinka. V šesté místnosti komise konstatovala, že není ještě zcela dostavěná, neboť zde ještě chyběly podlahy i obložení na stěnách. Na ni pak navazoval jakýsi předpokoj, kde stála velká černá almara na oblečení. Z něho se dalo jít patrně jak již do zmíněných panských místností nebo do dalších dvou pokojů či spíše jakýchsi menších bytů, jak lze soudit z jejich popisu, a to pivovarníka a správce panství.⁴³⁶

Co se týká celkového zhodnocení zdejších leníků, situace se v tuto dobu již na tolik stabilizovala, že se zde projevovala snaha udržovat majetek v rodině po více než jednu generaci. Ve větší míře se také jako nabyvatelé léna prosadili měšťané. Výrazně se s touto tendencí setkáváme v případě Pfalců z Ostřic (1678-1707), měšťanů Starého Města pražského, dále u rovněž nedoceněných Rachlitců pocházejících z Menšího Města pražského, kteří na Tetíně žili dokonce přes půl století (1735-1802). A konečně, v roce 1802 od nich odkoupili zdejší dvůr Vojáčkové, za nichž došlo nejen k výstavbě nového sídla do dnešní podoby, ale kteří se taktéž podíleli na alodizaci lén v Čechách, konkrétně Jan Bohdan Vojáček zasedl jako poslanec českého sněmu v alodizační komisi. V roce 1871 získali zdejší statek Vojáčkové do osobního vlastnictví.⁴³⁷ V „příběhu“ Tetína jsou z mnoha důvodů zdůrazňováni právě posledně zmínění Vojáčkové, ať již s ohledem na své společenské kontakty či zámek, který zde vybudovali. Tato rodina by si pochopitelně zasloužila samostatné zhodnocení, nicméně v jejich stínu zůstali předchozí majitelé, na něž Vojáčkové na počátku devatenáctého století navázali.

Mnohá specifika i problémy, které zde byly zmíněny v souvislosti s leníky v sedmnáctém století, přetrvaly i v době následující. Po dlouhém období střídání majitelů představují Pfalcové z Ostřic rod, o nichž lze prokazatelně konstatovat, že měli k Tetínu bližší vztah. Již bylo výše zmíněno, že Kristián, měšťan a nákladník na

⁴³⁶ NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 136, *Inventář* (1658), *Inventarium* (1743). HOLASOVÁ, A., *Poznámky k problematice studia inventářů*. HOLASOVÁ, A., *Poznámky k problematice studia inventářů raněnovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání kultury společnosti*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 109-122. BŮŽEK, V., *Domácnosti nižší šlechty*. TÝŽ, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí*. BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (ed.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. HRUBÝ, F., *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*.

⁴³⁷ NA, fond Česká léna, inv. č. 1124, sign. 11/8/32, Záležitosti léna Tetín, karton 318. Viz heslo Vojáček Jan Bohdan v Ottově slovníku naučném.

Starém Městě pražském, který vlastnil zdejší léno v letech 1696-1707, zde inicioval vznik nejen vlastního vrchnostenského mlýna, ale postavil si v zahradě svého dvora i kapli. Tentýž Kristián se ještě jako chlapec vyskytuje v pamětním zápisu z roku 1684, který byl nalezen v makovici věžičky kostela sv. Ludmily. Jako jeden ze svědků opravy věžičky kostela se zde dále uvádí tehdejší majitel léna Leonard, otec Kristiána a patrně zakladatel zdejšího pivovaru, společně se svým bratrem též Kristiánem, doktorem teologie a arcijáhnem pražským. I tento starší Kristián patřil k okruhu osob, které se blíže identifikovaly s tímto místem. V jeho případě se na Tetíně zachoval svícen označený jeho jménem a rokem 1684, který se má dnes nacházet v kostelu sv. Ludmily. K celkovému dobovému obrazu obce je nutné dodat, že právě v této době získával původně dřevěný kostel svaté Ludmily svoji barokní podobu. Za hlavního iniciátora přestavby je však považován karlštejský děkan František Ferdinand Čedík.⁴³⁸

Další rod, který měl nepochybně k tomuto místu bližší vztah, byli Rachlitzové. Po své matce zdědil v roce 1743 tetínské léno Jan Rachlitz, obchodník a měšťan Menšího Města pražského, který má také v dnešním kostelu sv. Jana Nepomuckého náhrobek z roku 1772. Před svou smrtí v roce 1771 sepsal závěť, v níž ustanovil každoroční odvádění 60 žejdlíků másla pro věčnou lampu v kostele svaté Ludmily. Kvůli narůstajícím dluhům se ale Jan Vojáček, další majitel tetínského velkostatku v letech 1809-1859, pokusil několikrát z této povinnosti vyvázat. Podařilo se mu to ale až v roce 1852, když ji přepsal na své poddané chalupníky.⁴³⁹ Na konci osmnáctého století se zdejší manský dvůr ocitl částečně v krizi, patrně i díky podnikání Jana Rachlitze. Řízením jeho závěti se po dvou duchovních stala nabyvatelkou zdejšího léna v letech 1779-1802 Johanna Nepomucena rozená Roudnická (provdaná Kotaška), které se nakonec podařilo tuto situaci ustát a prodat zdejší léno tak, aby po zaplacení dluhů odtud odešla ještě s určitým ziskem.⁴⁴⁰ Naopak spíše jako součást svých finančních transakcí vnímal léno baron František Ignác Wunšvic, předsedící dvorského a komorního soudu, který se na Tetíně zdržel velmi krátce, konkrétně v

⁴³⁸ GOTTFRIED, L., *Nález pamětního zápisu*, s. 100. TÝŽ, *Kdy byl postaven kostel sv. Ludmily na Tetíně?* NEUŽILOVÁ, V., *Epigrafické památky berounského vikariátu*, diplomová práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2010, s. 67.

⁴³⁹ NEUŽILOVÁ, V., *Epigrafické památky*, s. 67. Státní okresní archiv Beroun, fond Farní úřad Tetín, Pamětní kniha, folio 39-42.

⁴⁴⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 1124, sign. 11/8/32, Záležitosti léna Tetín, karton 318, kupní smlouva mezi Johannou Nepomucenou Roudnickou a Vojáčekovými.

letech 1734-1735. Na rozdíl od dnes více známějšího bratra Gottfrieda Daniela, sběratele a genealoga, se František Ignác při budování své úřednické kariéry zcela vydal ve stopách svých předků. Prošel postupně úřady hejtmana plzeňského a prácheňského kraje a působil i jako hejtman na Novém Městě pražském. V roce 1742 se ale přiklonil na stranu bavorského kurfiřta Karla Albrechta. Po jeho odchodu se musel stáhnout do ústraní. Patrně v souvislosti s působením v těchto úřadech získával postupně různé statky, například na Plzeňsku, které dříve či později musel prodat, aby zaplatil své dluhy. Po té, co skončil ve funkci krajského hejtmana prácheňského, byl poměrně dlouho popotahován za nesrovnalosti ve vyúčtování z této funkce a na čas mu dokonce obstavili plat z úřadu novoměstského hejtmana, kde tehdy působil. Mezi věřitele, kteří si na něj stěžovali, patřili i pražští židé, u nichž si půjčoval a díky nimž platil své starší dluhy. Část zisku z prodeje byl těmto jeho stálým věřitelům adresován již v roce 1735 v prodejní smlouvě na lenní dvůr v Tetíně. Zisk zdejšího dvora patrně souvisel s jeho funkcí přísedícího u dvorského a komorního soudu.⁴⁴¹

Podle popisu prvního vojenského mapování z šedesátých let osmnáctého století se nacházely ve vesnici tři kostely, solidní fara a zděný poplužní dvůr. Kostely obklopovaly dobré ohradní zdi, a stejně tak i zahradu u poplužního dvora, v němž stála kaple. „*Potok protékající vsí má nad ní blátěné dno, ve vsi tvoří rybník s pevnými břehy, vhodný pro napájení koní, a pod vsí pohání zděný mlýn.*” Největších osm sedláků-hospodářů žilo na gruntech číslo 35, 16, 38, 3, 13, 37 a 34. Ve vsi se měla nacházet též triviální škola. Samostatnou kapitolu představuje zdejší židovské komunita, která si zde postavila ve třicátých letech devatenáctého století i vlastní synagogu. Dále se dle soudobých topografických popisů vyskytovaly v okolí obce mramorové lomy. Z tohoto období také pocházejí první podrobnější kartografické znázornění vsi s charakteristickým rozmístěním osídlení podél cesty z Berouna. Mapa stabilního katastru odráží další demografický skok, který se zde v první polovině devatenáctého století odehrál, neboť ke konci dvacátých let mělo žít v celém Tetíně, nejen ve vlastní vsi, již 407 obyvatel. Z první poloviny devatenáctého

⁴⁴¹ NA, fond Desky dvorské, inv. č. 98. Kvatern památný zlatý smluv a dohod, folio 196-197. WOITSCHOVÁ, K., *Gottfried Daniel Wunschwitz, sběratel, heraldik a genealog*, Praha 2011, s. 35. Viz heslo Vunšvic v Ottově slovníku naučném. LIŠKOVÁ, M., *Stavovský zemský výbor v Čechách, katalog 1740-1742, 4/V*, Státní ústřední archiv, Praha 1972, s. 49, č. 7984, s. 317 č. 9607, s. 323, č. 9641, s. 326, č. 9660, s. 331, č. 9697, č. 9699, *katalog spisů z let 1745-1746, 4/VII, část 2*, Praha 1975, s. 420, č. 12885.

století, konkrétně od roku 1791, se také dochovaly obecní účty vlastní vsi, které obsahují příjmy jednak z chalup stojících na obecní půdě a jednak z propachtovaných obecních pastvin. Rozličná vydání se zase týkala například platu pro pastýře či opravení obecní pastoušky.⁴⁴²

Nejpodrobnější soupis společně s oceněním nemovitého majetku na velkostatku vznikl v roce 1840 z podnětu úřadu nejvyššího dvorského lenního sudí, právního nástupce dvorského lenního soudu, po němž následujícího roku probíhalo ve vsi i katastrální měření. Nicméně ještě starší soupis, pořízený v roce 1836 a odvolávající se ještě na inventář z roku 1743, byl sepsán v době, kdy se již udály mnohé stavební změny, zároveň však zde i nadále probíhala výstavba.⁴⁴³ Konkrétně se tu nalézala ještě nedostavěná obytná budova označovaná v této době již jako zámek, nalevo stál ovčín a ve stejné řadě obydlí pro čeledě, stáje a kůlna. Proti nim na špici dvora se měl rozprostírat pozemek určený pro pivovar s vinopalnou, chlév pro hovězí dobytek a rovněž i pro drůbež. Dále tu stála jakási další stodola, v nedávné době renovovaná, a poblíž též starý chlév pro hovězí dobytek, a jakýsi přístřešek pro skladování sena. Kaple sv. Jana Nepomuckého v ovocné zahradce, založená Kristiánem Pfalcem z Ostřice, sloužila nyní již jen jako sušárna na ovoce a obydlí pro zahradníka. Do evidence nemovitého majetku se dostalo taktéž obydlí poblíž vsi na tzv. Koledníku, kde si Vojáckové vybudovali další dvůr, na němž se mimo jiné rozkládal ovčín. Většina stavebních změn se udála především za Jana Vojáčka, majitele léna v letech 1809-1859, který přestavěl většinu hospodářských budov, založil již zmíněný dvůr na Koledníku, a vybudoval nový pivovar a zámek do dnešní podoby. K těmto úpravám došlo mimo jiné i proto, že dvůr, který kdysi jeho otec přebíral od předchozích majitelů, měl být vyhořelý. K lénu ještě pochopitelně náležely chalupy, ať již ve vsi či poblíž dvora, a to jednak vlastní rustikální, dále tzv. emfyteutické a v neposlední řadě ty, o něž se jako vrchnost částečně dělili s karlštejnským panstvím.

⁴⁴² *Kurzverfasste Beschreibung des Berauner Kreises sammt beigelegter Land-Karte*, Prag 1794, s. 47. STREINZ, W. M., *Vollständiger Umriss einer statistischen Topographie des Berauner Kreis im Königreich Böhmen*, Prag 1828, s. 251. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1246, sign. 10, Účet mramorových lomů v Tetíně z let 1819-1822. Tamtéž, inv. č. 1305-1328, Obecní účty, karton 604 - Tetín. NA, fond Josefské vojenské mapování.

⁴⁴³ NA, fond Česká léna, inv. č. 472, sign. 66 B, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 138, *Verzeichnis der zum Lehngute Tetin geliegend Lehnstücke sammt fundus instructus*.

Situace kolem nedostatku prostoru pro pastviny, jejíž zárodky se vytvořily již v druhé polovině sedmnáctého století, se stala zdrojem několika konfliktů, které tu v průběhu devatenáctého století mezi obcí, majiteli léna a farou probíhaly. K prvnímu střetu došlo například již krátce po zakoupení léna Vojáčkovými v roce 1804, neboť obec požadovala, aby počet ovcí na manském dvoře chovaných byl omezen na dvě stě třicet kusů. Z odhadu majetku sestaveného pro Johannu Nepomucenu Roudnickou okolo roku 1780 vyplynulo, že vlastní ovčín byl projektován až pro 400 ovcí. Tentýž problém s nedostatkem pastvin se řešil ještě několikrát, neboť *„pastviny a průhony v obci Tetíně z části manských, z části obecních pozemkův pozůstávají a položeny jsou tak, že soused na svůj pozemek jinak než přes pozemek sousedův přejíti nemůže”*, jak konstatoval Jan Theodor Vojáček. Spor mezi vlastníkem manského dvora a starousedlými šestnácti sousedy byl vyřešen roku 1834 smlouvou o pasení ovcí na obecních pastvinách a to tak, že Vojáček směl chovat maximálně 200 bahnic a 100 kusů jaloviny. Znovu se ale tentýž problém vynořil v souvislosti s vyvazováním a pořádáním břemen. Jednání kolem této záležitosti se vyostřila především kolem roku 1859, kdy probíhala stání za účasti obou stran: *„Nyní se vyjednává u c. k. vyvazovací komise o zrušení nebo vlastně vykoupení onoho společného práva pastvy, které se nejvyšším stvrzením a vkladem do dvorských manských desk i do kněh gruntovních stalo manským příslušenstvím a tudíž nezadatelným právem léna. Obec Tetínská však tyto pastviny, jež původně 170 jiter 1559 sáhů držely pod záminkou zvýšení užitků, rozdělává, vysazuje a jednotliví sousedí rok od roku přiorávají, takže nejen manství v užívání nabytého práva společně pastvy se vůbec zkracuje, nýbrž i původně manská pastviště, ježto se nadzmiňným způsobem ode dávna obci Tetína v společné užívání ponechávaly, z části od obce a jednotlivých sousedů rozdělány, přiorány jsou a hranice se neznatelné stávají.”* I zde se jednání vlekla, například v roce 1865 musela být vyslána delegace od vyvazovací komise k novému vytyčení hranic velkostatku. I po tomto vymezení však k propuknutí sporu stačilo nemnoho. Například když v roce 1872 nechal farář zpevnit svoje vyplavené pole kamením, avšak zároveň při tom porušil i vlastnické právo obce, vypukla další třenice, tentokrát mezi obcí a Vojáčkem, na jedné straně, a farářem, na druhé straně.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 137. Tamtéž, inv. č. 476,

Oproti lokalitám rozděleným mezi více vlastníků sídelní struktura Řitky byla tvořena výhradně z léna, které svoji rozlohou náleželo k největším statkům karlístejnské manské soustavy. Na počátku sedmnáctého století stálo na panské části léna „*pusté tvrziště*“ a poplužní dvůr. Poddanská část manského statku, ves „*Řidka*“ či „*Řídká*“ označovaná jako pustá, se skládala ze dvora a dvou chalup, obývaných v této době pouze podruhy. Právě nedostatek poddaných, především sedláků, projevující se nejméně od poloviny šestnáctého století, náležel k jednomu ze zdejších leitmotivů. Že označení zdejších hospodářských součástí jako pustých mělo přeci jenom relativnější význam, vyplývá jednak ze srovnání s následujícím válečným obdobím a jednak z výčtu dalších komponent, které dále patřily k lénu. Konkrétně se jednalo o „*krčmu od starodávna výsadní v nově vystavenou*“, pivovar, chmelnici, mlýn, ovčín, kovárnu a pilu. Kromě polí, luk, pastvišť a obvyklých porostlin k Řitce dále příslušela i štěpnice či les. Výhodu představovalo i samotná poloha léna na silnici mířící do jižních Čech a řitečtí toho také plně využili, neboť při ní vybudovali již zmíněnou krčmu. Nicméně stejně jako v případě Tetína i zde se tato situace v době třicetileté války obrátila proti nim, neboť „*týž stateček skrze oheň a prach v popel* [byl, poznámka autora] *obrácen, v tu největší pustotinu přiveden a zničen, lesův nad míru k velký újmě jest přišel*.“⁴⁴⁶ Navzdory tomu však svoji rozlohou kolem 180 strychů, stejně tak i pořadím v kvaternu lze považovat Řitku společně například s menším Tetínem a většími Smolotely k lénům, které měly nejen přednější charakter, ale i za určitých podmínek i učitý hospodářský potenciál.

Co se týká zdejších vlastníků, nejméně od šedesátých let šestnáctého století až do padesátých let věku následujícího se v podstatě udržovala značná kontinuita

sign. 66 E, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, karton 139. Tamtéž, inv. č. 1124, sign. 11/8/32, Záležitosti léna Tetín, karton 318. NA, fond Zemská komise pro vykupování a pořádání břemen na pozemnostech, inv. č. 32, karton 21. Státní okresní archiv Beroun, fond Farní úřad Tetín, Pamětní kniha, folio 29-36.

⁴⁴⁵ Tam, kde byly použity dobové prameny, ponecháno původní pojmenování léna, například Řidka či Řídká. Viz též PROFOUS, *Místní jména v Čechách IV*, Praha 1951, s. 568. Značné množství materiálů k tomuto léno nashromáždil František ŠÍRL, místní rodák a kronikář, ve své desetisvazkové práci *Řitka v minulosti*, jejíž jediný originál v podobě strojopisu odevzdal do knihovny Národního archivu. Navzdory rozsáhlosti sebraného materiálu autor nepřistoupil ani k základní syntéze a rovněž pominul i některé podstatné archivní fondy k této otázce. I tak je práce cenná především s ohledem na vlastní autorovy vzpomínky a fotografickou dokumentaci Řitky a blízkého okolí sahající až do počátku 20. století. HŮLOVÁ, H. - SEDLÁKOVÁ-HŮLOVÁ L., *Vzpomínka na Františka Šírla*, Rodopisná revue on-line 14-3, 2012, s. 18.

⁴⁴⁶ NA, DD 112, folio 76.

držby v ženské linii a pokud se zboží prodávalo, například manželům těchto „dědiček“ léna, tak především pro zachování jeho vlastnictví v rámci rodiny. Hodnota samotného statku také během prvních tří desetiletí sedmnáctého století stoupla, patrně i zásluhou Karla Viléma Hejnice z Hyršperku, tehdy rady soudu nejvyššího purkrabství a od roku 1638 místopurkrabího hradu Pražského, druhého manžela Doroty Kunšové z Limuz a spoluvlastníka Řitky. Patrně kvůli nejistotě hospodářských poměrů vyvolaných dlouhodobým vojenským konfliktem se manželé pokusili na počátku třicátých let Řitku prodat, ale nakonec se v léno museli po několika letech uvázat zpátky, neboť noví kupci jej nebyli schopni splácet.⁴⁴⁷ Vzhledem k výše popsaným válečným událostem jej ale obdrželi zpět ve velmi špatném stavu. Již úspěšně se podařilo prodat statek mimo rodinu na počátku padesátých let, konkrétně Jiřímu Načeradskému z Ostroměře a jeho manželce Alžbětě Načeradské ze Zlatého Pole, jimž se nejen podařilo vyrovnat se zdejšími nestabilními hospodářskými poměry, ale u nichž je i pramenně doloženo, že se pokoušeli podnikat v širším měřítku, ať již tak, že chovali ve velkém ovce či provozovali již zmíněnou krčmu. Při čemž Jiří Načeradský působil zároveň jako hejtman panství Tloskovského na Benešovsku, které v té době vlastnili potomci Pavla Michny z Vacínova.⁴⁴⁸

Od poloviny sedmdesátých let se na Řitce často střídali majitelé, například Žofie Potencie Matteo rozená Kostrábová z Freidenwaldu, dcera hejtmana brandýského a přerovského panství, po němž zdělila dům v Praze⁴⁴⁹, či Markyta Magdalena Matoušková rozená Šmerhovská z Lidkovic, která měla za manžela radu knížete opavského a krnovského a pozdějšího tamního zemského písaře.⁴⁵⁰ Na konci století v roce 1699 se pro Řitku otevřela nová kapitola, neboť ji koupila Apolonie Polyxena Krakovská z Kolovrat, manželka Albrechta Jindřicha Krakovského z Kolovrat, a mimo jiné pak na Řídké, rady české komory, povýšeného v říjnu 1700 do hraběcího stavu. A jejich syn Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat, na Chýši,

⁴⁴⁷ NA, DD 112, folio 75.

⁴⁴⁸ Viz Jiří Načeradský z Ostroměře v Kartotékách Augusta Sedláčka. Státní oblastní archiv v Praze, Fond Farní úřad Mnichovo Hradiště, Mnichovo Hradiště 01 - matrika narozených 1683-1738, Neveklov - 28. 9. 1659. SEDLÁČEK, A., *Hrady XV*, s. 125.

⁴⁴⁹ NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Sophie Potentie Matte geboren von Kostrzabka von Freidenwald. Též Matheová viz Kartotéky Augusta Sedláčka. ČÁREK, J., *Z dějin staroměstských domů*, Pražský sborník historický 16, 1983, s. 26.

⁴⁵⁰ NA, DD 121, folio 50. NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Verkaufskonsens von Řidka für Margaretha Magdalena Matuschka geb. Schmerovska. Též viz Šmerhovský z Lidkovic v Kartotékách Augusta Sedláčka.

Drahenicích, Svojšicích a Řídké, tajný rada, komoří, místokancléř a později nejvyšší kancléř, zdědil rozsáhlé dominium Jeníšků z Újezda, a tak se zdejší léno stalo součástí většího majetkového komplexu, kam například patřila i Březnice s Lisovickým lénem. Kromě promyšlené sňatkové strategie, díky níž dosáhl značného jmění, bývá posledně zmíněný Vilém Albrecht považován za ukázkový prototyp byrokrata postupujícího v zemské hierarchii prostřednictvím dlouhodobé a trpělivé úřednické práce v zemském aparátu.⁴⁵¹

Co se týká charakteristiky těchto leníků, v porovnání s Tetínem, který byl v sedmnáctém století po určitou dobu oblíben u karlštejnských hejtmanů, se zde nějaké jednotící hledisko hledá velmi těžko, zvláště když se nabyvatelkami lén často stávaly s povolením vrchnosti velmi často ženy, obvykle dědičky po předchozích majitelích. O mužích, spolumajitelích zdejšího léna, lze obecně říci, že zastávali úřady nejrůznějšího charakteru. Tyto jedince do značné míry přesahoval svým postavením a i dalším působením již zmíněný Karel Vilém Hejnic z Hyršperku, rada soudu nejvyššího purkrabství a pozdější místopurkrabí hradu Pražského. Samostatnou kapitolu již představují majitelé léna z přelomu sedmnáctého a osmnáctého století, kteří nejenže zastávali i značně vysoké funkce v zemské hierarchii, ale jež vstoupili i do panského stavu a vlastnili i rozsáhlejší dominia, jejichž součástí se stala i Řitka.

Výraznou skupinu nabyvatelek zdejšího léna tvořily často ženy, u nichž lze předpokládat určitý ekonomický potenciál. Tento model se uplatnil již na Tetíně v souvislosti s Annou Sidonií Preisingerovou z Hortenfelsu, manželkou úředníka pomocných cel v Praze, která v padesátých letech na tetínských poustkách provozovala chov ovcí. V případě Řitky je obdobné podnikání ale v širších měřítkách doloženo za již zmíněných manželů Načeradských, později samotné vdovy Alžběty Načeradské ze Zlatého Pole, kteří vlastnili léno v letech 1652-1673. Ovčín existoval na Řitce již na počátku sedmnáctého století a je dost možné, že zdejší pusté usedlosti se využívaly k chovu ovcí již dříve. Z pramenů, konkrétně z berní ruly a ze ztraceného inventáře z roku 1673 vyplývá, že během války došlo sice k úpadku

⁴⁵¹ NA, DD. 121, folio 50. NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Appolonia Pollexina vermält u. geb. Krakowski Gräfin von Kolovrat. Tamtéž, Mobilien- und Wirtschaftseffekten auf Rzidka nach Wilhelm Graf von Kollovrat, *Inventarium*. Heslo Jeníšek z Újezda v Ottův slovník naučný. MĀTA, P., *Svět*, s. 360.

zdejšího chovu ovcí, ale v polovině padesátých let byl znovu ovčín obnoven a vlastní podnikání bylo pronajato ovčáckému mistrovi, který měl k dispozici jednoho pacholka. O tom, že tato činnost byla provozována přeci jenom ve větším rozsahu, svědčí pořádání pozůstalosti po vdově Alžbětě Načeradské, která měla chovat až 761 ovcí a navíc mimo jiné ještě 35 kusů hovězího dobytka. Určité srovnání se nabízí s obdobným podnikáním na karlštejnském panství, kde byl v polovině padesátých let chov ovcí situován v panském dvoře Milíně.⁴⁵²

Dále manželé Načeradští rovněž obnovili zdejší pivovar a krčmu. Zároveň s tím se ale znovu otevřel starší spor o toto právo, který se zde rozhořel již v polovině šestnáctého století se sousedním panstvím Mníšek. Ten v padesátých letech sedmnáctého století vlastnil Servácius Engel z Engelsflussu. Soudní pře probíhala ještě v sedmdesátých letech a lze ji s jistou nadsázkou považovat za jeden z dalších leitmotivů zdejších dějin. Z poměrně rozsáhlého materiálu k tomuto sporu vyplývá, „že k tomu statku Řídka krčma náleží, ale ne na tom místě u silnice, kde nyní vystavená jest, než na jiném místě, jakž to také jiné allegatem n. 3, neb tato nynější krčma, již předešle v tom místě zůstavena byla.“⁴⁵³ Zdá se tedy, že na léně kdysi stávala jakási starší krčma, ale zdejšími majiteli byla postavena nová, a to přímo u silnice, která tak svoji polohou značně konkurovala té mníšecké.⁴⁵⁴

Vedle manželů Načeradských, kteří vlastnili Řitku přes dvacet let a kteří ji obnovili v poválečných letech, lze stabilizaci poměrů na zdejším léně v první polovině sedmnáctého století zase spojovat s Karlem Vilémem Hejnicem z Hyršperku, radou soudu nejvyššího purkrabství a od roku 1638 místopurkrabím pražským, druhým manželem Doroty Kunšové z Limuz, s níž se oženil v roce 1612 a stal se tak zdejším spolumajitelem. Léno vlastnili oba manželé až do roku 1651, s přestávkou v letech

⁴⁵² Podle výčtu z roku 1655 mělo být na panství 1102 ovcí, z toho celkem 852 (470 bahnic) bylo právě v Milíně. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 330, sign. I-1/40, Inventář zařízení a zásob, rok 1653, 1655, karton 1.

⁴⁵³ NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Georg Alexius Naczeradsky und seine Gattin Elisabeth geb. von Zlate Pole, *Výtah z repliky Kryštofa Norberta Knauta z Fahnschwungu, JMC rady a královském prokuratora v Království českém sub preasentatis 25. 3. 1663 složené*.

⁴⁵⁴ NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Georg Alexius Naczeradsky und seine Gattin Elisabeth geb. von Zlate Pole. Tamtéž, fond Stará manipulace, inv. č. 3007, sign. R 107/1, Spor o šenk na lénu Řitka, karton 1972. Tamtéž, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 585, Karlštejnská léna - jednotlivé záležitosti - Řitka, karton 167. STUPKOVÁ, M. - DŘÍMAL, J., *Česká finanční prokuratura II/2, katalog*, Státní ústřední archiv, Praha 1971, sign. 12/23, s. 133. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 288. ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 84. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 98-99.

1630-1646.⁴⁵⁵ Tehdy jej prodali Abrahamovi Herfurtovi z Frankenberku a jeho ženě Anně Marii z Wolsberku, měšťanům Starého Města pražského, jimž se ale nedostávalo finančních prostředků na splácení léna, a tak jej nakonec museli vrátit zpět. Abraham Herfurt byl totiž v roce 1623 odsouzen konfiskační komisí k lenní držbě svého soukromého majetku.⁴⁵⁶

Samotný Hejnic, který během povstání zůstal v Čechách a přísahal na konfederaci, při čemž si vymohl jako mnozí jiní, kteří v této době dleli v Čechách, že nepodnikne nic proti katolickému náboženství, byl při této komisi osvobozen. Za toto omilostnění mu v roce 1629 při komisi tractationis de pio opere přikázali odvést poplatek 100 zlatých rýnských k alumnátu jezuitské koleje u svatého Klimenta. Tato záležitost neměla výraznější vliv na jeho kariérní postup, naopak Hejnic dokonce náležel k osobám, které do určité míry zasahovaly do poválečného uspořádání poměrů v Čechách, a to nejen z titulu své funkce, ale patrně i díky svým společenským vazbám. Kromě toho, že v několika případech vystupoval jako svědek či plnomocník jednotlivých leníků, podílel se i na správě karlštejnských lén, ať už jako osoba, která společně se zástavním majitelem karlštejnského panství Kavkou z Říčan povolovala prodej léna či jako zástupce sester Kavkových z Říčan, za něž jako za lenní vrchnost v několika případech přijímal ve svém domě na Novém Městě pražském přísahu od jednotlivých leníků. S Kavkovými z Říčan jej patrně i spojovaly bližší vazby. Tyto úkony vykonával navzdory tomu, že on sám byl ve stejné době v postavení karlštejnského leníka. Povětšinou se však jednalo o léna robotná či menšího významu. Není tedy divu, že se mohl poměrně bez problémů uvázat nazpátek ve svůj manský statek, který nebyl novým majitelem splácen. Doložena je i jeho účast v komisi rozhodující spor o dluh mezi karlštejnským děkanem a majitelem dvora v Mořině, kterou lze sice spojovat s jeho úřadem místopurkrabího, ale zároveň opět svědčí o určité míře zájmu a angažovanosti ve zdejším regionu, tj. v oblasti karlštejnského panství. Dalším příkladem, kdy opět zasahoval do zdejších poměrů, je jeho zpráva o stavu ostatků z Karlštejna, uložených na Malé Straně v domě sester Kavkových.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ NA, DD 111, folio 30, DD 112, folio 71-76. SCHULZ, V., *Purkrabí hradu pražského*, s. 15.

⁴⁵⁶ BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. 143. Viz též Herfurt z Frankenberku v Kartotékách Augusta Sedláčka.

⁴⁵⁷ NA, DD 112, folio 110, 118, 119, 149, 166, 220, 229. BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací I*, s. 145. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 68. BARTŮNĚK, V., *Karlštejn. Zbožný odkaz otce vlasti. Dějiny kapituly a děkanství karlštejnského*, Praha 1948, s. 61, 167.

Vrátíme-li se ještě k popisu vlastního léna, první zmínka o zdejším nedochovaném inventáři či „registříku“ pochází z roku 1630, který vznikl při prodeji zdejšího dvora. Další byl sepsán až v roce 1673 v rámci pozůstalostního řízení po Alžbětě Načeradské, z něhož naposledy čerpal Václav Černý ve své studii o karlštejnském panství a po té se pravděpodobně ztratil. První dochovaný inventář týkající se Řitky tak pochází až z roku 1738.⁴⁵⁸ Do poloviny století přibyla na léně ještě další poddanská chalupa, takže tu stály již celkem tři. I na počátku padesátých let byl na zdejším statku pocítován značný nedostatek pracovních sil, jak vyplývá z formulace v této době často uváděné v trhovách smlouvách, do nichž byly zahrnovány poddaní „*na týchž gruntech zrodilí aneb osíralí a z těch gruntů zběhlí*.“⁴⁵⁹ Řitka dokonce schází i v soupisu poddaných podle víry. V polovině padesátých let se tu sice o ovce staral ovčácký mistr s pacholkem⁴⁶⁰, ti však nemuseli náležet k místním poddaným, jak bývalo u této profese zvykem. Za manželů Načeradských se situace značně stabilizovala, neboť dle výpisků z inventáře z roku 1673 čeleď v panském dvoře mělo tvořit celkem 14 lidí, včetně šafáře. Samotný Václav Černý považoval zdejší panské sídlo za větší selský statek, kde měl být „*pokoj pro pana hospodáře, v něm 4 okna dobře do olova zasazený, se dvěma mřížemi železnými za okny, s dvěma almarami v zdech s zámky a klíči, s zelenými kamny, tabulkou dlouhou, stolem širokým se 2 truhlíky, šreibtišem se zámek a klíčem, s jedenácti stolicemi a židličkami a jednou seslí bez zábradlí*.“ Mělo se tu nacházet větší množství hospodářského náčiní, konkrétně v ratejně, na dvoře, v stodole, ve spíži, v mlýně, kovárně, pivovaře a vinopalně.⁴⁶¹ Stejně jako v případě Tetína z vizitace roku 1715 mimo jiné vyplynulo, že vlastní léno se mělo rozkládat na 278 stryších, tedy nikoliv pouhých 180, jak evidovala komise v berní rule. A z toho na 72 stryších hospodařilo šestnáct poddaných se svými rodinami.⁴⁶²

Dle inventáře z roku 1738 je zdejší obytné sídlo popisováno jako zámek („*Schloss*“) s pěti pokoji. K nim navíc ještě náležel pokoj správce a světnice pro sloužící. Zdá se, že tentokrát komise vstoupila první do reprezentačního prostoru a

⁴⁵⁸ NA, DD 111, folio 71. NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Appolonia Polexina vermält u. geb. Krakowski Gräfin von Kolovrat. Tamtéž, Mobilien- und Wirtschaftseffekten auf Rzikka nach Wilhelm Graf von Kollovrat, *Inventarium*. ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 84.

⁴⁵⁹ NA, DD 112, 76/č .2.

⁴⁶⁰ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 288.

⁴⁶¹ ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 84.

⁴⁶² NA, fond Tereziánský katastr, inv. č. 247, Řitka, lenní dvůr, karton 17.

po té prošla místnostmi privátnějšího rázu. Konkrétně první táflováný pokoj dekorovalo devadesát tři papírových obrázků různého charakteru, deset menších obrazů a dvě velké plátna zpodobňující nespecifikované osoby v životní velikosti. Kromě toho tu ještě visela podobizna zesnulého hraběte Viléma Albrecht Krakovského z Kolovrat. Potahy a přehozy nábytku v následujícím pokoji byly sladěny do modré barvy, naproti tomu v oknech visely zelené závěsy. Konkrétně zde stál starý oválný stůl, tři stará křesla a starý psací stolek. Místnost doplňovalo osmdesát šest různých papírových obrázků. Ve třetí místnosti komise zaznamenala jen několik kusů nábytku, konkrétně staré křeslo se zeleným potahem, stejně tak zelené závěsy, noční stolek, dvě žluté these a padesát čtyři různých papírových obrázků. Ve čtvrté místnosti stály dvě truhly na oblečení a dvě postele. Pět lůžek na spaní se nacházelo i v poslední místnosti společně s velkou starou almarou. Pochopitelně by bylo vhodné srovnat tento zámek se soudobým obytným sídlem v Tetíně, neboť s ohledem na počet místností se nezdá, že by se velikostně nějak dramaticky lišily. Bohužel dobové inventáře neposkytují žádné informace týkajících se jejich rozměrů a jak v Tetíně, tak i v Řitce vznikly v devatenáctém století nové obytné stavby.⁴⁶³

⁴⁶³ NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sign. 50, Zálezitosti léna Řitka, karton 106, Appolonia Polexina vermält u. geb. Krakowski Gräfin von Kolovrat. Tamtéž, Mobilien- und Wirtschaftseffekten auf Rzikka nach Wilhelm Graf von Kollovrat, *Inventarium*.

Zohledníme-li při srovnávání jednotlivých lén karlštejnské manské soustavy pouze jejich rozsah a vybavení, tak za nejpřednější zdejší zboží v sedmnáctém století lze označit právě Smolotely, zapsané i v prvním karlštejnském kvaternu mezi čelními statky zdejší soustavy. Jeho součástí byl konkrétně větší díl Smotel, Dolních Hbit, Vesce a menší část Pečiček neboli Malých Pečic. Zbytek těchto vsí náležel ke karlštejnskému panství kromě Vesce, který měl v této době jiného majitele. Nejméně od konce šestnáctého století bylo navíc zvykem, že si zdejší leníci dokupovali pomocí samostatné trhové smlouvy ještě sousední Smotelky či tzv. Malé Smolotely, které ale měli v běžné dědičné držbě a jež tak formálně nenáležely k vlastnímu lénu. Vedle velikosti zdejšího manského statku, jež činila dle berní ruly i se Smotelkami celkem 534,8 strychů⁴⁶⁵, dalším charakteristickým rysem zdejšího léna byla značná kontinuita držby, která se až na drobný výkyv udržovala v sedmnáctém století v rámci jednoho rodu, konkrétně Chanovských z Dlouhé Vsi.

V Smotelích na manské části stála tvrz s poplužním dvorem a dále rovněž i ves s vlastními poddanými. Kromě zahrady patřil k lennímu dvoru ovčín, pila, pivovar, sladovna a sousední les Hvozdec. Starší vývoj smotelského léna, kdy v této lokalitě sedělo i více vlastníků, než došlo ke scelení majetku, se projevil ještě v popisech vlastního statku v druhém karlštejnském manském kvaternu, kde se objevuje zmínka o druhém manství tzv. Formánkovském v sousedních Pečičkách neboli Malých Pečicích, v nichž smotelští vlastnili menší díl obce. Dále k lénu naopak náležela větší část Dolních Hbit a před rokem 1622 i patronát nad zdejším kostelem. Později si jej pod svoji pravomoc převzal karlštejnský purkrabí jako zástupce karlštejnského panství.⁴⁶⁶ Ten také spravoval nevelkou část zbytku vsi. Podobný vývoj pravděpodobně proběhl i v případě kostela v Cetyni, o který ale smotelští leníci přišli již někdy v druhé polovině šestnáctého století.⁴⁶⁷ A v neposlední řadě součástí zdejšího léna byly i dvě třetiny vsi Vesce, k níž „*od starodávna*” náležel i „*kus řeky*”

⁴⁶⁴ Spíše než Smotelům byla pozornost věnována Chanovským z Dlouhé Vsi, a to především Albrechtu a jeho rekatolizačnímu úsilí, která se soustředila do této a dalších sousedních oblastí. Též viz heslo Chanovský z Dlouhé Vsi v Ottův slovník naučný.

⁴⁶⁵ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 252-254.

⁴⁶⁶ NA, DD 111, folio 27-28, 29.

⁴⁶⁷ NA, fond Česká léna, inv. č. 435, sign. 60, Záležitosti léna Smolotely, karton 125, Břetz. v. Rizenberg verkauft Smotel dem Simon von Splanov 17. Juni 1544, Schuldbrief des Martin Divissowsky 1527.

Vltavy". Pro smolotelské poddané se tento přístup k vodě stal jednou z možností jejich obživy, jak svědčí berní rula: „*Tito lidé s tím potahem dříví k řece Vltavě z platu vozí a s ním se živí.*“⁴⁶⁸ Dále k lénu náleželo sedm krčem, resp. právo je provozovat, konkrétně ve Smolotelích, v Dolejších Hbitech, dvě ve Vesci a jedna poblíž téže lokality, šestá ve vsi Drsníku, který sousedí s Malými Pečicemi, a poslední ve „vsi *Luhu na mlejně*“, rozkládajícím se na cestě ze Smolotel do Milína.

Jakkoliv se pro karlštejnské panství zachovala souvislá řada pozemkových knih již od počátku sedmnáctého století, pro vsi nacházející se v jeho jižnější části v oblasti Příbrami vznikla samostatná pozemková kniha až na konci třicátých let sedmnáctého století, kdy větší část zdejší agendy na sebe již definitivně přejal milínský písař. Navíc archiv statku Milína byl při jeho rušení z větší části zničen. Do působnosti milínského písaře spadaly lokality v okolí Příbrami, respektive v některých případech pouze jejich části: poddanské městečko Milín, Dubenec, Horní Hbity, Cetyně, Malé Pečice, Velký Pečice, Lešetice, Druhlice, Ouběnice, Palivo, Bohostice, Dolní Hbity a Smolotely. Náležely sem i Boješice, ale zástavní majitel karlštejnského panství Jan starší Kavka z Říčan je proměnil v panský dvůr. Ze sledovaných vsí ke karlštejnskému panství patřil větší díl Malých Pečic, jak již bylo výše uvedeno, které lze také společně s Dubencem, Horními Hbity a Cetyní řadit mezi přední karlštejnské statky v této oblasti. Naopak na opačné straně se svým významem ocitly nevelké díly obcí Dolní Hbity a Smolotely. Tyto menší celky také pochopitelně čelily mnohem hůře dlouhodobé nestálosti zdejších válečných poměrů, a tak dle berní ruly zůstal jak ve Smolotelích, tak i v Dolních Hbitech jen jeden rolník, jakkoliv v předválečné době tu bylo zaznamenáno více osob. Naopak Malé Pečice, mající rozsáhlejší zázemí, toto období ustály mnohem lépe.⁴⁶⁹

Vzhledem k tomu, že Smolotely náležely k větším statkům a že jejich vlastníci již dříve často kumulovali i další zboží v této oblasti, rozvinula se zde již v šestnáctém století poměrně bohatá písemná agenda, jak svědčí inventář z roku 1572, který vznikl v rámci pozůstalostního řízení po zemřelém majiteli. Při čemž z vlastního popisu uložení a uspořádání, jak jej zachytili pozůstalostní komisaři, je patrné, že se

⁴⁶⁸ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 252.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 181, 183-184. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 1, Registra správní aneb urbánní panství karlštejnského z roku 1625. Tamtéž, inv. č. 2, Registra urbánní panství karlštejnského z roku 1674, statek milínský. ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 5, 13, 81.

nejednalo o jakousi nahodilou činnost, neboť například materiály skladované v jednotlivých truhlicích se dále členily do dalších truhliček či škatulek, nebo že některé svazky měly i svá očíslování. Konkrétně objevili komisaři písemnosti ve velké světnici v tvrzi, a to v několika truhlicích, v almaře či ve stole. Mimo jiné se zde nacházela například „*malá truhlička vyřezávaná a v ní velká škatule*“, v níž se uchovávala nejen peněžní hotovost, ale i různé kvitance a smlouvy. „*V týž truhlici*“ ležela další škatulka, kam majitelé schraňovali kvitance „*z strany berně*“. Dále sem uložili různé klíče, výpisy, smlouvy, jako například „*smlouvu s panem Janem Bořitou z Martinic, purkrabím karlštejnským*“. V samostatných svazcích tu ležely v paklu číslo jednak různé kvitance, týkající se lenních krčem, či v druhém kvitance různého charakteru. Pod číslem tři byly zařazeny poddanské záležitosti, konkrétně „*v papíře zavázaný smlouvy s lidmi strany luk, při tom listy výhostní no. 3 poznamenaný*.“ Kromě zmíněných smluv tu byly další „*smlouvy, výpisy a list hlavní no. 5 poznamenaný*.“ „*V almaře v koutě za stolem*“ zase uložili „*VII svazků všelijakých listů poselacích*“. V jednom ze čtyř stolů v téže místnosti dále našli komisaři „*rejstra platův peněžitých, roboty, slepic a jiných povinností k manství smolotelskému*“ a „*registra pivovarská*“. A jakási jiná nespecifikovaná „*rejstra*“ se ještě nacházela v maličké žluté truhličce v další velké truhlici, jež měla stát v téže místnosti. Co se týká několikrát zmíněných kvitancí, většina z nich svědčila ve prospěch vdovy Alžběty z Dráchova a nepřesahovala částku padesáti kop, další pak jejímu manželovi či dalším příbuzným.⁴⁷⁰

Co se týká vlastních poddaných na léně, i zde se prameny hromadnějšího charakteru dochovaly až z pozdějšího období, konkrétně až z padesátých let sedmnáctého století, podle nichž tu měla být přibližně stovka osob.⁴⁷¹ Při čemž stejně jako v případě jiných leníků, kteří vlastnili na Podbrdsku i další zboží⁴⁷², se přiznání na tento manský dvůr nenacházelo v seznamu rytířských lén karlštejnského panství, ale mezi běžným deskovým zbožím, a to jako statek Smolotely, zahrnující i Smolotelky.⁴⁷³ Patrně v souvislosti s běžnými dobovými hospodářskými transformacemi, které zasáhly i dominia v této oblasti, a i díky spletnosti místních

⁴⁷⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 435, sign. 60, Záležitosti léna Smolotely, karton 125, *Inventar zur Herrschaft Smolotel*.

⁴⁷¹ KLÍMOVÁ, H., *Soupis poddaných*, s. 246-249.

⁴⁷² Viz tabulka - Velikost karlštejnských lén podle berní ruly.

⁴⁷³ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 252-254.

majetkových poměrů vypukly v neznámé době „nemalí odporové“ mezi smolotelským leníky a „poddanými k panství karlštejnskému náležícími ve vsi Bohostice a Cetyně o některé grunty a vsí“, které trvaly ještě v roce 1608.⁴⁷⁴

Bylo zde již na začátku uvedeno, že až na malé přerušení držby, konkrétně na počátku sedmnáctého století, náležely Smolotely až do třicátých let století následujícího do vlastnictví jednoho rodu, konkrétně Chanovských z Dlouhé Vsi. Tuto kontinuitu na počátku sedmnáctého století přerušili Jeroným Puchfelder z Pressot, „JMCské Lichtkammer“, a Oldřich Doudlebský z Doudleb a Nadějkově.⁴⁷⁵ Zatímco Jeroným jakožto cizinec přijatý na sněmu v roce 1601 mezi obyvatele Čech spojil svůj kariérní postup s panovníkem a zakoupil si roku 1606 ještě další karlštejnské léno Strkov⁴⁷⁶, Oldřich se zase orientoval na komoru, kde v letech 1589-1603, ještě před tím než získal Smolotely, spravoval v roli hejtmána panství dobříšské a rovněž zde získal i jedno ze zdejších lén. Původem z jižních Čech udržovali jednotliví členové rytířského rodu Doudlebských kontakty s Rožmberky, Švamberky či pány z Hradce, jejichž dominiím také často poskytovali úvěr, jak již ukázal Václav Bůžek. Jindřich Doudlebský, bratr Oldřicha, zastával ve službách Petra Voka z Rožmberka v polovině devadesátých let šestnáctého století funkci hejtmána bechyňského a rovněž byl v téže době regentem pro bechyňské, želečské, choustnické a vimperské panství. Kromě pozemkové držby jeho výnosy pocházely především z peněžních půjček svému pánu Petru Vokovi a pak ještě Janu Jiřímu ze Švamberka. Témuž druhu úvěrování se věnoval v menším měřítku i Oldřich. Dále v roce 1603, po odchodu z panství, vybíral posudné ve Vltavském kraji. Již zmíněné finanční podnikání však mělo i svá úskalí a v roce 1610 Oldřich dokonce ukončil spolupráci se Švamberkem po té, co již delší dobu poskytoval jeho věřitelům finanční záruky z vlastní pokladny.⁴⁷⁷

O tom, že vlastnictví léna společně s dalšími majetky a dokonce i úřady nepřinášelo jednoznačné výhody, svědčí právě vlastní „příběh“ Chanovských

⁴⁷⁴ NA, DD 111, folio 27.

⁴⁷⁵ Záznamy v DD 111 týkající se Smolotel na počátku 17. století byly provedeny až dodatečně, nelze se tedy na ně zcela spolehnout. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 2745, sign. P 147/1-11, karton 1910, Puchfelderové z Pressot, majetkové záležitosti. *Sněmy české X*, Praha 1900, s. 164.

⁴⁷⁶ NA, DD 111, folio 52-53.

⁴⁷⁷ BŮŽEK, V., *Úvěrové podnikání nižší šlechty*, s. 53-57, 75-76. HOFMANN, G., *Dobříšské panství*, s. 166. KADLEC, P., *Královský komorní hrad Dobříš*, s. 49. NA, fond Desky zemské větš, inv. č. 90, folio K 27. Tamtéž, fond Nejvyšší purkrabství, inv. č. 110, Registra jistot, folio 219.

z Dlouhé Vsi zde na Smolotelích. Již za Jeronýma Puchfeldera, který byl poháněn pro dluhy, se musel přimluvit Rudolf II., aby mu toto léno bylo vůbec přirknuto.⁴⁷⁸ Po Oldřichovi Doudlebském a Jeronýmu Puchfelderovi vlastnil Smolotely Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, písař menších desk zemských a pozdější místosudí, po němž v roce 1622 převzala zdejší majetek zatížený dluhy vdova Anna Chanovská rozená z Příchovic, které se podařilo v nelehkých válečných dobách jej udržet pro své potomky, a to i za pomoci Jana Jindřicha Chanovského na Lazsku, taktéž mimo jiné místosudího, purkrabího kraje Hradeckého a nakonec podkomoří královského. Z Anniných a Jindřichových potomků seděl na Smolotelích v letech 1648-1672 Jan Vilém (starší) Chanovský z Dlouhé Vsi, na Smolotelích a Rábí. Smolotely po něm zdědil jeho mladší syn Adam Maxmilián, pozdější místokomorník, který započal s rozšiřováním zdejších obytných prostor. Jako poslední z téhož rodu Smolotely spravoval v letech 1709-1731 Jan Felix Chanovský Krasilovský z Dlouhé Vsi, který přistavěl poblíž vsi na Makové hoře kostel zasvěcený svatému Janu Křtiteli a Panně Marii Karmelské. Po smrti staršího bratra na poslední jmenovaného přešly rovněž statky Řeteč, Touškov a Bukovany a fideikomis statků Kraselova, Záhořic, Němčic a Hodějova, zřízený roku 1701 Janem Ignácem Dlouhoveským. A tak se Smolotely stejně jako Řitka staly součástí většího majetkového komplexu. Ani zřízení fideikomisu, právního institutu šířícího se v průběhu sedmnáctého století jako výsada od panovníka, který měl zajistit nedělitelnost příslušného majetku a jeho zatížení dluhy, však nezabránilo jejich značnému nárůstu.

Kromě toho, že se někteří zdejší majitelé z rodu Chanovských výrazně angažovali v zemské správě a v mnohém představovali prototypy úředníků z řad nižší šlechty, kteří se rozhodli pro kariéru v zemských službách, pohybovali se i někteří další členové téhož rodu kolem Karlštejna a karlštejnského panství, například již výše zmíněný Jan Jindřich Chanovský, majitel karlštejnského léna Lazsko v letech 1623-1650, či Wolfgang Chanovský z Dlouhé Vsi, dosvědčený v 1584-1586 jako děkan karlštejnský.⁴⁷⁹ V širším regionu středních a jižních Čech konal svoji rekatolizační misijní činnost Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi.⁴⁸⁰ Samostatnou

⁴⁷⁸ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 2745, sign. P 147/1, karton 1910, Puchfelderové z Pressot, majetkové záležitosti.

⁴⁷⁹ SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 18. BARTŮŇK, V., *Karlštejn*, s. 52.

⁴⁸⁰ Například MIKULEC, J., *Albrecht Chanovský a rekatolizace jihozápadních Čech*, in: Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba. Sympozium věnované osobě, dílu a době píseckého rodáka, faráře, kazatele a

kapitolu pak představuje vlastnictví či podílnictví některých členů rodu Chanovských na panství a hradu Rabí.⁴⁸¹

Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, jehož otec Adam se pohyboval v blízkosti Viléma z Rožmberku, bývá považován za typického představitele drobné nižší šlechty, který se pokoušel o kariéru v zemských byrokratických orgánech. Postupoval trpělivě od nižších pozic až k těm vyšším, konkrétně od pozice ingrosátora u menších desek v letech 1596-1599, přes menšího písaře v letech 1599-1616 až k funkci místosudího v letech 1617-1619. Podle rozboru Václava Bůžka nižší šlechta, která obsazovala místa menších úředníků, se dělila dle svého pozemkového zázemí na několik skupin: první čtvrtina nedisponovala žádným takovýmto majetkem, polovina vlastnila drobné zboží do 50 osedlých, zbylá čtvrtina, často místopísaři a místosudí, přiznávala 50 až 200 poddaných, obvykle v krajích sousedících v bezprostřední blízkosti u Prahy. Václav Bůžek zařadil Jindřicha do první skupiny, mezi osoby nedisponujícími žádným pozemkovým majetkem a sídlícími buď v Praze, nebo v jiných královských městech. Po značnou část svého života Jindřich patrně do této kategorie skutečně náležel, nicméně v závěru své úřednické kariéry, někdy po roce 1615 díky zisku karlštejnského léna Smolotel s přibližně stovkou poddaných, se ale naopak přesunul do skupiny majetnějších. K omylu došlo patrně proto, že údaje o jeho majetku v berním rejstříku z roku 1620 vzhledem k jeho úmrtí v předchozím roce zůstaly nevyplněné a rovněž i proto, že Smolotely získal skutečně až v závěru své kariéry, někdy po roce 1615. Toto konstatování ovšem na druhé straně problematizuje fakt, že po něm zůstaly i značné dluhy, které časem dosáhly hodnoty vlastního léna.⁴⁸²

literáta, Dobřš 2005, s. 53-58. TÝŽ, *Vestigium Bohemiae Piae Albrechta Chanovského - krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace*, in: Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, svazek 3, Praha 1994, s. 767-779.

⁴⁸¹ SEDLÁČEK, A., *Hrady XI*, s. 91-96.

⁴⁸² Výpočet byl proveden na základě pozdějších přehledů - berní ruly a soupisu podle víry. Podle posledně zmíněného přehledu z období, kdy lze předpokládat pokles poddaných a kam nejsou zahrnuty Smolotelky zde mělo být 92 lidí. Omyl mohlo způsobit i přiznání Oldřicha Doudlebského z Doudleb z roku 1615. Až dosud bylo i nejasné datum úmrtí Jindřicha Chanovského v roce 1619, které lze definitivně potvrdit na základě dopisu vdovy Anny Chanovské Václavu Šťastnému Pětipeskému z Chýš. BŮŽEK, V., *Nižší šlechta*, s. 99-101. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 331, 339, 347. SEDLÁČEK, A., *Rozvržení sbírek a berní r. 1615*, Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1869, Prag 1870, s. 78. PEŠÁK, V., *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953, s. 149. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 252-254. KLÍMOVÁ, H., *Soupis poddaných*, s. 246-249. DVORSKÝ, F. (ed.), *Staré písemné památky*, s. 222-223.

Po smrti svého manžela se vdova Anna Chanovská rozená z Příchovic musela několikrát přiznat k dluhům, které po Jindřichovi zůstaly, například dle oznámení z roku 1627 mělo 1000 kop míšeňských náležet Janu Lipovskému z Lipovic. Na hromadnou výzvu úřadů, které hledaly další věřitele jejího zesnulého muže, se též ozval Adam Fridrich Doudlebský, jemuž dlužili až 3000 kop. Situace došla tak daleko, že se v roce 1629 na podnět jednoho z věřitelů měl uvázat na dědičný statek Smolotelky komorník. Vzhledem k tomu, že Anna vystupovala pouze jako poručnice svých dětí, musela se obrátit na zemský soud, aby oba statky, Velké i Malé Smolotely, mohla odkoupit a splatit dluh, který v roce 1634 činil jednak 8500 kop za zesnulého manžela, jednak ještě 4600 kop za syny, které si však pravděpodobně vypůjčila již ona sama. V rámci podmínek tržní smlouvy bylo například ještě stanoveno, že 900 kop z kupní ceny mělo připadnout jejím synům, které prozatím Anna dala „*pod obyčejný úrok jistotou právem listu hlavního pojistiti*“. Dále bylo při prodeji rovněž zmíněno, že majetek po ní opět získají její potomci. V roce 1643 také zplnomocnila svého syna Jana Viléma, od roku 1648 nového majitele, aby za ni přísahal. Výzva úřadů se ale patrně nedostala ke všem věřitelům, neboť mnohem později i Jan Vilém dostal obsílku „*k jednomu procuratoru zde v městech pražských*“ pro „*nějakou jistotu od někdy paní mateří mí v létu 1623 na 700 kop pojištěnou*“.

Vůbec celkový vývoj poměrů v průběhu třicátých let sedmnáctého století nebyl pro zdejší statek nejpriznivější, neboť jak Anna sama vyčíslila, musela hned několikrát zásobovat procházející vojska. Konkrétně dodala v roce 1633 „*na compagnii pana rytmistra Paukrata od regimentu Hulkovského*“ kromě žita, pšenice a ovsa navíc 2080 liber masa. Dále téhož roku ještě platila 240 kop „*na regiment Colloredský proti kvitanci Regimentskvartirmeistra*.“ Velké množství obilovin i masa, tentokrát 1500 liber, zaslala o rok dříve do Příbrami „*proti kvitanci Daniela Kautka z Minic, comissaře kraje Podbrdského*“.⁴⁸³ V roce 1634, „*ačkoliv obilí při dvoře i lidem poddaným z dopuštění božího v nic přivedeno jest*“, vydala artilerii 108 kop na hotovosti, 24 strychů pšenice, 179 strychů ovsa a až 2371 liber masa. Zároveň si stěžovala na hejtmana dobříšského kvůli kvartýrování vojska, neboť „*mnoho koní vojenských... sám na témž panství zanechati měl*“. Další rok zaplatila 10 kop „*do*

⁴⁸³ K němu viz léno Tetín. Nejnověji k němu DURČANSKÝ, M., *Česká města*, s. 191-192.

Příbramě proti kvitanci na regiment hraběte Šlika.“ Ostatně z jejího vlastního přehledu z let 1632-1636 vyplývá, že pouze za přípis či kvitanci dodávala v této době potraviny nejen několikrát do Příbrami, Berouna či do Milína, ale rovněž i do Prahy. Ještě na konci téhož desetiletí v roce 1639 se omluvila, že nevykonala přísahu před lenní vrchností, neboť „*takovej rozbroj v zemi jest, že každěj jak pro strach nepřátelskej i tolikéz pro veliké partage lidi JCM, kdo mohl, pryč ujeti musel.*“⁴⁸⁴

V letech 1625 a 1627 skládal lenní přísahu za Annu již několikrát zmíněný Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, mimo jiné v letech 1623-1650 rovněž vlastník karlštejského léna Lazsko, ležícího rovněž nedaleko Příbrami. V roce 1627 Jan Jindřich, tehdy delegovaný úředník při deskách zemských, navštívil Filipa Fabricia hned dvakrát v jeho domě na Starém Městě pražském, neboť je takto zmocnil za Stěžov i Jan mladší Dejm ze Střítěže. Při vyřizování různých právních záležitostí týkajících se manských statků různí plnomocníci zcela běžně zastupovali zdejší leníky, zvláště po polovině století. Kromě příbuzných se mnozí jedinci velmi často obraceli na úředníky sídlící v Praze, s nimiž je často spojovaly i různé přátelské vazby, aby jejich prostřednictvím vyřídili svoje záležitosti. Nicméně v Annině situaci záštita od osoby, která zastávala úřednický post, měla jistě svoji váhu. Rovněž v mladších „*inventářích manských věcí*“ jsou záležitosti Smolotel a Lazska pro toto období pojímány společně. Patrně se však nejednalo jen o běžnou příbuzenskou výpomoc, neboť později v roce 1634, kdy Anna odkoupila léno do svého vlastnictví, se na celé transakci sám Jan Jindřich přímo podílel, neboť zastával nejen funkci místosudího, ale i nařízeného komisaře k této záležitosti. Před polovinou dvacátých let také působil jako rada u nejvyššího soudu pražského purkrabího, kde se řešily i spory o dluhy. O tom, zda i do toho nějak zasahoval, lze však jen spekulovat.⁴⁸⁵

Ostatně osobnost Jana Jindřicha Chanovského z Dlouhé Vsi, na Lazsku a Rábí vůbec náleží k těm, které v rámci pobělohorské dění, nebyly dosud dostatečně doceněny. Patrně po vzoru svých příbuzných se i on rozhodl pro postupnou kariéru v zemských úřadech. Nejprve je doložen v roce 1623 jako rada soudu nejvyššího purkrabství pražského, v letech 1625-1627 jako úředník podkomořího královny české

⁴⁸⁴ NA, DD 112, folio 62-63, 64. NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 492, sign. C 16, karton 264. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 430, sign. I-2/14, karton 10, Lenní záležitosti statku Smolotely, Žebrákov a různé jiné.

⁴⁸⁵ NA, DD 111, folio 36, DD 112, folio 22, 61, 62, 100, 103. NA, fond České oddělení dvorské komory IV, sign. K, Karlštejn, karton 117, *Inventář manských věcí z roku 1692*.

při deskách zemských, 1629-1635 jako místosudí, 1638-40 jako purkrabí kraje Hradeckého. A konečně v roce 1640 dosáhl vrcholu své kariéry v úřadu podkomořího, kam přišel jako nástupce Přibíka Jeníška z Újezda. V úřadu působil patrně do roku 1647 a zemřel pravděpodobně později, než se dosud uvádělo, a to někdy na počátku padesátých let. Co se týká jeho majetkových záležitostí, kromě toho, že zdědil hrad Rábí, odkoupil v roce 1623 od Jaroslava Bořity z Martinic, karlštejnského purkrabí, léno Lazsko, které bylo před tím zabaveno Vojislavovi Branišovskému z Branišova za účast na povstání. Sám Jan Jindřich naopak náležel k těm vlivným osobám při komisi v roce 1622 obvykle omilostněným, za což měl odvést patřičný poplatek 500 zlatých k alumnátu kláštera svatého Jakuba na Starém Městě pražském.⁴⁸⁶

V polovině padesátých let se situace ve zdejší oblasti již víceméně stabilizovala, jakkoliv ještě v padesátých a šedesátých letech krajem prošla vojska. Nový vlastník Jan Vilém měl asi mnohem větší starosti se zděděnou půlkou Rábí, neboť na zdejším statku bylo vizitační komisí zaznamenáno značné množství pohořelých usedlostí.⁴⁸⁷ Na smolotelském statku se válka nejvíce podepsala v Malých Pečicích, které zůstaly ještě neoseté. Jak již bylo výše řečeno, léno zde vlastnilo jen nepatrný díl vsi, který mnohem hůře čelil nestabilním poměrům. S finančními těžkostmi Jan Vilém ale i nadále bojoval a řešil je patrně různými finančními půjčkami. V roce 1652 musel například prodat dům v Praze či o dvě desítky let později zase postoupil své dva dvory v Dubenci jako úhradu svých dluhů. Na robotném karlštejnském lénu v Kamýku nad Vltavou zvaném Svatoňovském při pořádání pozůstalosti komisaři zaznamenali obligaci, která svědčila o tom, že Jan Vilém si od zdejší vdovy Kateřiny někdy mezi léty 1658-1661 vypůjčil 100 kop míšeňských. O tom, že mezi zdejšími leníky probíhal živější kontakt, svědčí i starší zmínka o prodeji dříví Kříži Talavanimu, bývalému správci krašovského panství a zesnulému majiteli Svatoňovského léna. Snad se jednalo o dřevo z lesa Hvozdce,

⁴⁸⁶ Heslo Chanovský z Dlouhé Vsi v Ottův slovník naučný. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 331. Další viz NA, DD 111, folio 36, DD 112, folio 100 - „*rada soudu nejvyššího purkrabství pražského*“, DD 112, folio 61, 101 - „*úředník podkomořího královny české při deskách zemských*“. Jeho úmrtí je uváděno k roku 1647, ale léno prodává ještě roku 1650. DURČANSKÝ, M., *Česká města*, s. 129.

⁴⁸⁷ HAAS, A., *Berní rula 28-II, Kraj Prácheňský*, Praha 1954 s. 768-772.

který náležel ke smolotelskému panství. Ostatně obě léna spojovalo, že se nacházela poblíž řeky Vltavy a že se zdejší poddaní živili dovozem dříví.⁴⁸⁸

Jan Vilém zemřel na počátku roku 1672, ale patrně již v roce 1670 cítil potřebu vyřešit své záležitosti, neboť kromě toho, že na splacení svých dluhů použil již zmíněné dvory v Dubenci, též prodal další nabytý majetek Svratice a přenechal svému staršímu synovi Janu Jindřichovi při příležitosti jeho sňatku i svůj díl hradu a statku Rábí. Smolotel se proto ujal jeho mladší syn, Adam Maxmilián, který v souladu s rodinnou tradicí postupoval v zemských úřadech od hodnosti menšího písaře v letech 1684-1692, přes místopísaře v letech 1692-1700, místosudího v roce 1700 až k úřadu místokomorníka v letech 1700-1709.⁴⁸⁹ A patrně nejen požadavky na pohodlnější bydlení, ale i touha na reprezentaci jej vedly k tomu, že přistoupil k přestavbě obytných prostor, zvláště když se zdejší hospodářská situace do jisté míry stabilizovala.

Vedle již zmíněného inventáře z šestnáctého století z pozůstalostního řízení po posledních majitelích, konkrétně Adamu Maxmiliánovi a Janu Felixovi, vzešly ještě dva další z let 1709 a 1731, popisující zdejší sídlo, jeho vnitřní vybavení a hospodářské zázemí. Ještě na počátku sedmnáctého století v rámci celého lenního statku existovaly pouze dva panské dvory, a to velký ve Smolotelích a menší v Malých Pečicích. Do počátku let dvacátých přibyl ještě třetí dvůr v Dolních Hbitech, při čemž panský dvůr ve Smolotelích i nadále zůstal tím největším. Vzhledem k rozsahu zdejší hospodářské agendy byl svěřen zdejší statek správci, jmenovitě doloženého ale až na počátku padesátých let sedmnáctého století. Z vlastního přehledu jednoho ze zdejších leníků, Anny Chanovské rozené z Příchovic, vyplývá, že zdejší majitelé obchodovali se svými vypěstovanými komoditami, především s obilím a masem, nejen v místním regionu, s Příbramí, Milínem či Berounem, ale rovněž dodávali potraviny až do Prahy. Podobně jako v Tetíně či Řitce se i v Smolotelích začali věnovat chovu ovcí ve velkém, a to i ve srovnání s koncem šestnáctého století, kdy zde sice stál ovčín, ale vlastní počet zvířat nijak nepřevyšoval běžnou míru. Proti tomu dle inventáře z roku 1709 se při smolotelském

⁴⁸⁸ NA, DD 112, folio 276, 279. LÍVA, V., *Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, s. 73. Též v Kartotékách Augusta Sedláčka.

⁴⁸⁹ BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 329, 332, 334, 340. SEDLÁČEK, A., *Hrady XI*, s. 96. Též v Kartotékách Augusta Sedláčka.

dvoře páslo až 673 ovcí, z toho 256 bahnic. V roce 1731 komisaři navíc věnovali pozornost i chovu ryb na léně. Již v přísahách i v trhových smlouvách byly při popisu léna uvedeny i rybníky, konkrétně v Dolejších Hbitech a Malých Pečicích, ale v rámci těchto písemností se v první řadě jednalo spíše o popis zdejších „přináležitostí“ než o skutečný chov ryb. Proti tomu ve zmíněném inventáři se jednalo již o provázaný celek patrně nijak velkých, ale funkčních vodních nádrží, včetně násadních a třecích, pro kapry a štiky. Z většího množství menších a větších rybníčků s různými názvy, například „*podehbitskej*“ či „*luhovskej*“, se největší část soustředila v Dalskabátech poblíž Smolotel, kdysi snad komorního majetku nyní náležející již k lénu.⁴⁹⁰

Co se týká vlastního sídla, podle inventáře z roku 1572 se v obytné části dolního patra tvrze nacházel mazhauz, velká světnice a dvě komory. Ve velké světnici kromě již zmíněných písemností a klíčů byly uloženy ještě například další truhlice s oblečením, „*hodiny sypací veliké na 24 hodiny*“, „*zřízení zemské*“, „*postila česká pana hofmistra*“ či „*kancionál český*“. V komoře u světnice stála postel, jedna delší a dvě kratší truhly s oblečením. Proti dolnímu patru, svým charakterem více otevřenějšímu vůči přichozím, mělo to horní naopak privátnější charakter. Zde komisaři zaznamenali další velkou místnost s několika lůžky, další dvě komory a rovněž „*světnici jak děti bývají*“, kde stál například dětský stolek. Pod krovem nad velkou horní místností byl patrně zřejmě další prostor na ukládání věcí.⁴⁹¹

V rámci pozůstalostního řízení po Adamovi Maxmiliánovi v roce 1709 popsali komisaři sídlo jako „*tvrz od kamene a ostatek ode dřeva vystavená, v nitř a zevnitř jak na zdech, tak podlahách dobře spravená, šindelnou střechou vůkol ... pobitá*“, nicméně právě v průběhu jeho života se začalo s přestavbou zdejších obytných prostor. Všechny pokoje byly opatřeny táflováním a okny, které překrývaly závěsy z bílého plátna. V neznámé době zde vznikla i kaple. V prvním táflovaném pokoji si komisaři zaznamenali tři stoly s dvanácti zelenými židlemi a šenkytš. Tuto místnost dekorovalo kromě map Českého království či Říše ještě osm „*augšpurských*“ obrázků „*s cavalírma a fraucimorem*“. O tom, že se jednalo o jednu z hlavních reprezentačních místností, svědčí, že zde byly pověšeny portréty posledních majitelů Smolotel, tj. Adama Maxmiliána a jeho manželky, a dále ještě duchovního Jana

⁴⁹⁰ NA, fond Tereziánský katastr, inv. č. 252, Smolotely, statek, karton 20.

⁴⁹¹ NA, fond Česká léna, inv. č. 435, sign. 60, Záležitosti léna Smolotely, karton 125, *Inventar zur Herrschaft Smolotel*.

Ignáce Dlouhoveského z Dlouhé Vsi. V dalším dolním pokoji stálo lože, pět křesel potažených modrým a žlutým plyšem, tři starší křesla a dvě obyčejné židle. I tuto místnost zdobily obrazy, mezi nimiž bylo například několik krajinek. V zadním pokoji zvaném vlašském evidovala komise dvě lože, pět křesel opět potažených modrým a žlutým plyšem, starší křeslo, dva stoly a almaru. Navíc se zde ještě mimo jiné visel obraz sv. Jana Nepomuckého či „obraz s kančí hlavou a bažantem“. V „dlouhém pokoji vedle schodů“ po Adamu Maxmiliánovi zůstala v této místnosti almara, šenktyš, čtyřhranný a osmihranný stoleček, zelený starší stůl, osm křesel s modrým potahem, šest černých stoliček, dvě postele a zrcadlo. Kromě nábytku se zde vyskytovalo velké množství obrazů s pestrými motivy, od krajinek či jiných žánrových výjevů až po náboženské či antikizující témata, například „obraz s psama velký v pozlaceném rámu“, „obraz Jesus Maria Joseph v černém rámu“, „obraz Panny Marie s Jezulátkem“, „obraz Panny Marie Jezulátko objímající v černém rámu“, vyobrazení svatého Jana Nepomuckého, „jakéhosi Španěla ve zlatém rámu“, „satira s Venuší v zlatém rámu“, „bohyně na volu“, „Jupiter na orlu“ a přes dvacet obrázků augšpurského typu. Na tento „palác“ pak navazovaly dva nevelké pokojíky. V obouh komisaři zaznamenali postel a stůl, v prvním navíc křeslo. Zdobeny byly vytištěnými obrázky v bílých rámech.⁴⁹²

Jan Felix Chanovský Krasilovský z Dlouhé Vsi, poslední majitel z téhož rodu, patrně pokračoval v Adamově přestavbě zdejšího sídla, označené na počátku třicátých osmnáctého století již jako „rytířskej štyrhraný zámek nebo sídlo, v kterýmžto se vynachází kaple.“ Zvenku dominovala stavbě „vížka“, v níž měl být „zvoneček mosazný, s kterým se Ave Maria zvonívá.“ Výrazným prvkem musely být i „hodiny bicí nad zámkem [s, pozn. autora] mosaznýma dvěma cimbály“. Obytné prostory dle inventáře se skládaly z tzv. hořejšího mázhauzu, táflovaneho pokoje, na nějž navazovala ještě další místnost. Dále se zde nacházela komora pro spaní, oratorium, pokoj pro biliár, místnost zvaná palác a tři pokoje „pana sekretáře“. Po té následovaly pokoje rozlišené podle barev - červený, modrý a zelený a na konec si komisaři poznamenali, že zhlédli i tzv. oficírskou světnici. Vzhledem k velikosti vlastní obytné budovy a rozsahu pozůstalostního inventáře z roku 1731, který obsahuje i popis blízké Makové, velkého množství nábytku a dekorativních předmětů, jsem se

⁴⁹² NA, fond Česká léna, inv. č. 435, sign. 60, Záležitosti léna Smolotely, karton 125, *Inventarium* 22. April 1709.

v rámci tohoto exkurzu zaměřila především na předměty, které měly určitým způsobem zasvětit příchozího nejen do historie rodu Chanovských, ale rovněž jej měly především poučit o zdejší majiteli, o jeho majetnosti, původu, urozenosti a postavení, ať již z hlediska jeho rodinných, ale rovněž i společenských vazeb. Takovéto doklady mohl každý návštěvník zahlédnout „v hořejším mazhauzu na zámku“, kde visely nejen dvě genealogie rodu Chanovských („genealogický vyobrazení rodu Chanovského v prostých dvou ořechových barvy rámech“), ale i různé obrazy sídel, která náležela nejen Janu Felixovi, ale i některým jeho předchůdcům. Jako druhou položku komisaři do inventáře zaznamenali „obraz st. Anny nad Krasilovem“, znázorňující poutní kostel svaté Anny u Kraselova. Vystavět jej nechal již několikrát zmíněný duchovní Jan Ignác Dlouhoveský (1638-1701), výrazná osobnost politického, kulturního a náboženského života druhé poloviny sedmnáctého století. Syn již zmíněného podkomořího Jana Jindřicha, ochránce Anny, postupoval v rámci církevní hierarchie stejně jako jeho příbuzní v zemských úřadech. Nicméně i na svou dobu zastával poměrně velké množství postů. Dostoupal až k hodnosti sufragána, generálního vikáře pražské diecése a světicího biskupa. Zasedl na českém sněmu ve třídě prelátů, obdržel i titul císařského rady a právo zřídit fideikomis na své statky, které pak přešly na Jana Felixe. Známý se stal však jako určitý prototyp mariánského ctitele v rekatolizačních Čechách druhé poloviny sedmnáctého století, a to jako fundátor větších i drobných církevních staveb, mecenáš obrazů či literárních děl a i jako značně plodný autor. Většina děl, ať již hmotných či literárních, na nichž se nějak podílel, oslavovala v první řadě Pannu Marii a pak i Jana Nepomuckého. V případě obrazu poutního kostela svaté Anny u Kraselova se pochopitelně jednalo rovněž o odkaz na Pannu Marii. Jan Felix tuto stavbu i zdědil, dobudoval zde ambity a byl zde i pohřben.⁴⁹³ Mariánskou úctu rozvíjel Jan Felix i výstavbou Makové hory, kterou zasvětil Panně Marii Karmelské.

A podobně se ve vlastnictví Jana Felixe nacházela i další sídla vyobrazená na jednotlivých malbách „v hořejším mazhauzu“, konkrétně Němčice, Kraselov, Bukovany, Hodějov, Lhota a Záhořovice. V galerii nechyběl ani „dům pražskej“,

⁴⁹³ SMYČKOVÁ, K., *Mariánský ctitel. Literární (sebe)prezentace J.I. Dlouhoveského*, in: *Salve regina: mariánská úcta ve středních Čechách*, Praha 2014, s. 241-251. TÁŽ, *Mariánská úcta v pobělohorských Čechách na příkladu díla J. I. Dlouhoveského*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012.

dokonce ani Smolotely a „dvůr v Hbitech“. V následujícím táflovaném pokoji zase visely na zdech portréty jednotlivých příslušníků rodu a jejich známých. Konkrétně byl na prvním místě jmenován obraz „*nebožtíka urozeného a statečného rytíře pana Jana Felixe Chanovského Krasilovského z Dlouhé vsi v šestihranatém novém rámu dobrém žlutém pozlaceném*“, nedávno zesnulého majitele. Jako druhou položku si komise poznamenala portrét „*pana biskupa Dlouhovského*“, opět již zmíněného Jana Ignáce Dlouhovského. Dále se zde vyskytovaly tři obrazy rodičů Jana Felixe, konkrétně Adama Maxmiliána a jeho ženy Ludmily („*nebožtíka v pánu zesnulého Adama Chanovského v okrouhlém pozlaceném rámu*“, „*nebožky v pánu zesulé paní Ludmily Chanovské z Dlouhé Vsi*“, „*těž pana Adama Chanovského spolu s Jemlost paní pozlacených rámy*“). Zpodobnění „*urozeného pána Václava Chanovského z Dlouhé Vsi*“ se snad týkalo Václava Josefa Chanovského z Dlouhé Vsi, doloženého mimo jiné v letech 1721-1734 jako starostu komorníčního při úřadu desk zemských.⁴⁹⁴

Portrét „*Václava Markvarta [v, pozn. autor] pozlaceném oválu rámě*“ a další dva „*pánův mladých Markvartův v pozlacených oválných rámech*“ souvisel patrně s Václavem Arnoštem Markvartem z Hrádku (1667-1739), další významnou osobností, která se rozhodla stejně jako mnozí Chanovští pro kariéru v různých zemských úřadech. Snad mu k tomu dopomohlo, že jeho matka se provdala za Václava Silvestra Smrčka z Mnichu, tehdejšího zemského místopísaře. Během svého kariérního postupu se Václav Arnošt s Adamem Maxmiliánem Chanovským z Dlouhé Vsi vystřídal na postech místopísaře a místosudího a lze předpokládat, že je pojily i mnohem bližší vztahy. Konkrétně byl dosvědčen roku 1689 jako rada u apelačního soudu, v letech 1693-1700 jako úředník podkomořího, v roce 1700 jako místopísař a královský místodržitel, v letech 1700-1705 jako místosudí v úřadu desk zemských, roku 1705 jako purkrabí kraje Hradeckého, roku 1707 jako zemský podkomoří a konečně roku 1737 jako nejvyšší písař zemský. Kromě jiných statků, které vlastnil, například Suchomasty na Berounsku, založil v Potočné zbrojařskou manufakturu, kterou také skutečně provozoval. Navzdory těmto jeho mnohým aktivitám po jeho smrti v roce 1739 byl na jeho majetek přetížený pohledávkami vyhlášen konkurs.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 342

⁴⁹⁵ BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 332, 334, 337. WOITSCHOVÁ, K., „...což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783*, Pelhřimov

Ve sbírce se nacházel též portrét „*pana Josefa Morla s jeho nebožkou paní pozlacených ovál rámech*“, jehož totožnost zatím není zcela známa, nicméně tento rod, konkrétně Jan Felix Morel z Letína byl určen i vzhledem k příbuzenským vazbám jako dědic Smolotel.⁴⁹⁶

Svým rozsahem obě galerie pochopitelně náležely k těm menším a některé obrazy zřejmě vlastnil již Adam Maxmilián či duchovní Jan Ignác. Nicméně Jan Felix je doplnil o svoji podobiznu či některé další a vytvořil z nich celek, který měl v rámci symbolické komunikace nejen reprezentační funkci, ale představoval i určitý společenský kapitál, neboť návštěvníka během okamžiku uváděl do jasně specifikované sítě vztahů, v níž se jako prvořadý prvek jeví vazba na významné představitele zemské správy z řad nižší šlechty. Dalším výrazným momentem v této symbolické komunikaci je spojení s významným duchovním, fundátorem a mecenášem, po němž Jan Felix i zdědil majetek, a společně s ním i jasně čitelné pouto na mariánskou tradici, kterou sám plně rozvíjel. V širší rovině se reprezentantem vzestupu zdejší rytířské rodiny staly v rámci této symbolické komunikace nejen mnohé další obrazy různých žánrů nashromážděných v dalších pokojích a podobně i zdejší nábytek, ale i samotná výstavba sídla a blízkého poutního místa. Jinak vzpomeneme-li obrazy s mariánskými motivy uváděné ve starším inventáři z roku 1709, již Adam Maxmilián pocítoval potřebu jasně demonstrovat tuto vazbu. Co se týká starších majitelů Smolotel, jméno Jana Viléma zase zaznělo mezi osmnácti šlechtici, kteří se podepsali pod prosebný dopis císaři, aby Svatá Hora u Příbrami byla předána jezuitům.⁴⁹⁷ Při čemž se pochopitelně opět jednalo o místo spojené s kultem Panny Marie. V případě jeho matky Anny Chanovské rozené z Příchovic se takovéto přímé spojení nedochovalo, nicméně v rámci tržové smlouvy z roku 1634, kdy získala povolení zakoupit léno do svých rukou, si sama vymínila, „*že chce nad jmenované syny své, jak liternímu umění, tak rytířským činům dáti učit, je k náboženství katolickému vésti.*“⁴⁹⁸ Svého muže, snad i na jeho přání, také dala pohřbít „*v kostele při klášteře sv. Jakuba ležícím v Starém*

2010, s. 81. MAŤA, P., *Svět*, s. 131. URFUS, V., *Václav Arnošt Markvart z Hrádku, šlechtický právník, zemský hodnostář a manufakturní podnikatel. K problematice feudálního stavovství v pobělohorských Čechách*, Právně historické studie 29, 1989, s. 91-101.

⁴⁹⁶ NA, fond Česká léna, inv. č. 435, sign. 60, Záležitosti léna Smolotely, karton 125, Johann Felix Chanovský Krasilovský von Langendorf, *Inventář*.

⁴⁹⁷ JENTSCHE, J. N., *Svatá Hora, poutní místo v Čechách*, Praha 1868, s. 30-31.

⁴⁹⁸ NA, DD 112, folio 63.

*městě Pražském*⁴⁹⁹, který se později v pobělohorské Praze stal jedním z opor protireformačního proudu.

⁴⁹⁹ DVORSKÝ, F. (ed.), *Staré písemné památky*, č. 207, s. 222.

Vonoklasy

Strukturu Vonoklas tvořila v sedmnáctém století jednak dvě „robotná“ karlštejnská léna, Zemanovské a Vlkovské, jednak zde sídlili ještě křížovníci s červenou hvězdou. V rámci téže vsi se dále nacházelo menší rytířské zboží zahrnující navíc blízké Mokropsy a Roblín. Na počátku čtyřicátých let tuto posledně zmíněnou nevelkou část Vonoklas, stejně jako o něco dříve Mokropsy, získal ke svému rozsáhlému pozemkovému vlastnictví Zbraslavský klášter, jenž držel stejně jako jiné církevní instituce, například právě i jako křížovníci, i další zboží ve vsích poblíž Prahy, ať už na březích řeky Berounky a Vltavy či v jejich blízkosti. Ostatně zdejší oblast byla ve středověku poměrně záhy kolonizována, především církevními vrchnosti, a jejich majetky byly pomocí různých imunit vyjímány z pravomoci panovníka. Analogie se starším obdobím evokují i vypuknuvší spory mezi majiteli jednoho z vonoklaských lén a Zbraslavským klášterem, rovněž i následné snahy o vymezení místních hranic.⁵⁰⁰

Zdejší karlštejnská léna rozdělovala nejen jejich velikost, dle berní ruly obhospodařovalo Zemanovské 40, zatímco Vlkovské jen 5 strychů půdy, ale i to, jakým způsobem se dokázaly vypořádat s nepříznivými hospodářskými podmínkami, které se zde začaly projevovat podobně jako na jiných již dříve sledovaných lenních statcích na konci třicátých let sedmnáctého století. Paradoxně to bylo právě menší manské zboží, které díky realističtějšímu přístupu a postavení svých držitelů, prošlo tímto obdobím poznamenané menšími otřesy. V inkriminovaném čase totiž zdejší nevelký dvůr vlastnil Jakub Kuneš, který jej koupil v roce 1636, a po něm jeho syn Václav Valentin Vlkovský, který působil na postech důchodního písaře na Karlštejně a ve Vlašimi a pak jako hejtman na jednom i druhém dominiu.⁵⁰¹ Vázán jinými povinnostmi na vlašimském panství nejpozději v roce 1677 předal Valentin svůj

⁵⁰⁰ K problematice Vonoklas v raném novověku nevznikly dosud žádné studie. SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 88. HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 89, 120, 293. TADRA, F., *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, č. 495, s. 365, č. 503, s. 369-371, č. 508, s. 374-375, č. 517-518, s. 381. K problematice osídlení této oblasti a kolonizace vůbec ŠIMÁK, J. V., *Středověká kolonizace v zemích českých*, České dějiny, díl I-5, Praha 1938. VANĚČEK, V., *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. stol.)*, II. *Pozemková vrchnost. Imunita hospodářská*, Praha 1937. ŽEMLIČKA, J., *Česká krajina ve středověké transformaci*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 15-1, 2012, s. 7-43. TÝŽ, *K charakteristice středověké kolonizace v Čechách*, *Československý časopis historický* 26-1, 1978, s. 58-81. TÝŽ, *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, *Památky archeologické* 65, 1974, s. 419-465.

⁵⁰¹ HONC, J., *Hejtman Valentin Kuneš*, s. 61-87.

manský statek svému bratru Tomáši. V polovině dvacátých let následujícího století se nevelké Vlkovské léno spojilo se Zemanovským, nicméně již v roce 1720 jej jeho vlastník pronajal Marii Ernestině Hochbergové, majitelce většího vonoklaského manského dvora.⁵⁰²

Menší léno, popsané v roce 1612 též jako „*manstvíčko Vlkovské v Vonoklasích*“, se svojí velikostí spíše podobalo nevelikému poddanskému zboží. A stejně jako na běžném poddanském gruntu tu stávala velmi dlouho pouze chalupa⁵⁰³, k níž náleželo pole s rozlohou pod 5 strychů, nějaké porostliny „*vedle téhož pole*“, a rybníček „*na Aujezdě ležící slove Manský*“.⁵⁰⁴ Zdá se, že do konce dvacátých let se léno přece jenom o něco rozrostlo, neboť k němu přibyl ještě les zvaný Líšnice. V rámci popisu zdejších přináležitostí se ještě navíc objevila zmínka o „*mlýništi*.“ Rovněž nový majitel, Jakub Kuneš, za něj také krátce po polovině třicátých let měl zaplatit už dvojnásobnou cenu, konkrétně 50 kop míšeňských.⁵⁰⁵ Jakkoliv se první zmínky o zhoršení zdejší situace vyskytly až v pramenech z padesátých let, kdy Jakub požádal o snížení pravidelného vejruňku z šesti kop na tři, již na počátku čtyřicátých let místo pravidelného odvodu „*dílo tesařské v Tetíně při kostelu svaté Kateřiny vykonal*“.⁵⁰⁶ Pro celkové dokreslení situace je třeba ještě dodat, že ještě před tím než tesař Jakub získal léno Vonoklasy, vlastnil postupně ještě další zboží, a to konkrétně ve vsi Malé Mořině. V Mořince se vyskytoval ještě na počátku padesátých let sedmnáctého století, neboť „*tu chalupu s povolením vrchnosti sám sobě vystavil*“.⁵⁰⁷ Tímto se také dostáváme k otázce společenského zařazení zdejších leníků, a potažmo k problematice robotných lén vůbec. Jak Jakubu Kunšovi, tak především jeho synu Václavu Valentinovi, který působil ve správě karlštejnského a vlašimského panství, již byla věnována určitá pozornost. Co se týká jejich původu, vynořila se zde dvě protichůdná tvrzení, která jsou však sama o sobě značně příznačná. V rámci svých výpisků z karlštejnských matrik genealog Bohumil Lukavský z Řeneč identifikoval Jakuba Kunše jako příslušníka rytířského rodu

⁵⁰² NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, Marie Ernestine Hochberg.

⁵⁰³ NA, fond Desky zemské větší, inv. č. 193, folio K 11-12.

⁵⁰⁴ NA, DD 111, folio 242.

⁵⁰⁵ NA, DD 112, folio 322.

⁵⁰⁶ NA, DD 112, folio 323.

⁵⁰⁷ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Registra gruntovní panství karlštejnského z let 1647-1670, nečíslovaná strana mezi folii 92 a 93.

Lukavských z Lukovec (též Lukavec).⁵⁰⁸ Tato domněnka má do určité míry svoje oprávnění, neboť v této oblasti a rovněž mezi majiteli zdejších karlštejských lén lze najít několik příslušníků tohoto rodu, jimž byl v průběhu v sedmnáctého století přiřítán určitý sociální propad.⁵⁰⁹ Naproti tomu Jaroslav Honc ve svém článku věnovaném osobnosti Václava Valentina Vlkovského, a to především s ohledem na správu vlašimského panství, se naopak domníval, že musel být společně se svým otcem Jakubem propuštěn vrchností z poddanství.⁵¹⁰ Stejně jako Bohumil Lukavský, z něž také čerpal, si všiml pouze Jakubova výskytu v Mořince na počátku padesátých let, zaznamenaného v druhé gruntovní knize založené v roce 1647, kde jej lze také poměrně bez problémů najít.⁵¹¹ Ani jeden však neuvádí, že by on nebo jeho předek mohl být i vlastníkem gruntu v Hlásné Třebáni, jak svědčí starší karlštejská gruntovní kniha.⁵¹² Zdá se, že situace bude patrně složitější, vzpomene-li již zmíněný list „*Jakuba mana tesaře*“, podruha hlásného z Třebáně adresovaný karlštejskému purkrabímu v souvislosti s problematikou robotných lén a procesu připoutání potenciálních poddaných k příslušnému panství, v němž se ohrazoval, že je „*člověk z cizí země rodilý i také vychovanej pod jedním kurfürstem říšským*“.⁵¹³

Dle studie Jaroslava Honce vstoupil Václav Valentin Kuneš Vlkovský roku 1657 do kanceláře karlštejského panství a nejméně od roku 1659 se stal zdejším důchodním písařem. Po té, co sestry Kavkovny zakoupily od Talmberků vlašimské panství, se zde v téže funkci v letech 1666-1673 podílel na zlepšení zdejší upadající správy. Po té se vrátil zpět na Karlštejn, kde působil jako hejtman a kde je rovněž zaznamenán i jako správce karlštejský. A konečně, v letech 1677-1705 se zase vrátil na Vlašimi, tentokrát jako hejtman. Václav Valentin Kuneš značně zasáhl do správy a administrativní činnosti na obou dominiích a z jeho úřední činnosti vzešlo mnoho pramenů pro toto období, například ve funkci hejtmana jak na Karlštejně, tak i

⁵⁰⁸ LUKAVSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména*, s. 39, poznámka 31.

⁵⁰⁹ Sedláček oba Kunše za příslušníky rodu nepovažoval viz například heslo Kuneš z Lukavec v Ottově slovníku naučném. Podobně Wunschwitz - NA, Sbirka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, inv. č. 604, karton 19, Kuneš z Lukavce.

⁵¹⁰ HONC, J., *Hejtman Valentin Kuneš*, s. 64-65.

⁵¹¹ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 254, Registra gruntovní panství karlštejského z let 1647-1670, ves Malá Mořinka, strana nemá vlastní foliaci, písař poznámku o postavení chalupy Jakubem Kunešem dopsal v roce 1652 dodatečně mezi dva původní grundy.

⁵¹² Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 253, Registra gruntovní Karlštejská z let 1608-1646, ves Hlásná Třebáň, folio 11, 32.

⁵¹³ NA, fond Stará Manipulace, inv. č. 1604, sign. K 25/4, karton 1126.

Vlašimi založil nové gruntovní knihy.⁵¹⁴ Co se týká vlastní problematiky lén, již jako hejtman vlašimský, postoupil v roce 1692 hejtmanu karlštejnskému. „*Inventář manských věcí*“, jež obsahuje systematicky uspořádaný seznam všech písemných pramenů týkajících se mimo jiné zdejších lén, ať již manských knih, spisů a listin, které se v té době nacházely na Karlštejně. Z větší části se patrně jednalo o sepsání již existující manipulace spisů rozdělené u některých lén na samostatné „*pagety*“. Vzhledem k tomu, že tento seznam byl sepsán formou stručných registů pro každý spis, je evidentní, že se jednak poměrně velká část materiálů ze sedmnáctého století již dochovala, při čemž většina se dnes nachází ve fondu Národního archivu Česká léna. Zároveň je možné si z těchto registů udělat alespoň částečnou představu o obsahu těch písemností, které se ztratily.⁵¹⁵

K druhému většímu karlštejnskému lénu ve Vonoklasech, nazývanému jako Zemanovské, kromě poplužního dvora a dvou rybníčků náleželo i několik dílů lesa v okolí vsi, konkrétně „*lesy slove Želebice, kusem lesu u Kalku, kusem lesu u rokly i za rokly, kusem lesu k Velkému Kalu, lesem Doubkem, lesem Pod klínem, kusem lesu k Vřesíně, kus lesu u Bukvice mezi Dobříchovskou obcí, s porostlinami nad Vápenicí*“.⁵¹⁶ Zatímco Vlkovské léno ve sledovaném období vlastnili příslušníci pouze dvou rodin, na Zemanovském se jich vystřídalo mnohem více, zvláště ve druhé polovině sedmnáctého století, a to navzdory tomu, že mezi nimi byl podobně jako na prvním lénu i další příslušník karlštejnského správního aparátu, konkrétně Václav Augustin Fabricius Turnovský, důchodní písař na Karlštejně, či Petr Václav Ferdinand Devarin(a), registrátor královské kanceláře.⁵¹⁷ Problémy zde vypukly na konci třicátých let, kdy „*dotčené manství v tyto těžké pominulé vojenské časy v dokonalou zkázu a pustotinu přivedeno bylo, roli zarostlé, stavení pusté a rozborcené zůstalo*.“ Zároveň zemřel zdejší vlastník a jeho syn „*na jiných gruntech se osadil, k vrchnosti své lenní po několikerym jemu vykázaní se navrátiti a stavěti nechtěl*.“ Léno tak připadlo vrchnosti, která na počátku padesátých let, kdy probíhala celková

⁵¹⁴ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 500, karton 24, Zprávy a korespondence vedoucích úředníků velkostatku, Korespondence - Valentin Václav Kuneš. HONC, J., *Hejtman Valentin Kuneš*. SEDLÁČEK, A., *Hrady XV*, s. 186-187. SLAVÍK, F. A., *Dějiny města Vlašimě*, s. 182, s. 197.

⁵¹⁵ NA, fond České oddělení dvorské komory IV, sign. K, Karlštejn, karton 117.

⁵¹⁶ NA, DD 111, folio 155.

⁵¹⁷ NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, Consens für Peter Wenzl Ferd. Devarina zu verkaufen. K němu též KOLLMAN, J., *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha 1992, s. 113.

obnova na panství, jej nechala „*rychtáři manskému Bartoloměji Rausovi a jiným přísežným manům prošacovati dáti a podle vykonaného šacunku ... zase však pod právo manské a léno prodati*“.⁵¹⁸ S novým majitelem Kryštofem Veverčičkou Lozským se zdejší hospodářské poměry zlepšily, původně pustý dvůr odhadnutý v roce 1651 na 80 kop míšeňských prodával o dvacet let později „*s potahem, dobyt看m a zasetým obilím, při témž gruntu se nacházejícím*“, za 450 zlatých.⁵¹⁹

Vzhledem k nedostatku pramenů se nepodařilo hlouběji identifikovat všechny osoby, které se vystřídaly na Zemanovském léně. Nicméně se zde v první polovině sedmnáctého století vyskytovali jedinci, u kterých můžeme předpokládat komplikovanější společenský status. Konkrétně v letech 1616-1620 vlastnil zdejší statek Šimon Bambaz (též Bambas), jehož otce Václava známe jako majitele statku na panství kláštera Zbraslavského v blízkých Černošicích. Když Václav v roce 1613 zemřel, pozůstalí potomci se podělili tak, že gruntu se ujal Mikuláš a Šimon „*svůj díl za vejhost JMP odevzdal*“.⁵²⁰ V letech 1620-1636 získal manský dvůr Vít Melichar(ový), zvaný též Zemanovský, který byl v letech 1616-1617 vlastníkem chalupy v křížovnické části Vonoklas. V zápisech křížovnické gruntovní knihy se nicméně objevil již v roce 1602, kdy složil pravidelnou splátku za svého otce, od kterého chalupu také později sám odkoupil a po roce ji prodal svému bratrovi. Krátce před rokem 1610 získal i nějaký majetek, pravděpodobně nijak velký, v blízkých křížovnických Letech.⁵²¹ Další vlastník Zemanovského léna v letech 1636-39 Tomáš Saloch zároveň sídlil do roku 1637 v Malé Mořině. V Mořince před ním seděl i jeho otec Pavel Saloch.⁵²²

Shrňme-li tyto kusé údaje týkající se skupiny osob, která se prosadila na obou „robotných“ lénech ve Vonoklasech v první polovině sedmnáctého století a

⁵¹⁸ NA, DD 112, folio 268.

⁵¹⁹ NA, DD 112, folio 270.

⁵²⁰ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Zbraslav, inv. č. 284/2, sign. Zbraslav 109, Pozemková kniha (Stará gruntovní kniha), 1582-1657, ves Černošice. Tamtéž, inv.č. 284/1, sign. Zbraslav 102, Pozemková kniha (Starý zbraslavský bílý gruntovní registra na dolní vesnice), 1561-1658, ves Černošice dolejší, Grunth Bambazovský, folio 236. NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karta 148, Kaufvertrag zwischen Simon Bambasov und Veit Melicharow.

⁵²¹ NA, fond Křížovníci s červenou hvězdou - generalát a konvent, Praha, inv. č. 240, sign. I/6, kniha číslo 73, Kniha pozemková statku Dobřichovic, ves Vonoklasy. Tamtéž, inv. č. 260, sign. II/2, kniha číslo 109, Kniha urbánní, folio 29, ves Lety, folio 31, ves Vonoklasy. NA, DD 111, folio 156. Tamtéž, DD 112, folio 266-267. Tamtéž, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karta 148.

⁵²² NA, DD 112, folio 268. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Karlštejn, inv. č. 253, Registra gruntovní Karlštejnská z let 1608-1646, ves Malá Mořinka, folio 41.

kteřá byla pŕedevřím na vĕtřím manskĕm dvoŕe vytlačena leníky z řad mĕřřanů, je patrnĕ, že jakkoliv sledování původu či spoleĕenskĕho statusu má jistĕ svĕ oprávnĕní, jejich jednání vřak ovlivňovaly jeřřě další faktory. Obecnĕ lze říci, že mnohé z nich vstupovaly do různých druhů nájmů u různých vlastníků uvnitř nevelké oblasti nebo i v rámci jednoho správního celku. V pŕípadĕ Víta Melichara, majitele gruntu v blízkých kŕířovnických Letech, k tomuto pohybu dořlo dokonce v rámci jedné sídelní jednotky, samotných Vonoklas, kde pŕed tím získal na kŕířovnické části po otci chalupu, kterou krátce na to prodal bratru, a sám se zakoupil na zdeřším lĕnĕ. Ohlednĕ nabyvatelů zboŕí v Mořince či Hlásné Třebání se zdá být situace o něco komplikovanĕřří. Svoji roli zde mohlo sehrát více faktorů, počínaje spoleĕné pŕíslušnosti ke karlřejnskĕ správĕ a odtud se odvíjejícími obdobnými právy, ale i povinnostmi, jež se vázaly, jak na obĕ vsi, tak i karlřejnská robotná lĕna. Nicménĕ jako pŕvořadĕ se v této záležitosti jeví pŕedevřím to, že pro tyto jedince byly svojí velikostí dosažitelnĕ jak grunty v obou zmínĕných vsích, tak i vlastní lĕna, zvlářřě Vlkovské. Dle berní ruly mělo být poslednĕ zmínĕné dokonce menří než statky v obou obcích. Dále vlastníci zboŕí v Mořince i v Hlásné Třebání, na rozdíl od jiných vsí karlřejnskĕho panství dle urbáře z roku 1625, neplatili téměř řádné poplatky. Povinnosti nabyvatelů místních gruntů spočívali v tom, že *„vřichni mají a povinni jsou hlásku k zámku po pořádku vykonávat, každou várku v pivovare pomoci odvářeti, dříví k zámku i k pivovaru v lese porážeti.“*⁵²³ Nicménĕ dle urbáře z poloviny sedmdesátých let museli tito „hlásní“ vykonávat roboty jako vřichni poddaní.⁵²⁴

Jak již bylo výře uvedeno, po polovinĕ sedmnáctĕho století se jako majitelĕ na vĕtřím Zemanovskĕm lĕnĕ začali ve vĕtří mĕře prosazovat mĕřřané, napŕíklad Jiŕí Michal Termanus z Ostravy, *„mĕřřĕnín a spoluradní královského Novĕho Mĕsta pŕařského“*, ze Starĕho Mĕsta zase pocházeli Václav Vojtěch Málek, Johann Caspar Rooth, Mathias Macht von Löwenmacht a Václav Augustin Fabricius Turnovský. Od počátku století následujícího se tu začali vyskytovat i jedinci z řad řlechty. Termanusové náleželi k těm rodinám, které nahromadily majetek na konfiskacích v pŕařských mĕstech, a nahradily tak mnohé původní rody, jež buď zchudly, nebo

⁵²³ Státní oblastní archiv v Pŕaze, Velkostatek Karlřejn, inv. ě. 1, Registra správní aneb urburní panství karlřejnskĕho z roku 1625, ves Hlásná Třebání, ves Malá Mořina.

⁵²⁴ Státní oblastní archiv v Pŕaze, Velkostatek Karlřejn, inv. ě. 2, Registra urbární panství karlřejnskĕho z roku 1674, ves Hlásná Třebání, folio 4-5, ves Malá Mořina, folio 16.

musely odejít. Konkrétně to byl Pavel Daniel Termanus z Ostravy, radní, primátor Nového Města pražského, nákladník, vlastník několika nemovitostí v Praze, kdo položil základy rodinného majetku. V jeho stopách také pokračoval jeho syn Jiří Michal, absolvent jezuitského gymnázia v Jihlavě, taktéž radní a nákladník, který dokonce krátce před rokem 1677 získal titul vladky. Tentýž Jiří Michal se v roce 1690 zúčastnil založení bratrstva sv. Barbory při stejnojmenné kapli v kostele sv. Jindřicha a sv. Kunhuty na Novém Městě. S ním do bratrstva také vstoupil Nataniel František Perlenc z Perlspachu, rovněž měšťan a radní Nového Města, jenž Jiřímu Michalu svědčil při prodeji léna ve Vonoklasech.⁵²⁵ Mathias Macht von Löwenmacht, otec stejnojmenného syna, se jako student zúčastnil obrany Prahy před švédským pádem. Ještě než se stal primátorem Starého Města, působil tento doktor obojího práva jako kancléř téže obce a jako zemský advokát. V roce 1669 byl povýšen do rytířského stavu s predikátem „von Löwenmacht.“⁵²⁶ Jeho syn, přisedící na soudě pražského purkrabství, krajský hejtman rakovnický a později boleslavský, po něm zdědil mlýn v Kosoři. Kromě Vonoklas ještě vlastnil z karlštejnských lén Cholín, který krátce před smrtí v roce 1732 prodal.⁵²⁷

Volba měšťanů se však neukázala vždy přínosnou, jako například v případě Václava Vojtěcha Mála, „*měštěná královského Starého Města pražského*“, který odkoupil Zemanovské léno v roce 1677 od již zmíněného Jiřího Michala Termanuse. Málek z neznámých důvodů nesložil v požadovaném termínu domluvené splátky za manský dvůr ve Vonoklasech a navíc „*některé mobilii prodal, za ně peníze přijal a týž dvůr opustil.*“ Termanusovi se sice podařilo získat léno zpět do svého vlastnictví, kam byl znova uveden za přítomnosti komorníka od desk dvorských, šafářky tohoto dvora a sousedů - „*Tomáše Kunše, mana karlštejnského v též vsi Vonoklasích, na gruntu*

⁵²⁵ NA, DD 113, folio 352. LÍVA, V., *Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, s. 188, 205, 213, 369. FEJTOVÁ, O., *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské, Nové Město pražské v kontextu procesu katolické konfesionalizace*, disertační práce, Ústav český dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011, s. 123, poznámka 556. VALIŠOVÁ, K., *Počátky a vývoj jezuitské koleje v Jihlavě v 17. století*, bakalářská práce, Ústav český dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2015, s. 118. POLÁK, M., *Pražské pivovary a pivovárky*, Praha 2003, s. 114. NAVRÁTIL, K., *Paměti hlavního Kostela farního, fary a školy Sv. Jindřicha a Sv. Kunhuty v Novém Městě pražském*, Praha 1869, s. 150-151.

⁵²⁶ ERBEN, K. J., *Die Primatoren der kön. Altstadt Prag*, Prag 1858, s. 125-135. FIALA, M. - HRDLIČKA, J. - ŽUPANIČ, J. (ed.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, Documenta Pragensia Monographia 4, Praha 1997, č. 199, s. 303-304.

⁵²⁷ LIŠKOVÁ, M., *Stavovský zemský výbor v Čechách, katalog 1725-1733, 4/1, část 1*, Státní ústřední archiv, Praha 1956, s. 293, č. 1811, část 2, Praha 1956, s. 389, č. 2469, s. 593.

svém manském zůstávajícího a tehdáš povinnost konšelskou na sobě majícího“, Jana Hrdiny a Jiřího Špačka, zdejších zbraslavských poddaných. Nicméně všechny administrativně-soudní úkony spojené s dvorským soudem a s uvedením zpět na léno stály tohoto staronového vlastníka nemalé náklady. Do vlastního popisu výdajů sepsaných úředníky dvorského soudu Termanus zahrnul i opis původní tržové smlouvy a její „*vepsání a vložení týž smlouvy do desk dvorských*“. Dále musel zaplatit za uvázání komorníka na manský dvůr, „*za list obranný od úřadu desk dvorských*“, „*za list obranný od úřadu nevyššího purkrabství pražského*“, „*Item od povolení k listům na odhad Jeho Milosti panu panu nejvyššímu sudímu dvorskému*“, „*panu místosudímu dvorskému*“, „*registrátoru*“, „*za listy vodhadné*“, „*za 3 hlavní registříky*“, „*měřiči zemskému*“, „*komorníku*“, a „*témuž od dodání*“. Součástí procesu bylo i ohledání vlastního manského dvora úředníky a s tím spojené výdaje za „*cestu k vykonání odhadu panu místosudímu dvorskému*“, „*registrátoru od cesty 2,5 míle a na místě za dva dny*“, „*od vepsání odhadu do desk dvorských*“, „*měřiči zemskému od cesty 2,5 míle a na místě za 2 dny*“, „*komorníku od cesty 2,5 míle a na místě za dva dny*“, „*měřiči zemskému od vyměření 3,75 lánu 35 provazců výše jmenovaných rolí, luk, lesův a porostlin od každého lánu po 3 kopách počítajíce*“, „*za poslední porovnání*“, „*příteli právnímu*“, „*dvoum comisařům k odhadu obeslaným*“ a „*čtyřem osobám, lidem cizopanským, kteříž při vyměření těch dědin, lesův a porostlin se potřebovati dali*“.⁵²⁸

Těžkosti provázely Jiřího Michala Termanuse již při koupi léna. V roce 1674 se totiž zúčastnil jednání na hradě Karlštejně za přítomnosti již zmíněného Václava Valentina Kunše, tehdy karlštejnského hejtmana a zároveň majitele druhého manského dvora ve Vonoklasech, Jana Václava Jasenského, lenního písaře, a Václava Augustina Fabricia Turnovského, tehdejšího vlastníka druhého léna ve Vonoklasech. Při čem posledně zmíněný byl zároveň od roku 1673 ve funkci důchodního písaře na Karlštejně, ve které zpronevěřil svěžené finance: „*Maje při skonání téhož roku do berně zemské některé termíny contribucí zapraviti, z takových peněz sebe založil a jistou sumu proutratil a skrze to těžkou executi na mnoho neděl na panství uvedl.*“ Protože Václav Augustin neměl žádné jiné prostředky, kterými by

⁵²⁸ NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sign. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karton 1, *Odhad dvora manského ve vsi Vonoklasích ležících pod léno královského hradu Karlštejnského náležejícího Zemanovský řečeného Jiřímu Michalovi Termanusovi.*

uhradil vzniklou ztrátu, bylo na zmíněném jednání domluveno, že prodá svůj lenní dvůr ve Vonoklasech solventnímu Jiřímu Michalu Termanusovi a z toho pak zaplatí svůj dluh. „*Však navrátíte se do Prahy z nabádání své ženy takovou smlouvu podepsati nechtěl, užívající v tom darebných úskoků.*“ Nakonec musela v celé záležitosti rozhodnout vrchnost a s Ludmilou Fabriciusovou, manželkou Václava Augustina a spolumajitelkou dvora, pro jistotu sepsal lenní písař samostatné prohlášení, že k prodeji léna skutečně došlo.⁵²⁹

Vrátíme-li se ještě k popisu celé obce, o tom, že zde Zbraslavský klášter koupil vlastním rozsahem jen nevelký díl, dosvědčil sám jeho původní majitel Jakub Menšík z Menštejna, v té době místosudí⁵³⁰, jehož vlastní a sousední manský dvůr ve Vonoklasech přepadla v roce 1590 tlupa „martínků“, chasy měnící službu kolem svátku sv. Martina: „*i do mého dvorečku v Vonoklasích vpadli; na to štěstí, že jsem jednom tři hodiny předtím dobytečky, nábytečky své s čeládkou zase do Mokropes přestěhoval, že jsem je od ohně přes všecko léto tam jměl, nenašedše u mne nic, vpadli podlé mého dvorečku do dvoru jednoho mana karlštejského. Sotva jim sám do lesa utekl, vytloukli mu všecky komory a truhlice a pobrali mu za tři sta.*“⁵³¹ Jakkoliv se však nejednalo o nijak rozsáhlou část Vonoklas, přesto jeho koupí získal klášter nejen zdejší dvůr a dvě chalupy, ale rovněž i výsadní krčmu a mlýn. Při čemž stejně jako jiná zboží, i klášterního statku se dotkla třicetiletá válka, neboť ještě na konci padesátých let byla zdejší krčma označena jako pustá, na konci osmdesátých byla dokonce vedena jen jako chalupa. Stejně tak zpustly obě chalupy; na konci padesátých let se na nich nacházel pouze jeden nádeník. Ke konci století se však i zde situace stabilizovala, navíc obě chalupy se rozdělily na dva díly.⁵³² Na rozlehlejší křížovnické části se zase nacházel jeden grunt přibližně stejně veliký jako

⁵²⁹ NA, DD 112, folio 271-273. Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 383, sign. I-1/331, karta 5, Hlavní vyúčtování s písařem V. Fabriciusem.

⁵³⁰ Jakub Menšík z Menštejna na Osově a Skřípli, mimo jiné autor díla „*O mezech hraničních, soudu a rozepři mezní i příslušenství jích v království Českém*“, působil postupně jako hejtman při úřadu nejvyššího purkrabství pražského, vrchní písař soudu nejvyššího purkrabství pražského, místosudí, královský prokurátor a místopurkrabí Pražského hradu. Viz MAREŠ, P., *Soupis přísedících komorního soudu*, s. 127-128. BURDOVÁ, P., *Úřad desek zemských*, s. 231.

⁵³¹ PALACKÝ, F. (ed.), *Život Viléma z Rosenberka*, Praha 1847, s. 292-293. KOLÁR, J., *Zločin v Roztokách roku 1590 a české kronikářství*, in: Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře, Brno 2007, s. 75.

⁵³² HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 120. Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Zbraslav, inv. č. 284/6, sign. Zbraslav 107, Pozemková kniha (Stará gruntovní kniha), 1621-1750, ves Vonoklasy, s. 90-102.

Zemanovský manský dvůr a jeden menší, z něhož pocházel již zmíněný Vít Melichar, později Zemanovský.⁵³³

Následkem této komplikované a těsnější sídelní struktury zde docházelo k občasnému posouvání hranic, ať již na základě dohody či samovolného počínání, a čas od času zde propukaly všelijaké vlastnické a hraniční spory, z nichž v průběhu sedmnáctého století dominoval konflikt o některé části lesů mezi klášteřem Zbraslavským a Zemanovským lénem, který se rozhořel již krátce po té, co se tato církevní vrchnost zakoupila v sousedních Mokropsích. Na počátku století následujícího se klášter zase ohradil proti vaření piva, které baron Josef Malovec provozoval na svém léně.⁵³⁴ V roce 1622 bylo dokonce karlštejským purkrabím Jaroslavem Bořitou z Martinic zpochybněno svobodné vlastnictví zdejšího deskového dvora, snad i v souvislosti s revizí poválečných majetkových i společenských poměrů. Komorník od desk zemských, který v roce 1622 vyšetřoval celou záležitost přímo ve Vonoklasech, se nejprve stavil ve zmíněném svobodném dvoře, dále byl odveden „*cestou přímou vozovou k chalupě manský na proti tomu dvoru*“, tj. k Vlkovskému lénu, a odtud se vydal „*touž cestu ... na pravou stranu k druhému manství vedle samýho dvoru vonoklaskýho ležícího*.“ Na obou manských statcích mu dosvědčili, že dotčené zboží rozhodně nenáleží ke karlštejským lénům. Na prvním navíc vzpomněli, že od svobodného dvora kdysi získali rybníček, „*který jest nyní zarostlý loukou a kus pole*“, později zase část zahrady, „*kteráž vedle téhož manství a chalupy leží, kterýžto díl hned že ustoupen, plotem obhrazen ... byl*.“⁵³⁵

Z výčtu jednotlivých součástí Zemanovského léna vyplývá, že rozhodně nezanedbatelnou hospodářskou složkou tohoto manského dvora bylo několik nevelkých lesních porostů, které se nacházely v okolí Vonoklas. V nich na konci sedmdesátých let sedmnáctého století rostly přibližně ve stejném poměru duby a borovice.⁵³⁶ Při čemž dlouhodobé stoupání cen na pražském dřevním trhu,

⁵³³ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 89. NA, fond Křížovnici s červenou hvězdou - generalát a konvent, Praha, inv. č. 240, sign. I/6, kniha číslo 73, Kniha pozemková statku Dobřichovic, ves Vonoklasy. Tamtéž, inv. č. 260, sign. II/2, kniha číslo 109, Kniha urbánní, ves Vonoklasy, folio 31. Tamtéž, inv. č. 260, sign. II/3, kniha číslo 110, Kniha urbánní, ves Vonoklasy, folio 27.

⁵³⁴ TADRA, F., *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 1, s. 499.

⁵³⁵ NA, fond Desky zemské větší, inv. č. 193, K 11-12. JÍHLAVEC, J., *Hrst toponomických materiálů z pražského okolí*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV XI-1/1970, s. 20.

⁵³⁶ NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sign. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karton 1, *Odhad dvora manského ve vsi Vonoklasích ležících pod léno královského hradu Karlštejského náležejícího Zemanovský řečeného Jiřímu Michalovi Termanusovi*.

nedostatek dřeva v této oblasti, a to nejen po třicetileté válce, blízkost řeky Berounky a potažmo Prahy činilo se zdejšího lenního statku poměrně zajímavé zboží, zvláště pro pražské měšťany. A vzhledem k tomu, že většina vlastníků ležících poblíž splavných řek mířících do Prahy se podílela na obchodě s dřevem, tak ani zdejší leníci nepředstavovali v tomto ohledu žádnou výjimku. V roce 1633 se již zmíněný Vít Zemanovský, majitel většího léna, dle svých vlastních slov domluvil, že „*v řečeném kusu lesa mého, který se jmenuje Pod klínem, v němž sem tehdaš jednomu jistému člověku za některou kopu dříví dodal, které on díl posekati dal a odvésti dáti chtěje.*“ Vyjednaný kupec, pro nějž bylo patrně výhodnější zakoupit materiál poblíž hlavního města, než na pražském dřevním trhu a dopravit si jej vlastními prostředky, však dříví nejprve „*příčinou obtížnosti soldátův odvésti dáti nemohl*“ a po té mu v tom zase bránil zástupce kláštera Zbraslavského, „*ouředník mokropský, kterýž se jmenuje Všenorskej, jest jemu takové dříví ... bráti a odtud voziti nedal a zapověděl.*“ I klášterní statky během třicetileté války utrpěly značné škody, a tak nijak nepřekvapuje, že po té, co se klášter zakoupil nejen v Mokropsích, ale i přímo ve Vonklasích, další konflikty jen následovaly, a to téměř po celé století. Několikrát došlo i k vymezení hranic, ať již veřejného za pomoci svědků dle svědectví zbraslavského opata: „*k jednomu i druhému výchozu sem přivolil, ano i sám osobně před rokem přítomen byvše*“, tak i svévolných, jak se osočovaly obě strany: „*on sobě tu svévolně osoboval a marštalý neb hraničníky falešné sobě zdělati se nestyděl.*“ V písemné podobě se zachovalo až vymezení hranic z roku 1710, kde jsou dokonce zaznamenány i různé značky vyřezané na kmeny vybraných stromů. „*Při kterýmžto vejchozy z strany zbraslavský byli přítomni ... kněz Augustin Čermák, kněz Ambroš Veselý, Jan Malášek, purkrabě, a Jiří Reitter, polesný zbraslavský a mnozí jinší hajní a poddaní klášterští, z strany Vonoklaský, pan Josef baron z Malovec, držitel toho dvoru.*“⁵³⁷ S druhou církevní vrchností takové spory doloženy nejsou, nicméně jednou

⁵³⁷ NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, Bericht Veit Melichar wegen Holz, Cristof Wewerka oder Lozky, Freyh. Josef von Malowetz. TADRA, F., *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 554, s. 401, č. 16, s. 505. HOLEC, F., *Obchod s dřívím v Praze ve 14.-17. století*, Pražský sborník historický 3, 1971, s. 5-100. TLAPÁK, J., *Z dějin křížovnické voroplavby po Vltavě v 16. století*, in: Pšeničková, J. - Roháčová, O. - Šouša, J. (ed.) *Pocta nestoru české agrární historiografie*, Praha 2003, s. 379-397. BARTŮNĚK, V., *Jan Greifenfels z Pilsenburku, zbraslavský opat v letech 1634-1650*, Časopis katolického duchovenstva 6, 1944, především část Hospodářské starosti, s. 331-354.

z povinností majitele většího křížovnického statku ve Vonoklasech bylo mimo jiné dohlížet na zdejší lesy.⁵³⁸

Zatímco se ve sledovaném období nedochoval žádný podrobnější popis Vlkovského manského statku, naopak pro větší Zemanovský jich při různých příležitostech vzniklo hned několik. „*Obzvláštní registřík*“, v němž měly být „*svršky a nábytky hospodářský poznamenaný*“, byl již součástí tržové smlouvy uzavřené v roce 1620.⁵³⁹ První dochovaný inventář vznikl v karlštejnské kanceláři v roce 1673 jako součást jednání s Václavem Augustinem Fabriciem Turnovským, karlštejnským důchodním písařem.⁵⁴⁰ Úředníci desk dvorských prohlédli léno, včetně lesních porostů, o pět let později, a to kvůli sporu mezi Jiřím Michalem Termanusem z Ostravy a Václavem Vojtěchem Málkem.⁵⁴¹ Nejpodrobnější inventarizace vlastního sídla byla provedena v rámci pozůstalostního řízení v roce 1732.⁵⁴²

Na konci sedmdesátých let v zemanovské části Vonoklas stálo „*obydlí sice skrovné však celé od kamene, pod střechou šindelnou, s ratejnou starou dřevěnou hlínou obmazanou a střechou doškovou přibytou, spojené s jednou síní od prken, též světnicí a komorou cihlami dlážděnou, na hoře při pavlači a dole vedle ratejny též síň, jedna komora pro šafáře a druhá menší, spižírna*.“ Při čemž do vlastního dvora obehnaného „*hradbou, šindelem novým pobitou*“, se vcházelo vraty, též novými. Proti obytné stavbě se nacházel „*mlíčník klenutý... šindelem přikrytý a podle něho jeden štok ode dřeva doškami ... pobitý*“, „*kůlna pro vozy a vedle ní chlív pro dobytek ovčí, chlív sviňský, kravinec a chlív pro dobytek jalový, týž marštal pro domácí potah od kamene*.“ Ke dvoru patřila ještě stodola, „*doškem přibytá*“, a ovocný sad „*s některým stromovým švestkovým, hruškovým a višňovým*.“ Pitnou vodu zdejší obyvatelé získávali ze studny, která stála uprostřed dvora, a v jejíž blízkosti byla postavena i

⁵³⁸ NA, fond Křížovníci s červenou hvězdou - generalát a konvent, Praha, inv. č. 260, sign. II/3, kniha číslo 110, Kniha urbární, ves Vonoklasy, folio 27.

⁵³⁹ NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, Kaufvertrag zwischen Simon Bambasov und Veit Melicharow.

⁵⁴⁰ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 383, sign. I-1/331, karton 5, Hlavní vyúčtování s písařem V. Fabriciusem.

⁵⁴¹ NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sign. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karton 1, *Odhad dvora manského ve vsi Vonoklasích ležících pod léno královského hradu Karlštejnského náležejícího Zemanovský řečeného Jiřímu Michalovi Termanusovi*. Tamtéž, inv. č. 508, sign. 72, karton 148, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, Abschätzung des Malkintzer Hofs, *Vejpis odhadu desk dvorských dvoru manského Zemanovského ve vsi Vonoklasech ležícího*.

⁵⁴² NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, Mariae Ernestine Hochbergischen Erben, *Inventář*.

ohrada pro koně. „*Za týmž dvorem*“ pod hájem Doubkem se rozprostíraly dva rybníčky, „*kterýžto oba na onen čas na 12 kop násady kaprem se nasaditi mohly: Nyní však oba pusté a zarostlé jsou.*“ Ke dvoru patřila ještě chmelnice, „*před třemi lety vysazená, dost obšírně plotem ohrazená s dostatkem tyčí, však půdy skalnaté.*“⁵⁴³

Během následujícího období došlo k přestavbě obytných prostor, neboť kromě toho, že úředníci v rámci pozůstalostního řízení v roce 1732 označili zdejší sídlo jako „*rytířský zámek*“, přibýly zde navíc nové místnosti, konkrétně kaple Jana Nepomuckého, „*taflstuba*“ a čtyři další pokoje. Při čemž kromě zmíněné kaple, kde mimo jiné visel „*malý obrázek svatého Jana Nepomuckého v rámečku pozlaceném*“, stála ještě ve čtvrté místnosti „*statua s. Jana Nepomuckého lakírovaná.*“ V jiném pokoji byl zase věnován prostor mariánské úctě v podobě „*theses Paně Marie v červeném rámě*“. Co se týká jednotlivých místností a jejich vybavení, v tzv. „*taflstube*“ stálo „*canape zelený soukenný*“ s šesti podobnými „*sesličkami*“, dvanáct prostších borových židlí, jeden menší oválný stoleček a dva další, pokryté přehozy zdobenými rostlinnými a ptačími motivy. O tom, že se jednalo o větší prostor v rámci stavby, svědčí kromě nábytku i tři okna, na nichž visely „*plátěný fůrhaňky*“. Tuto větší světnici ještě navíc dekorovala dvě pozlacená zrcadla a dvacet devět „*obrázků papírových v pozlacených rámech*“. V druhém, patrně dětském pokoji, se nacházely mimo jiné dva „*stolečky přetáhnuty suknama modrýma starýma*“, čtyři „*sesličky malý červeným suknem potažený*“, jednoduchá postílka a „*malej šreiptišek patřící slečně Ernestině, na kterém je vyobrazený svatý Václav a svatá Ludmila.*“ Kromě již zmíněného obrázku Panny Marie zdobilo tuto menší místnost vybavenou jen jedním oknem zrcadlo, osm papírových obrázků a „*na šrajptišku se vynacházely dva šálky z kostičkama a jedním hrníčkem*“. I v následujícím pokoji komisaři evidovali menší nábytek, konkrétně šest seslíček a dvě malé postýlky, jednu „*z měkkýho dříví, na které se vynachází podhlavničky*“, druhou „*malou sprostou*“ s dvěma „*polštářečky*“. O přítomnosti dětí svědčí i zápis o nálezu jedné kamenné tabulky. Ani v dalším pokoji se nenacházelo velké množství nábytku, pouze malá jednodušší postýlka a dva stolečky - jeden „*s dámou a se vším příslušenstvím*“, druhý „*lakírovaný.*“ Další

⁵⁴³ NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sign. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karta 1, *Odhad dvora manského ve vsi Vonoklasích ležících pod léno královského hradu Karlštejnského náležejícího Zemanovský řečeného Jiřímu Michalovi Termanusovi.*

postýlka se rozkládala i v posledním pokoji, společně s osmi křesly soukennými, z toho čtyřmi většími červenými a čtyřmi menšími zelenými. Proti předchozím menším prostorám s jedním oknem se jednalo opět o něco větší místnost, méně soukromého charakteru. Kromě sedmi koflíčků na kávu místnost doplňovaly i jakési dva nespecifikované portréty v oválných rámech.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sign. 72, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, karton 148, Mariae Ernestine Hochbergischen Erben, *Inventář*.

Shrnutí

Průvodním jevem celého komplexu raně novověkých procesů, které zasáhly karlštejnské panství, počínaje běžnými dobovými hospodářskými trendy spjatými se zdejším velkostatkem a konče byrokratizací, se stalo masivní zpísemnění zdejších záležitostí, patrné zvláště od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let šestnáctého století. Setkání s výše zmíněným komplexem jevů se na karlštejnském panství transformovalo v pověst spojenou s Jáchymem Novohradským z Kolovrat, zdejším purkrabím. Reorganizace karlštejnského velkostatku i vlastní opravu hradu byly však započaty již v době, kdy Jan Vchynský z Vchynic zastával post prvního purkrabího. Novohradský zasahoval do zdejších záležitostí již jako druhý purkrabí, a to rovněž díky svému spojení s komorou. Když pak přešel na post prvního purkrabího a rovněž se stal prezidentem komory, zintenzivněly veškeré zdejší transformace, včetně přestavby hradu. Z období jeho působení jako prvního purkrabího se dochovaly i soustavnější zprávy o revizi zdejší manské soustavy. Tento dlouhodobý proces probíhal ještě za dalších purkrabích, především Václava Plese Heřmanského ze Sloupna, a byl dovršen založením prvního karlštejnského manského kvaternu roku 1605 z podnětu Viléma Slavaty z Chlumu a z Košumberka. Při administraci zdejších lén se mimo jiné jako podstatný prvek obnovy soustavy uplatnila lenní přísaha, která byla použita jako jeden z nástrojů jak Novohradským, tak například i později po polovině sedmnáctého století při hospodářské rekonstrukci zdejších lenních statků, postižených válečnými událostmi. Zároveň tato obnova na konci šestnáctého století probíhala na základě specifické dobové reflexe starších reálií, neboť karlštejnští purkrabí neměli dostatečnou znalost, co skutečně náleží k lennímu zboží. Toto konstatování se týká i vlastní přestavby hradu, která v mnoha ohledech nepochybně reprezentovala vznesené nároky stavovské obce, nicméně její interpretace by měla být obohacena i o další prvky, které se na ní podílely. Mezi hmotné artefakty specificky vykládající zdejší tradici patřily i manské skříně instalované na hrad patrně rovněž za Novohradského.

Prameny týkající se vlastního panství, včetně pozemkových knih, které zde od poslední třetiny šestnáctého a v průběhu následujícího století postupně vznikaly a jejichž část nenávratně zmizela v rodinných šlechtických archivech zemřelých karlštejnských purkrabích, se nijak zvlášť nevymykaly písemné agendě na jiných

panstvích, zasaženými dříve či později obdobnými procesy. Totéž obecné konstatování platí i pro administraci zdejších lenních záležitostí, jakkoliv měla poněkud specifitější charakter, a to nejen s ohledem na svůj obsah, ale protože zde existovala paralelní a poměrně vyvinutá agenda při deskách dvorských. Z tohoto důvodu byl vývoj zpísemnění záležitostí kolem karlštejnských lén dlouhodobější. Zatímco první karlštejnský manský kvatern z roku 1605 obsahoval formálnější a stručnější zápisy a pouze několik druhů pořízení, ve druhém z roku 1624 se objevily i nové typy, při čemž jejich samotný text také mnohem více narostl. V porovnání s dosud paralelním vývojem gruntovních knih v karlštejnské kanceláři došlo k přerušení postupné specializace zdejších lenních záležitostí na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let sedmnáctého století, kdy přešla část lenní agendy ve prospěch desk dvorských. A tak zatímco v karlštejnské kanceláři vznikl v polovině sedmdesátých let již celý soubor gruntovních knih, knižní lenní agenda se zde specializovala až ve třicátých letech osmnáctého století. Tehdy vznikl nejen třetí kvatern, a to na základě přepisu a uspořádání druhého, ale rovněž i další samostatné kancelářské pomůcky.

Co se týká ostatní písemné agendy týkající se lenních záležitostí, značně narostla v souvislosti se vznikem nového postu lenního (manského) písaře při karlštejnské kanceláři, zřízeného někdy na přelomu čtyřicátých a padesátých let sedmnáctého století. Došlo k tomu patrně nejen kvůli rozvoji písemné agendy ve zdejší kanceláři, která, jakkoliv v mnohém kontinuálně navazovala na starší období, za zástavních majitelů stále více přijímala podobu běžného vrchnostenského aparátu, ale patrně i v souvislosti se snahou o hospodářskou obnovu karlštejnských manských statků, kolidující i s paralelním úsilím v rámci celého dominia. Přestože se druhý manský kvatern od poloviny století vázal na osobu zdejšího lenního písaře Jana Václava Jasenského a s jeho odchodem či úmrtím na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let jeho aktivní užívání skončilo, sám povětšinou již do této knihy nezapisoval, ale delegoval tuto činnost na pomocný písařský personál v kanceláři. Během své poměrně pestré kariéry zastával takovýto post patrně i sám Jasenský. Než došlo k této specializaci zdejšího správního aparátu, pořizoval záznamy do kvaternu důchodní písař. Obdobný postup je doložen i v případě obou křivoklátských lenních knih z šestnáctého a sedmnáctého století a bezpečně jej lze doložit především pro první karlštejnský manský kvatern, například pro období od roku 1612,

kdy jak do kvaternu, tak i do první dochované gruntovní knihy zapisoval důchodní písař, mající značně výrazný rukopis. Co se týká nejstaršího autora záznamů v prvním karlštejnském kvaternu, podílel se výrazně na dovršení administrace karlštejnské manské soustavy. Zatímco konkrétní pořízení začal zapisovat převážně až od počátku roku 1606, v listopadu roku 1605 si knihu rozvrhl na jednotlivé lenní statky. Pořadí, z něhož při jejich řazení, vycházel, respektovalo určitou hierarchii. Nejprve zapsal tzv. rytířská léna, po nichž následovala tzv. robotná. Další, nikoliv zcela jednoznačný sled, reflektoval velikost těchto statků a rovněž i některé dobové realie. Později tentýž neznámý autor, ještě než předal kvatern důchodnímu písaři, provedl znova celou revizi kvaternu.

A konečně, co se týká vlastních osudů karlštejnské manské soustavy ve sledovaném období, zdá se, že podstatnějším způsobem než pobělohorské konfiskace pozměnily její strukturu zdejší válečné události a jejich hospodářské následky. Nový panský dvůr v Dobříči vznikl nejen z bývalých poddanských gruntů, ale rovněž i ze zdejšího léna, které tímto zaniklo. K výraznějšímu nárůstu počtu trhových smluv došlo jednak ke konci dvacátých let sedmnáctého století a dále kolem poloviny téhož století. Stejně jako konfiskace i toto období skýtalo pro mnohé možnost, jak se poměrně snadno dostat k takovému zboží, jehož zisk však ani v předchozích dobách nepředstavoval vždy jednoznačně výhodnou transakci, ostatně jako v případě jakýchkoliv jiných drobnějších statků. V téže době se zástavní majitelé pokusili o obnovu zdejší manské soustavy, která kolidovala s obdobnými procesy na vlastním panství. S ohledem na značný počet lén, jež se navíc vyrovnávaly po různou dobu s novými podmínkami, nelze jednoznačně vymezit horní hranici této rekonstrukce. Některá zpustošená léna získala nové majitele až v průběhu sedmdesátých let. Kromě různých osob mající přístup ke komornímu zboží, jež dlouhodobě projevovaly zájem o tyto statky, se v tomto období ve větší míře jako vlastníci prosadili mimo jiné měšťané, často ze Starého či Nového Města pražského, u nichž se předpokládalo, že zajistí prosperitu na svých nabytých statcích. Někteří leníci také skutečně využili nových hospodářských podnětů, které toto přechodné období přinášelo. K dalším nástrojům, jak zajistit stabilitu těchto menších statků, náleželo mimo jiné jejich propůjčení majiteli většího majetkového komplexu, a to navzdory hrozbě jejich alodizace. Ostatně již dříve, se za pomoci zdejších lén mnozí zdejší vlastníci pokoušeli podle svých možností vytvářet dočasné i

trvalejší, větší či menší kompaktnější územní celky, které byly nepochybně z hlediska zajištění jejich provozu mnohem výhodnější.

Samostatná pozornost byla věnována klasifikaci karlštejských lén i jejich vlastníků. Zdá se, že explicitní označení zdejších leníků termínem „robotný“ v prvním karlštejském manském kvaternu na počátku dvacátých let sedmnáctého století, mající nepochybně své starší kořeny, souviselo s dlouhodobými procesy, které se odehrály při reorganizaci zdejšího velkostatku a které se dotkly širokého spektra dalších jedinců, jež se pohybovali kolem daného panství. A konečně, závěrečné exkurzy k vybraným lénům, s sebou přinesly nejen jiné lokálnější perspektivy, ale i mnohé další problémy, které se týkaly těchto manských statků jako samostatných jednotek v rámci složitější sídelní struktury či jejich vlastních popisů na základě dochovaných inventářů.

Závěr

Výklad lenního institutu, ostatně jako jakéhokoliv jiného historického fenoménu, se vždy odvíjel od příslušného dobového historiografického rámce, do kterého byl zasazen. Jak do české, tak i do evropské historiografie lenní problematika vstoupila pod pojmem lenní právo, tj. jako právní norma, jejíž závaznost byla přeceňována. Negativní postoje se na tuto otázku vázaly spíše ve smyslu osvícenských postojů vůči staršímu společenskému řádu, feudalismu. Zatímco ještě před polovinou devatenáctého století měl odkaz na původ lén svázaný s německým prostředím spíše charakter učenického odkazu bez ideologických konotací, v dalším vývoji se nejen kolem otázky recepce či původu lenní práva, ale i dalších právních a politických institucí, rozhořela v historiografii celá řada diskusí, které v sobě zahrnovaly značnou šíři aspektů - od národních zájmů přes jednotlivé právní školy a jejich vnímání práva, tj. dobovou právní filozofii, až po pojetí vlastní vědy vůbec. Zároveň však mezi českou a německou větví zdejší historiografie neprobíhal zcela jednoznačný předěl, jak se obvykle předpokládá. Kladného zhodnocení se tomuto fenoménu dostalo zasazením do společného rámce s problematikou teritoriální výstavby státu, a to konkrétně v díle německého právního historika Heinricha Mitteleise z roku 1932 *Lehnrecht und Staatsgewalt*. Na autorovu tezi o konstitutivním působení lenních vztahů pro menší oblasti navázala celá řada studií. Po druhé světové válce byly překročeny i jím vytyčené časové horizonty směrem k mladším dobám. Dodnes si tento směr bádání o lenní problematice, obohacený o nové podněty, udržel poměrně silnou pozici.

Z rámce právních dějin se lenní problematika osvobodila s průnikem procesuality dění do historických věd, a to především v podobě sociologických vlivů, jak bývá uváděno na příkladě monografie Marca Blocha *La société féodale* z konce třicátých let dvacátého století. Další impulsy přineslo zproblematizování některých dosud neměnných struktur, například feudalismu, a zhodnocení lenního institutu jako samostatné sociální vazby osvobozené od historických mezníků a procesů. Některé nedostatky strukturálního pohledu byly překonány pohyblivější interpretací v duchu postmoderního diskursu, například vztah pána a vazala. Z této postmoderní kritiky vychází i monografie Susan Reynolds z roku 1994 *Fiefs and Vassals*, která kromě užívání tradičních pojmů zpochybnila i kontinuitu dění, resp. naše představy o

kontinuitě dění. Zvláště v posledním desetiletí došlo k nárůstu počtu studií, v nichž byly recipovány mnohé výše zmíněné podněty, a to především mezi historiky, které se věnují období středověku.

Co se týká značně vyhraněné a dosud spíše marginalizované problematiky lenních soustav v raném novověku, etablovala se zde v poslední době celá řada autorů, kteří se zabývají příslušnými lény jako zcela běžnými statky. Kromě specifických pramenných možností je toto „odtržení“ dáno i značnou specializací a tím i vzdalováním jednotlivých období. Vedle těchto článků si svoji platnost v souvislosti s královskou doménou i nadále udržují studie zabývající se komorními záležitostmi. Z hlediska metodologického si dále rovněž svůj význam zachovaly práce Václava Bůžka věnované nižší šlechtě, který se rovněž mimo jiné zabýval i křivoklátskými lény v šestnáctém století.

V případě karlštejnské manské soustavy to byla především historiografická narace devatenáctého století, která ovlivnila její reflexi nejen v historickém povědomí, ale i ve studiích ryze vědeckého charakteru, neboť v ní byly vyzdvíženy některé charakteristiky zdejších leníků na úkor jiných. Sociálně i společensky pestrá a značně diferencovaná skupina jedinců tak byla ztotožněna s jednou, maximálně se dvěma vrstvami osob. Následkem této narace bylo navíc veškeré dění kolem Karlštejna po roce 1620, resp. 1625, kdy došlo ke změně statusu panství a zrušení úřadu purkrabího, vnímáno buď v značně negativních souvislostech, nebo bylo vytlačeno mimo horizont výraznějšího zájmu a tím i z vlastního historického povědomí. Stejný osud pochopitelně postihl i zdejší manskou soustavu, a to navzdory tomu, že existovala i nadále až do devatenáctého století a že se od počátku sedmnáctého století zachovalo již větší množství pramenů v podobě souboru několika na sebe navazujících knih.

Tato historiografická narace se zformovala před polovinou devatenáctého století, a to tak, že použila starších prvků využívaných při popisu hradu Karlštejna již od raného novověku. Při čemž z hlediska rozsahu písemné produkce se zdá, že to byly především raně novověké kroniky, jež kodifikovaly i s ohledem na svůj žánr a vědění některé základní charakteristiky spojené s Karlštejnem, a to především vnímání hradu společně s okolní krajinou jako toho „pravého“ a „jedinečného“ místa, tj. jako toho „Místa“ zasazeného v dalších dobách vždy do příslušného dobového

filosoficko-estetického kontextu. Tuto představu dále modifikoval Bohuslav Balbín recepcí latinského topos *locus amoneus*. A bylo to rovněž v období raného novověku, konkrétně opět prostřednictvím Balbína a jeho *Miscellaneí*, kdy se vypovídání kolem Karlštejna v souvislosti s přechodem ke klasické epistémé jako specifickému způsobu uchopení světa obohatilo o další část, o jeho popis (*descriptio*). Významnou úlohu v dalším přenosu dále sehrály dosud opomíjené tisky z přelomu osmnáctého a devatenáctého století, neboť v souvislosti s vrcholící klasickou epistémé byly publikovány a rozvíjeny především ty texty, které odpovídaly tomuto způsobu uchopení světa. V téže době byl do němčiny přeložen také příslušný Balbínův úryvek z *Miscellaneí* o Karlštejně, který společně s dalšími, stejně zdánlivě neutrálními a racionálně popisnými texty stanovil zcela v návaznosti na starší tradici základní zápletky „dění“ na hradě, stejně tak i způsob jeho popisu.

Před polovinou devatenáctého století byly všechny zmíněné prvky zakomponovány do příběhu národa, interpretovaného v kontextu filozofie českých národních dějin. Karlštejn se tak jako „Karlův Týn“ stal místem paměti a zdejší leníci byli zase ztotožněni s figurou strážce místa paměti. Vlastní texty týkající se popisu Karlštejna v této době značně narostly, nicméně spíše než odhalení nějakých nových skutečností se zvětšoval objem samotného vypovídání. Při čemž, jakkoliv byl tento vývoj s ohledem na vlastní srozumitelnost vyložen lineárně, přesto je vhodnější než hledat nějaké radikální zlomy v těchto textech se spíše zaměřit na soubor určitých prvků a sledovat proměny jejich interpretace. Z tohoto hlediska tak mnohé relikty starších dob pronikly hluboko do devatenáctého století či ještě dále. Stoupající množství písemných výpovědí navíc neposkytovalo nijak velkou záruku spolehlivosti uváděných reálií, neboť autoři, jakkoliv není pochyb, že mnozí z nich mohli hrad i navštívit, nemajíce jinou oporu při popisu hradu od sebe navzájem opisovali. Poměrně charakteristická je i výrazná eklektičnost pro toto období. Tento způsob výpovědi kolem Karlštejna přejaly mimo jiné i velmi populární encyklopedické publikace věnované popisům hradů, opatřené poutavými ilustracemi dle dobového estetického cítění. Na tuto starší tradici popisu kontinuálně navázal i August Sedláček ve své publikaci *Hradů, zámků a tvrzí království Českého*, která doplněná o typické historizující a idylické ilustrace Karla Liebschera náležela k jednomu z vrcholů tohoto po celé devatenácté století značně oblíbenému žánru. Jakkoliv Sedláček přistupoval k dané problematice s vysokou znalostí historické kritiky, přesto se do

starší tradice včlenil tím, že podržel původní strukturu popisu, když rozdělil vlastní text, publikovaný i samostatně v českém a v německém jazyce, na tři části, konkrétně na „*Popis*“, „*Dějiny Karlštejna*“ a „*Purkrabské příběhy*“. Zařazení třetího oddílu souviselo nejen s požadavkem nakladatele zakomponovat do této publikace i nějaké „kratochvilné“ příběhy, ale především s významy, které byly purkrabím ve vypovídání v rámci tzv. příběhu národa přisuzovány. Tento posledně zmíněný prvek, včetně období raného novověku vůbec, byl jako jeden ze zdejších motivů rozvinut až v průběhu devatenáctého století, při čemž vyzdvihování jejich významů či stavů vůbec a jejich podíl na vládě reflektovalo politický program české zemské reprezentace po uvolnění v šedesátých letech téhož století.

Do třetí části vložil Sedláček i „kratochvilné“ příběhy týkající se zdejších manů, a stejně tak jako v případě karlštejnských purkrabích i toto zařazení souviselo s významy, které jim byly v rámci příběhu národa společně s purkrabími přisuzovány. Co se týká vlastní karlštejnské manské soustavy, věnoval jí ještě samostatnou pozornost v pasážích týkajících se popisu Karlštejna, které vzešly naopak z jeho historiografické kritiky dané problematiky. Zde si jako první povšiml, že „*vysazení manství Karlštejnských má původ starší nežli jest hrad sám*“, a spojil je s „*bývalým lovčovstvím či později vladařství hradu Kamýckého*“. A jakkoliv se toto konstatování odvíjelo od jeho široce pojatého sběru listinného materiálu a s tím spojené historické kritiky, v daném případě imunitní listiny z roku 1336 pro některé vlastníky zboží v rámci tzv. kamýcké vilikace, přesto jedním z momentů, který umožnil toto spojení, byl právě příslušný kontext, v daném případě právě hrady, jež se tak staly na druhé straně i ideologickým rámcem, v němž zůstala tato problematika nadlouho svázána.⁵⁴⁵

Proti tomu naopak v pasáži věnované manským skříním, která se nacházela v jiné části jeho popisu Karlštejna, jakkoliv hrad sám i navštívil, Sedláček využil z větší části při sestavování svého textu stejně jako jeho předchůdci starších topografických popisů. Jména leníků, která se nacházela na těchto skříních, pak byla, ať již přímo nebo prostřednictvím Sedláčkových Hradů, v době módní vlny zesíleného historismu na přelomu devatenáctého a dvacátého století zakomponována například Aloisem Dostálem do jeho povídky *Strážce královské*

⁵⁴⁵ SEDLÁČEK, A., *Hrady VI*, s. 42. Viz NOVOTNÁ, M., *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*.

koruny. Ve stejné době se rovněž ujali hradu Karlštejna i další spisovatelé-buditelé, například Václav Beneš Třebízský, kteří převzali Palackého filozofii národních dějin a ve zjednodušené podobě jí zpřístupnili za pomoci svých beletristických děl široké veřejnosti. V této souvislosti se kolem Karlštejna, v návaznosti na starší období, vytvořila i specifická ikonografie, v níž kromě motivu havrana, představující antropomorfizovanou paměť, byl hrad často redukován na původní Velkou věž, jako místo, kde měly být uschovány všechny cennosti. A byla to právě tato původní věž, architektonicky jen stěží postižitelná, která díky svému spojení se „starými časy“ fungovala jako jasně čitelný odkaz ve výpovědích zúčastněných aktérů. Toto vnímání Karlštejna ještě rezonovalo v regionální historiografii první poloviny dvacátého století, kdy sice vzniklo několik přehledů majitelů na jednotlivých lenních statcích, které však měly charakter pouhých výčtů.

Ve faktografickém rozboru disertační práce jsem se z dlouhého období existence karlštejnské manské soustavy od čtrnáctého do devatenáctého století zabývala etapou, která byla i v rámci problematiky lenního institutu poměrně dlouho marginalizována, a to konkrétně obdobím od poslední třetiny šestnáctého století až po přelom sedmdesátých a osmdesátých let století následujícího. Jádrem tohoto rozboru byly především první dva karlštejnské manské kvaterny, které vznikly v průběhu tohoto období a které oproti starším dobám konečně umožnily i komplexní náhled na tuto problematiku, a to nejen s ohledem na zdejší vlastníky či rozmístění jejich statků, ale i vlastní administraci této agendy. A stejně jako v případě starších studií věnovaných této otázce jsem se pokusila nejen o srovnání s jinými manskými soustavami na královské doméně, ale rovněž i o zasazení této problematiky do širšího kontextu. A tak ještě před vznikem prvního karlštejnského manského kvaternu (DD 111), který završoval dlouhodobý proces obnovy zdejší soustavy, jsem sledovala období od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let šestnáctého století, kdy došlo k masivnímu zpísemnění karlštejnských „záležitostí“, průvodnímu jevu celého komplexu raně novověkých procesů, jež zasáhly zdejší panství. Obdobně byla stanovena i horní časová hranice, která se v užším vymezení vztahovala k úmrtí Jana Václava Jasenského, karlštejnského lenního písaře, na jehož osobu se vázalo aktivní využívání druhého karlštejnského manského kvaternu (DD 112) a s jehož působením od padesátých let téhož století, kdy tento post vznikl, souvisel rovněž

vznik mnohých písemností, uložených dnes z větší části ve fondu Česká léna v Národním archivu. Po jeho odchodu část administrace zdejší lenní agendy až do třicátých let osmnáctého století převzaly centrální desky dvorské. Zároveň s ohledem na vlastní manipulaci písemností v karlštejnské kanceláři musely být ještě navíc zohledněny mladší materiály, zahrnující období až do třicátých let osmnáctého století, protože v mezidobí od konce sedmdesátých let se při již zmíněné instituci poměrně značně rozvinula i její vlastní registratura. Pověření úředníci z karlštejnské správy vytvořili v této době hned několik seznamů písemností, včetně těch, které se týkaly i lenních statků. A konečně, ve třicátých letech došlo ve zdejší kanceláři k založení hned několika evidenčních pomůcek týkajících se administrace zdejších lén, při čemž byl mimo jiné kompletně přepsán a uspořádán značně nepřehledný druhý manský kvatern a vznikl tak třetí (DD 113), obsahující naprosto totožnou agendu. Na přepis této knihy se patrně vázal i svod karlštejnského manského práva, který byl vytvořen ve stejné době ve zdejší kanceláři a jenž jsem rovněž musela stejně jako výše zmíněné prameny zohlednit ve své disertační práci.

Zohledníme-li získané poznatky z tohoto dílčího období v celkovém vývoji karlštejnské manské soustavy, její obnova rovněž souvisela s raně novověkými procesy poslední třetiny šestnáctého století, které zasáhly karlštejnské panství. S nimi také korespondovaly i příslušné specializované pozemkové knihy pojišťující práva na zdejší lenní statky, tzv. karlštejnské manské kvaterny, jejichž vznik na počátku sedmnáctého století představoval již jen vnější projev těchto transformací. K této rekonstrukci došlo po dlouhém období jejího úpadku, patrném po celé šestnácté století, kdy soustava sice i nadále existovala, ale jako celek upadala, a to zvláště po administrativní stránce. Kromě specifické interpretace zdejší tradice, jejímž projevem se staly například i manské skříně, se při administraci zdejších lén uplatnila manská přísaha, která byla rovněž použita jako jeden z nástrojů jak Jáchymem Novohradským z Kolovrat, tak například i později po polovině sedmnáctého století při hospodářské rekonstrukci zdejších lenních statků, postižených válečnými událostmi. Před polovinou sedmnáctého století byl ve zdejší kanceláři zřízen post lenního písaře, dosvědčený zde i na počátku patnáctého století, jenž ale v neznámé době, snad v průběhu ještě téhož století zanikl. K jeho opětovnému zřízení v sedmnáctém století došlo patrně nejen kvůli rozvoji písemné agendy ve zdejší kanceláři, která, jakkoliv v mnohém kontinuálně navazovala na

starší období, za zástavních majitelů stále více přijímala podobu běžného vrchnostenského aparátu, ale patrně i v souvislosti se snahou o hospodářskou obnovu karlštejnských manských statků kolidující i s paralelním úsilím v rámci celého dominia. Obdobně v souvislosti s některými jinými hospodářskými trendy byl například v téže době v karlštejnské kanceláři zřízen post purkrabího, který nijak nesouvisel s původním zdejším úřadem zrušeným v polovině dvacátých let, neboť byl ryze hospodářského charakteru. Již zmíněný lenní písař, Jan Václav Jasenský, jakkoliv se druhý manský kvatern vázal na něj a s jeho odchodem či úmrtím na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let jeho aktivní užívání skončilo, sám povětšinou do této knihy nezapisoval, ale delegoval tuto činnost na pomocný písařský personál v kanceláři. Během své poměrně pestré kariéry zastával takovýto post patrně i sám Jasenský. Než došlo k této specializaci zdejšího správního aparátu, pořizoval záznamy do kvaternu důchodní písař, obdobně jako v případě starších křivoklátských manských knih.

Co se týká vlastní struktury karlštejnské manské soustavy, zdá se, že ji podstatnějším způsobem než pobělohorské konfiskace pozměnily zdejší válečné události a jejich hospodářské následky. Stejně jako konfiskace i toto období skýtalo pro mnohé možnost, jak se poměrně snadno dostat k takovému zboží, jehož zisk však ani v předchozích dobách nepředstavoval jednoznačně výhodnou transakci, ostatně jako v případě jakýchkoliv jiných drobnějších statků. Pokusy o obnovu zdejší manské soustavy kolidovaly se stejnými snahami zástavních majitelů na karlštejnském dominiu. S ohledem na značný počet lén, jež se navíc vyrovnávaly po různou dobu s novými podmínkami, nelze jednoznačně vymezit horní hranici této rekonstrukce. Některá zpustošená léna získala majitele až v průběhu sedmdesátých let, z nichž někteří se pokusili vyzkoušet nové hospodářské podněty, které toto přechodné období přinášelo. K dalším nástrojům, jak zajistit stabilitu těchto menších statků, náleželo mimo jiné jejich propůjčení majiteli většího majetkového komplexu, a to navzdory hrozbě jejich alodizace. I v tomto případě se však jednalo o další „staronový“ prvek, neboť již dříve mnozí zdejší vlastníci se podle svých možností za pomoci zdejších lén pokoušeli vytvořit dočasné i trvalejší, větší či menší kompaktnější územní celky, které byly nepochybně z hlediska zajištění jejich provozu mnohem výhodnější.

Summary

Similar to other historical phenomena, the understanding of feudo-vassal tenures has always been closely related to the changes of the historiographical discourse. Into historiography the feudo-vassal relationship entered in the form of the vassal law, it is as a legal norm, the obligation of which was highly overrated. The origin of this phenomenon was originally associated with German surroundings, but this scholarly reference obtained during the nineteenth century, similarly as other similar medieval institutions, national aspect. Nevertheless this phenomenon was still positively appreciated by legal historians as an instrument of formation of territorial structures of the state as presented e.g. in the monograph *Lehnrecht und Staatsgewalt* (1932) from the German legal historian Heinrich Mitteis. From the framework of legal history this issue was relieved with the advent of processuality of the historical process in historical science, e. g., in the form of the influence of sociology. Further impulses occurred with the problematisation of some institutions formerly deemed immutable, such as feudalism. Some shortcomings of the structural perspective were overcome by a more flexible interpretation of these phenomena in the spirit of the postmodern discourse. The postmodern critique inspired the work of Susan Reynolds *Fiefs and Vassals*, who, besides contesting the use of traditional concepts, contested also the continuity of the historical process, respectively our understanding of the continuity of the historical process in accordance with Neo-Kantian philosophy.

In the case of the main object of this analysis – the Karlštejn vassal system – a group of small-sized estates connected to castle Karlštejn through the feudo-vassal bonds, it was the historiography of the second half of the nineteenth century that had influenced not only the historical consciousness, but had even an impact on the scientific analysis. The descriptions of the castle Karlštejn in various texts from nineteenth century used older characteristics connected with Karlštejn from the early modern period, but they were interpreted in the framework of the philosophy of the Czech national history. In these texts Karlštejn was interpreted as one of the “sites of memory” and the vassals as its guardians. As result of this interpretation some characteristics of vassals were highlighted over others and so the diversified groups

of vassals were identified within just one or two classes and all issues connected with Karlštejn after year 1625 were displaced out of historical consciousness.

The third (main) part of the thesis presents the factual analysis of the Karlštejn vassal system from the last third of sixteenth century to the turn of the seventies and the eighties of the next century. The thesis focuses especially on two land registers of vassal estates called “the Karlštejn vassal kvaterns”. With regard to the development of the record office of the Karlštejn’ bureaucratic apparatus, also younger sources from the thirties of the eighteenth century, particularly the lists of records, were taken into consideration. At the end of the study detailed analysis of four chosen vassal estates is added.

The Karlštejn vassal system survived the Hussite wars but during the next century it was in decline. The reconstruction of this system during the last third of the sixteenth century was connected with new economic processes that had impact on Karlštejn domain. Before the fifties of the seventeenth century the Karlštejn bureau established the office of feudo-vassal scribe as a result of development of Karlštejn’ bureaucratic apparatus. The establishment of this office headed by Jan Václav Jasenský was connected with another restoration of vassal system, this time damaged by the passing of armies through this area and by resulting economic consequences. After the death of Jasenský at the turn of the seventies and the eighties of the seventeenth century, the feudo-vassal administration was taken over by central authorities.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

Národní archiv

Česká dvorská kancelář, Praha, Vídeň

Česká léna, Praha

Česká komora, Praha

České oddělení dvorské komory, Vídeň (IV)

Desky dvorské, Praha

Desky zemské větší, Praha

Hejtmanství německých lén, Praha

Josefské vojenské mapování

Knihy svobodnické, Praha

Křížovníci s červenou hvězdou - generalát a konvent, Praha

Národní památkový ústav, Praha

Nejvyšší purkrabství, Praha

Nová manipulace, Praha

Památkový úřad Vídeň

Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova

Sbírka Pohlova k dějinám železářství, Zbiroh

Stará Manipulace, Praha

Stará manipulace - Urbáře, odhady, inventáře, Praha

Staré české místodržitelství, Praha

Tereziánský katastr, Praha

Zemská komise pro vykupování a pořádání břemen na pozemnostech

Zemská vyvazovací komise Praha

Zemský památkový úřad Praha

Státní oblastní archiv

Farní úřad Budňany

Velkostatek Karlštejn

Velkostatek Křivoklát, Starý a nový archiv

Velkostatek Březnice

Velkostatek Dobříš

Velkostatek Zbraslav

Archiv Národního muzea

Topografická sbírka F

Státní okresní archiv Beroun

Farní úřad Tetín

Archiv obce Tetín

Elektronické zdroje

Česká elektronická knihovna: Plnotextová databáze české poezie 19. a počátku 20. století [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.ceska-poezie.cz/cek/>

Deutsche Biographie [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.deutsche-biographie.de/>

Encyclopaedia Britannica [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/>

Google knihy [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <https://books.google.cz/>

Kartotéky Augusta Sedláčka [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.augustsedlacek.cz>

Manuscriptorium: Digital library of written cultural heritage [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com>

Matriky viz Státní oblastní archiv v Praze [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://ebadatelna.soapraha.cz/pages/SearchPage?26>

Ottův slovník naučný (Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM [online]. [cit. 2016-02-23].)

Rukopisy a tisky do roku 1800

Beschreibung der Böhmeibischen Rebellion in Anno 1618, předpokládaný autor Jaroslav Bořita z Martinic. Knihovna Národního Muzea, sign. VI G 2.

BALBÍN, B., *Miscellanea historica regni Bohemie, Band I-III, Pragae 1679-1687*. Knihovna Národního archivu, sign. III V 19.

BECKOVSKÝ, J., *Poselkyně starých příběhův Českých aneb Kronika česká, Díl I*, Praha 1711. Knihovna Národního archivu, sign. II V 92.

HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronyka Czeská*, Praha 1819 (tisk kopie původního vydání). Knihovna Národního archivu, sign. II V 97 a, b.

Kurzverfasste Beschreibung des Berauner Kreises sammt beigefügter Land-Karte, Prag 1794. Knihovna Národního archivu, sign. IV 445.

PAPROCKÝ Z HLOHOL, B., *Diadochos id est successio: jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království Českého, Tomus I, kniha 1-2*, Praha 1602. Knihovna Národního archivu, sign. III V 3, a.

PELZL, F. M., *Neue Kronik von Böhmen: Vom Jahre 530 bis 1780. Nebst einer geographischen Beschreibung aller Städte, Märkte, Schlösser und anderer merkwürdigen Orte*, Prag 1780. Knihovna Národního archivu, sign. I V 313.

PEŠINA Z ČECHORODU, T., *Phosphorus Septicornis: i.e. Metropol. S. Viti Eccles. Pragensis Maiestas*, Pragae 1673. Knihy Google.

VON RIEGGER, J. A., *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, III Heft*, Leipzig und Prag 1787. Knihovna Národního archivu, sign. I V 228, I V 229.

TÝŽ, *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, VII Heft*, Leipzig und Prag 1788. Knihovna Národního archivu, sign. I V 228, I V 229.

SCHALLER, J., *Topographie des Königreichs Böhmen, Achter Theil, Berauner Kreis*, Prag und Wien 1788. Knihovna Národního archivu, sign. V 66 a, b, P 124.

SLAVATA Z CHLUMU A Z KOŠUMBERKA, V., *Historické sepisování III.*, Plasy, před rokem 1796. Manuscriptorium - Národní knihovna České republiky, sign. XXIII.C.48/1.

Rukopisy, tisky a ostatní prameny primární povahy po roce 1800

ŠÍRL, F., *Řitka v minulosti, díl I-X.*, Řitka 1978-1985, strojopis. Knihovna Národního archivu, sign. III mB 1212.

AUGE, F., *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1819. Knihovna Národního archivu, sign. III m c 300.

GERLE, W. A., *Bilder aus Böhmens Vorzeit. Burgfesten und Ritterschlösser in Original-Ansichten dargestellt*, Prag 1842. Knihovna Národního archivu, sign. II 3299.

KLAR, P. A., *Böhmens lehenbarerer Grundbesitz*, in: Libussa. Jahrbuch für 1857, s. 374-390. Knihovna Národního archivu, sign. C 29.

MEISSNER, A. G., *Karlstein, Historisch-mahlerische Darstellungen aus Böhmen*, in: A. G. Meissners sämtliche Werke, Band 35. Kleinere historische Schriften, Theil 3, Wien 1814. Knihy Google.

MICHEL, J. A., *Das Königreich Böhmen, Ein historisch statistisch topographisches Handbuch*, Prag 1831. Knihovna Národního archivu, sign. PK 138.

PALACKÝ, F., *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, Praha 1832. Knihovna Národního archivu, sign. III 71, a.

TÝŽ, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*, Prag 1830. Knihovna Národního archivu, sign. Ib C 978.

SCHIFFNER, J., *Gallerie der interessantesten und merkwürdigsten Personen Böhmens nebst der Beschreibung merkwürdiger böhmischer Landesseltenheiten alter und neuer Zeiten*, Prag 1802. Knihovna Národního archivu, sign. Ib C 946, 1.-5.

STREINZ, W. M., *Vollständiger Umriss einer statistischen Topographie des Berauner Kreis im Königreich Böhmen*, Prag 1828. Knihovna Národního archivu, sign. III B 43.

SCHOTTKY, J. M., *Die Burg Karstlein nebst ihren Umgebung*, Prag 1831. Knihovna Národního archivu, sign. IV G 480.

ADÁMEK, K., *Památky českých reformátorův. Cestopisné a historické rozhledy*, Praha 1873.
DOLENSKÝ, J. (ed.), *Hvězdičky. Druhá kytičky povídek, básniček, báchorek, obrázků dějepisných, zeměpisných, přírodopisných a jiné zábavy a poučení pro hodné děti*, Praha 1892.

DOSTÁL, A., *Dějepisné povídky. Ze světlých i stinných dob České koruny, díl I*, Praha 1902.

- JIRÁSEK, A., *Mezi proudy. Tři historické obrazy. Díl I. Dvoji dvůr*, Praha 1959.
- Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863.
- PEŠKA, B. (ed.), *Okolí pražské v písních pro mládež*, Praha 1873.
- PETRŮ, V. (ed.), *Poetická čítanka. Sbírka básní původních i přeložených*, Praha 1878.
- PODLIPSKÁ, Ž., *Povídka o mně*, České spisy pro mládež 51, Praha 1899.
- TOMEK, V. V., *Pověsti Karlštejnské*, Praha 1921.
- TŘEBÍZSKÝ, V. B., *Povídky karlštejnského havrana*, Praha 1979.
- TÝŽ, *V červancích kalicha*, Praha 1893.
- SEDLÁČEK, A., *Karlstein. Illustrierter Wegweiser*, Prag 1892.
- TÝŽ, *Průvodce na Karlštejně*, Praha 1884.
- VASÁK, E. M. (ed.), *Národní zpěv a ples. Sbírka písní a popěvek pro mužský sbor*, Praha 1864.
- ZAP, K. V., *Česko-moravská kronika II*, Praha 1868.

Literatura

- ADAMOVÁ, K., *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*; in: Malý, K. (ed.), *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, s. 101-112.
- ALTHOFF, G., *Amicitiae und pacta: Bündnis, Einung, Politik und Gebetsgedenken im beginnenden 10. Jahrhundert*, Hannover 1992.
- TÝŽ, *Verwandte, Freunde und Getreue*, Darmstadt 1990.
- ANDĚL, R., *Frýdlantská lenní šlechta a odraz její existence v uměleckohistorických památkách*, *Sborník Severočeského muzea, Historia* 8, 1987, s. 23-44.
- TÝŽ, *Hospodaření nižší šlechty na drobných statcích česko-lužického pomezí v 16. a 17. století*, in: *Vědecká pojednání II-2*, 1996, s. 40-43.
- TÝŽ, *Lenní statek Ves na Frýdlantsku v první polovině XVII. století*, *Sborník Severočeského muzea, Společenské vědy - historie* 5, 1996, s. 107-121.
- TÝŽ, *Lesk a bída „nové“ drobné pobělohorské šlechty (Rodina Puchlerů na lenním statku Loučná na Frýdlantsku)*, *Fontes Nissae* 3, 2002, s. 7-36.
- TÝŽ, *Příjmy pracovních sil na statcích frýdlantské lenní šlechty v 17. století*, *Fontes Nissae* 1, 2000, s. 7-18.
- TÝŽ, *Rybníkářství na statcích frýdlantské lenní šlechty v 16. a 17. století*, *Sborník Severočeského muzea, Historia* 9, 1988, s. 33-52.
- TÝŽ, *Šlechtičny na frýdlantských lenních statcích v první polovině 17. století*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, Csc.*, s. 513-527.
- TÝŽ, *Tři právní případy z dějin frýdlantské lenní šlechty v 17. století*, *Sborník Severočeského muzea* 7, 1984, s. 73-88.
- ANTONÍN, R., *Lenní institut a jeho funkce při smíření v diplomacii Václava II.*, in: Nodl, M. - Wihoda, M. (ed.), *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno 2008, s. 109-120.
- TÝŽ, *Zahraniční politika Václava II.*, Brno 2009.
- ASSMANN, A., *Geschichte im Gedächtnis: von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*, München 2007.
- ASSMANN, J., *Kultura a paměť*, Praha 2001.

- BACÍK, R., *Přibík Jeníšek z Újezda, pobělohorský úředník*, Časopis Národního muzea, řada historická 176/3-4, 2007, s. 161-193.
- BAHLCKE, J., *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*, München 1994.
- BAKALA, J., *K počátkům lenního zřízení v českém státě*, Slezský Sborník 57, 1959, s. 378-388.
- TÝŽ, *Vznik léna v českém státě*, Folia diplomatica 3, 1954/55, s. 3-27.
- BALCÁREK, P., *Kardinál František Dittrichštejn 1570-1636. Gubernátor Moravy*, Praha 2007.
- TÝŽ, *Poddanské stížnosti před manským soudem v Kroměříži 1561-1618*, Časopis Matice moravské 94, 1980, s. 52-74.
- BALETKA, T., *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497-1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, Sborník archivních prací 54-1, 2004, s. 3-236.
- BALÍK, S., *Pražská advokacie v letech 1648-1781*, Documenta Pragensia 27, 2008, s. 867-873.
- BARTŮŇEK, V., *Jan Greifenfels z Pilsenburku, zbraslavský opat v letech 1634-1650*, Časopis katolického duchovenstva 6, 1944, s. 217-229, 284-291, 321-354.
- TÝŽ, *Karlštejn. Zbožný odkaz otce vlasti. Dějiny kapituly a děkanství karlštejnského*, Praha 1948.
- BAŽANT, J., „Which land is dreamier Arcadia or Bohemia?“, in: Šubrt, J. - Kroupa, J. K. (ed.), *Locus amoenus - místo líbezné. Symposium o české hymně*. Praha 1994, s. 51-92.
- BELLING, V., *Lenní šlechta na Frýdlantsku ve vrcholném a pozdním středověku. Příspěvek k výzkumu funkce a postavení manů na šlechtických dominiích*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 499-512.
- BENEŠ, Z., *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993.
- BENEŠ, B. - JIROUŠEK, B. - KOSTLÁN, A. (ed.), *František Graus - člověk a historik*, Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002, *Práce z dějin vědy* 8, Praha 2004.
- BERÁNEK, K. - BERÁNKOVÁ, V., *Česká léna, inventář*, Státní ústřední archiv, Praha 1963.

- BERGROVÁ, M. - CULKOVÁ, M., *Nejvyšší purkrabství v Praze 16. stole. - 1871 (1919)*, inventář, Státní ústřední archiv, Praha 1964.
- BEZDĚKA, J. V., *Karlštejnští poddaní na Příbramsku r. 1566*, Vlastivědný sborník Podbrdská 2, 1968, s. 182-183.
- BÍLEK, T., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl I-II*, Praha 1882-1883.
- TÝŽ, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě pobělohorské*, Praha 1892.
- BLÁHOVÁ, M., *Obnovení lenního svazku šestnácti měst a hradů v Horní Falci k České koruně na podzim roku 1509: osobní vzpomínky diplomata a tlumočnicka*, in: Mikulec, J. - Polívka, M. (ed.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, svazek 1, Praha 2007, s. 133-137.
- TÁŽ, *Rituály panovnické moci - lenní a holdovací přísahy*, in: Šmahel, F. - Bobková, L. (ed.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 216-218.
- BLOCH, M., *Feudální společnost*, Praha 2010.
- TÝŽ, *Les formes de la rupture de l'hommage dans l'ancien droit féodal*, *Revue historique de droit français et étranger* 36, 1912, s. 141-177.
- BOBKOVÁ, L., *Velké dějiny zemí Koruny české IV a,b, 1310-1402*, Praha 2003.
- BOHÁČ, Z., *Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské*, *Prameny a studie* 19, K dějinám osídlení 2, Praha 1978.
- BOROVÍČKA, J., *Obsazení nejvyšších zemských úřadů v Čechách v letech 1597-1599*, *Český časopis historický* 28/3-4, 1922, s. 277-304.
- TÝŽ, *Počátky kancléřování Zdeňka z Lobkovic. Diplomatický rozbor roudnických rukopisů*, in: *Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám*, Praha 1931, s. 435-455.
- BOUBÍN, J., *Nižší šlechta a vznik zelenohorské jednoty*, Praha 88/3, 1990, s. 351-355.
- BOUČEK, J., *Pavel Michna z Vacínova*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.
- BRANDL, V., *Manský soud biskupství olomouckého*, *Časopis Matice moravské* 15, 1891, s. 5-18.
- TÝŽ, *Sněm držaný léta 1612. Ze zápisů Karla z Žerotína*, Brno 1864.
- BRČÁK, M., *Kapucínský řád a společnost v Čechách a na Moravě v letech 1618-1673*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.

- BROWN, E., *The tyranny of a construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe*, in: *The Middle Ages II, Readings in Medieval History* 1999, s. 1063-1089.
- BUKAČOVÁ, I. - MILER, J., *František Alexandr Heber*, Ročenka klubu Augusta Sedláčka 85, 1985, s. 5-24.
- BURDOVÁ, P., *Desky dvorské*, Sborník archivních prací 47-1, 1997, s. 75-123.
- TÁŽ, *Desky dvorské*, inventář, Státní ústřední archiv, Praha 1964.
- TÁŽ, *Úřad desek zemských*, Sborník archivních prací 36-2, 1986, s. 273-381.
- TÁŽ, *Vývoj intabulací svobodnického majetku v knihách svobodnických*, Sborník archivních prací 26-2, 1976, s. 261-289.
- TÁŽ, *Zemský soud v malbách na Pražském hradě a v rukopisu stavovského archivu*, Sborník archivních prací 31-1, 1981, s. 207-226.
- BURKE, P., *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.
- TÝŽ, *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2009.
- BUSINSKÁ, H. (ed.), *Bohuslav Balbín, Krásy a bohatství české země. Výběr z díla Rozmanitosti z historie Království českého (Miscellanea historica regni Bohemiae)*, Praha 1986.
- BŮŽEK, V., „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-42.
- TÝŽ, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách. (Pokus o typologii)*, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem, 1992, s. 42-64.
- TÝŽ, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, Monographia historica, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 7, České Budějovice 2006.
- TÝŽ, *K otázce mocenskopolitické struktury stavovského systému v Čechách ve druhé čtvrtině 16. století*, *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 1, 1989 [vyd. 1991], *Studia Historica* 34, *Problémy starších českých dějin*, s. 73-100.
- TÝŽ, *Manové ve skladbě nižší šlechty jagellonského věku*, *Marginalia Historica* 4, 2001, s. 155-174.
- TÝŽ, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*, *Opera historica* 3, 1993, s. 287-313.
- TÝŽ, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996.
- TÝŽ, *Nižší šlechta v předbělohorských Čechách. (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání)*, *Český časopis historický* 91-1, 1993, s. 37-54.

TÝŽ, „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100-2, 2000, s. 229-264.

TÝŽ (ed.), *Poslední páni z Hradce*, Opera historica 6, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, České Budějovice 1998.

TÝŽ, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995.

TÝŽ, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989, s. 101-103.

BŮŽEK, V. A KOL., *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

BŮŽEK, V. A KOL., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011.

BŮŽEK, V. - BŮŽKOVÁ, H. - STEJSKALOVÁ, J., *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. (Prameny, metody, stratifikace)*, Jihočeský sborník historický 59-2, 1990, s. 65-80.

BŮŽEK, V. - HRDLÍČKA, J. - KRÁL, P. - VYBÍRAL, Z. (ed.), *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha - Litomyšl 2002.

BŮŽEK V. - HRDLÍČKA, J. - KRÁL, P. - VYBÍRAL, Z., *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*, *Časopis Matice moravské* 122-2, 2003, s. 375-409.

BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (ed.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

TÍŽ (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

TÍŽ (ed.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, Opera historica 7, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 1999, České Budějovice 1999.

CATALANO, A., *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.

CERMAN, M. - EDUARD, M., *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650-1750*, *Český časopis historický* 98-4, 2000, s. 737-774.

CULKOVÁ - STUHLÍKOVÁ, D., *Morava - Moravské spisy české kanceláře a české komory, díl I a II, katalog*, Státní ústřední archiv, Praha 1962.

CURTIUS, E. R., *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998.

ČERNÝ, V., *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15.-19. století*, Praha 1930, s. 1-25.

TÝŽ, *Karlštejnské panství ve vývoji šesti století*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 57, 1949, s. 1-14, 77-86.

TÝŽ (ed.), *Kolovratské a berkovské listiny ve státním archivu zemědělském*, Praha 1931.

- ČECHURA, J., *Člověčenství*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 33-52.
- TÝŽ, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001.
- TÝŽ, *Z moravského úřadování Viléma Slavaty*, in: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc., Praha 2006 s. 142-154.
- ČINÁTL, K., *Dějiny a vyprávění*, Praha 2011.
- ČÍŽEK, J. - SLAVÍK, J., *Manská soustava náhodského hradu*, Castellologica bohemia 8, 2002, s. 67-88.
- ČORNEJ, P., *Klíče ke Karlštejnu*, Studia mediaevalia Bohemica 1-1, 2009, s. 37-73.
- TÝŽ, *K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou*, Středočeský sborník historický 15-1, 1980, s. 125-142.
- TÝŽ, *Proměny rytířského stavu ve středních Čechách v letech 1603-1654*, Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 123-136.
- DENDORFER, J. - DEUTINGER, R. (ed.), *Das Lehnswesen im Hochmittelalter. Forschungskonstrukte - Quellenbefunde - Deutungsrelevanz*, Ostfildern 2010.
- DEUTINGER, R., *Beobachtungen zum Lehnswesen im frühmittelalterlichen Bayern*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 70, 2007, s. 57-83.
- TÝŽ, *Seit wann gibt es die Mehrfachvasallität?*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 119, 2002, s. 78-105.
- DIESTELKAMP, B., *Lehnrecht und Lehnspolitik als Mittel des Territoriaausbaus*, Vierteljahrsblätter 63, 1999, s. 26-38.
- DOLEŽAL, D., *Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480–1539*, Sborník archivních prací 42, 1992, s. 207-260.
- DOUBRAVSKÝ, Z., *Biskupovi leníci a náhrobníky v Mohelnici a Maletíně. Jen náhrobní kameny zůstaly*, Severní Morava 89, 2005, s. 38-45.
- TÝŽ, *Manové mírovského hradu před lenním soudem biskupství olomouckého (1354-1462)*, Sborník Státního okresního archivu Šumperk 6, 2013, s. 36-52.
- DRAGOUN, M., *Přehled vývoje osídlení Bozeňska v době předhusitské*, Historická geografie 17, 1978, s. 173-207.
- DRAGOUN, M. - MAŤA, P., *Komorní soud za Vladislava Jagellonského (1471-1488)*, Sborník archivních prací 47-2, 1977, s. 255-292.
- DUBY, G., *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*, Paris 1953.

DURČANSKÝ, M., *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013.

DURDÍK, T., *August Sedláček a studium českých feudálních sídel*, in: Kopiczková, B. (ed.), *August Sedláček a pomocné vědy historické*, Mladá Vožice 1995, s. 89-95.

TÝŽ, *Hospodářské objekty a doklady výroby na hradech v povodí Berounky a severním Podbrdsku*, *Archaeologia historica* 8, 1983, s. 471-478.

TÝŽ, *Kachlová kamna z manského domu na Křivoklátě*, *Starožitnosti a užité umění* 9, 1995, s. 8-9.

TÝŽ, *Manský dům na Křivoklátě. Malé české Pompeje*, *Starožitnosti a užité umění* 4, 1995, s. 8-9.

TÝŽ, „*Minutková*“ *kuchyně křivoklátských manů*, *Starožitnosti a užité umění* 10, 1995, s. 8-9.

TÝŽ, *Nádvoří u manského domu na Křivoklátě*, *Starožitnosti a užité umění* 12, 1995, s. 18-19.

TÝŽ, *Několik poznámek ke stavební podobě Karlštejna*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. *Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*, Praha 1997, s. 52-58.

TÝŽ, *Pivovárek křivoklátských manů*, *Starožitnosti a užité umění* č. 11, 1995, s. 6-7.

TÝŽ, *Systém královských hradů 13. století v přemyslovském loveckém hvozdu*, *Muzejní a vlastivědná práce*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 39/109-1, 2001, s. 57-60.

TÝŽ, *Z truhel křivoklátských manů. I., II.*, *Starožitnosti a užité umění* 6-8, 1995, s. 6-7, 27-28.

DURDÍK, T. - GOTTFRIED, L. - HORYNOVÁ, M. - ÚLOVEC, J., *Výběrová bibliografie hradu Karlštejna*, *Castellologica bohemia* 5, 1996, s. 363-370.

DVORSKÝ, F. (ed.), *Hrad Karlštejn léta 1543*, *Památky archeologické a místopisné* 20, 1903, s. 221-224.

TÝŽ, *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.

DVOŘÁK, M., *Proces Jiřího z Lobkovic*, *Český časopis historický* 2, 1896, s. 271-292.

ECO, U., *Dějiny krásy*, Praha 2005.

ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, Praha 2006.

ERBEN, K. J., *Die Primatoren der kön. Altstadt Prag*, Prag 1858.

EISLER, M., *Geschichte Brunos von Schauenburg*, *Zeitschrift des (Deutschen) Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* 10, 1906, s. 346-347.

FAKTOROVÁ, V., *Literárněhistorický výzkum žánrů na pozadí obrozeneckého cestopisu*, in: *Nadnárodní dimenze české národní kultury I*, České Budějovice 2005, s. 7-18.

- TÁŽ, *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*, Praha 2012.
- FEJTOVÁ, O., *Příspěvek k sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města pražského v 17. století. Domovní majetek jako výraz sociálně-ekonomického potenciálu města*, in: Ledvinka, V. - Pešek, J. (ed.), *Nové Město pražské ve 14.-20. století*, Praha 1998, s. 171-183.
- TÁŽ, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské, Nové Město pražské v kontextu procesu katolické konfesionalizace*, disertační práce, Ústav český dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.
- FEUEREIS, E., *Narativismus a historiografie*, Dějiny - teorie - kritika 1, 2011, s. 7-34.
- FIALA, J., *Zánik lenního systému na Loketsku*, Historický sborník Karlovarska 7, 1999, s. 5-13.
- FIALA, M. - HRDLIČKA, J. - ŽUPANIČ, J. (ed.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, Documenta Pragensia Monographia 4, Praha 1997.
- FOUCAULT, M., *Myšlení vnějšku*, Praha 1996.
- TÝŽ, *Slova a věci*, Brno 2007.
- FRANÇOIS, E., *Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte*, Český časopis historický 107-3, 2009, s. 559-568.
- FRAŇKOVÁ, M., *Výměna vsí panství karlštejnského v roce 1597*, Genealogické a heraldické listy. Acta genealogica ac heraldica, 20-1, 2000, s. 13-18.
- FRÖHLICH, J., *Zaniklá vesnice a zvikovský manský dvůr Malev*, Archeologie ve středních Čechách 15-2, 2011, s. 951-956.
- GAJDOŠÍK, P., *Adam Vilém Schellart a lenní statky Albrechta z Valdštejna*, Bezděz 21, 2012, s. 67-94.
- GANSHOF, F. L., *Das Lehnswesen im fränkischen Reich. Lehnswesen und Reichsgewalt in karolingischer Zeit*, in: Studien zum mittelalterlichen Lehnswesen. Vorträge und Vorschungen, Lindau und Konstanz 1960, s. 38-51.
- TÝŽ, *Was ist das Lehnswesen?*, Darmstadt 1975.
- GOLL, J. (ed.), *Kronika Bartoška z Drahonice*, in: Fontes rerum Bohemicarum V, Praha 1893, s. XLII-XLVI, s. 589-628.
- GOTTFRIED, L., *Kdy byl postaven kostel sv. Ludmily na Tetíně? Příspěvek ke stavebně historickému průzkumu Tetína*, Minulostí Berounska 3, 2000, s. 231-241.
- TÝŽ, *Nález pamětního zápisu v makovici věžičky kostela sv. Kateřiny na Tetíně z roku 1684*, Minulostí Berounska 12, 2009, s. 98-113.

- TÝŽ, *Sto let hledání „ducha Karlštejna“*, Památky středních Čech 27-1, 2013, s. 23-24.
- TÝŽ, *Tetín a tetínský manský dvůr*, Minulostí Berounska 6, 2003, s. 92-104.
- TÝŽ, *Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Praha 1937, s. 29-49.
- GRAUS, F., *Lenní právo v Čechách*, Český lid 7, 1952, s. 67-73.
- GROßMANN, G. U. (ed.), *Mythos Burg, Ausstellungskatalog Germanisches Nationalmuseum Nürnberg*, Nürnberg 2010.
- GROSSMANOVÁ, D., *Nejvyšší zemští úředníci na Moravě v letech 1600-1620*, Acta Musei Moraviae LXXXIV/1-2, 1999, s. 139-152.
- GUREVIČ, A. J., *Feudalismus před soudem historiků aneb O středověké „rolnické civilizaci“*, Dějiny - teorie - kritika 5-1, 2008, s. 7-38.
- HAAS, A., *Berní rula 27-28, Kraj Prácheňský I-II*, Praha 1954.
- HANOUSKOVÁ, J., *Česká koruna a král v představách české šlechty na přelomu středověku a novověku, (Registrum desíti truhlic Matouše z Chlumčan jako pramen k politickému myšlení české šlechty)*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2009.
- HANZAL, J., *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*, Sborník archivních prací 16-2, 1966, s. 397-419.
- TÝŽ, *K diplomacie předbělohorských urbářů*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, Pomocné vědy historické, 1963, s. 79-93.
- TÝŽ, *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, Sborník archivních prací 19-2, 1969, s. 441-456.
- TÝŽ, *Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století*, Právněhistorické studie 10, 1964, s. 135-147.
- HAUSENBLASOVÁ, J., *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548-1627*, Paginae historiae 13, 2005, s. 5-31.
- HELLICH, J., *Lesní hospodářství na bývalém komorním panství poděbradském*, Písek 1924.
- HLAVAČKA, M - MARÈS, A. - POKORNÁ, M. (ed.), *Paměť míst a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011.
- HODROVÁ, D. (ed.), *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997.
- HOFMANN, G., *Dobříšské panství v letech 1570-1630*, Středočeský sborník historický 2, 1958, s. 161-199.

- TÝŽ, *Dýmačka ve Staré Huti u Berouna r. 1575. Rozbor a edice dílčí cedule*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze 66, 1975, s. 170-193.
- TÝŽ, *Komorní železářny na Podbrdsku*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze 34, 1968.
- TÝŽ, *Příspěvek k poznání hospodaření na drobném feudálním majetku v polovině 18. století. (Výsledky hospodaření lenního dvora v Čisovicích v letech 1747-1763)*, Sborník historický 10, 1962, s. 197-227.
- TÝŽ, *Soupis železných hutí a hamrů v Čechách v období feudalismu*, Rozpravy Národního technického muzea v Praze. Populárně-vědecká řada 14, Praha 1964.
- TÝŽ, *Staré železářství na Podbrdsku*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 1981.
- TÝŽ, *Stavba a provoz Podbabské železné hutě na karlštejnském panství*, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 111-118.
- HOLASOVÁ, A., *Poznámky k problematice studia inventářů raněnovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání kultury společnosti*, Theatrum historiae 2, 2007, s. 109-122.
- HOLEC, F., *Obchod s dřívím v Praze ve 14.-17. století*, Pražský sborník historický 3, 1971, s. 5-10.
- HOLÝ, M., *Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku*, Historická demografie 28, 2004, s. 15-33.
- HONC, J., *Hejtman Valentin Kuneš a správa vlašimského panství (1665-1705)*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 2, 1958, s. 61-87.
- HORÁK, F. - ROZMAN, J. A KOL., *České ovčáctví. Minulost, současnost, výhledy*, Brno 2011.
- HORSKÝ, J., *Teorie a narace: k noetice historické vědy a teorii kulturního vývoje*, Praha 2015.
- HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, Praha 1952.
- HRBATA, Z., *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, Praha 1999.
- HRBEK, J., *Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho historického pojmu*, Český časopis historický, 105-3, 2007, s. 643-689.
- TÝŽ, *Rezidenční síť členů valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Folia Historica Bohemica 28-1, 2013, s. 59-103.

HRDLIČKA, J., *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 187-200.

TÝŽ, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradce 1590-1630)*, *Monographia historica* 14, České Budějovice 2013.

HROCH, M., *Formování národa jako zápas o moc*, in: Pokorný, J. - Velek, L. - Velková, A. (ed.), *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*, Praha 2007, s. 29-37.

TÝŽ, *Konec historismu?*, in: Řepa, M. (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, *Moderní dějiny - Supplementum* 1, Praha 2008, s. 12-25.

TÝŽ, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.

HRUBÝ, F., *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve, část I*, *Český časopis historický* 28/1-2, 1922, s. 74-108.

TÝŽ, *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*, *Český časopis historický* 33, 1927, s. 21-59, 262-306.

CHALINE, O., *Bílá hora*, Praha 2013.

CHARVÁT, J. (ed.), *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941.

CHMELÁŘ, J., *Kreditní politika Maxmiliána II. (1564-1576) se zvláštním zřetelem k Čechám*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007.

CHMELENSKÝ, J. K., *Karlštejnské manské právo*, *Časopis Českého musea* 9, 1835, s. 255-268.

TÝŽ, *Manství česká*, *Časopis Českého musea* 6, 1832, s. 182-220.

IGGERS, G. G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

JAN, L., *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Nodl, M. - Wihoda, M. (ed.), *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 45-52.

TÝŽ, *Královské vilikace za vlády Václava II.*, in: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 247-259.

TÝŽ, *Lenní přísahy a přísahy věrnosti na dvoře posledních Přemyslovců*, in: Wihoda, M. - Malat'ák, D. (ed.), *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*, Brno 2006.

TÝŽ, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

- JANÁČEK, J., *Doba předbělohorská 1526-1547*. České dějiny, kniha 1, díl 1, Praha 1968.
- TÝŽ, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1995.
- TÝŽ, *Rudolfinské drahotní rády. (Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách)*, Rozpravy Československé akademie věd, řada společenskovedná 67-4, Praha 1957.
- TÝŽ, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003.
- TÝŽ, *Ženy české renesance*, Praha 1987.
- JANEČKOVÁ, K., „*Náš starý Střekov*“. *Středověký hrad jako symbol Ústecka 19. a 20. století*, Dějiny a současnost 33-2, 2011, s. 18-20.
- JANIŠ, D., *Ceremoniál přijímání lén a lenních přísah na středověkém dvoře olomouckých biskupů*, in: *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009, s. 149-163.
- TÝŽ, *Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281-1302). K problematice lenních a lokačních listin*, Časopis Matice moravské 116-2, 1997, s. 325-346.
- TÝŽ, *Manové třebíčského kláštera*, Časopis Matice moravské 120-2, 2001, s. 505-509.
- JANIŠOVÁ, J. - JANIŠ, D., *K proměnám lenního systému olomouckého biskupství za episkopátu kardinála Františka z Dietrichsteina*, in: *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*, Mikulov 2006, s. 287-299.
- JANOUSEK, E., *Raabisace na panství karlštejnském*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl II.*, Praha 1930, 248-280.
- JENŠOVSKÝ, B., *O sedmi klíčích ke komoře korunní*, Zprávy českého zemského archivu 7, 1932, s. 98-110.
- TÝŽ, *Patrimoniální archiv nejv. purkrabství pražského*, Zprávy českého zemského archivu 7, 1931, s. 111-178.
- JIRÁSEK, J. *Manské statky olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století*, Časopis Matice moravské 76, 1957, s. 20-41.
- JIREČEK, J. (ed.), *Obnovené právo a zřízení Zemské dědičného království Českého 1627. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Kingreichs Böhmen 1627*, Praha 1888.
- TÝŽ, *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty*, díl I, Praha 1866, díl II, Praha 1868.
- JIROUSEK, B. (ed.), *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století)*, Historia culturae 15, Studia 10, České Budějovice 2008.
- JUŘÍK, P., *Šternberkové. Panský rod v Čechách a na Moravě*, Praha 2013.

- JUSTOVÁ, J., *Chalupovský manský dvůr v Libici nad Cidlinou. Archeologický příspěvek k poznání středověké a raně novověké vsi Libice*, část 1, *Castellologica bohemia* 7, 2000, s. 241-254, část 2, *Castellologica bohemia* 8, 2002, s. 381-392.
- KADERÁBEK, J., *Nerovný boj o víru? Město Slaný a Martinicové v letech 1602-1665*, disertační práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2013.
- KADLEC, P., *Královský komorní hrad Dobříš*, Dobříš 2014.
- KALAŠOVÁ, M., *Geneze touhy po navštěvování a poznávání hradů a hradních zřícenin na pozadí romantismu a národního obrození v českých zemích*, in: Karel Kramerius. Putování po českých hradech (1814-1818), Praha 2010, s. 17-33.
- Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře* (kolektiv autorů), Praha 2010.
- KALOUSEK, J., *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Archiv Český 22, Praha 1905, *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1628*, Archiv Český 23, Praha 1906.
- KASTEN, B., *Beneficium - zwischen Landleihe und Lehen - eine alte Frage, neu gestellt*, in: Bauer, D. R. - Hiestand, R. - Kasten, B. - Sönke, L. (ed.), *Mönchtum - Kirche - Herrschaft 750-1000*, (ed.), Sigmaringen 1998, s. 243-260.
- TÁŽ, *Das Lehnswesen - Fakt oder Fiktion?*, in: Pohl, W. - Wieser, V. (ed.), *Der frühmittelalterliche Staat - europäische Perspektiven*, Wien 2009, s. 331-353.
- KAVKA, F., *Dvorská komora Karla IV. a její nejvyšší mistr Zbyněk Zajíc z Házmburka*, in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. J. Petráně, Praha 1991, s. 23-36.
- TÝŽ, *Hrady a jejich význam v skladbě české předhusitské šlechty (1300-1349). Situace na středním Povltaví a dolním Posázaví*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26, 1985, s. 139-162.
- TÝŽ, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*, Numismatické listy 33, 1978, s. 129-149.
- TÝŽ, *Správci financí Karla IV. (Příspěvek k dějinám české komory)*, Numismatické listy 46, 1991, s. 138-151.
- TÝŽ, *Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Praha 1997, s. 16-28.
- TÝŽ, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, Český časopis historický 88-3, 1990, s. 225-251.

- KEJŘ, J., *Počátky dvorského soudu*, Rozpravy Československé akademie věd 66, řada společenskovědná, sešit 4, Praha 1956.
- KELLER, K., *Hofdamen: Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Böhlau 2005.
- KEPKOVÁ, V., *Jáchym Novohradský z Kolovrat, prezident české komory a karlštejnský purkrabí*, bakalářská práce, Ústav věd historických, Fakulta filozofická Univerzity Pardubice, Pardubice 2012.
- KILIÁN, J., *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu: život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře*, České Budějovice 2005.
- TÝŽ (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004.
- KILIÁN, J. A KOL, *Mělník*, Praha 2010.
- KLÍMOVÁ, H., *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Berounsko*, Praha 2007.
- KLUČINA, P., *Dvorský soud a jeho desky za Václava IV.*, diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1973.
- KMOCHOVÁ, R., *„I přišli k nám tito soldáti...“ Město Slaný za třicetileté války optikou pramenů městské kanceláře*, diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2015.
- KNOLL, V., *Jus vassallorum vel ministerialium ecclesiae Magdeburgensis. Poznámka k otázce původu olomouckého lenního práva*, Právněhistorické studie 37, 2005, s. 17-28.
- TÝŽ, *Liebensteinská léna na Chebsku*, Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností 43,113-3, 2005, s. 131-136.
- TÝŽ, *Nothaft - základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu*, Sborník Chebského muzea 1998 [vyd. 1999], s. 18-27.
- TÝŽ, *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*, Západočeský historický sborník 8, 2003, s. 7-27.
- TÝŽ, *Von Kinsberg. Kritické vyhodnocení predikátů a přehled dějin jednoho ministeriálního rodu*, Sborník Chebského muzea 2002 [vyd. 2003], s. 79-94.
- KNOZ, T., *Finanční aspekty pobělohorských konfiskací*, Český časopis historický 100-4, 2002, s. 774-814.
- TÝŽ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006.

- KOČKA, V., *Dějiny Rakovnicka*, Rakovník 1936.
- KOLÁR, J., *K typologii české historické prózy z období humanismu*, Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 345-363.
- TÝŽ, *Paradoxy spisu Pavla Stránského o českém státu*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 331-345.
- TÝŽ, *Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor*, Česká literatura 26-6, 1978, s. 527-540.
- TÝŽ, *Zločin v Roztokách roku 1590 a české kronikářství*, in: Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře, Brno 2007, s. 74-84.
- TÝŽ, *Zur Funktion der Topografie im Denken und in der Literatur des Humanismus*, Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern 3, 1993, s. 17-24.
- KOLDINSKÁ, M., *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001.
- KOLLMAN, J., *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha 1992.
- KOPÁČEK, L., *Dobříšská léna*, Dobříš 1909.
- TÝŽ, *Karlštejnská léna na Dobříšsku*, Brdský kraj 6, 1914, s. 81-91.
- TÝŽ, *Karlštejnská léna na Dobříšsku*, Od Stříbrných hor 8, 1936, s. 11-21.
- TÝŽ, *Vladycký rod Čámských z Ostrého*, Brdský kraj 6, 1914, s. 1-7.
- KOPICA, J., *Muzeum jako politický nástroj*, in: Kaiserová, K. - Rak, J. (ed.), *Nacionalizace společnosti v Čechách 1849-1914*, Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae, Studia Slavogermanica, Ústí nad Labem 2008, s. 105-111.
- KOPIČKA, P., *Karlštejnské léno ve Svučicích*, Jihočeský sborník historický 66-67, 1997-1998 [vyd. 1998], s. 13-25.
- TÝŽ, *Předání mělnického panství Jiřímu z Lobkovic do zástavy proti převzetí křivoklátského panství komorou českou komorou. Studie a edice dokumentů*, Confluens 9, 2015, s. 12-57.
- KOPIČKOVÁ, B. (ed.), *August Sedlaček a pomocné vědy historické*, Mladá Vožice 1995.
- KORTUS, O., *Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632*, disertační práce, Ústav českých dějin, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007.
- KOSTLÁN, A., *K rozsahu poddanských povinností od poloviny 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, Folia Historica Bohemica 10, 1986, s. 205-248.
- KOUMAR, J., *„Má doplaceno a žádnému nic nedluží“. Aspekty transakce s poddanskou nemovitostí na mělnickém panství v 17. století*, disertační práci, Praha 2010.

TÝŽ, „*Má doplaceno, žádnému nic nedluží --*“: finanční aspekty majetkového transferu poddanské nemovitosti na mělnickém panství v 17. století, Ústecký sborník historický 1, 2011, s. 7-43.

TÝŽ, *Venkovští rychtáři a vesnická samospráva na panství Mělník v 17. století: (ve světle studia pozemkových knih)*, Confluens 8, 2013, s. 116-140.

KOWALEWSKI, K., Manowie, služebníci i naprawnicy. O typologii i pozycji królewskich lenników w strukturze stanu szlacheckiego, in: Nodl, M. - Wihoda, M. (ed.), *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007 s. 209-239.

TÝŽ, *Powstanie systemów lennych na ziemiach czeskich w średniowieczu*, in: Manikowska, H. – Kochanowicz, J. (ed.), *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych* 58, 1998, Feudalizm w europie średniowiecznej i nowożytnej, Poznań 1998, s. 125-142.

TÝŽ, *Rycerze, włodycy, panoze. Ludzie systemu lenného w średniowiecznych Czechach*, Warszawa 2009

TÝŽ, *Rytuał holdu lennego w późnośredniowiecznych Czechach. Na przykładzie lenníků/manów w domenie monarszej*, in: Nodl, M. – Šmahel, F. (ed.), *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Praha 2009, s. 229-235.

KRÁL, P., *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003, s. 439-456.

KRÁSL, F., *Arnošt hrabě Harrach. Kardinál sv. církve římské a kníže, arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*, Praha 1886.

KREUZ, P., *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000.

KRISTEN, Z., *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*, Praha 1931.

KROFTA, K., *Zápisky Viléma Slavaty o věcech moravských z l. 1607, 1608, 1613-1615*, Český časopis historický 16, 1910, s. 44-51.

KRZEMIŃSKA, B. - TŘEŠTÍK, D., *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. - 11. století)*, Hospodářské dějiny 1, 1978, s. 149-230.

TÍŽ, *Služebná organizace v raně středověkých Čechách*, Československý časopis historický 12-5, 1964, s. 637-667.

KUBEŠ, A., *K historii markraběcích lén na Moravě se zvláštním zřetelem k Valašsku*, Valašsko 13, 1950, s. 76-84.

- TÝŽ, *Manové bývalého benediktinského kláštera Třebíčského*, Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 201-226, 364-431.
- TÝŽ, *Manové nejvyššího maršálka*, Vlastivědný věstník moravský 6, 1951, 7, 1952.
- TÝŽ, *Příspěvek k dějinám manských statků na panství fulneckém*, Slezský sborník 1, 1936, 2, 1937.
- TÝŽ, *Příspěvky k dějinám manského zřízení na statcích moravských klášterů do třicetileté války*, Časopis Společnosti přátel starožitnosti českých 55, 1947, s. 15-29.
- KUBEŠ, J., *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, Historický obzor 12/3-4, 2001, s. 70-75.
- KUBŮ, F., *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006.
- TÝŽ, *Ministerialita a Chebsko v období štaufské vlády*, Československý časopis historický 29-3, 1981, s. 389-416.
- TÝŽ, *Podíl štaufské ministeriality na osídlení Chebska*, Minulosti Západočeského kraje 17, 1981, s. 169-183.
- TÝŽ, *Rozklad chebské ministeriality a její zápas s městem Chebem*, Československý časopis historický 30-1, 1982, s. 76-99.
- TÝŽ, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997.
- KUBŮ, L., *Dějiny právní filozofie*, Olomouc 2002.
- KUBŮ, N., *Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea jeho proměna v náznamovou interiérovou instalaci*, in: Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře, Praha 2010, s. 56-78.
- KUČERA, J. P. - RAK, J., *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.
- KULÍKOVÁ, L., *Zadlužení Viléma z Rožmberka v letech 1589-1592*, Jihočeský sborník historický 54-3, 1985, s. 109-115.
- KUTNAR, F. - MAREK, J., *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009.
- LACKNER, CH., *Johann Ferdinand Portia als kaiserlicher Botschafter in Venedig 1647-1652*, in: Weiss, S. - Rainer, J. (ed.), Historische Blickpunkte. Festschrift für Johann Rainer zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden, Innsbruck 1988, s. 373-382.
- LANDAU, P. – NEHLSSEN, H. – WILLOWEIT, D. (ed.), *Heinrich Mitteis nach hundert Jahren (1889-1989). Symposium anlässlich des hundertsten Geburtstages in München am 2. und 3. November 1989*, München 1991.

- LAPČÍK, S, *Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů*, Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 38-55.
- LAVAL, F., *Archeologie tvrze v českých zemích. K počátkům středověkých opevněných sídel*, disertační práce, Ústav pro archeologii, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.
- LEDVINKA, V., *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596*, Monographia Historica Bohemica, Praha 1985.
- LE GOFF, J., *Symbolický rituál vazalství*, in: *Za jiný středověk*, Praha 2005, s. 335-398.
- LECHNER, K., *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*, Brno 1902.
- LEVÝ, V., *Věřitelé posledních Rožmberků*, bakalářská práce, Historický ústav, Filozofická fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2015.
- LISÁ, E., *Berní rula 31, Kraj Vltavský*, Praha 1951.
- LIŠKOVÁ, M., *Stavovský zemský výbor v Čechách, katalog, 14 dílů*, Státní ústřední archiv, Praha 1956-1972.
- LÍVA, V. (ed.), *Regesta fondu militare I-IV*, *Prameny k československým dějinám vojenským II*, Praha 1937-1953.
- TÝŽ, *Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy* 7, 1933.
- LORENZOVÁ, H., *Dietetika duše. K praktické filosofii (estetice) osvícenství a biedermeieru*, in: *Biedermeier v českých zemích*, Praha 2004, s. 38-48.
- LUCKMANN, T. - BERGER, P. L., *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno 1999.
- LUKAŤSKÝ Z ŘENEČ, B., *Šlechtická jména v matrikách karlštejnských*, *Časopis společnosti přátel starožitností* 11, 1903, s. 35-158.
- LUKAWSKY, T. (ed.), *Raciones silvarum arcis Carlstein de annis 1428-1431*, Praha 1911.
- MACEK, J., *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.
- TÝŽ, *Hrad a zámek. (Studie historicko-sémantická)*, *Český časopis historický* 90-1, 1992, s. 1-16.
- TÝŽ, *Jagellonský věk v českých zemích (1471- 1526) (2), Šlechta*, Praha 1994.
- TÝŽ, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) (4), Venkovský lid*, Praha 1999.

TÝŽ, *Vladyka. (Historickosémantická analýza)*, Český časopis historický 89/5-6, 1991, s. 677-691.

MACURA, V., *Český sen*, Praha 1998.

MACURA, V. - POHL, R. (ed.), *Osudový vlak. Sborník příspěvků stejnojmenné vědecké konference k 150. výročí příjezdu prvního vlaku do Prahy*, Praha 1995.

MARAT, F., *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z roku 1603*, Věstník král. české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898.

MAREK, P., *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a na počátku 17. století*, Český časopis historický 105-1, 2007, s. 40-89.

MAREŠ, P., *Krajské mustrunky a krajští mustrheři v organizaci vojenské správy předbělohorských Čech (1565-1618)*, *Paginae historiae* 21-2, 2013, s. 298-321.

TÝŽ, *Obsazení úřadu krajského hejtmana v Čechách v letech 1552/1553-1556/1557*, *Časopis Národního muzea. Řada historická* 179, č. 1-2/ 2010, s. 42-62

TÝŽ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v Čechách za vlády Ferdinanda I. a soupis krajských hejtmanů z let 1537/1538-1560/1561 podle register české královské kanceláře*, *Paginae historiae* 19, 2011, s. 7-95.

TÝŽ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617*, Praha 2009.

TÝŽ, *Přisedící většího zemského soudu Českého království (1542-1620) na habsburských dvorech a na dvoře Fridricha Falckého*, *Paginae historiae* 18, 2010, s. 7-65.

TÝŽ, *Soupis přisedících komorního soudu Českého království v letech 1527-1620*, Praha 2013.

TÝŽ, *Zemský soud větší v Čechách 1542-1620. Prosopografická analýza přisedících*, *Paginae historiae* 19, 2011, s. 277-282.

MARTINOVSKÝ, I., *Soud dvorský za krále Vladislava II.*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka*, CSc, Praha 1992 s. 277-291.

MAŤA, P., *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.

MAŤA, P. - WINKELBAUER, T. (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740: Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, *Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas* 24, Stuttgart 2006.

MAUR, E., *Das bäuerliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.-18. Jahrhundert*, *Historická demografie* 20, 1996, s. 93-118.

TÝŽ, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Monographia LIX, 1975, Praha 1976.

TÝŽ, *Doba rudolfinská - období zásadního přelomu ve vývoji českého železářství*, Historický obzor 11/5-6, 2000, s. 125-129.

TÝŽ, *Gutsherrschaft und „zweite Leibeigenschaft“ in Böhmen. Studien zur Sozial- und Bevölkerungsgeschichte (14.-18. Jahrhundert)*, Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 26, Wien 2001.

TÝŽ, *Historické vědomí v poddanských hnutích 16.-18. století*, in: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 206-215.

TÝŽ, *Chodové. Historie a historická tradice*, Praha 1984.

TÝŽ, *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*, in: Hlaváček, I. - Ebelová, I. (ed.), Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc., Praha 1999, s. 143-153.

TÝŽ, *Paměť hor*, Praha 2006.

TÝŽ, *Poddanská otázka v předbělohorských Čechách*, Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 133-159.

TÝŽ, *Poddanská politika pobělohorského absolutismu v Čechách*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1989 [vyd. 1991], Studia historica 36, Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století, s. 87-99.

TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, Sborník archivních prací 14-1, 1964, s. 57-87.

TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, Sborník archivních prací 15-1, 1965, s. 277-297.

TÝŽ, *Pojetí národa v české osvícenské historiografii. Ignác Cornova a František Martin Pelcl*, in: Hojda, Z. - Pahl, R. (ed.), Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800, Praha 2000, s. 134-146.

TÝŽ, *„Spor o smysl chodských dějin“*, Západočeský historický sborník 3, 1997, s. 165-184.

TÝŽ, *Tachovský urbář asi z let 1366-1368. Vzácný pramen k historické topografii Českého lesa*, in: Dějepis XXII. „Třicet let učitelem učitelů dějepisu.“ Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumperovi, CSc., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám, Plzeň 2006, s. 104-113.

- TÝŽ, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 241-264.
- TÝŽ, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, Historická demografie 6, 1972, s. 40-58.
- TÝŽ, *Vznik a územní proměny majetkového komplexu českých panovníků ve středních Čechách v 16. a 17. století*, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 53-63.
- TÝŽ, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů v České republice*, Sborník archivních prací 54-2, 2004, s. 721-735.
- TÝŽ, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Prameny a studie 33, Praha 1990.
- MENCLOVÁ, D., *Karlštejn*, Praha 1966.
- TÁŽ, *Restaurace hradu Karlštejna*, zvláštní otisk ze 4.-6. sešitu časopisu Zprávy památkové péče 7, Praha 1947.
- MENSI, F., *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*, Wien 1890.
- MÍČKO, M. - SVOBODA, E., *Mikoláš Aleš. Nástěnné malby. Dílo Mikoláše Aleše, svazek 3*, Praha 1955.
- MÍKA, A., *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. stol.)*, Historický sborník 1, 1953, s. 122-213.
- TÝŽ, *Obecné tendence hospodářského vývoje v druhé polovině 16. století*, Časopis Matice moravské 90/3-4, 1971, s. 262-280.
- TÝŽ, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960.
- MIKULEC, J., *31.7. 1627 - rekatolizace šlechty v Čechách: či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.
- TÝŽ, *Albrecht Chanovský a rekatolizace jihozápadních Čech*, in: Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba. Symposium věnované osobě, dílu a době píseckého rodáka, faráře, kazatele a literáta, Dobruška 2005, s. 53-58.
- TÝŽ, *Dějiny venkovského poddaného lidu v 17. a 18. století a česká historiografie posledních dvaceti let*, Český časopis historický 88/1-2, 1990, s. 119-130.
- TÝŽ, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997.
- TÝŽ, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- TÝŽ, *Vestigium Bohemiae Piaae Albrechta Chanovského - krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace*, in: Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, svazek 3, Praha 1994, s. 767-779.
- MITOSEK, Z., *Teorie literatury: historický přehled*, Brno 2010.

MITTEIS, H., *Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchungen zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte*, Böhlau 1974.

Monografie Hořovicka a Berounska, svazek I-VII, Praha 1928-1931.

MÜLLER, V., *Svobodníci. Pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. stol.*, Praha 1905.

MUSIL, F., *K formování sociální a správní stránky manského systému v Kladsku*, in: Bobková, L. (ed.), *Korunní země v dějinách českého státu I*, Praha 2003, s. 266-274.

TÝŽ, *Kladsko nebo Plock. (Úvaha nad jednou lenní listinou z doby Karla IV.)*, Kladský sborník 4, 2001, s. 7-12.

TÝŽ, *K prvním historicko-vlastivědným popisům Čech a Morava*, Dissertationes historicae. Vladimír Wolf et Opera Corcontica 2, 2002, s. 265–273.

TÝŽ, *Vznik manského systému v Kladsku a jeho vývoj do doby husitské*, Kladský sborník 3, 1999, s. 37-60.

NEUŽILOVÁ, V., *Epigrafické památky berounského vikariátu*, diplomová práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2010.

NODL, M., *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Praha 2007.

NOVÁK, D., *Drobná vrchnostenská sídla 13.-17. století v kontextu krajiny Křivoklátska a širšího okolí*, Archaeologia historica 38-2, 2013, s. 463-489.

NOVÁK, D. - VAŘEKA, P., *Tvrze na Berounsku*, Archaeologia historica 38-2, 2013, s. 491-506.

TÍŽ, *Tvrze na Rakovnicku*, Archaeologia historica 40-2, 2015, s. 507-533.

NOVÁKOVÁ, T., *Skotská tradice a její vliv a recepce v českém kulturním prostředí*, diplomová práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009.

NOVOTNÁ, M., *Fridrich Stromer z Norimberka, „quondam notarius Karlsteinensis“*. Příspěvek k problematice karlštejnského dominia ve 14. století, Historie - Otázky - Problémy 3-2, 2011, s. 89-98.

TÁŽ, *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, Mediaevalia Historica Bohemica 11, 2007, s. 117-136.

TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007.

TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, Praha 2011, s. 110-127.

TÁŽ, *Karlštejnská manská soustava od svého vzniku do 80. let 14. století*, rigorózní práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2008.

TÁŽ, *Sen o strážci hradu Karlštejna*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 15-1, 2012, s. 45-78.

TÁŽ, *Uchopení lenní problematiky v české a v evropské literatuře z hlediska historiografického diskursu*, *Historia Slavorum Occidentis* 2 (7), 2014, s. 199-211.

NOVOTNÝ, J., *Mani, pùhončí a lovci. (K právní a sociální diferenciaci moravské feudální společnosti)*, *Časopis Matice moravské* 76, 1957, s. 3-20.

NOVOTNÝ, R., *Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: Dvoráčková-Malá, D. – Zelenka, J. (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku. II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 215-229.

NOVÝ, R., *Komorní důchod za krále Václava IV.*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 329-340.

PÁNEK, J., *Bílá hora a černý pád stavovského státu*, in: Bárta, M. - Kolář, M. (ed.), *Kolaps a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*, Praha 2011, s. 427-444.

TÝŽ, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1989, [vyd. 1991], *Studia historica* 36, *Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století*, s. 75-85.

TÝŽ, *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta*, *Okresní archiv v Olomouci* 1989, [vyd. 1990], s. 35-58.

TÝŽ, *Proměny nazírání na český stavovský stát v historiografii 19. a počátku 20. století*, *Právněhistorické studie* 39, 2007, s. 93-102.

TÝŽ, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526-1620. (Vývoj názorů novodobé české historiografie)*, *Československý časopis historický* 25-5, 1977, s. 732-761.

TÝŽ, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 2011.

PARMA, T., *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, České Budějovice 2011.

PATZOLD, S., *Das Lehnswesen*, München 2012.

PAZDEROVÁ, A., *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Rakovnicko*, Praha 2007.

PAŽOUT, J., *K dějinám statků dříve purkrabských, nyní zemských*, *Zprávy Zemského archivu Království českého* 1, 1906, s. 131-152.

PEKAŘ, J., *České katastry*, Praha 1932.

PELANT, J., *Příspěvek k dějinám lenního zřízení na Trutnovsku v 15. a 16. století (Trutnovské desky manské 1445-1539)*, Trutnovsko 9, 1960, s. 21-28.

PELIKÁN, J., *Balbínovy pomůcky a prameny*, Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty v Praze 41, 1936.

TÝŽ, *Bohuslav Balbín o hradu Karlštejnu*, in: Přátelé čsl. starožitností svému učiteli: K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka, Časopis Společnosti přátel starožitností 38/2-3, 1930, s. 194-200.

TÝŽ, *Účty hradu Karlštejna z let 1423-1434*, Praha 1948.

PEŠÁK, V., *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953.

TÝŽ, *Dějiny královské české komory od roku 1527 část 1, Začátky organisace české komory za Ferdinanda I.*, Sborník archivu ministerstva vnitra republiky Československé 3, 1930.

TÝŽ, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 50-58, 116-134, 195-216, 279-296.

TÝŽ, *Studie k dějinám královské české komory*, Sborník archivu ministerstva vnitra 6, 1933, s. 65-178.

TÝŽ, *Z dějin lesního hospodářství v Čechách v druhé polovici 16. století*, Časopis pro dějiny venkova 18, 1931.

PETRÁŇ, J., *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.

TÝŽ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1995.

TÝŽ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. století a počátkem 17. století*, Praha 1963.

PODLAHA, A., *Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627-1629*, Sbírka pramenů církevních dějin českých stol. XVI.-XVIII. č. 1, Praha 1908.

POHL, J., *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1639-1642*, Věstník královské české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1907, 1908, *Dopisy ... z let 1637-1639*, Věstník 1909-1910, *Dopisy ... z let 1643 a 1646-7*, Věstník 1911, 1912, *Dopisy ... z let 1651-1652*, Věstník 1912, 1913.

POJAR, M., *Jindřich Matyáš Thurn, Muž činu*, Praha 1998.

POKLUDA, Z., *Držitelé hradu Brumova, Zlínsko od minulosti k současnosti* 16, 1999, s. 62-69.

POLÍVKA, M., *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy Československé akademie věd 92-1, Praha 1982, s. 5-29.

- POLÍVKA, M. - TŘEŠTÍK, D., *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: Čierný, J. - Hejl, F. - Verbík, A. (ed.), *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 99-133.
- PRAŽÁK, J., *Kladské dědiny*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia FFUK* 7, 1963, s. 21-37.
- PROCHÁZKA, J. F., *Böhmens land-und lehentäfllicher Grundbesitz*, Prag 1877.
- PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- TÝŽ, *Trhová smlouva na poddanskou nemovitost v Čechách v 16. a 17. století*, *Sborník historický* 10, 1962, s. 93-144.
- RAK, J., *Bývali Čechové*, Praha 1994.
- RANDÁK, J., *O národních příbězích*, in: ŘEPA, M. (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Moderní dějiny - Suplementum 1*, Praha 2008, s. 139-142.
- RIEGER, B. A KOL., *O královském hradě pražském*, Praha 1907.
- RÉPASOVÁ, M., *Hospodářské účty novohradského panství 1500-1620*, *Archivum Trebonense* 4, 1976, s. 114-141.
- REYNOLDS, S., *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford 1994.
- REZEK, A., *Zápisky Viléma Slavaty z let 1601-1603*, *Rozpravy královské české společnosti nauk VII. řada, 2. svazek, Filosoficko-historická třída 4*, Praha 1887.
- ROUBÍK, F., *Dějiny Chodů u Domažlic*, *Sborník Archivu ministerstva vnitra* 4-5, Praha 1931.
- TÝŽ, *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785*, *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy* 7, 1933, s. 121-188.
- TÝŽ, *Přehled vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940.
- TÝŽ, *Slavatův pokus o nezávislost české komory na komoře dvorské z r. 1614*, *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1932, s. 468-485.
- TÝŽ, *Soupis map a zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959.
- RUSSOCKI, S., *Z badań nad czeskim systemem beneficjalnym*, *Czasopismo Prawnohistoryczne* 23, 1971, s. 33-46.
- RŮŽKOVÁ, Z., *Mezi kladivem a kovádlinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství v letech 1560-1630*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.

ŘEPA, M. (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Moderní dějiny - Suplementum 1, Praha 2008.

ŘEZNÍKOVÁ, L., *Moderna & Historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004.

ŘÍHOVÁ, V. - KŘENKOVÁ, Z., *Fasáda jako obhajoba - Hradčanský palác Jáchyma Novohradského z Kolovrat*, in: Sgrafito 16.-20. století. Výzkum a restaurování, Pardubice 2009, s. 49-60.

SAHEB, J., *Lenní statek Místek ve 2. polovině 16. století. (K procesu formování mensálních držav olomouckého biskupství před Bílou horou)*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka) 1, 2008, s. 99-117.

TÝŽ, *Urbaniální sumář lenního statku Místek z roku 1583*, Práce a studie Muzea Beskyd, společenské vědy 18, 2007, s. 176-193.

SCHAMSCHULA, W., *Pavel Stránskýs Respublica Bohemia und die literarische Tradition*, Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern 3, 1993, s. 113-126.

SEDLÁČEK, A., *Děje Prácheňského kraje*, Praha 1926.

TÝŽ, *Hrady, zámky a tvrze království Českého I-XV*, Praha 1882-1927.

TÝŽ, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921.

TÝŽ, *Rozvržení sbírek a berní r. 1615*, Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1869, Prag 1870.

TÝŽ, *Škody na Karlštejně r. 1587*, Památky archeologické VI, 1865, s. 232-233.

SEDLÁČEK, F., *K dějinám manství biskupství olomouckého v letech 1590–1640*, Věstník Matice opavské 38, 1933, s. 18-24.

SEDLÁČKOVÁ, H., *Krajští hejtmané Podbrdského kraje 1640-1713 aneb císařské rozhodnutí nade vše*, in: Naším jubilantkám. Sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové, Praha 2000, s. 231-237.

SEDLÁČKOVÁ, M., *Historická próza Václava Beneše Třebízského v kontextu české literatury 19. století*, diplomová práce, Ústav české literatury a knihovnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2006.

SEMOTÁNOVÁ, E. - CAJTHAML, J. A KOL., *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014.

SCHULZ, V., *Povinnosti manův k hrádku Křivoklátu*, Časopis Českého musea 80, 1906, s. 463-467.

TÝŽ, *Purkrabí hradu pražského v letech 1438-1711*, Praha 1903.

- SIENELLI, S., *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs 17, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften 2001.
- SKŘIVÁNEK, M., *K některým aspektům lenní politiky za prvních Habsburků*, Sborník prací východočeských archivů 1, 1970, s. 59-79.
- TÝŽ, *Léna koruny české v Říši, Lužici a Slezsku (od konce XIV. století do roku 1615)*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1966.
- SLAVÍK, F. A., *Dějiny města Vlašimě a jeho statku*, Vlašim 1889.
- TÝŽ, *O popisu Čech po třicetileté válce*, Zprávy zemského archivu království Českého 3, 1910.
- SMYČKOVÁ, K., *Mariánský ctitel. Literární (sebe)prezentace J.I. Dlouhoveského*, in: *Salve regina: mariánská úcta ve středních Čechách*, Praha 2014, s. 241-251.
- TÁŽ, *Mariánská úcta v pobělohorských Čechách na příkladu díla J. I. Dlouhoveského*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I.-XV.*, 1877-1955.
- SOUKUP, P. - ŠMAHEL, F., *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004.
- SOVADINA, M., *Lenní listiny biskupa Bruna*, Sborník archivních prací 24-2, 1974, s. 426-460.
- SPIEB, K. H., *Kommunikationsformen im Hochadel und am Königshof im Spätmittelalter*, in: Athoff, G. (ed.), *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*, Stuttgart 2001, s. 261-290.
- TÝŽ, *Das Lehnswesen in Deutschland in hohen und späten Mittelalter*, Idstein 2002.
- STARÝ, M., *Frýdlantská léna v Českém ráji a jejich držitelé: (stručný přehled a metodologické zamyšlení)*, in: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*, Semily 2009, s. 279-286.
- TÝŽ, *Frýdlantské léno Mladějov a jeho držitelé*, Časopis Národního muzea, řada historická 183/1-2, 2014, s. 3-18.
- TÝŽ, *Přední klenot zemský. Větší zemský soud království českého v době rudolfínské*, Praha 2014.
- TÝŽ, *Rytíři přijatí do českého panského stavu v době předbělohorské*, Sborník archivních prací 60-1, 2010, s. 240-278.

TÝŽ, *Soupis osedlých na lenních statcích frýdlantského vévodství na sklonku jeho existence*, Časopis Společnosti přátel starožitností 122-2, 2014, s. 87-104.

STEJSKAL, A., *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století*, in: Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století, Ústí nad Labem 1992, s. 82-94.

TÝŽ, *Prosopografická analýza rožmberského a švamberského úřednictva (1550-1616). Model a jeho fungování*, Sborník archivních prací 54-2, 2004, s. 323-458.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I-XV, Praha 1877-1955.

STIBRAL, K., *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*, Praha 2005.

STLOUKAL, K., *Česká kancelář dvorská 1599-1608. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931.

TÝŽ, *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku*, Praha 1925.

STORCHOVÁ, L. - HORSKÝ, J., *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009.

STORCHOVÁ, L. A KOL. (ed.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014.

STUPECKÝ, J., *Příspěvek k dějinám lenního práva v Čechách*, Sborník věd právních a státních VII, 1906-1907, s. 145-146.

STUPKOVÁ, M. - DŘÍMAL, J., *Česká finanční prokuratura, katalog, svazek II/1, II/2, III*, Praha 1970-1971.

SVOBODA, P., *Křivoklátské lesy. Dějiny jejich dřevin a porostů*, Praha 1943.

TÝŽ, *Z dějiny těžby a dopravy dřeva na Křivoklátsku*, Věstník Československého zemědělského musea 16, 1943, s. 15-26.

SVOBODOVÁ, J., *Vznik a vývoj úřadu dvou purkrabí karlštejských: k problematice vzniku a významu nejvyššího úřadu zemského za stavovského státu*, diplomová práce, Katedra československých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1982.

ŠEDIVÁ-KOLDINSKÁ, M. - CERMÁN, I. (ed.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013.

ŠENKÝŘOVÁ, J., *Rok položen Janu Jindřichu Štolcovi. (Spory biskupského mana o čest, vraždu a léno v letech 1606-1610)*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 703-713.

ŠÍMA, K., „Člověk nestojí za nic, nenadchne-li ho blízkost velkého muže“. *Personifikace významového prostoru národních oslav 60. a 70. let 19. století*, in: *Theatrum historiae* 3, 2008, s. 201-233.

TÝŽ, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity*, *Český časopis historický* 104-1, 2006, s. 81-110.

TÝŽ, *Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie*, in: Storchová, L. - Horský, J. (ed.), *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem 2009, s. 67-94.

ŠIMÁK, J. V., *Středověká kolonizace v zemích českých*, *České dějiny*, díl I-5, Praha 1938.

ŠIMICOVÁ, E., *Křivoklátská manská kniha z let 1454-1566*, *Rakovnický historický sborník* 5, 2004, s. 23-81.

ŠIMŮNEK, R., *Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty*, *Český časopis historický* 108-2, 2010, s. 185-219.

TÝŽ, *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití. (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470)*, *Husitský Tábor* 13, 2002, s. 229-253.

TÝŽ, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století (s edicí rejstříku prodeje dřev a z roku 1447)*, *Táborský archiv* 12, 2004, s. 87-150.

TÝŽ, *Mikrosvět společenských vazeb drobné šlechty v pozdním středověku. Vladykové z Radíče okolo poloviny 15. století*, *Středočeský sborník historický* 34, 2008, s. 3-36.

TÝŽ, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.

TÝŽ, *Rožmberská klientela 15. století*, část 1, *Výběr* 37-3, 2000, s. 186-193, část 2, *Výběr* 37-4, 2000, s. 307-311, část 3, *Výběr* 38-3, 2001, s. 228-236, část 4, *Výběr* 39-2, 2002, s. 130-146, část 5, *Výběr* 41-3, 2004, s. 229-239, část 6, *Výběr* 42-3, 2005, s. 202-213.

TÝŽ, *Směry moderního bádání o české středověké šlechtě*, in: *Lidé a národy. Vztahy a soužití. XVIII. a XIX. letní škola historie*, s. 18-31.

TÝŽ, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418-1472*, Praha 2005.

TÝŽ, *Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých Čechách*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 7, 2000, s. 175-190.

ŠMAHEL, F, *Každodennost na Karlštejně během husitské revoluce*, in: *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 382-387.

TÝŽ, *Nižší šlechta mezi úskalím chudoby a vojenské služby*, in: *Husitská revoluce 1, Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993.

ŠTAIF, J., *Historici, dějiny a společnost: historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, svazek I, II*, Praha 1997.

ŠTĚDRÝ, F., *Manství Karlšteinská*, Praha 1930.

ŠTĚPÁNEK, J., *Velkostatek Karlštejn 1608-1945*, inventář, Státní oblastní archiv v Praze, Praha 1962.

ŠTĚPÁNKOVÁ, M., *Velkostatek Karlštejn 1627-1927*, dodatky k inventáři, Státní oblastní archiv v Praze, Praha 1980.

ŠTOVÍČEK, J., *Jinecké železářství v první polovině 16. století - příspěvek k hospodářským a majetkoprávním dějinám Jinecka*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 8-9, 1974-1975, s. 65-92.

TÝŽ, *Železářští podnikatelé Ottové z Losu (Příspěvek k podbrdskému železářství v 15.-16. století)*, Rozpravy Národního technického muzea 79, Z dějin hutnictví 8, 1980, s. 16-42.

ŠUBRT, J. - KROUPA, J. K. (ed.), *Locus amoenus – místo líbezné. Symposium o české hymně*, Praha 1994.

TADRA, F., *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904.

Tereziánský katastr, svazek 1 (kraje A-CH), Rustikál, Praha 1964, *svazek 2 (kraje K-Ž)*, Rustikál, Praha 1966, *svazek 3, Dominikál*, Praha 1977.

TEPLÝ, F., *Martina Škvoreckého, úředníka na Pacově, hospodářská korespondence z dob války třicetileté (1630-1642)*, Praha 1928.

THEUERKAUF, G., *Land und Lehnswesen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Köln -Graz 1961.

TIEFTRUNK, K. (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká I-IV*, Praha 1865-1868.

TISCHER, F., *Slavata po defenestraci*, Český časopis historický 28/1-2, 1922, s. 175-185.

TLAPÁK, J., *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce ČSAZV z dějin zemědělství a lesnictví 1959, s. 179-185.

TÝŽ, *Z dějin křížovnické voroplavy po Vltavě v 16. století*, in: Pšeničková, J. - Roháčová, O. - Šouša, J. (ed.), *Poceta nestoru české agrární historiografie*, Praha 2003, s. 379-397.

TOŠNEROVÁ, M., *Berní rejstřík Podbrdského kraje z roku 1598*, *Minulosti Berounska* 6, 2003, s. 80-91.

TÁŽ (ed.), *Beroun*, Praha 2009.

TÁŽ, *Farní správa na Berounsku a jej vývoj po Bílé hoře (1620-1713)*, *Minulosti Berounska* 11, 2008, s. 43-71.

TŘEŠTÍK, D., *Mýty kmene Čechů (7.-10. století)*, Praha 2003.

- TŘEŠTÍK, D. - ŽEMLIČKA, J., *O modelech vývoje přemyslovského státu*, Český časopis historický 105-1, 2007, s. 122-164.
- TŮMOVÁ, L., *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkovic optikou jeho deníků*, diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2013.
- ÚLOVEC, J., *Kamýk nad Vltavou*, Podbrdsko 9, 2002, s. 21-34.
- TÝŽ, *Tvrze a zámky v Dolních Vlencích a Svinařích*, Minulostí Berounska 4, 2001, s. 13-38.
- TÝŽ, *Tvrz a zámek v Suchomastech*, Minulostí Berounska 5, 2002, s. 9-41.
- TÝŽ, *Tvrze a zámek ve Zbenicích u Milína*, Podbrdsko 15, 2008, s. 7-49.
- TÝŽ, *Zříceniny hradu Tetín*, Minulostí Berounska 10, 2007, s. 11-41.
- URFUS, V., *Pobělohorský absolutismus a literatura českého státního práva*, in: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1989 [vyd. 1991], Studia historica 36, s. 55-61.
- TÝŽ, *Václav Arnošt Markvart z Hrádku, šlechtický právník, zemský hodnostář a manufakturní podnikatel. K problematice feudálního stavovství v pobělohorských Čechách*, Právně historické studie 29, 1989, s. 91-101.
- VALENTA, J., *Karlštejnská manství na Příbramsku*, Od Stříbrných hor 12, 1939/1940, s. 27-28, 37-40, 116-119, 134, Od Stříbrných hor 13, 1940/41, s. 85-86, 108-109, 118-119, 134-137.
- VANĚČEK, V., *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. stol.), II. Pozemková vrchnost. Imunita hospodářská*, Praha 1937.
- VANIŠ, J., *Svobodníci ve středních Čechách v letech 1559-1620*, Praha 1971.
- VÁLKA, J., *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962.
- VÁVRA, J., *Jan Kavka z Říčan*, Sborník historického kroužku IV, 1903, s. 79-82, 143-147.
- TÝŽ, *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899.
- VELÍMSKÝ, T., *K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11. - 12. století*, Studia Mediaevalia Bohemica 1/2, 2009, s. 177-186.
- VENCLÍK, D., *Domnělý strážce svatováclavské koruny: symbolika hradu Karlštejna v kontextu českého státoprávního programu*, in: Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století, Praha 2014, s. 139-145.
- TÝŽ, *Erb pánů z Kolovrat na Velké věži Karlštejna: ochrana říšského pokladu a stavovských privilegií*, Dějiny a současnost 36-2, 2014, s. 26-27.
- TÝŽ, *Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století*, in: Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře, Praha 2010, s. 139-161.

TÝŽ, „*Kamenný strážce slavné minulosti*“. *Proměny vnímání hradu Karlštejna Čechy a Němci v Čechách v 19. a na počátku 20. století*, disertační práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2015.

TÝŽ, *Karlštejnské návštěvní knihy jako pramen k dějinám 19. století*, in: Malicki, J. - Janovec, L. - Gwóźd-Szewcekg, I. (ed.), *Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře*, Radków 2009, s. 277-291.

TÝŽ, *Obnova českého Montsalvage. Otázka rekonstrukce hradu Karlštejna v šedesátých a osmdesátých letech 19. století*, *Minulostí Berounska* 11, 2008, s. 86-132.

TÝŽ, *Rekonstrukce Karlštejna na pozadí politicko-kulturního vývoje v českých zemích (1886-1918)*, *Marginalia Historica* 4-1, 2013, s. 53-74.

TÝŽ, *Schmidtův Karlštejn. Neogotická rekonstrukce středověkého hradu na pozadí doby*, *Umění* 61-5, 2013, s. 422-436.

TÝŽ, *Svatodušní úterý na Karlštejně*, *Dějiny a současnost* 29-5, 2007, s. 21-23.

VESELÝ, J., *K osudům spisovny úřadu německých lén za českého povstání*, in: *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, s. 113-126.

TÝŽ, *K otázce lenního vztahu k římské říši v českých dějinách*, *Sborník archivních prací* 29-1, 1979, s. 56-116.

TÝŽ, *O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud na Hradě pražském*, *Právněhistorické studie* 26, 1984, s. 73-91.

TÝŽ, *O soudu hejtmanství německých lén*, *Právněhistorické studie* 19, 1971, s. 113-124.

VOCCEL, J. E., *Relací o opravě hradu Karlštejna od r. 1597*, *Památky archeologické* III, 1858, s. 67-74.

VOLAVKOVÁ, H., *Mikoláš Aleš. Kresby a návrhy, Dílo Mikoláše Alše svazek 10*, Praha 1975.

VOLF, M., *Drobná šlechta v Mirovicích před válkou třicetiletou*, Praha 1940.

TÝŽ, *Dvorská komora a české finance před Bílou horou a po ní (1610-1640)*, *Sborník archivních prací* 30-1, 1990, s. 62-109.

TÝŽ, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, *Středočeský sborník historický* 7, 1972, s. 77-78.

TÝŽ, *Královský důchod a úvěr v 16. století*, *Český časopis historický* 8, 1947, s. 110-171.

TÝŽ, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, in: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl XI-2, Praha 1941.

- TÝŽ, *Obnovení nejvyšších zemských úřadů po Bílé hoře*, Sborník archivních prací 27–1, 1977, s. 3-52.
- TÝŽ, *Prameny k dějinám českého stavovského povstání 1618-1620*, Sborník archivních prací 21-1, 1971, s. 235-263.
- TÝŽ, *Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji*, Sborník archivních prací 16-1, 1966, s. 50-127.
- TÝŽ, *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy českého zemského archivu 8, 1939, s. 43-108.
- VOREL, P., *Česká léna olomouckého biskupství ve 12.-16. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 49-106.
- TÝŽ, *Frühkapitalismus und Steuerwesen in Böhmen, 1526-1648*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse [ÖAW] 137-1, 2002, s. 167-182.
- TÝŽ, *Pardubické pivovarnictví v 16.-17. stol.*, in: Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 284-298.
- TÝŽ, *Velké dějiny zemí Koruny české VII, 1526-1618*, Praha 2005.
- VYBÍRAL, Z., *Autorita a moc v paměti urozených*, in: BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (ed.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 127-128.
- TÝŽ, *Dějiny stavovství v pohledu poválečného českého marxismu a následný „velký obrat“, Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice 2008, s. 427-446.
- TÝŽ (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku*, České Budějovice 2014.
- TÝŽ, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, Monographia historica, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 6, České Budějovice 2005.
- TÝŽ, *Politická kultura stavovské Moravy*, Studia Comeniana et historica 34/71-72, 2004, s. 16-28.
- TÝŽ, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. (Nové cesty ke starému tématu)*, Český časopis historický 99-4, 2001, s. 725-759.
- TÝŽ, *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem. Vztahy mezi českou a moravskou reprezentací a konfederace z r. 1608*, Časopis Matice moravské 116-2, 1997, s. 347-386.
- WEISZSÄCKER, W., *Olmützer Lehenwesen unter Bischof Bruno*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 20, 1916, s. 32-56.

WINKELBAUER, T., *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien - München 1999.

TÝŽ, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Bahlcke, J. - Strohmeyer, A. (ed.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307-338.

TÝŽ, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98-3, 2000, s. 476-540.

TÝŽ, *Nervus rerum Austriacarum, Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700*, in: Maťa, P. - Winkelbauer, T. (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740*, Stuttgart 2006, s. 179-216.

WOLF, O., *Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku*, Archeologické rozhledy 56-3, 2004, s. 561-590.

WOITSCHOVÁ, K., „...což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783*, Pelhřimov 2010.

TÝŽ, *Gottfried Daniel Wunschwitz, sběratel, heraldik a genealog*, Praha 2011.

ZELENKA, J., *Beneficium et feudum. Podoba a proměny lenního institutu, řada A*, Monographia 66, Praha 2016.

TÝŽ, *České země v politické skladbě střední Evropy 10.-13. století. Podoba a význam lenního institutu v socioekonomické struktuře Saska a Čech*, disertační práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.

ŽEMLIČKA, J., *Bezdězsko - „královská území“ Přemysla Otakara II.*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 726-751.

TÝŽ, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, Praha 2007.

TÝŽ, *Česká krajina ve středověké transformaci*, Mediaevalia Historica Bohemica 15-1, 2012, s. 7-43.

TÝŽ, *Hereditates, que vulgariter claske vocantur. (Ještě k otázce „kladských“ dědin)*, in: Septuaginta Paolo Spunar oblata: (70 + 2), Praha 2000, s. 144-154.

TÝŽ, *Kasteláni, vilikové a beneficia v netransformované transformaci*, Český časopis historický 106-1, 2008, s. 109-136.

TÝŽ, *K charakteristice středověké kolonizace v Čechách*, Československý časopis historický 26-1, 1978, s. 58-81.

TÝŽ, *K využitelnosti Sedláčkových Hradů a zámků po 100 letech. Ohlédnutí za velkým historickým projektem*, Mediaevalia Historica Bohemica 17-2, 2014, s. 145-157.

TÝŽ, „*Omnes Bohemi*“. *Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, Mediaevalia Historica Bohemica 3, 1993, s. 111-133.

TÝŽ, *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, Památky archeologické 65, 1974, s. 419-465.

TÝŽ, *Počátky Čech královských: 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.

TÝŽ, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011.

TÝŽ, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, Československý časopis historický 26-4, 1978, s. 559-586.

PŘÍLOHY

Popisy karlštejnských lenních statků v zápisech druhého karlštejnského manského kvaternu z let 1624-1627

Manství Lisovské

*„dvůr pustý poplužný ve vsi **Lisovicích** s poplužím, s dědinami, loukami, lesy, porostlinami, s rybníky dvěma a třetím pustým, s jednou chalupou a člověkem při témž dvoře“⁵⁴⁶*

Manství Kožákovské ve vsi Želkovicích jinak Švábovské

*„dvůr poplužní ve vsi **Želkovicích** slove Kožákovský jinak Švábovský s poplužím, s stavením, s krčmou svobodnou a jednu chalupou, při témž dvoře, s dědinami ornými i neornými, loukami, háji, porostlinami, oběma průhony, pastvištěm, obcemi a rybníčky“⁵⁴⁷*

Manství Stěžovské

*„tvrz **Stěžov** s ratejnou a se vším stavením, s dvorem poplužním, s dědinami, loukami, lesy, háji, rybníky, kterýchž jest sedm, potoky, sádkami, pivovarem, se dvěma chmelnicemi, zahrádkami, s mlýnem, krčmami a s tím vším, což k též tvrzi od starodávna náleželo a náleží, a na lidi jeho jemu k též tvrzi a manství náležející ze vsi Stěžova, Václava Šestého, Jiříka Zálužku, chalupu na Kovářově, Víta Šafránka, Linharta chalupníka, Kříže Bínu chalupníka, Jana Kočího, Bartoleměje Barvišta. Item v **Raděticích** na dvůr poplužní s poplužím, s dědinami, loukami, lesy, též na Klimenta Nováčka, Havla na Bínově, Matěje Soukupa chalupníka i s příplatkem, na týchž lidech, a kterýž jemu platí z pusté vsi **Sedlce**, lidé jiní totiž Vaněk Antonín z Radětic, Marek Škropil, Jakub odtudž a ze vsi **Paliva** Hostouš a Palivec s těmi dědinami a*

⁵⁴⁶ NA, DD 112, folio 8, z 4. 5. 1627.

⁵⁴⁷ NA, DD 112, folio 14, z 30. 1. 1625.

grunty, jakž jich týž lidé užívali a užívají, též na mlýn pod rybníkem Dolejším, na dvůr krčmu, kovárnu, to vše a v nově postavené⁵⁴⁸

Manství Vosovec

„jmenovitě na dvůr poplužní slove Vosovec malý s poplužím, s všelijakým stavením, s dědinami ornými i neornými, loukami, zahradami, štěpnicemi, lesy, porostlinami, s rybníčky, průhony, pastvištěmi“⁵⁴⁹

Manství Rampachovské a Rudkovské

„statek a dvůr svůj manský služebný k purkrabství karlštejnskému pod léno náležející, jenž Rampachovský a Rudkovský slove, ve vsi **Touškově** ležící, s dědinami, loukami, lesy, jenž na Chlumci slovou, se dvěma rybníčky, s příplatkem na lidech v **Boješicích**, na Drašťákovi Vondráčkovi, Turečkovi a v **Kozárovicích** na Šáhalovi, kteréž k témuž manství odvěky náleží“⁵⁵⁰

Manství Rausovské ve Vlencích

„na dvůr poplužní s poplužím, s krčmou výsadní a svobodnou, s kovárnou a chalupami, s dědinami ornými i neornými, loukami, s štěpnicí a chmelnicí, s rybníky a potokem, s mlýnem, též ovčínem s ovčárnou“⁵⁵¹

Manství ves Slavkovice od manství Lisovského odprodána

„jmenovitě na ves **Slavkovice**, v níž tři člověky osedlí jsou, s platem a slepicemi na nich i s tím se vším, což k tomu manství od starodávna náleželo a náleží“⁵⁵²

Manství Smolotely

⁵⁴⁸ NA, DD 112, folio 20, z 27. 8. 1624.

⁵⁴⁹ NA, DD 112, folio 29, z 25. 3. 1625.

⁵⁵⁰ NA, DD 112, folio 34, z 3. 12. 1624

⁵⁵¹ NA, DD 112, folio 45, z 20. 1. 1625.

⁵⁵² NA, DD 112, folio 53, z 3. 12. 1624.

„**tvrz Smolotely** s dvorem poplužním s poplužím, s pivovarem, s pilkou, sladovnou, tudíž ves **Smolotely**, což tu má, ves **Dolejší Hbity**, což tu má, s dvorem poplužním s poplužím kromě collatury a podací kostelního, kteréž sobě JM pan purkrabě se vším všelijakým k němu příslušenstvím vysoce vymínovati a ve své vlastní moci zcela zúplna zachovati ráčí. Item ves **Vesce**, což tu má, s kusem řeky Vltavy, jakž ten daleko, k témuž manství Smolotelskému náleží, s sedmi krčmami výsadními svobodnými, totiž jednu v Smolotelích, druhou v vsi Drsníku, třetí ve vsi Dolejších Hbitech, čtvrtou ve vsi Luhu na mlýně, též ve vsi Vesci dvěma, totiž pátou a šestou, a nad touž vsí sedmou etc. Item na druhé manství slove Formankovský ve vsi **Pečičkách** ležící, dvůr poplužní s poplužím. A to vše s lidmi osedlými i neosedlými neb z těch gruntův zběhlými, s platy stálými i běžnými, s mlýny, pilami a olejnou, s lesy, háji, porostlinami, pastvištěmi a průhony, s rybníky, sádkami, potoky a vodotočinami, ovčínem.“⁵⁵³

Manství Řídka

„**tvrziště** pusté slove **Řídka**, na dvůr poplužní s poplužím, s stavením, ves **Řídkou** pustou, s krčmou od starodávna výsadní v nově postavenou, dvě chalupy, v nichž toliko podruzi jsou, pivovarem, sladovnou, s pilkou, kovárnou, ovčínem a ovčárnou, mlýnem, při témž dvoře, s dědinami ornými neornými, loukami, štěpnicí, chmelnicí, lesy, háji, porostlinami, v nichž všelijaké myslivosti provozovány, pastvištěmi, rybníky čtyřmi, potůčky“⁵⁵⁴

Manství ve vsi Zlákovicích

„ves **Zlákovice** s šesti lidmi osedlými a dvěma chalupníky, krčmou výsadní, s dědinami, loukami, lesy, háji a dílem řeky Vltavy“⁵⁵⁵

Manství ve vsi Svučicích

⁵⁵³ NA, DD 112, folio 61, z 20. 1. 1625.

⁵⁵⁴ NA, DD 112, folio 69, z 27. 2. 1625.

⁵⁵⁵ NA, DD 112, folio 77, z 25. 1. 1625.

„dvůr poplužní ve vsi **Svučicích**, s poplužími, stavením, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy, porostlinami“⁵⁵⁶

Manství Lazsko

„**tvrz Lazsko** s dvorem poplužním, s dědinami, loukami, lesy, háji, porostlinami, pastvištěmi, chmelnicemi, štěpnicemi, potoky, rybníky, jedním velkým nad mlýnem, druhým slove Hubenov, třetím milínským slove Rybníček na vsi, haltýřem pod Hubenovem, dvěma sádkami pod těmi haltýři, též s sádkami dvěma v štěpnici, s mlýnem pod velkým rybníkem, s pivovarem, sladovnou, ovčínem, s chalupou ovčáckou, s lidmi osedlými sedmi, s krčmou výsadní, osmou v týž **vsí Lazsku** poddanými jeho, s platy, robotami, slepicemi a se všemi povinnostmi jich“⁵⁵⁷

Manství Bytíz

„dvůr **Bytízský** poplužní s poplužím, s stavením, chalupami a krčmou výsadní, s dědinami ornými i neornými, loukami, pastvinami, lesy, háji a porostlinami, se dvěma rybníčky“⁵⁵⁸

Manství Tetínské

„dvůr poplužní ve vsi **Tetíně** ležící s poplužím, všelijakými staveními, s dvěma grunty poplatnými, chalupou v nově postavenou, s dědinami ornými i neornými, loukami, porostlinami“⁵⁵⁹

Manství Poledňovské

⁵⁵⁶ NA, DD 112, folio 86, z 4. 3. 1627.

⁵⁵⁷ NA, DD 112, folio 100, z 27. 6. 1624.

⁵⁵⁸ NA, DD 112, folio 108, z 14. 3. 1625.

⁵⁵⁹ NA, DD 112, folio 116, z 28. 1. 1625.

„dvůr poplužní slove Poledňovský ve vsi **Želkovicích** ležící s poplužím, stavením, s jednou poustkou, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy, kteříž v Chlumu slovou, s jedním rybníčkem“⁵⁶⁰

Manství Demičovské

„dvůr Demičovský ve vsi **Druhlicích** s stavením, dědinami, loukami, porostlinami, kteréž má, jednou v místě, jenž slove Peci, a druhou porostlinou v Noklečnici, též s potokem“⁵⁶¹

Manství Strkovské

„dvůr poplužní s poplužím [ve vsi **Roblíně**, pozn. autora], se vším a všelijakým stavením, s mlýnem o jednom kole, s dědinami ornými i neornými, s loukami, rybníky, lesy, pastvištěmi, a staveními, od rybníčka až do potoka“⁵⁶²

Manství Dubenečské

„krčmu výsadní ve vsi **Dubenci** ležící, s dědinami ornými i neornými, loukami, pastvištěmi, lesy, háji, porostlinami, s rybníčky a potoky“⁵⁶³

Manství Dejmkovské

„dvůr poplužní s poplužím slove Dejmkovský, s stavením, s krčmou výsadní na Vobejdově, s lidmi k témuž manství náležejícími ve vsi **Čelině**, Tomášem Tomcem, Markem Plachetkou a Duchkem na Kolařovském, i s platem na týchž lidech jemu náležejícím, s dědinami, loukami, lesy, kterýž Pod horami slovou, s lesy v Horkách, s lesy v Buči, s lesem za paloukem, mlýnem, též kusem řeky Vltavy i s poustkou při té řece ležící, s rybníky v Napajedlích pode dvorem u Mokříka a s jezerem“⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ NA, DD 112, folio 124, z 28. 1. 1625.

⁵⁶¹ NA, DD 112, folio 131, z 10. 3. 1625.

⁵⁶² NA, DD 112, folio 138, z 24. 5. 1624, folio 142.

⁵⁶³ NA, DD 112, folio 147, z 15. 4. 1625.

⁵⁶⁴ NA, DD 112, folio 156, z 10. 8. 1624.

Manství Čamské

*„dvůr poplužní s poplužím ve vsi **Čími**, s stavením, s krčmou starožitnou a chalupou, s dědinami, ornými i neornými, loukami, lesy v Hrazenšti, v Šebastnici, s lesy v Bukovce, kteréž má, s porostlinami v Požárech, s rybníkem jedním a druhým pustým“⁵⁶⁵*

Manství Maršovské

*„dvůr poplužní s poplužím slove Maršovský ve vsi **Malých Krastičkách** ležící, s dědinami, loukami, jedním rybníčkem, též s jednou chalupou přistavenou“⁵⁶⁶*

Manství Holušické

*„manství Holušické [ve vsi **Holušicích**, pozn. autora] s dědinami, loukami, s lesem slove Nad pahorkem“⁵⁶⁷*

Manství Rausovské v Želkovicích

*„dvůr poplužní s poplužím slove Rausovský **v Želkovicích**, se vším stavením, se dvěma poustkami, s dědinami ornými i neornými, loukami, se dvěma rybníky, s lesy slovou v Chlumě“⁵⁶⁸*

Manství Machovské

*„dvůr poplužní s poplužím slove Machovský [ve vsi **Planá**, pozn. autora], se vším stavením, s jednou chalupou slove Němčovskou i s platem z ní, s dědinami ornými i neornými, loukami, porostlinami“⁵⁶⁹*

⁵⁶⁵ NA, DD 112, folio 164, z 30. 1. 1625.

⁵⁶⁶ NA, DD 112, folio 172, z 31. 12. 1624.

⁵⁶⁷ NA, DD 112, folio 179, z 31. 12. 1624, folio 182.

⁵⁶⁸ NA, DD 112, folio 184, z 30. 1. 1625.

Manství Blanovské

„dvůr Blahnovský [ve vsi **Touškově**, pozn. autora] s dědinami, loukami, s dvěma rybníčky, s lesy slove Chlumeč a Svolejnice, s příplatkem na lidech Šahalovi, Kulasovi ve vsi **Kozárovicích**, na Zimovi, Šilnochovi ve vsi **Boješicích**, k témuž manství náležejících, též s poustkou jednou“⁵⁷⁰

Manství Vlkovské

„dvůr slove Vlkovský [ve vsi **Velkých Pečicích**, poznámka autora] s dědinami, loukami, s lesem v Líšnici, s potůčkem, mlýništěm a rybníčkem podle dvorů“⁵⁷¹

Manství Drahlavské

„dvůr poplužní s poplužím slove Drahlavský [ve vsi **Drahlovicích**, poznámka autora], se vším stavením, s krčmou výsadní, chalupou, s dědinami ornými i neornými, loukami, dvěma rybníčky, mlýnem, potoky, lesy“⁵⁷²

Manství Ctiborovské, Hynkovské a Mašákovské

„dvůr poplužní s poplužím [ve vsi **Čimi**, poznámka autora], se vším a všelijakým stavením, s krčmou, kovárnou, pivovarem, sladovnou, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy, k týmž manstvím náležejícími, lesem Dechetníkem, lesem Oujezdeckým, lesem za háji, lesem u řeky Vltavy, lesem nad Besední, s dvěma rybníky, s dvěma sádkami, mlýnem, olejnou, pilou“⁵⁷³

Manství Přibíkovské

⁵⁶⁹ NA, DD 112, folio 195, z 21. 2. 1625, folio 198.

⁵⁷⁰ NA, DD 112, folio 203, z 31. 12. 1624, folio 207.

⁵⁷¹ NA, DD 112, folio 211, z 31. 12. 1624, folio 218.

⁵⁷² NA, DD 112, folio 219, z 31. 1. 1625.

⁵⁷³ NA, DD 112, folio 227, z 12. 8. 1624, folio 229.

*„dvůr slove Přibíkovský [ve vsi **Velkých Pečicích**, poznámka autora] s dědinami, loukami, s lesem, mlýništěm, potůčkem“⁵⁷⁴*

Manství Cholín

„dvůr poplužní s poplužím slove Cholínský, se vším a všelijakým stavením, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesem slove Hájek, kusem řeky Vltavy od Červené skály až po řeku Smilovskou“⁵⁷⁵

Manství Braumovské

*„dvůr poplužní s poplužím slove Braumovský ve vsi **Raděticích** ležící, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy, háji slovou v Bulíně, se třemi rybníčky pustými“⁵⁷⁶*

Manství Karhanovské

*„dvůr poplužní s poplužím slove Karhanovský ve vsi **Čelině** ležící, s stavením, se dvěma poustkami Piškovskou a Roderovsku, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy slove v Hůrkách, lesy v Napajedlech, s lesy v Oujezdu, s lesem, který při Hájků má, s jedním rybníčkem ve dvoře“⁵⁷⁷*

Manství Zemanovské

*„dvůr poplužní s poplužím slove Zemanovský ve vsi **Vonoklasích** ležící, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy slove Želebice, kusem lesu v Kalku, kusem lesu u rokle i za roklí, kusem lesu k Velkému kalu, lesem Doubkem, lesem Pod klínem, kusem lesu k Vřesíně, kus lesu u Bukovice mezi dobříchovskou obcí, s porostlinami nad Vápenicí, s dvěma rybníčky“⁵⁷⁸*

⁵⁷⁴ NA, DD 112, folio 234, z 31. 12. 1624, folio 236.

⁵⁷⁵ NA, DD 112, folio 242, z 5. 2. 1625.

⁵⁷⁶ NA, DD 112, folio 250, z 4. 2. 1625.

⁵⁷⁷ NA, DD 112, folio 258, z 18. 2. 1625.

⁵⁷⁸ NA, DD 112, folio 266, z 28. 2. 1625.

Manství Svatoňovské

„dvůr poplužní s poplužím slove Svatoňovský při městě **Kamýku** [ve vsi Kamýku nad Vltavou, poznámka autora] ležící, s stavením, s jedním člověkem v **Dražkově**, s platem na něm, s chalupníky třemi, jedním ve **Zhoři** a dvěma při tomž manství, s platy na nich, s dědinami ornými i neornými, loukami, lesy slovou Zhoř, s kusem řeky Vltavy“⁵⁷⁹

Manství ve Zhoři

„ve **Zhoři** s dědinami, loukami, porostlinami, lesy slove na Mračovech, s lesem u Žákova rybníka, s rybníkem pod Zhoří, s potůčkem u mlýniště, kusem řeky Vltavou“⁵⁸⁰

Manství Skotoňovský

„dvůr poplužní s poplužím slove Žebrákovský [ve vsi **Žebrakově**, poznámka autora], též na druhý dvůr slove Skotoňovský ve **Třetí** ležící se vším stavením, s jedním člověkem Matějem Bartošovým v Žebrakově i s platem na něm, s dědinami ornými i neornými, loukami, porostlinami, lesy, kteří ve Třetí a Zákopě slovou, kus řeky Vltavy počnouc od kamene Vepře až po strouhu, jenž slove Hluboká“⁵⁸¹

Manství Chytrovský v Kamejku

„dvůr poplužní s poplužím slove Chytrovský v **městys Kamejku** [v Kamýku nad Vltavou, poznámka autora] ležící, s dědinami ornými i neornými, loukami, porostlinami, s kusem řeky Vltavy“⁵⁸²

Manství Prokopovské

⁵⁷⁹ NA, DD 112, folio 274, z 4. 2. 1625.

⁵⁸⁰ NA, DD 112, folio 282, z 23. 4. 1625.

⁵⁸¹ NA, DD 112, folio 290, z 4. 2. 1625, folio 294.

⁵⁸² NA, DD 112, folio 298, z 4. 2. 1625.

*„dvůr poplužní s poplužím, slove Prokopský na **Vlencích** ležící, se vším stavením, s dědinami ornými i neornými, loukami“⁵⁸³*

Manství Dobříčský

*„dvůr Dobříčský [ve vsi **Dobříči**, poznámka autora] i druhým dvorem Vlachovským, již svedeným, se vším a všelijakým stavením, s dědinami ornými i neornými, loukami, zahradami, štěpnicemi, porostlinami k Chenicům za horou, též s mlýnem pod Chenicí, potoky, vodotočinami, s krčmou výsadní a při ní s krámem řeznickým“⁵⁸⁴*

Manství Vlkovský ve Vonoklasích

*„Vlkovský ve **Vonoklasích** s kusem pole pod 5 strychů, s porostlinami vedle téhož pole, i s rybníčkem v Oujezdě ležícím, slove manským“⁵⁸⁵*

⁵⁸³ NA, DD 112, folio 306, z 31. 1. 1625.

⁵⁸⁴ NA, DD 112, folio 314, z 21. 6. 1624.

⁵⁸⁵ NA, DD 112, folio 322, z 28. 2. 1625.

Tabulka - Velikost karlštejnských lén podle berní ruly⁵⁸⁶

Léna	Leníci	Rolí mají strychů	Poznámky
Rytířská léna			
Smolotely	Jan Vilém Chanovský z Dlouhé Vsi	534,8	Podbrdský kraj (PK) - statek Smolotely (Smolotely a Smolotelky Dolejší Hbity, Vestec společný, Malé Pecičky) ⁵⁸⁷
Řitka	Jiří Načeradský z Ostroměře	180	PK - manové rytířství ⁵⁸⁸
Želkovice (Kožákovské, Švábovské)	Adam Strachovský ze Strachonína	180	PK - manové rytířství
Stěžov	Ladislav Chlumčanský z Přestavlk	147,2	PK - statek Dušníky ⁵⁸⁹
Čelina (Dejmkovské)	Vilém Dejmek z Těptína	128,2	PK - manové rytířství
Slavkovice	Petr Adam Tuněchodský z Poběžovic	120	PK - manové rytířství
Touškov (Rampachovské a Rudkovské)	Markéta Bukovanská z Bukovan	100	PK - manové rytířství
Druhlice (Demičovské)	Adam Noris z Libína	81	PK - manové rytířství
Tetín	Anna Sidonie Preisingerová z Hortenfelsu	80	PK - manové rytířství
Lazsko	Přibík František z Újezda	67	PK - panství Lazsko ⁵⁹⁰
Bytíz	Jiří Václav Račín z Račina	54	PK - manové rytířství
Osovec	Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu	54	PK - statek Nový Dvory ⁵⁹¹

⁵⁸⁶ Větší část karlštejnských lén byla v berní rule pro **Podbrdský kraj** zachycena do samostatných oddílů - Manové rytířství k zámku Karlštejnu (**PK - manové rytířství**) a Manové robotní karlštejnští (**PK - manové robotní**). HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, Praha 1952, s. 288-290, 293-295. Další samostatný menší přehled se nachází rovněž v berní rule pro **Vltavský kraj** - Manové karlštejnští (**VK**). LISÁ, E., *Berní rula 31, Kraj Vltavský*, Praha 1951, s. 190. Zbytek lén byl v berní rule zařazen do přehledu ke konkrétním panstvím, a tak například lenní dvory ve Stěžově a v Raděticích se staly součástí výkazu panství Dušníky (PK - statek Dušníky) Ladislava Chlumčanského z Přestavlk společně s jeho dalším deskovým zbožím. Součástí přehledu nejsou všechna léna.

⁵⁸⁷ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 252-254.

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 288-290.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 232.

⁵⁹⁰ Tamtéž, s. 197.

Zlákovice	Hendrych Pyn z Pynau	25,2	PK - statek Ertišovice ⁵⁹²
Dubenec (Dubenečské)	Vilém Smil Horčice z Prostého	10	PK - statek Suchý Důl ⁵⁹³
Robotná léna			
Čím (Ctiborovské, Hynkovské, Mašakovské)	Daniel Čamský, Jiří Čamský, Martin a Matěj Ctibor Nosákovcové	135	PK - manové robotní
Drahlovice (Drahlovské)	Kryzelda Vratislavová z Lažan	116	PK - panství Všeradice „Drahlovickéj manskej dvůr před 20 lety od téhož manství vykoupenej“ ⁵⁹⁴
Kamýk nad Vltavou (Svatoňovské)	Kříž Talavani	97	VK
Žebrák (Skotoňovské)	Petr Žebrákovský	90	PK - manové robotní
Touškov (Blanovské)	Havel Blána	67,2	PK - manové robotní
Želkovice (Rausovské v Želkovicích)	Jan Raus	62	PK - manové robotní
Dolní Vlence (Rausovské ve Vlencích)	Bartoloměj Rous	62	PK - manové robotní ⁵⁹⁵
Vonoklasy (Zemanovské)	Kryštof Veverka	55	PK - manové robotní
Cholín	Martin a Petr, bratři Cholínští	54	PK - manové robotní
Radětice (Braumovské)	Lukáš Braum	51,2	PK - manové robotní
Čelina (Karhanovské)	Matěj Jírovič	46	PK - manové robotní
Malé Chrástičky (Maršovské)	Václav Kaš	36	PK - manové robotní
Planá (Machovské)	Jakub Zeman	36	VK
Zhoř	Václav Žebrákovský	36	VK
Kamýk nad Vltavou (Chytrovské)	Václav Žebrákovský	35	VK
Holušice (Holušické)	Martin Holušícký	33	PK - manové robotní
Pečice (Vlkovské)	Jiří Vlk	20,2	PK - manové robotní
Pečice (Přibíkovské)	Čapkovský	13,2	PK - manové robotní
Vonoklasy (Vlkovské)	Jakub Kuneš	5	PK - manové robotní

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 241.

⁵⁹² Tamtéž, s. 233.

⁵⁹³ Tamtéž, s. 251.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 220.

⁵⁹⁵ HRADECKÝ, E., *Berní rula 26, Kraj Podbrdský*, s. 293.

**Tabulka – Frekvence trhových smluv v prvním a druhém karlštejnském
manském kvaternu⁵⁹⁶**

Časový rozsah	Počet trhových smluv
1602-1608	4
1611-1619	9
1622-1629	19
1630-1638	10
1641-1648	6
1650-1659	16
1662-1669	7
1670-1678	9

⁵⁹⁶ NA, DD 111, 112. V tabulce byly zohledněny všechny trhové smlouvy zapsané do obou kvaternů. Časové rozmezí jsem vytyčila na základě výskytu těchto pořízení v příslušném desetiletí. Z tabulky je patrné, že k nárustu došlo jednak v průběhu dvacátých let, konkrétně před koncem této etapy, a jednak v padesátých letech. Nicméně patrně ne všechny smlouvy byly zapsány do kvaternů.

Tabulka - Inventáře ke karlíštejnským lénům od konce 16. do poloviny 18. století

Léno ⁵⁹⁷	(16.) 17. století	18. století
Čelina (Dejmkovské)	----	1750 ⁵⁹⁸
Čím (Nosákovské, původně Ctiborovské, Hynkovské a Mašákovské)	----	1727 ⁵⁹⁹
Drahlovice (Drahlovské)	1686 ⁶⁰⁰	----
Druhlice (Dejmičovské)	----	1723 ⁶⁰¹
Dubenec (Dubenečské)	1659 ⁶⁰²	----
Roblín (Strkovské)	----	1741 ⁶⁰³
Řitka	1673 (ztracen) ⁶⁰⁴	1738 ⁶⁰⁵
Slavkovice	----	1701 ⁶⁰⁶
Smolotely	1572 ⁶⁰⁷	1709 ⁶⁰⁸ , 1731 ⁶⁰⁹
Stěžov (Stěžovské)	1693 ⁶¹⁰	----
Tetín	1658 ⁶¹¹	1743 ⁶¹²
Touškov (Rampachovské a Rudkovské)	----	1749 ⁶¹³
Vonoklasy (Zemanovské)	1673 ⁶¹⁴ , 1678 ⁶¹⁵	1732 ⁶¹⁶

⁵⁹⁷ Uspořádáno podle lokalit, v závorce je uveden jednak dobový název léna, po němž následuje název podle prvního karlíštejnského manského kvaternu.

⁵⁹⁸ NA, fond Česká léna, inv. č. 219, sign. 21, Záležitosti Dejmkovského lenního dvora v Čelině, 1652-1797, karton 62, Joh. u. Kath. Macht von Löwenmacht, *Inventarium*.

⁵⁹⁹ NA, fond Česká léna, inv. č. 760, sg. J 14, Záležitosti Nosákovského dvora v Čími, 1655-1827, karton 236, *Inventář*.

⁶⁰⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 233, sign. 23, Záležitosti lenního dvora v Drahlovicích, 1682-1755, karton 67, *Inventář*.

⁶⁰¹ NA, fond Česká léna, inv. č. 226, sign. 22, Záležitosti Dejmičovského lenního dvora v Druhlicích, 1708-1830, karton 66, *Beschreibung des Mlatotinischen in Dorf Druhltitz liegendten lehen*.

⁶⁰² NA, fond Česká léna, inv. č. 448, sign. 62, Záležitosti lenních dvorů Stěžov a Dubenec, 1659-1782, karton 129.

⁶⁰³ NA, fond Česká léna, inv. č. 452, sign. 63, Záležitosti lenního dvora Strkov v Roblíně, 1545-1816, karton 130, Franz Josef Schlick, *Inventarium*.

⁶⁰⁴ ČERNÝ, V., *Karlštejnské panství*, s. 84.

⁶⁰⁵ NA, fond Česká léna, inv. č. 381, sg. 50, Záležitosti léna Řitka, karton 106, Appolonia Poxina vermält u. geb. Krakowski Gräfin von Kolovrat. Tamtéž, Mobilien- und Wirtschaftseffekten auf Rzikka nach Wilhelm Graf von Kollovrat, *Inventarium*.

⁶⁰⁶ NA, fond Česká léna, inv. č. 427, sign. 58, Záležitosti lenního statku Slavkovice, 1688-1789, karton 121, *Inventář*.

⁶⁰⁷ NA, fond Česká léna, inv. č. 435, sg. 60, karton 125, Záležitosti léna Smolotely, *Inventar zur Herrschaft Smolotel*.

⁶⁰⁸ Tamtéž, *Inventarium* 22. April 1709.

⁶⁰⁹ Tamtéž, Johan Felix Chanovský Krasilovsky von Langendorf, *Inventář*.

⁶¹⁰ NA, fond Česká léna, inv. č. 448, sign. 62, Záležitosti lenních dvorů Stěžov a Dubenec, 1659-1782, karton 129.

⁶¹¹ NA, fond Česká léna, inv. č. 471, sign. 66, Záležitosti lenního dvora v Tetíně, 1553-1777, karton 136, *Conditiones*, *Inventář*.

⁶¹² Tamtéž, *Inventarium*.

⁶¹³ NA, fond Česká léna, inv. č. 378, sign. 49, Záležitosti Blahnikovského a Rampachovského lenního dvora v Touškově, 1718-1828, karton 105, *Inventář*.

Mapa – Karlštejnská manská soustava

(viz následující strana)

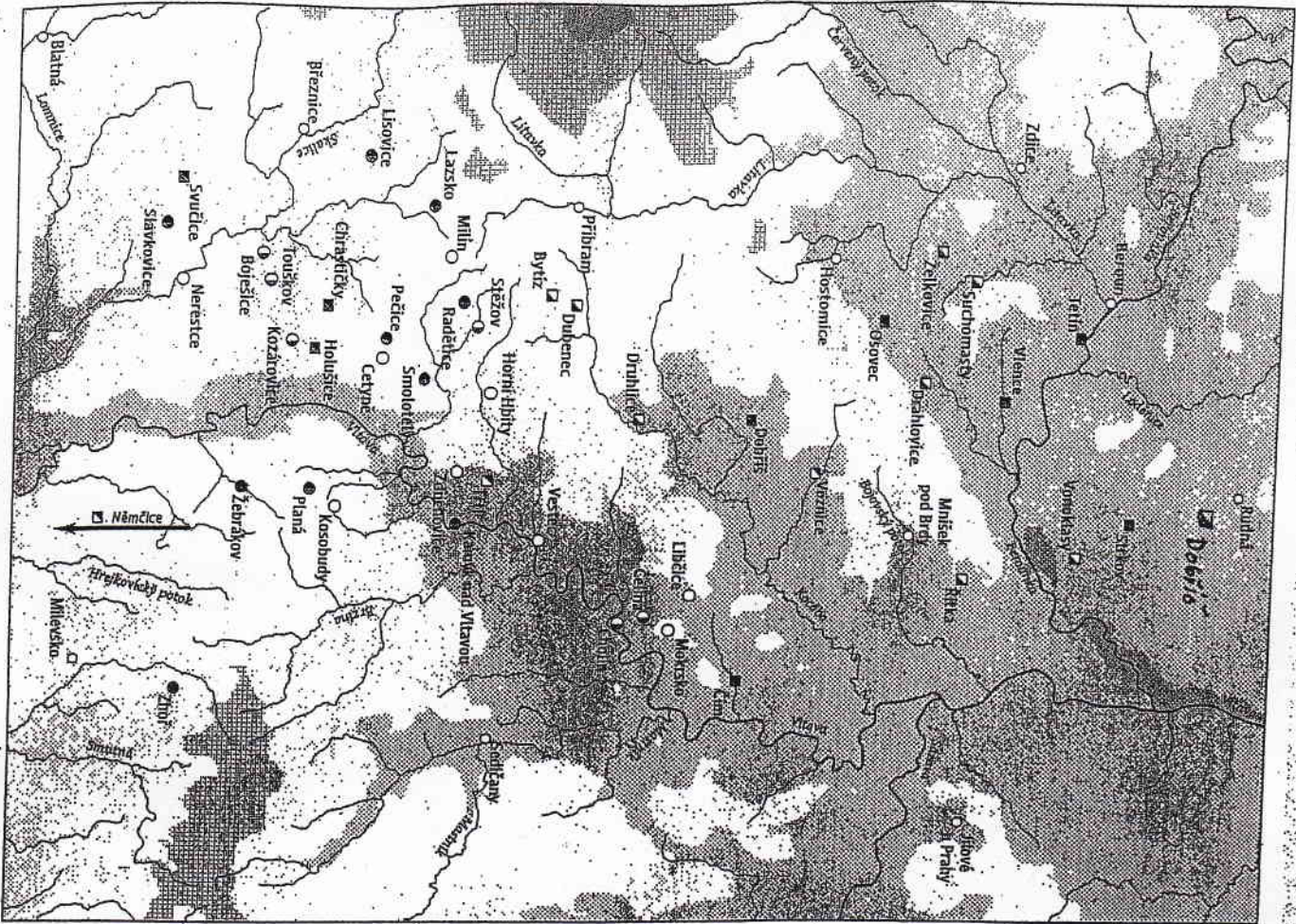
Převzato z SEMOTÁNOVÁ, E. - CAJTHAML, J. A KOL., *Akademický atlas českých dějin*,
Praha 2014, s. 123.

⁶¹⁴ Státní oblastní archiv Praze, fond Velkostatek Karlštejn, inv. č. 383, sg. I-1/331, karton 5, Hlavní vyúčtování s písařem V. Fabriciusem.

⁶¹⁵ NA, fond Česká léna, inv. č. 68, sg. I-52-156, Reskripty a dekrety místodržících v lenních záležitostech, karton 1, *Odhad dvora manského ve vsi Vonoklasích ležících pod léno královského hradu Karlštejnského náležejícího Zemanovský řečeného Jiřímu Michalovi Termanusovi.*

⁶¹⁶ NA, fond Česká léna, inv. č. 508, sg. 72, karton 148, Záležitosti Zemanovského a Vlkovského lenního dvora ve Vonoklasech, *Abschätzung des Malkintzer Hofs, Vejpis odhadu desk dvorských dvoru manského Zemanovského ve vsi Vonoklasech ležícího.*

KARLŠTEJNSKÁ MANSKÁ PODSTATNA 14. - 19. století

- léna kamýcké vllkace z roku 1336
- léna kamýcké vllkace z roku 1336 - podle prvního karlštejnského manského kvaternu z let 1605-1625
- léna kamýcké vllkace z roku 1336 - podle statistického přehledu z roku 1865
- léna karlštejnské manské soustavy - podle prvního karlštejnského manského kvaternu z let 1605-1625
- léna karlštejnské manské soustavy - podle statistického přehledu z roku 1865

